

ધન-ચોકાણ

થાને

શેષભરનો સાથી.

રસણ.

ગુજરાત વિચાર્પીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઝિટ વિભાગ]

અનુક્રમાક ૪૦૦૦ વર્ગક,

પુસ્તકનું નામ દીન - રોડાણ

વિષય ૨૧૬૫૨,

(સર્વે હક પ્રકાશકને સ્વાધીન છે.)

આ પુસ્તક મુળર્થ, કોટ, ખેડ સ્ત્રીટ, મેરીન ક્રોસ લેનમાં આવેલા
ભારત-સેવા પ્રેસમાં રા. હરજીવન કાલિદાસ મહેતાએ છાપ્યું
અને રા. રમણીકલાલ છોટાલાલ કેશાણીએ લાલજી બીલ્ડીંગ,
બીંડીબજાર, મુળર્થમાં પોતાને માંડ પ્રગટ કીધું

ધન-રોકાણ.

યાને

શેરખબરનો સાથી.

Investment or Companion to the
Share Market.

પ્રયોજક—રમાણ.

ઉદ્યોગની ઉન્નતિનો મોટો આધાર ધન રોકાણ ઉપર છે.
દેશની વેપારી નાડ શેરખબર છે.

સોલ એજન્ટસ—વસનજી પરમાણુદની કું.

કિશ્મત રૂ. ૩૧૧.

૧૯૨૦.

ગુજરાત વિધાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૮૦૭૭

પ્રસ્તાવના.

આપણી ગુજરાતી ભાષામાં વ્યાપારને લગતા પુસ્તકો નહિ જોટલાં છે, તેમાં શેરખગરને લગતું પુસ્તક હજી હમણાંજ ખહાર પડે છે. અમારા પુસ્તકની પદ્ધતિ શેર દલાલો અને તેમના ઘરાકોને પસંદ પડશે એવી આશા રાખીએ છીએ. અમારી પદ્ધતિનું પુસ્તક હજીસુધીમાં આ પહેલવહેલુંજ ખહાર પડ્યું છે. આ પુસ્તક માટે ફેટલાંક અંગ્રેજી પુસ્તકો, માસિકો, તથા છાપાએનો આધાર લીધો છે તો તેમના ગ્રંથકારો, પ્રસિદ્ધ કર્તાઓ અને અધિપતિઓનો આભાર માનવામાં આવે છે. અમેએ આટલા પુસ્તકોનો આધાર લીધો છે:—અસલના વખતના શેરખગરનો ઇતિહાસ એક “પારસી” નામક લેખક તથા સર ડી. ઈ. વાચ્છાના પુસ્તકો ઉપરથી લીધો છે તો તેમનો આ સ્થળે ઉપકાર અમે માનીએ છીએ. તે સિવાય Shares and Stocks by Hartley Withers, Financial Perils, Stock Exchange (P. L.) વિગેરે પુસ્તકોના લેખકોનો આભાર માનવામાં આવે છે. હિન્દી રૂના ઉદ્યોગનો વિષય સર વાચ્છાના એક લેખ ઉપરથી લીધો છે. કંપનીએને લગતી જોડતી વિગતો તથા વાર્ષિક સરવાલાના રીપોર્ટો કત્યાદિ પૂરા પાડવા માટે એજન્ટો તથા મેનેજરોનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે. તે સિવાય અમારા મિત્રો રા. મગુભાઈ, શ્રી. એ., રા. રમણીકલાલ કેશવલાલ જવેરી બી. એ. એલ. એલ. બી. રા., મોહનલાલ ભગવાનજી જવેરી, બી. એ., રા. ચંપકલાલ જમીયતરામ નાનાભાઈ, બી. એ., વિગેરે મિત્રોએ અમને જોડતી સહાયતાઓ વારંવાર આપવા માટે તેમનો ઉપકાર માનવામાં આવે છે.

પ્રથમ અમારો વિચાર એક શેર અને શેર ધંધાનો જ્ઞાનકોષ (Share and share business Encyclopedia) બનાવવાનો હતો અને તેનું કદ આ પુસ્તકથી દશગણુ મોટું કરવાનો હતો પણ તેને અનેક વર્ષો પીતી ગય તેમ હોવાથી તે કોપની માત્ર ટૂંક નોંધ તરીકે આ પુસ્તક હાલ તુરંત ખહાર પાડ્યું છે. અમે આશા રાખીએ છીએ કે આ પુસ્તક સૌને ઉપયોગી થશે.

મુંબઈ, તા. ૧૦-૪-૨૦.

અનુક્રમણિકા.

પ્રકરણ ૧ જી. શેરખજારની ઐતિહાસિક ઝાંખી. પાનું ૧.

(સને ૧૮૬૩ અને તે આગમજ, લડાઈ અને પછી, પ્રેમચંદ રાયચંદ સદાને માટે ઉભી થયેલી પરપોટા કંપનીઓ, શેરખજારની રચના, ખાડાઓ, સદાનું પડતું અને ગભરાટ, સને ૧૮૬૪-૫૫ માં થયેલી ભાવોની ઉથલપાથલ.)

પ્રકરણ ૨ જી. શેરખજાર તે શું? પાનું ૧૪

(ક્યારે તેની ઉત્પત્તિ થઈ, તેના ફાયદાઓ, તેની અસર, તેનો ગેરફાયદો.)

પ્રકરણ ૩ જી. દુનિયાના શેરખજારો. પાનું ૧૮

(લન્ડનનું, અમેરિકાનું, પારિસનું, ફ્રાન્કફર્ટનું, અમદાવાદનું, મુંબઈનું.)

પ્રકરણ ૪ થું. શેર એટલે શું? પાનું ૨૨

(શેર અને કંપની, પંચાણુ અને કંપની, શેરમાં મહુલી મર્યાદિત ખોટ, ભાગીદારોને વગર મહેનતે મળતી વહેંચણી)

પ્રકરણ ૫ મું. સરકારી જમીનગીરીઓ. પાનું ૨૩

(અસલના વખતમાં રાજ્ય દોલત એકલી કરતું, હાલમાં દેવદાર બનતું જાય છે.)

પ્રકરણ ૬ હું. લીમીટેડ કંપનીઓ. પાનું ૨૪.

(ખાનગી અને જાહેર કંપનીઓ.)

પ્રકરણ ૭ મું. મહેલ નજરો. પાનું ૨૫.

(કેવી રીતે વાંચવું, તેમાં શું શું હોવું જોઈએ.)

- પ્રકરણ ૮ મું શેર ટ્રાન્સફરો. પાનુ ૨૬
(તેની જરૂર, તેના ફાયદાને જોરફાયદા, તે કેમ ભરવા.)
- પ્રકરણ ૯ મું સ્ટોક અને શેર. પાનુ ૨૭
(તે ખર્ચે વચ્ચેના ૪ તફાવત; કંપનીની થાપણ.)
- પ્રકરણ ૧૦ મું શેરના પ્રકાર. પાનુ ૨૯
(તેના ત્રણ પ્રકાર, પ્રેફરન્સ, ઓરડીનરી અને ડીફર્ડ.)
- પ્રકરણ ૧૧ મું ડીવિડેન્ડો. પાનુ ૩૧
(તે શું, તેના પ્રકાર અને તેનો ફાયદો.)
- પ્રકરણ ૧૨ મું કંપનીના સરવાયા. પાનુ ૩૩
(તેમાં સમજવાની રીત, જમે પાસુ, દેવું તથા લેહેણું, ઉધાર પાસું.)
- પ્રકરણ ૧૩ મું લખી વાળવાની પદ્ધતિ. પાનુ ૪૧
(ખર્ચો કેમ લખી વાળવામાં આવે છે, લગત ખર્ચ, અણલખેલું તથા અતિલખેલું લેહેણું, આદર્શ સરવાયું.)
- પ્રકરણ ૧૪ મું હિસાબ તપાસનારા. પાનુ ૪૬
(સરવાયામાં નફો-નુકસાન, સરવાયા વિષે હારટલી વીધરસનો મત, તપાસનારનું કર્તવ્ય.)
- પ્રકરણ ૧૫ મું શેરની અંતરસ્થ કિંમત. પાનુ ૪૯
- પ્રકરણ ૧૬ મું કંપનીની કારોબાર કુશળતા. પાનુ ૪૯
- પ્રકરણ ૧૭ મું ધન-રોકાણ. (Investment) પાનુ ૫૦
(શેર ખર્ચમાં થતાં ખર્ચા, શેરમાં નાણું રોકવું, એટલે શું, કેમ, કેવી રીતે, ક્યારે નાણું લાભ થાય તેમ રોકવું, ક્યા શેરોમાં ને ક્યા આવે રોકવું, હિન્દમાં ભાગીદારો શું ઉઘણુસી છે, નવી કંપનીઓ.)

પ્રકરણ ૧૮ મું ગોકનાર તથા સદાકર. પાનું ૫૯

(તે બન્ને વચ્ચે તદ્દાવત, તે તદ્દાવતના અનેક ક્રમ અનુક્રમ, તે સંવ ક્રમો વચ્ચે રહેલા ફરક, અર્થ શાસ્ત્રીની દૃષ્ટિએ વેપારી, મળુરને સદાકર, સદાકરના બે પ્રકાર, સદાખાજ તથા સદાખોર (સટોડીઆ) ના ગુણ અવગુણ, તારવણી કરનાર.)

પ્રકરણ ૧૯ મું સદો, પાનું ૬૬

(સદાના બે અર્થ, વાયદો, સદાની જરૂર, શુદ્ધ સદો, ખીલકલ સદો, સદાના ફાયદા તના ગેરફાયદા, સદાથી આનંદદાયક થઈ પડેલું કમાવાનું સાધન શેરખજાર, તેમાં ફતેહ કાણ મેળવી શકે, તારવણી.)

પ્રકરણ ૨૦ મું ભાવોમાં વધઘટ પાનું ૭૨

(તેનું મળ કારણ, ખાટાં લેણ વેચાણ, ખેલો, તેના ત્રણ પ્રકાર, ખેલો, વધઘટના સામાન્ય કારણો, વધઘટનો લાભ લેવાના કેટલાક નિયમો, નાણું રોકી શકનારાજ સદો કરવામાં ફાવી શકે, ખેંટરેટ.)

પ્રકરણ ૨૧ મું શેરખજારની યંત્રણા. પાનું ૭૭

(રોકડાની પતાવટ; વાયદાની પતાવટ, અલ્લો, તેના ત્રણ પ્રકાર, ખજારની લાક્ષણિક સ્થિતિ, પતાવટના નવ દિવસો, પતાવટ કેમ થાય છે, લવાલા, તેની પાંચ જાત, લવાલા કેમ પડે છે, ખજારનું બધારણ.)

પ્રકરણ ૨૨ મું દલાલો અને પ્રજા. પાનું ૮૦

(ધરોકો, દલાલ વિના ચાલે નહિ, દલાલી, દલાલો ઉપયોગી ભાગ બજાર છે.)

પૂરવણી પત્રક ૧ લું,

૧. હિન્દી રૂ. અને રૂનો ઉધોગ....	પા. ૬૬
૨. આપણી મીલોની પ્રવૃત્તિ અને પ્રવૃદ્ધિ	૧૦૪
૩. અંતરસ્થ કિમ્મત અને કંપની કરાર- ખાર કુશળતા.	૧૦૬
૪. નાણાંખજાર.	૧૦૬
૫. ધંધાકા બેંકોના સરવાયાં	૧૧૨

પ્રવેશિકા

અલખેલી મુંબઈ નગરીના કોટ તરફના એક વિભાગમાં દલાલ-સ્ટ્રીટમાં મધ્યાહ્ન સમયે એક ચોકમાં મનુષ્યોનાં નાનાં મોટાં ટોળાં આવીને ભેગાં થવા માંડ્યાં. ખપોરના હર વાગ્યા, ત્યાં એક ઘંટડી વાગી અને શેરબંકેર ગાથ ઉડ્યો. એક નવીન આવનાર પ્રવાસીને લોકો માંહેમાંહે લડી મરતા હોય એવું લાગવાથી એવો આભાસ થયો કે આ ચોકની અંદર કાંઈ ગુપ્ત ધન દાટયું હશે તે તેના લોક માટે આ લોકો લડી મરતા હશે. તે વિસ્મય પામી વિચારના વમળમાં પડી ગયો અને કુતુહલ ઉપજાવાથી તે ચોકમાં પેસવા ગયો કે તરતજ ખીચારાને, જરા સામે થયો તેથી સીપાઇના ડોંસા ખાવા પડ્યા! થોડીવારે બહાર ઉભેલાઓને પૂછવાથી ખચર પડી કે ખરેખર ધન પ્રાપ્ત કરવાને તેમજ ધન ફેંકી દેવાને માટે આ એક સુંદર ચોક છે. યાને સ્વર્ગ-નર્ક સમાન સંતુળું શેર બગ્ગર છે.

ખચર ઉઘડ્યો કે તરતજ “લઉ કોલિનુર,” “લઉ ફાજલ,” “આપું ડીફડ,” વગેરે શબ્દો મોટે અવાજે ઉચ્ચારાવા માંડ્યા. દરેક શેરન સોદાના સ્થળે નાની મોટી મેદનીઓ એકઠી થવા લાગી. દરીયાનાં મોઝાં માફક તે મેદનીઓ આમતેમ ડોલાં ખાવા લાગી. શેરોના બાવોમાં વધઘટ થવા લાગી. જેમ જળધારાઓ ઉપર લીંબુઓ નાચ્યાં કરે તેમ બારો ધડીમાં ઉંચા, ધડીમાં નીચા એમ વધઘટવા લાગ્યા. ઉઘડતા બગ્ગરના ભાવ લઈ દલાલો પોતપોતાની ઓર્ડરો તરફ દોડ્યા ને ધરાકોને ટેલીફોન કરવા લાગ્યા.

આ લખતાં અમને એક રમુજી વાત યાદ આવેછે. હાલનો જમાનો વિધવિધ નવીન શોધોનો છે. “વાયરલેસ” સંદેશાઓની આખતમાં એક વિજ્ઞાનવેત્તા તો એટલે સુધી જઈને કહેછે કે ભવિષ્યમાં ખીરસામાં રાખવાના “વાયરલેસ” ટેલીફોન બનશે. આથી બગ્ગરમાં એક શેરદલાલને ખીરસામાં ઘંટડી વાગશે, ને પછી તે “વાયરલેસ”નું ભુંગળું પોતાના ખીરસામાંથી બહાર કાઢશે ને પોતાના ઘરાક સાથે વાતચિત કરશે, અને એરોપ્લેનમાં ઉડતો ઉડતો કોઈ સ્થળે જતો એનો ઘરાક આકાશમાંથી અમુક હજાર શેરા લેવાનો કે વેચવાનો ‘ઓરડર’ આપશે !

હવે, ભવિષ્યમાં શું થશે તેનો વિચાર કરવા કરતાં ભૂતકાળમાં સુંઘાના રંગીલા શેર બગ્ગરના શું રંગદાંગ હતા તેની આપણે જરા નજર નોંધ લેઈશું તો તે વધારે ઉપયોગી થઈ પડશે.

પ્રકરણ ૧ લું.

શેર બજારની ઐતિહાસિક ઝાંખી.

સને ૧૮૬૩ અને તે આગમજ.

આપણા ઇતિહાસની શરૂઆત સ્વ. ગેડ પ્રેમચંદ રાયચંદના જમાનાથી થાયછે. સને ૧૮૬૪ ની આખર સુધી મુંબઈની પ્રગતે સદા તરફ અનલદ અણુગમે હતો. ગંદકાથી લોકો જેમ દૂર રહે તેમ તેઓ સદાથી વેગળા રહેતા. સદાનું ધન હરામનું ગણાતું. પણ ૧૮૬૪-૬૫ ની સાલમાં મુંબઈના શેર બજારમાં એટલો તો ધમધાકાર સદા ઉપડ્યો હતો કે છેવટે મુંબઈની ખાના ખરાબી થઈ, અને તે એટલી હદ સુધીની કે મરકા કે દુકાળના વખતમાં આવતાં દુઃખો તેના હિસાબમાં નહિ.

ત્યારે અમેરિકાની સિવીલ લડાઈ (૧૮૬૧-૬૫) ચાલુ થઈ, ત્યારથી રૂના વેપારમાં વિલાયતમાં આ ટાપુએ ખરેખર કાર્તિવંત નેકનામી મેળવી હતી. આ વખતે ભાગ્યેજ શેરોના ભાવની કિંચલ પાંચલ અડવાડાઓમાં એકાદ ટકાની થતી. જે કદાચ બે ત્રણ ટકાની થતી તો તે મોટો કેરફાર ગણાતો ! સદાનું નામ સાંભળીને લોકોને કંપોરી આવતી !

લડાઈ અને પછી.

ઉત્તર અને દક્ષિણ અમેરિકા વચ્ચે માંહોમાંહે યુદ્ધ થયું ત્યારે અમેરિકાથી રૂનો (કાંચો) માત્ર વિલાયત જતો અંધ પડ્યો, તેથી વિલા

ચતને નિકાશ માટે હિન્દુ ઉપર અને ખાસ કરીને મુંબઈ ઉપરજ આધાર રાખવો પડ્યો. આથી અત્રેના ખેડુતો અને વેપારીઓનાં ભાગ્ય ખુલ્યાં. તે વખતે રૂના ભાવ જે આગળ ૨ થી ૫ પેની હતા તે વધીને ૨૦ થી ૨૪ પેની થયા અને અત્રેના ભાવ જે આગળ ખાંડીના ૩. ૬૦ થી ૩. ૯૫ સુધી હતા તે એકદમ વધીને ૩. ૬૦૦ થી ૩. ૭૦૦ સુધી ખોલાયા. લડાઈનો અંત ૧૮૬૪ ની આખરમાં આવ્યો. આ એ વર્ષ દરમ્યાન દોલતનો એક મોટો જથ્થો મુંબઈ ખાતે આવી પડ્યો હતો. અનુભવિયો અટકજે છે કે આશરે પચાસ કરોડ રૂપીઆ અત્રે આવ્યા હશે. આ દોલતનો, દેશોપયોગી કામો કરવામાં ઘટતો ઉપયોગ કર્યો હોત તો મુંબઈની જાહેજલાલીમાં અને ઔદ્યોગિક આબ્યાદાનીમાં વધારો થયો હોત. આમ થવાને બદલે લોકો સડામાં ભાગ લેતા થયા, અને માત્ર સડા ખેલવાને માટેજ કેટલીક નકામી અને વગર મતલબની કંપનીઓ ઉભી થઈ, જેમાં આશરે ૨૦ એન્કો, ૪૦ “ શીતાન શાલો ” અને ૧૦ “ ખાડા ” કંપનીઓ હતી. આ કંપનીઓને પરપોટા કંપનીઓ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નથી, કારણકે ઉપર લખ્યું તેમ ઉપરોક્ત નથી કંપનીઓ મોટે ભાગે વેપાર ઉદ્યોગ વધારવાને બદલે સડાંરૂપી રમત રમવાને માટેજ ઉભી થઈ હતી. જ્યારે બગ્ગરનું વજણ પડ્યું નહિ ત્યારે અને તે પછી આ સર્વ કંપનીઓ ધન્યાયનમઃ થઈ ગઈ. ભાગ્યેજ કોઈ કંપની પાંચ વર્ષ જીવી હશે. ઉપલી કંપનીઓ દેખાદેખીથી ઉભી થઈ હતી. જેને કામ ધંધો નહિ મળતો એવા લેભાગુઓ પણ કંપની કહાડી બેસતા. કેટલીક કંપનીઓના ડાયરેક્ટરો અને પ્રમોટરો હલકી કોમના અને ધણાખગ “ બદમાશ ” હતા. આ પરપોટા કંપનીઓ ઉભી થઈ તે પહેલાં એક એ સદ્દર કંપનીઓ, ઉત્તમ પ્રકારના અનુભવી તથા લાયક સદગ્રહસ્થો તરફથી ઉભી કરવામાં આવી હતી. આગળ તો કંપની કહાડવાનું કોઈને યરાબર બાન નહતું

એમ કહીએ તો ચાલે. પહેલ કરનાર તો પ્રેમચંદ હતા અને તેમણે જે પ્રથમ કંપની કહાડી તે, જે અણુધાર્યો ફટકો પડ્યો ન હોત અને ચાલુ રહી હોત તો, મુંબઈ નગરિને શોભાવે તેવી થઈ પડત. તે બોમ્બે રેકલેમેશન કંપની હતી. આ મોટા પાયા વાળી કંપની કહાડ્યા પહેલાં પ્રેમચંદે સાથી પ્રથમ “ધી એશિયાટીક બેંક” ઉભી કરેલી હતી. આપણે હવે પ્રેમચંદની ઝોળખ લઈએ.

પ્રેમચંદ રાયચંદ.

મુંબઈના શેર સટ્ટાના પિતા, સ્વ. શેર પ્રેમચંદ રાયચંદ, પુરતના રહેવાશી રાયચંદ દીપચંદના પુત્ર હતા. આ નામાંકિત વીરલા વિષે એક સમકાલીન, “ પારસી ” નામધારી લેખક જણાવે છે કે, “ તે જાને શ્રાવક દશા ઓશવાળ વાળીઓ છે, તેની ઉમ્મર વર્ષ ૩૮ની છે, તે કદમાં ટીંગણો છે, લગાર ધોળા રંગનો છે, ને સર્વદા હસ્તા મુખડાનો માલુમ પડે છે. તેની ચાલ ઘણી ચપળ છે. સ્વભાવે તે ઘણો મિલનસાર ને મિત્રજનમાં ઘણો નરમાશવાળો છે..... દરેક માણસનો પ્યાર પોતા તરફ ખેંચવાને તેનામાં એક અગ્નયજ્ઞ જેવી શક્તિ છે.” સર દીનશા વાચ્છા પોતાના “A Chapter in the Financial History of Bombay” નામક અંગ્રેજી પુસ્તકમાં લખે છે કે “ પ્રેમચંદ શેર રાજ્યોમાંનો મહારાજા હતો, અતિ પ્રભાવશાલી હતો. ” “ He was the Great Napoleon of speculation in 1864-65. ” “ He was the life and soul of the Share Market. ” તેજનામાં એક “ કામીઆગર ” નાકરતાં વધારે ચમત્કારદર્શક શક્તિ હતી. તેનીપાછળ લોકો ગાંડા થઈ જતા. જ્યાં ત્યાં એકજ રટણુ સંભળાતું અને તે એકે “ પૈસો મારો પરમેશ્વર ને હું પ્રેમચંદનો દાસ. ” પ્રેમચંદની સર્વ-વ્યાપકતા અદ્ભૂત હતી. ઘેર ઘેર ને ઠેર ઠેર “ પ્રેમચંદ ” “ પ્રેમચંદ ” ને

“પ્રેમચન્દ” નામ બોલાઈ રહ્યું હતું. સર દીનશા એક દેકાણે એક અવતરણ ટાંકી આ પ્રમાણે જણાવેછે: “Premchand's position was not that of an ordinary speculator and he has been called by some of the witnesses ‘the key-note of the commercial prosperity of Bombay.’” (Report of the Bank of Bombay Commission)”

પ્રેમચન્દે અંગ્રેજોનો કામજોગો અભ્યાસ કર્યો હતો. શરૂઆતમાં તેઓ દલાલીનો ધંધો કરતા અને તે વખતે તેમની એકઠી કરેલી પુંજ રૂ. ૮૦ હજારની ગણાતી. તેમણે એકલે હાથે સદાખાજ દલાલોની સાથે એક બે બેન્કનો સદ્દો ખેલવા માંડ્યો અને તેમાં તે કાન્યા. લડાઈ ચાલી ત્યારે તેમણે તમામ રૂ. એકલાથ કર્યું અને ગામનાં ગાદલાં ગાદલાંમાંથી પણ રૂ. કદાવીને માલ ભેગો કરી તેઓ મોટું નફેથી વિલાયત ચડાવતા ગયા. જે જે કામમાં પ્રેમચન્દ હાથ નાંખતા તેમાં તેમના વિજયના ડંકા વાગતા. પ્રથમ તો તેમણે “એશીઆટીક બેન્ક” ઉભી કરી. આ બેન્કને લોકો “પ્રેમચન્દ બેન્ક” યાને “ગવર્નર બેન્ક” કહેતા! હજુ આ કમ્પનીને ચાર્ટર મળે એ પહેલાં તો એનો ભાવ રૂપીઆ ૬૫ પ્રિમીયમ બોલાયો. એ અરસામાં બેન્કનેનો ખાડો પુરવાનો પરવાનો પ્રેમચન્દને મળ્યો. આથી તેમણે “ધી બ્રામ્બે રેકલેમેશન કમ્પની” ઉભી કરી અને તેની થાપણ રૂપીઆ બે કરોડની રાખી. દરેક શેર દીઠ પહેલાં તો રૂ. ૫૦૦૦ કોલ તરીકે લીધા અને તેનો ભાવ રૂ. ૧૦૦૦૦ પ્રિમીયમ બોલાવ્યો. સરકાર વાસ્તે ૪૦૦ શેરો અલગ રાખેલા તે સરકારથી શેર ન લેવાય એવો કાયદો હોવાથી તે શેરો લેવાની જ્યારે સરકારે ના પાડી ત્યારે લીલામમાં વેચતાં એક શેર દીઠ રૂ. ૩૬૦૦૦ પ્રિમીયમનો ભાવ બોલાયો. કહેવાય છે કે તેનો ભાવ વધીને રૂ. ૬૫૦૦૦ થયો હતો, પણ

ન્યારે ભાવ ખેંસી ગયો ત્યારે માત્ર ૩. ૭૫૦ થી પણ ઓછો થઈ ગયો હતો. આ કમ્પની ઉંચા ઉદ્દેશથી ઉભી થઈ હતી અને તેણે મુખ્યમંત્રી એવી સંગીન ને કીર્તિવંત સેવા બજાવી હોત કે તે એક નમુનેદાર કમ્પની ગણાત, પણ તેની થાપણ લગભગ બધી મુખ્યમંત્રી બેન્કમાં મુકી રાખેલી અને તે બેન્કે પ્રેમચન્દના હાથ નીચે સદામાં ભાગ લીધો ને છેવટે ફડચામાં ગઈ હતી. આ બેન્ક પહેલાં સારા પાયા ઉપર ચાલતી હતી, પણ પ્રેમચન્દ તેમાં ડાયરેક્ટર થયા ત્યારથી (ખુદા માલુમ) લાખો રૂપિયા પોતાના મિત્રોને અંગઉધાર અને બ્યાજે અપાવી સદા ખેલાવવા લાગ્યા, એમ તે “પારસી” લેખક જણાવેછે. “આગળ જો એક માત્ર દલાલનો દીકરો ગણાતો,” તેઓ હવે શૂરવીર શેર-સેનાધિપતિ ગણાવા લાગ્યા. સવારમાં રોજ તેમને ત્યાં લોકોનો “દરબાર” ભરાતો. સરકારી અમલદારો પણ તેમની સલાહ લેવા માટે તેમને ઘેર તેમની સમક્ષ આજીજી ભરેલા દેખાવથી ઉભા રહેતા! ભાવતાલની લગામ પ્રેમચન્દના હાથમાં હતી અને તેઓ મરજી પ્રમાણે ફેરફાર કરતા. “આજે તો આ ભાવ છે પણ કાલના ભાવ પ્રેમચન્દ જાણે” એમ કાગળ પત્રમાં લખાતું. બજારમાં પ્રેમચન્દ તડકે ઉભા રહેતા ત્યારે સેંકડો દલાલો તેમના પર છત્રીઓ ધરી રાખતા. ન્યારથી મુખ્યમંત્રી બેન્ક તેમના હાથમાં આવી ત્યારથી તેમને માટે દોલતનો એક મોટો દરવાજો ખુલ્યો.

છેવટે પ્રેમચન્દને એવો વખત આવ્યો હતો કે ચામેરથી તેને નુકસાન ને નુકસાન થવા લાગ્યું. રૂના ભાવ ગગડી ગયા, શેરોના ભાવ ગગડી ગયા. ૧૮૬૬માં તેમનું કરજ ૩૧. બે કરોડનું હતું. લોક એમ સમજતા કે તેમની પુછ પાંચ સાત કરોડની છે, પણ ખરું જોતાં તો માત્ર ૩૧. દસ લાખની હતી! પ્રેમચન્દ ન્યારે નાદારીમાં ગયા ત્યારે

ગમગીનીમાં ઘેર ભરાઈ ન બેસતાં હસતે મુખડે નિર્ભયપણે અહાર હરતા
ફરતા હતા ! પ્રેમચંદ્રે એકંદરે રૂ. ૧૬ લાખની સખાવત કરેલી
કહેવાયછે. સખાવત તેજ સાચી મુડી છે.

સફાને માટે ઉભી થયેલી પરપોટા કમ્પનીઓ.

નવી નીકળેલી બધી કમ્પનીઓ સફા ખેલવાની બદ દાનતથી
ઉભી થઈ હતી, છતાં શેરો ઉપર તૂટાતૂટ પડતી. લડાઈને લીધે મુંબઈમાં
દ્રવ્યની રેલમ છેલ થઈ રહી હતી. આ બાબતમાં પ્રેમચંદ્રના જમાનાનો
લગભગ આખો ઇતિહાસ કવિ દલપતરામ નીચે પ્રમાણે માત્ર આઠ
કડીમાં સળંગ રીતે સમગ્રવેછે:—

“ઓ સહીયરો, શેર તણા વેપારનું સ્વપ્ન સાંભળો,
મુણી સમજીને ભવતારણ ભગવતની ભક્તિમાં ભળો.

ઈસવી સન અદારસો થાતાં,
વળી તે ઉપર ત્રેસઠ ગતાં;
બહુ મનુષ્ય થયા ધનથી માતા.—ઓ.

જ્યાં અમેરિકામાં જુદું ગળ્યો,
ત્યાંના રૂનો ધંધા ભાંગ્યો;
આપણાંને લાભ થણો લાગ્યો.—ઓ.

તે નાણું ધંધે ક્યાં ધરવું,
વેપાર વિષે કેમ વાપરવું;
મુજે નહિ જે આ શું કરવું.—ઓ.

પછી સરખે ભાગે શેર કર્યા,
ભાળા થઈ સહુએ ભાગ ભર્યા;
હિકમતથી લાખો દામ હર્યા.—ઓ.

લોકો દોડે શેરો લેવા,
 જન સૌ બનીયા ગાંડા જેવા;
 કોઈ પૂછે નહિ ધણી છે કેવા.—ઓં.
 જે જે કમ્પની જેણે કાઢી,
 અતિ ભાવ ચડાવ્યા ઉપાડી;
 લોકોને લાલચ દેખાડી—ઓં.
 રોકડ ખરચી શેરો લીધા,
 ગાંડથી ગરથ ગણી દીધા;
 પછી શેર તણા સદા કીધા.—ઓં.
 પાંસઠની સાથે પરિણામે,
 ઠગ થઈ તે હામે હામે;
 દીડો નજરે દલપતરામે.—ઓં.”

ઉપર પ્રમાણે, ભાવો ચલડાવવાને પ્રભાટરો દલાલો સાથે બંદોબસ્ત
 રતા ને અનેક નીચ હિકમતો વાપરતા. લોકો કીંમતી જણુસો વેચી,
 કંઠીનાં નાણાં ઉપાડી સદા કરવા લાગ્યા. લોકોની માયા મિલકત
 શેરોની થઈ પડી હતી. ભાવ વધતા ગયા તેમ લોકો ધ્રુલાતા ગયા અને
 મોતાની મુડી વધતી જતી સમજ્યા. પણ એકાદ વર્ષમાં ભાવો ગગડી
 જવાથી શેરો ચીથરાં થઈ પડ્યાં. આ લોભમાં ફસનારા કોઈ અજ્ઞાની
 ન હતા, પણ બેરિસ્ટરો, વકીલો, પંડિતોને મોટા મોટા વેપારીઓ
 હતા. તે વખતે સદામાં સ્ત્રીઓએ સુદ્ધાં કંઈ ઓછો ભાગ નહોતો લીધો.
 “ઓરત સદાખાજેમાં પારસી જાતિની વધુ ઓરતો જણાવવામાં
 માવી છે.” વળી દલપતરામ વધુ લખે છે કે:—

“લાભ મળ્યો તેથી થઈ લોભી, શેર લાગ્યા સંઘરવારે,
 ગળપણુ જાણી કલીકની ગોળી મચ્છ ગળે જેમ મરવારે,
 લાભ મળ્યો.

બાંપની દોલત દસ વીસ લાખની,
તેના તો શેર લીધારે,
અધિક વળી કરજે ઉપાડી,
દસ્તાવેજ લખી દીધારે.—લાભ૦

ધરધણીયાણી કેરું ધરેણું,
વેચી શેર વસાવ્યારે,
સગા સંબંધીનાં વળી નાણાં,
લખી આપી ખત લાગ્યારે.—લાભ૦

સરભર ભાવે શેર મળેલા,
તેથી તૃપ્ત નહિ થાતાં રે,
પંદર ગાણું પણ પ્રીતીઅમ આપી,
વળી લીધા વેચાતારે.—લાભ૦

જમીન આપી જર ઉપાડ્યા,
મિત્રોને માંહિ મુક્યારે,
ધમધોકારે શેરનો ધંધો,
ચલાવતાં નહિ ચૂક્યારે.—લાભ૦

બાહ્યો પણ દીવાની બનીઓ,
લોભનો પ્યાલો પીધારે,
વસ્ત્ર ધરેણાં વાસણ વેચી,
શેરનો સોદો ટાંધારે.—લાભ૦

ગરીબ ગબ્બર સૌ ગુંથાયા,
માયા આ મોટી મળવારે,
રાત દિવસ એ એકજ રસ્તે,
રસથી લાગ્યા રળવારે.—લાભ૦

શેર સંધરજો, શેર સંધરજો,
શેરથી વેળા વળશેરે,
વળી આવી રળવાની વેળા,
મનખામાં કીયા મળશેરે.—લાભ૦

દલાલ દોડા દોડીઓ કરતા,
દશે દિશાએ દેખુરે
ઉથલપાથલ થાયે અતિશે,
લાભનું ન મળે લેખુરે.—લાભ૦

કંઈક પુરૂષ તો અચરજ પામે,
નીકળ્યું ક્યાંથી નાણુરે,
દલપતરામ કહે દુનીયાની,
અંદરથી ઉભરાણુ રે—લાભ૦

સદ્દાનું ફાટી નીકળવું.

આ જનગણીતા ને મનમાનીતા. સુંદર પણ ભયંકર સદ્દાનું
“ પહેલુ ઉભરાણુ અને તેનો અવલનો જ્વેશ ” સને ૧૮૬૪ ના મે માસથી
થવા માંડયો. પ્રથમ તો “ જીની શીનાનશાલ ” ના શેર બહાર પડ્યા તે
પહેલાં તો તેનો ભાવ રૂ. ૯૦ પ્રીમીયમ ખોલાયો. પહેલા હફતાના
રૂ. ૧૦૦ જ્યારે ભરાયા ત્યારે તેનો ભાવ રૂ. ૪૦૦ પ્રીમીયમ થયો. હવે
આવી કેટલીક “ શીનાનશાલો ” ના ભાવ વધારવામાં “ ખાડાઓ ” યાને
“ ફ્રેક્શમેશન કપનીઓ ” ઘણી ઉપયોગી થઈ પડી. સર્વ જનો પોતા-
નો સઘળી કીસમનો વણજ વેપાર અને ધંધો ધાપો છોડી શેરો ઉપરજ
ધ્યાન દોડાવવા લાગ્યા. એમરે દૃષ્ટિથી મુંઝમુંદો દેખાવ આખા દેખાવા
લાગ્યો. સર્વ કોઈને નફે, નફે ને નફાજ દેખાવા લાગ્યો. મોજ મજ-

હમાં વધારો થઈ પડ્યો. નાચ રંગ ફેર ફેર દેખાવા લાગ્યા. ડીસેમ્બર માસની આખરે શેરોના ભાવ અજબ રીતે વધવા માંડ્યા; (પાછળ શેરોના વધેલા ભાવોનું ટેમ્પલ જુઓ.) “એકમે ખાડા” ના ભાવમાં એક કલાકમાં હજારો રૂપીઆની વધઘટ થવા લાગી!!! આવી હેર ફેરમાં “દલાલીઆઓ” ને ભારે તડાકા પડવા લાગ્યા. કાપડ બજારના કેટલાક ભાડીઆ વેપારીઓ લાખો રૂપીઆની નોટો કમરે વીંટાળીને આવતા ને આખો દહાડો લે-વેચ કરતા. કલકત્તાની “ધી પોર્ટ કેનીંગ” નામની કમ્પનીના શેરો બહેચવાનું કામ પ્રેમચન્દ્રના હાથમાં આવ્યું ત્યારે તેમણે તે રૂ. ૧૦૦૦ ના શેરનો ભાવ રૂ. ૧૨૦૦૦ પ્રીમીઅમ ખોલાવ્યો! આવી રીતે સદો ચાલ્યો તેમાં ગુજરાત, દક્ષિણ અને દેશના ખીજા વિભાગોમાંથી હજારો લોક નાણાં લાવી અત્રે સદો ખેલતા. વિલાયતથી પણ કેટલાક અંગ્રેજો આવ્યા હતા. સદાનો જોશ ૧૮૬૫ ના માર્ચ સુધીમાં અજબ રીતે ફૂલી ફાલી ખીલી રહ્યા હતા. પછી શું થયું?

શેર બજારની રચના.

સદાના વખતમાં આ બજાર ૯ થી ૭ વાગતા સુધી ભરાતું. આ સિવાય સવારના તથા સાંજના ૭ વાગતા પછી રાતના ખીજાં એ સ્થળોએ બજાર ભરાતા. શેર બજાર આગળ બીડનો કંઈ સુમારજ ન રહેતો. દલાલો સર્વ કોમના હતા. સદા આગમજ તેમની સંખ્યા સો દોઢસોની હતી તે વધીને હજાર પંદરસોની થઈ ગઈ. મારવાડી દલાલો આ વખતે “અદલા” ના સોદા રકમખંધ કરતા. બજારમાં ત્રણ જુદી જુદી ટોળકીઓ હતી. એક જગ્યાએ છાપરીઆ દલાલો, બીજી જગ્યાએ લગાર ચડતી સ્થિતિના અને ત્રીજી જગ્યાએ કુટકલ દલાલો નાની નાની રકમના સોદા કરતા. આ ત્રીજો વર્ગ “કાસમ

બગ્ગર” કહેવાતો. “બકરાંઓ જેમ બરાડા મારેછે તેમ શેર બગ્ગરના દલાલો સોદાને માટે બરાડતા હતા.” આ વખતે દલાલો ગાળા પણ ખાતા હતા. કોઈવાર તો “ચેહેલીની ચેહેલી” હજમ થઈ જતી. એક પારસી દલાલને ૩. ૨૩૦૦ નો ગાળો ખાવાનું પુરવાર થતાં તેને કોર્ટ તરફથી દસ વર્ષ દેશનિકાલની સજા થઈ હતી. ડેટલાક દલાલો બેન્કમાંથી નાણાં ઉપાડી અંગત સદ્દો કરતા. તે વખતે “લાખની મુડી નહિ લેખામાં” હતી, તેનો એક દાખલો છે કે એકવાર બ્યારે એક છાપરીઆ દલાલનું એક લાખ રૂપીઆનું પોટકું ચોરાઈ ગયું ત્યારે નકામો વખત ગાળવો તેના કરતાં તે કંઈ પણ દરકાર કે અફસોસ કર્યા વિના ત્યાંથી ચાલતો થઈ ગયો! “શેર બગ્ગર” એ વખતે એક ઘર સંસારી શબ્દ થઈ પડ્યો હતો.

“ખાડાઓ”

“સમુદ્રના કીનારાનો ભાગ પુરી તે ઉપર ગોદી, ધક્કા વિગેરે વેપાર જોગાં કામો બાંધવાનું ડોળ ધાલી સદ્દાના લિંગામમાં જે કમ્પનીઓ ઉભી થઈ તેને લોકો “ખાડાઓ” કહી કહેતા.” સર્વ કોઈ એમ માનેછે કે મુંબઈની દોલતનો મોટો ભાગ આ ખાડાઓમાં પુરાયો છે. આ ખાડા કમ્પનીઓમાં અગ્રગણ્ય બે હતી, એક “એમ્મે રેક્લેમેશન” અને બીજી “મઝગામ રેક્લેમેશન” “ખાડા” કાદનારી કમ્પનીવાળાઓ પોતાની આસપાસની જગ્યાના કુંગરો ને ટેકરીઓ પુરણીને માટે કામજોગાં ધારી મ્હોં માગી કીંમત આપતા. આથી મિલકતાના ભાવ તે અરસામાં કુદકે ને ભુરકે અગ્નયબ રીતે વધી ગયા હતા.

સદ્દાનું પડવું અને ગલરાટ.

૧૮૬૪ ના એકટોબરથી, જુલાઈ ૧૮૬૫ નો વાયદો ખુલ્યો હતો. સૌ કોઈ, જુલાઈની ૧લી તારીખ આવે તે પહેલાં (ખાસ કરીને

પારસીઓ) ગજ ઉપરાંત સો સો ગણો વેપાર ખેડી ખેડા હતા. એક કમ્પનીના મૂળ કરતાં અમણી ને વિશેષ સંખ્યામાં શેરોના સોદાઓ થતા હતા. ફેબ્રુઆરી (૧૮૬૫) માસથી નવી કમ્પનીઓના કોલ નીકળવા લાગ્યા ને તે અરસામાં લડાઈ અંધ પડી. આથી ભાવો ઘટવા લાગ્યા. ખરીદનારા કરતાં વેચનારા વધારે દેખાવા લાગ્યા. અગ્ગર ટકાવવાના પ્રયત્નો નિષ્ફળ ગયા. અગ્ગરની સ્થિતિ ડામાડોળ દેખાવા લાગી. વાયદો નજદીક આવ્યો અને એક નામીયો પારસી વેપારી રૂ. ૩૦ કરોડનું દેવું મૂકી નાદાર થયો ! આથી સર્વત્ર ગભરાટ ફેલાયો. ખરીદનારાઓ માલ ચલડાવવાને અશક્ત હતા. પતાવટ કેમ પતાવવી તેના ઉપાયો સૌ કોઈ કાંઈ તેમ બતાવવા લાગ્યા. કમ્પનીઓના ડાયરેક્ટરોનો અધેર કારભાર ભાગીદારોને અજવાળે પડતો ગયો. કંપનીઓનો વહીવટ અંધ પાડવાની બલામણુ થઈ, અગ્ગર કોઈ ઝીલી શક્યું નહિ. શેરો લીલામમાં વેચાવા લાગ્યા. સટોડીઆઓ ટપોટપ પડવા લાગ્યા, અને ૧૮૬૫ ના ૨૮ મા ‘ક્રમઅપ્ત’ (નાદારી) ઘારાનો લાભ લેવા લાગ્યા. નાદારોના દેવામાંથી રૂપીઆના દોકડા પછું ન ઉપજ્યા.. ધીરધાર અંધ પડી ગઈ. વિશ્વાસ તદ્દન ઉડી ગયો. બેન્કોએ દરવાજા અંધ કર્યા. ૧ લી જુલાઈ ૧૮૬૫ નો દિવસ શેર સદાનો નામીયો દિવસ ગણાયછે. વલ્લણમાં માંડવાળ થવા લાગી. તે દિવસે ખાનદાન કુટુંબોની ખાના ખરાબી શરૂ થઈ. બહારથી ગણાતા કોટિપતિઓ હવે કેવળ કોટિપતિઓ દેખાવા લાગ્યા. પ્રેમચન્દ જે આગળ સવને “હેતચન્દ” જેવા લાગતા હતા તે હવે “ધિકચન્દ” જેવા થઈ પડ્યા. સધળી કીસમનો વણજ વપાર અંધ પડ્યો. ગામમાં પુરુષોની અને ઘરમાં ઐરાંઓની સર્વત્ર હડતાળ પડી હોય એવું દેખાવા લાગ્યું. ઘેરઘેરને દેરદેર ફનાન્કાલીયા થઈ પડ્યું. અફસોસ ! અફસોસ !

આ વખતે ગુજરાતમાં સુરત, ભરૂચ અને અમદાવાદમાં પણ આ શેર સદારૂપી ઇન્દ્રજીવો જાનો ચપ સર્વત્ર ફેલાયો હતો. કેટલાકો ગભરાટથી

માંદા પડ્યા હતા અને કેટલાકોએ આપઘાત પણ કર્યા હતા. આ સદાથી મુંબઈને રૂ. ૪૫ કરોડની ખોટ ગયેલી ગણવામાં આવશે.

સને ૧૮૬૪-૬૫ માં થયેલી ભાવોની ઉચલપાથલ.

ભરાયલી થાપણ. જાનેવારી. જુન. જાનેવારી જુન.
૧૮૬૪ ૧૮૬૪ ૧૮૬૫ ૧૮૬૫

એન્કો.

મુંબઈ એન્ક	૧૦૦૦	૩૧૦૦	૩૮૫૦	૧૫૦૦	૧૦૦૦
આઆ એન્ક	૫૦૦	૧૨૫૦	૧૬૦૦	૧૪૦૦	૧૦૦૦
એશીયાટીક એન્ક	૨૦૦	૨૬૦	૬૬૦	૫૫૦	૧૬૦
મરકેટાઇલ એન્ક	૨૫૦	૬૨૫	૮૨૫	૭૨૫	૫૦૦

“ફીનાન શાલો.”

જુની ફીનાનશાલ	૪૦૦	—	૭૮૦	—	—
	૧૦૦	—	—	૪૦૦	૨૦
બોમ્બે કોરપોરેશન	૨૦૦	—	—	૩૩૫	૧૪૦

“ખાડાઓ.”

બોમ્બે રેક્લેમેશન	૫૦૦૦	—	—	૫૧૦૦૦	૭૫૦૦
મજગામ રેક્લેમેશન	૩૦૦૦	—	—	૮૮૮૦	૪૦૦૦
ફીયર રેક્લેમેશન	૪૦૦૦	—	—	૯૫૦૦	૭૦૦૦
પોર્ટ કેનીંગ રેક્લેમેશન	૧૦૦૦	—	—	૧૦૦૦૦	૧૦૦૦
એલફીન્સ્ટન લેંડ રેક્લેમેશન	૧૦૦૦	—	—	૩૭૦૦	૧૪૨૫

ભરાયલા કરોડ

૨૫ એન્કો	૧૩૧
૩૯ ફીનાન શાલો	૬૧
૭ ખાડાઓ	૮૧
૩૦ પરચુરણ કંપનીઓ	૧૧

ત્રીમીયમ કરોડ

૧૦૧૧
૪૧
૧૭૧
૫

પ્રકરણ ૨ જી.

શેર બજાર તે શું.

શેરબજારની સંસ્થાઓ આધુનિક સમયની છે. બ્યારથી સુધરેલા દેશોનું ચલણ સ્થાયી અને સુવ્યવસ્થિત થયું અને બ્યારથી બેન્કોનું નાણાવટું લોકોના વિશ્વાસને પાત્ર થયું ત્યારથી લીમીટેડ કંપનીઓ ઉભી થઈ. આવી કંપનીઓ ઉભી કરવા માટે ધન એકઠું કરવાનું સાધન શેર બજાર થઈ પડ્યું. જે શેર બજાર નહોય તો કોઈ રોકનાર (Investor) ની કોઈપણ કંપનીના શેરો લેવાની હિંમત આસે નહિ. શેર બજારની સગવડથી બહીષ્કણ ધનવાનો પણ શેરોમાં નાણાં રોકવાની હિંમત કરેછે. શેર બજાર નહોત તો લોકો શેર લેતાં અચકાતે અને કોઈ કંપનીનું ટકુ આગળ ન ચાલતે. આથી, જે શેર બજાર નહોય તો દેશની આબાદી થવી મુશ્કેલ પડે. રેલ્વે અને ટ્રામો ચલાવવી પણ મુશ્કેલ થઈ પડે. શેર બજાર છે તો આપણે આગગાડી, આગખોટ, ટ્રામ ઇત્યાદિ વાહનોમાં બેસી શકીએ છીએ. સર્વ દેશોની આધુનિક ઔદ્યોગિક ઉત્પત્તિ લીમીટેડ કંપનીઓને આભારી છે, કે જેની ઉભી થવાની સફળતા કેટલેક અંશે શેર બજારને આભારી છે. ક્ષેત્રને પાણીપાનાર શેર બજાર રૂપી વાવ છે. કયા વેપારીનો પૈસો શેર બજારમાં થઈને જતો આવતો નહિ હોય? શેર બજાર દેશના નાણાવટું કેન્દ્રસ્થાન છે. શેર બજાર દેશની પ્રવૃત્તિમય કે નિવૃત્તિમય સ્થિતિ જાણવાનું તેમજ દેશની આબદાની જાણવાનું માપકવંત્ર છે. શેર બજાર ગામના લોકોની લાગણીઓ જાણવાનું રીસામણીના છોડ જેવું માપકવંત્ર છે. દેશની વેપારી નાડ શેર બજાર છે. ૧

શેર બજારની અસર ચાહે તો મહેલમાં અને ચાહે તો મદુલીમાં “વાયરલેસ” રીતે એક સરખી પહોંચે છે, એટલુંજ નહિ પણ દેડ કુદરતના નિર્દોષ પ્રદેશોમાં પણ પહોંચી વળે છે. જે એકાદ લાકડાની કંપનીના શેરોના ભાવ વધે છે તો એવી બીજી કંપનીઓ ઉભી થાય છે અને જંગલમાં સુખે વસતાં પ્રાણીઓને નાસવું પડે છે. શેર બજારમાં સર્વ કોઈનો થોડે ઘણે અંશે સ્વાર્થ સમાયલો છે. મુખ્યમાં ઘણાં બજારો છે તેમાં મુખ્ય ૩ બજાર, કાપડ બજાર અને શેર બજાર છે. કાપડવાર એવો વખત પણ આવશે કે ૩ બજાર જે હાલ પહેલે નંબરે ગણાય છે તે ગાણુ, બ્યારે શેર બજાર પ્રધાન, બજાર ગણાશે. જેવી રીતે એક મુખ્ય શહેરમાં દરેક નાનાં મોટાં ગામનાં લોક એકઠાં થાય છે, તેવી રીતે શેર બજારમાં દરેક કાસમના વણજ વેપારીઓનો સંગમ થાય છે. શેર બજાર દરેકે દરેક વેપારને તથા ઉદ્યોગને ઉત્તેજન આપે છે. વ્યાજબી છે કે રોજગારોનો રોજગાર શેર બજારનો છે.

શેર બજારના ફાયદાઓ અનેક છે, પણ ગેરફાયદો તેનો એક છે ; પણ તે એક ગેરફાયદો બધા ફાયદાઓને ટક્કર મારે તેવો મોટો છે અને તે એ કે શેર બજારમાં સદ્દા વર્ષે વર્ષે વધતો જાય છે. આ સદ્દાના પ્રતાપે ઘણાઓ ખુવાર થાય છે. આટલા માટે ઘણાઓ શેર બજારને જહાનમ સમાન ગણે છે. આ સદ્દા માત્ર મુખ્યમાં ચાલે છે તેમ નથી પણ ન્યુયોર્ક વિગેરે શહેરોમાં પણ ધમધોકાર ચાલે છે. કહેવાય છે કે ન્યુયોર્કમાં રોજ પાંચ લાખ શેરોની ઉથલ પાથલ થાય છે. બીજા દેશોનાં શેર બજારો કેવાં છે તેનું અવલોકન આપણે એક ઉડતી નજરે કરી જઈએ.

મકરાણુ ૩ જી.

દુનિયાનાં શેર બજારો.

—:0:—

લંડનનું શેર બજાર.

આ શેર બજાર ૧૭૨૬થી ૧૮૦૦ દરમિયાન ચાલેલા સદ્દાના ઉન્માદને આભારી હોય એમ અટકળાયછે. તેની શરૂઆત કોષ્ટક પીલ-હાઉસ હોટેલ નેવા કોરી હાઉસમાં થયેલી કહેવાયછે. ૧૮૦૧ ની સાલમાં શેર બજારને માટે એક ખાસ મકાન બાંધવામાં આવ્યું હતું. આની થાપણુ માટે શેરો કાઢવામાં આવ્યા હતા. પ્રથમ તો બજારમાં સ્થાનિક શેરોનું કામકાજ ચાલતું પણ નેપોલીઅન વાળી લડાઇઓનો અંત આવ્યા પછી પરદેશી શેરોનું કામકાજ પણ ચાલવા લાગ્યું. એ બજારમાં પણ શેર સદ્દાના ઉન્માદ ઘણીવાર ચાલેછે. આ બજારના ૫૦૦૦ મેંબરો છે. આ બજારની ખાસ માણુવા લાયક વિલક્ષણતા એ છે કે ત્યાં દલાલો અને તારવનારાઓ (Jobbers) એવા બે ચોક્કસ અલગ વિભાગોમાં મેંબરો વહેંચાઇ ગયેલા હોયછે. દલાલોએ ધરાક સિવાય પોતાની લે-વેચ કરવી નહિ એવો કાયદો છે. અને તારવણી કરનારાઓ માટે એવો નિયમ છે કે તેઓએ પોતાનોજ વેપાર કરવો. અમુક શેરોનું કામ માથે લીધુંહોય તે શેરોના ભાવ વારંવાર પાડવા ને તે ભાવે દલાલો સાથે સોદા કરવા, એટલે કે આપણી રીતે બોલીએ તો અદી ફેરે સોદા કરવા. બજારની અંદરનો વહીવટ દર વર્ષે ચુંટાતા ૩૦ મેંબરોની એક કમિટી કરેછે. દલાલોના માણુસો બે પ્રકારના હોયછે-અધિકારી અને અનધિકારી. અધિકારી માણુસોને સોદા કરવાનો

સફળ હોય છે. બહારના માણસોને અંદર આવવા દેવામાં આવતા નથી. દલાલોને અમુક કાગળ આપવામાં આવે છે અને જે ભાવોએ તેઓ સોદા કરે તે ભાવો તે કાગળ પર લખી તેઓ પેટીમાં નાંખે છે તે તે ભાવો પાટીઆ ઉપર લખાય છે. જે દલાલોની આશીસમાં ટેપ-મશીનો હોય છે ત્યાં આ ભાવોના ફેરફાર વારંવાર ચંત્રથી પહોંચાડવામાં આવે છે. આ બજારના ગુદા ગુદા વિભાગ હોય છે :
 (૧) અમેરીકન બજાર (૨) કોન્સલ બજાર (૩) રેલ્વે બજાર
 (૪) બીજા દેશોની કમ્પનીઓનું બજાર, ઇત્યાદિ. દરેક ટેકાણે જોખરો ઉભા રહે છે. રોકડાની પતાવટનું કામ તેજ દિવસે અલાસ થાય છે. વાયદાની પતાવટ મહીનામાં બે વાર થાય છે અને તેના ત્રણ મુકર દિવસો હોય છે. સદો કરનાર ઘરાક તેજ મન્દીનો વેપાર બદલાથી ચાલુ રાખી શકે છે. બજાર ૩ વાગતે બંધ થાય છે, છતાં ૪ વાગતાં સુધી સોદા થાય છે.

અમેરિકાનું શેર બજાર.

આ બજાર “ વૉલ સ્ટ્રીટ ” નામે ઓળખાય છે. અહીં દલાલો અને જોખરો વચ્ચે લાંડન માફક અલગપણું નથી હોતું. એટલું જાણવા જેવું છે કે અહિં ગુનાઇટડ સ્ટેટસના ગુદા ગુદા વિભાગોના પ્રતિનિધિઓજ દલાલો થઈ શકે છે. બજાર ૧૦ થી ૩ વાગતાં સુધી ખુલ્લું રહે છે. બજારમાં બહારના માણસોને અંદર આવવા દેવામાં આવતા નથી. સોદાગરોને ચોક્કસ કરેલો એકરૂપી પોપાક ધારણ કરવો પડે છે. કામકાજ માત્ર રોકડાનું થાય છે, અને પતાવટ રોજ રોજની હોય છે, છતાં સદો ધમધોકાર ચાલે છે. સદો કરનાર ઘરાકોને નાણાંની સગવડ દલાલો અમુક વ્યાજે કરી આપે છે અને શેરો તેમના હીસાબે પોતાની પાસે રાખે છે. આથી દશ પંદર ટકાનું તારણ (margin) રાખી દલાલો ઘરાકોને તારણ પદ્ધતિથી સદો કરવા દેય છે. અહિં માત્ર સ્થાનિક શેરોનું કામકાજ થાય છે.

પારીસનું શેર બજાર.

યુરોપના બધા 'બોર્સ' (Bourse)માં પારીસનું 'બોર્સ' અગ્રગણ્ય છે. અત્રે ઇટાલી, અમેરિકા, ઇંગ્લંડ, જરમની વિગેરે પરદેશીય શેરોનું તેમજ સ્થાનિક શેરોનું કામકાજ થાય છે. અહિંના શેર દલાલોને રાજ્ય તરફથી 'લાઇસેન્સ' મળેલાં હોય છે અને તેઓની સંખ્યા ૭૦ ની છે. આ દલાલો સરકારી અમલદારો ગણાય છે. આ સિવાય જેઓને બહારના દલાલ તરીકે દાખલ થવું હોય તેઓ થઈ શકે છે. અત્રે રોકડાનું તેમજ વાયદાનું બંને કામકાજ થાય છે.

કલક-તાનું શેર બજાર.

આ બજારમાં માત્ર રોકડાનું જ કામકાજ થાય છે. અત્રે દલાલી માત્ર એક ટકો લેવાનો રીવાજ છે એટલે કે એક શેરનો ભાવ જો ૩ ૯૫૦ હોય તો તે શેરની લેતી યા વેચતી વખતે દલાલી ૩. ૯૫ થાય છે.

અમદાવાદનું શેર બજાર.

અત્રે બે બજારો છે, એક જુનું અને એક નવું. અત્રે વાયદાનું કામકાજ ચાલે છે અને ભાવોમાં રોજ ૨૫-૫૦ રૂપીઆની ઉધણપાથલ થઈ શકે છે. ત્યાંની પતાવટ મુંબઈના શેર બજાર માફક થાય છે, તેમજ ત્યાં મુંબઈના શેર બજારના ભાવની વધઘટની અસર થાય છે. જુના બજારમાં દલાલોની સંખ્યા ૪૦૦ ની છે અને નવામાં ૩૦૦ ની છે. જુના બજારના કાર્ડની કીમત રૂ. ૮૧૦૦ છે, અને નવા બજારના કાર્ડની રૂ. ૭૫૦૩ છે. બંને બજારોમાં રૂ. ૫૦૦૦ ની ડીપોઝીટ આપવી પડે છે.

મુરતમાં હાલ એક શેર બજાર રોકડાના કામકાજ માટે નીકળ્યું છે, જેના કાર્ડની કીમત રૂ. ૧૫૦ છે. મદ્રાસમાં પણ એક શેર બજાર ત્રણ માસપર ખોલવામાં આવ્યું હોય, એમ જણાય છે, જેના કાર્ડની કીમત રૂ. ૧૦૦૦ નીર ખવામાં આવી છે. કરાંચીમાં એક શેર બજાર ખોલવાની જરૂર છે.

મુંબઈનું શેર બજાર.

અત્રે બે બજારો છે, એક બુનું અને એક નવું. બુના બજારમાં પહેલાં તો માત્ર દેશી લોકોજ દલાલ થઈ શકતા, હવે હરકોઈ થઈ શકે છે. દલાલોની સંખ્યા હાલ ૪૫૦ ની છે. કોઈ દલાલ પોતાની હયાતિમાં કાંડે વેચી શકે નહિ. આગળ આ કાંડની કીંમત રૂ. ૫ હજાર હતી તેની કીંમત હાલ રૂ. ૪૦ હજારને આશરે ગણાય. બુના શેર બજારમાં બહારના માણસોને અંદર આવવા દેવાની છુટ નથી, બ્યારે નવા બજારમાં છુટ છે. આ નવું બજાર ૧૯૦૮ માં એક બ્લેક્ટે સ્ટોક એક્સ્ચેન્જ તરીકે ઉભું થયેલું છે. તેની થાપણ રૂ. ૨૫ લાખની, તે શેર રૂ. ૨૦૦૦ નો છે. કાંડની કીંમત પહેલાં રૂ. ૧૫૦૦ હતી, તે પછી રૂ. ૨૫૦૦, તે પછી રૂ. ૫૦૦૦ થઈ તે હાલ રૂ. ૧૦૦૦૦ થઈ છે. બન્ને બજારોમાં દરેક દલાલને રૂ. ૨૦૦૦૦ ની ડીપોઝિટ ઓડને આપવી પડે છે. નવું બજાર નીકળવાથી વેપાર વધ્યો છે અને દલાલોની દલાલી બમણી વધી હોય તો નવાઈ નહિ. જેમ દલાલોની સંખ્યા વધે તેમ વેપારમાં પણ વધારો થાય, એમ કહી શકાય.

પ્રકરણ ૪ થું.

—:૦:—

શેર એટલે શું.

શેર એટલે શું તે જાણવાને માટે કમ્પની એટ શું તે પણ જાણવું પડેછે. આ બેમાંથી પહેલું શું જાણવું તે એક સવાલ થઈ પડેછે, અને પહેલાં, ઇંડામાંથી મરઘી આવી કે મરઘીમાંથી ઇંડુ આવ્યું તેના જેવો આ સવાલ થઈ પડેછે. આ ઉપરથી જાણાશે કે શેર વિના કમ્પની નહિ અને કમ્પની વિના શેર નહિ.

કોઈ મોટા ઉદ્યમ ખેડવો હોય તો એક માણસથી ન અને. આથી બે પ્રાંચ મોટા વેપારી ભેગા મળીને સાફસ ઉઠાવે તેને ભાગીઆ મંડળ અને પંત્યાળુ (Syndicate) કહેછે. જે ઉદ્યમ ચલાવતાં મેટ્રી ખોટ આવે તો દરેક ભાગિયાએ ધરમાંથી પણ ભરપાઈ કરવી પડેછે, અને આ ખોટનો ધંધો થઈ પડતો હોવાથી લીમીટેડ કંપનીની ઉત્પત્તિ થઈ. આમાં ભાગીદાર અનેક હોય છે અને જે ખોટ આવે તો દરેકને આવતો ખોટનો ભાગ માત્ર મર્યાદિત (limited) હોય છે, બ્યારે નફાનો ભાગ અમર્યાદિત હોય છે. જે શેર રૂ. ૧૦૦ નો હોય અને કંપનીને શેર દીઠ રૂ. ૫૦૦ ની ખોટ આવે તો ભાગીદારના ભરેલા શેર દીઠ રૂ. ૧૦૦ જાય, પણ તે ઉપરાંત નુકસાન આપવાને તે બંધાયેલો નથી. જે કંપનીને શેર દીઠ રૂ. ૫૦૦ નો નફો થાય તો ભાગીદારને બધો નફો ફાળે પડતો આવે, એટલે કે રૂ. ૫૦૦ નફાની બહેંચણીના મળે. ખોટ મર્યાદિત હોવાથી અને નફો અમર્યાદિત હોવાથી ધન રોકનારને શેરોમાં નાણું રોકવું અતિ ઓછા જોખમનું થઈ પડે છે.

પંત્યાળામાં ભાગિયાને વહિવટ ચલાવવાનો હક્ક હોય છે, જ્યારે લીમીટેડ કમ્પનીમાં હોતો નથી અને તેમાં માત્ર એજટાન્ઝ કારોબાર ચલાવે છે. ભાગીદારોને માત્ર અમુક બહેંચણી મળે છે. કમ્પનીના વહીવટમાં તેમનાથી માથું મારી ન શકાય, જો કે કાયદેસર તો તેઓ કમ્પનીના માલિક છે. આંવી લીમીટેડ કમ્પનીઓ બેલાંડરોડપર સરકારી રજીસ્ટર ઓફીસમાં રજીસ્ટર કરાવવી પડે છે અને તમામ હીસાબની વિગત દરવર્ષે તે ઓફીસમાં મોકલવી પડે છે. કોમ્પણી કમ્પનીને લગતું કામ બાણુવું હોય તો તેને માટે રજીસ્ટર ઓફીસમાં એક રૂપીઓ ફી આપતાં ઘણી વિગત મળી શકે છે.

કમ્પનીની સફળતાનો આધાર એજટાની પ્રવિણતા અને પ્રમાણિ-
કતા ઉપર રહે છે. લીમીટેડ કમ્પનીઓ હિંદમાં જેટલી નીકળે તેટલી ઓછી, કેમ કે હવુ બહુ બહોળું ક્ષેત્ર ખીન ખેડેલું પડી રહેલું છે—પડી રહ્યું છે.

પ્રકરણ ૫ મું.

—:૦:—

સરકારી જમીનગીરીઓ.

શેરને લગતી વિશેષ ચર્ચા કરતાં પહેલાં આપણે સરકારી તેમજ મ્યુનીસીપાલિટી જેવી પ્રજાકીય સંસ્થાઓની લેનો: વિગેરેનો જરા વિચાર કરીએ, કારણકે આવી લેનો તથા ભોંડોની લે—વેચ શેર બજારમાં થાય છે. આ લેનો સરકારનું તેમજ ખીજી સંસ્થાઓનું હેવું ગણાય છે અને આ હેવું ઉભું કરવાની પદ્ધતિ આધુનિક જમાનાની છે.

પ્રાચીન સમયમાં હાલની જેમ નહિ, પણ ઉલટું ખજાના જમા કરવામાં અને ભંડાર ભેગા કરવામાં આવતા. ઘણા ધનવાનોના જાણવામાં હશે કે અલાહાબાદના ખિલજી જ્યારે ગુજરી ગયો ત્યારે તેનો લખવૂટ ખજાનો તેના મહેલથી તે કશ્મીરના સુધી માર્ગમાં ખજાના બાજુએ પાથરવામાં આવ્યો હતો અને તેના શયને ખાલી હાથે દફનાવવા લેઈ જવામાં આવ્યું હતું. અસલના વખતમાં રાજ્યો દોલત એકઠી કરી જમા કરી રાખતા, જ્યારે હાલનાં લગભગ સર્વ મહારાજ્યો પ્રજાનાં મહા દેવાદાર બનતાં જાય છે. સરકાર તેમજ મ્યુનીસીપાલિટી જેવી સંસ્થાઓ પ્રજા પાસેથી અમુક વ્યાજે મુદતની લેનો લેતી જાય છે, અને જ્યારે એકાદ લેનની મુદત પાકે છે ત્યારે કાં તો તે મુદત લખાવે છે અને જો વળત કરે છે તો તેની જગ્યાએ બીજી લેન ઉભી થાય છે. આ બધું દેવું વર્ષે વર્ષે વધતું જાય છે તેમ તેમ ભવિષ્યની પ્રજા ઉપર બોજો વધતો જાય છે. આમ થવું વાજબી છે કે નહિ તેનો ઉત્તર ભવિષ્યની પ્રજાજ આપશે.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

—:O:—

લીમિટેડ કમ્પનીઓ.

કમ્પનીઓ એ પ્રકારની હોય છે, એક તો ખાનગી મર્યાદિત કંપનીઓ (Private Limited Companies). આ કમ્પનીઓમાં, ૧૯૧૩ ના ઇન્ડિયન કમ્પનીઝ એક્ટ પ્રમાણે મેમ્બરોની સંખ્યા ૫૦ સુધીની હોય છે. આ કંપનીઓથી જાહેરમાં શેર કે ડીબેન્ચર બહાર મૂકાય નહીં.

તેનો હીસાબ રજીસ્ટર કમ્પનીમાં મોકલવો પડતો નથી, એટલું ખરું કે આવી કમ્પનીઓનો હીસાબ તપાસનાર, ડાયરેક્ટર કે એજન્ટ ન હોઈ શકે પણ અન્ય ગમે તે સાથે. આવી કમ્પનીઓ પોતાના હીસાબ ગ્રહરમાં લાવવાને બંધાયેલી નથી હોતી માટે ઘરકુટુંબી વેપારો જે આવી કમ્પનીઓમાં પરિણત થાય તો ખોટની મર્યાદા બંધાયેલી હોવાથી કુટુંબોને આંચકો ન આવે. ખાજ પ્રકારની કમ્પનીઓ ગ્રહર મર્યાદિત કમ્પનીઓ છે. આવી કમ્પનીઓ મદદ નગર બહાર પાડે છે અને પ્રજને શેર લેવાનું સૂચવે છે.

પ્રકરણ ૭ મું.

મદેહનગરો.

દરેક મદેહનગર યાને વિજ્ઞાનપત્ર (Prospectus) વાંચતી વેળાએ તેમાં લખ્યું હોય તે બધું માની ન લેવું તેમ હુદાઈલી વિધર્સ કહે છે, વખત છે ને તે આપણો પૈસો આંચકા લેવાની યોજના હોય. જે તે બદ્દાનતથી લખાયેલાં હોય તો બાળી ભરમ કરવાથી જનસમાજની સેવા થઈ એમ તે લેખક માને છે. કમ્પની રજીસ્ટર થઈ છે કે નહિ તે પ્રથમ જોવું. ઓર્ડીનરી થાપણુ ડીમેંચર થાપણુ કરતાં વધારે અને કુલ થાપણુના ત્રીજા ભાગ કરતાં વધારે હોવી જોઈએ. ડીમેંચરમાં નાણું રોકનારે ટ્રસ્ટ ડીડ વિષે બધી તપાસ કરવી. ખાજું, ડાયરેક્ટરો હોદ્દાવાળા કરતાં હોશીઆરીવાળા વધારે હોવા જોઈએ. એજન્ટો પોતાની લાઘનના તદ્દન અનુભવી હોવા જોઈએ. મોજશોખની ચીજો કરતાં જરૂરી

આતની ચીજો બનાવનારી કંપનીની શુભાશા વધારે હોય છે. વિજ્ઞાનપત્રનું લખાણ દ્વિઅર્થી નહોય તે તપાસવું. કંપનીના શેર મર્યાદિત છે કે નહિ તે પણ જ્ઞેવું. આ સિવાય કંપનીના એમોરેન્ડમ એન્ડ એસોસિએશન હોય છે, તે કંપનીનું ચાર્ટર યાને ખતપત્ર કહેવાય છે. તેમાં કંપનીના કામકાજના ઉદ્દેશો શું છે તે વહીવટ કેમ ચલાવવામાં આવનાર છે, વિગેરેની શરતો લખાયેલી હોય છે. આ સર્વ માહિતી દરેક નાણાં રોકનારે મેળવવી આવશ્યક છે. આ સિવાય આર્ટિકલ્સ એન્ડ એસોસિએશન હોય છે, જેમાં કંપનીના બીજા ગૌણ કાયદાઓ હોય છે. ડાયરેક્ટરો અને એજેન્ટોના તેમજ ભાગીદારોના કેટલા ને કેવા હક છે તે આમાં આવી જાય છે. શેરો માટે પહેલાં ચરણ કરવી પડે છે અને ડીપોઝિટના અમૂક રૂપીઆ મોકલવા પડે છે. શેર મળ્યા પછી એક્સાઇમેન્ટના રૂપીઆ ભરવા પડે છે અને પછી એક્ર. બે યા ત્રણ કોલના રૂપીઆ ભરવા પડે છે ને હકતે હકતે શેરની આખી રકમ કંપનીમાં ભરાઈ જાય છે.

પ્રકરણ ૮ મું.

—:O:—

શેર ટ્રાન્સ્ફરો.

શેરો બ્યારે વેચી નાખવા હોય અગર કંપનીમાંથી ન મળે અને ખરીદવા હોય ત્યારે બજારમાં તેનું કામકાજ થાય છે. શેર એકના નામ પરથી બીજાના નામપર ચલાવવાને ટ્રાન્સ્ફર ડીડની જરૂર પડે છે, અને તેમાં વેચનારને તેમજ લેનારને સહીઓ કરવી પડે છે. શેરના ચાલુ ભાવ પ્રમાણે સેંકડે આઠ આના લેખે ટ્રાન્સ્ફર ઉપર

સરકારી સ્ટેંપ લગાડવા પડે છે. કેટલાક લોકો શેર લે છે પણ નામે ચડાવતા નથી અને વેચનારની સાહીવાળા શેરો ટ્રાન્સફર સાથે રાખી મૂકે છે અને તેવા બેંક ટ્રાન્સફર સાથના શેરો વેચવાનો તેમને હક્ક હોય છે. આવા બેંક શેરો ચોરાઈ જાય તો જેના હાથમાં જાય તે તે વેચી શકે છે. આ ઉપરાંત બીજો ગેરફાયદો એ છે કે તે શેરોની વહેંચણી શેર ધરાવનારને ન મળતાં જેના નામ ઉપર શેર હોય તેનેજ મળે છે. આથી તે વહેંચણી પાછી મેળવવી બહુ મુશ્કેલ થઈ પડે છે. ઘણાઓ આવા બેંક શેરો બેંકમાં મુકે છે તેથી ચોરાઈ જવાની ધાસ્તી નથી રહેતી તેમજ બેંક કંપની તરફથી વહેંચણી મેળવી આપે છે. સટોડી-આઝો પોતાને નામે ચડાવ્યા વગર શેરો બેંકમાં રાખે છે, જેથી પોતાની ચળવળ શું છે તે બીજા કોઈને ખબર પડતી નથી.

મકરણ ૯ મું.

—:O:—

સ્ટોક અને શેર.

(૧) સ્ટોક અને શેર વચ્ચે તફાવત એ હોય છે કે શેરની નામની કાંમત અગર એનું મુલ્ય (face value) અમુક (એટલે સો કે અઠીસો રૂપિયા કે એમ) હોય છે, જ્યારે સ્ટોક ગમે તેટલા રૂપિયાનો હોય છે. આથી શેરના ટુકડા યા ભાગલા નથી થતા, જ્યારે સ્ટોકના ગમે તેટલા ભાગલા થઈ શકે છે. સ્ટોકની આખતમાં કંપનીમાં પોતાને નામે રજીસ્ટર કરાવનારનેજ માલીકી મળે છે, અને શેરની આખતમાં

માત્ર વેચનારની સહીવાળું ટ્રાન્સફર હોય તો તેથી માલીફી મળી જાય છે. અલબત્ત, આ શેરો જે લેનાર માણસ કંપનીમાં પોતાને નામે રજીસ્ટર કરાવે તો માલીફીની સજામતી સચવાય છે.

(૨) શેરોને “ ચલણ જામીનગીરીઓ ” (bearer securities) ગણી શકાય, જ્યારે સ્ટોકને તેમ ગણી શકાય નહિ.

(૩) શેરનાં નાણાં કંપનીમાં લફતે લફતે ભરી શકાય છે, જ્યારે સ્ટોકનાં નાણાં પહેલેથીજ એકાસાયે ભરાય છે.

(૪) શેરોને સંખ્યા હોય છે, જ્યારે સ્ટોકને નથી હોતી. કોઈપણ કંપની પોતાના શેર ખરીદી શકે નહિ.

કંપનીની થાપણ.

કંપનીની થાપણને ચાર વિશેષણ લગાડવામાં આવે છે. (૧) સત્તા-ચાર (authorised) થાપણ, (૨) બહાર પાડેલી, બહાર ફલાડેલી યાન જાહેર મુકેલી (Issued) થાપણ, (૩) ભરાયેલી યાને લોન્ડેએ ઉપાડેલી (Subscribed) થાપણ અને (૪) વસુલ થયેલી યાને ભરપાઈ થયેલી (Paid-up) થાપણ. પાંચમું વિશેષણ કોલથી માંગેલી (call-in-up) થાપણ હોય છે. જે કોઈ બાગીદારના કોલ ભરાયા ન હોય તો સરવાલામાં (calls in arrear) એટલા ઓછા ભરાયા એમ લખાય છે. કંપનીને કુલ્લે મળેલી થાપણ તે વસુલ થયેલી (Paid-up) થાપણ કહેવાય છે. થાપણ તે કંપનીનું બાગીદારો તરફનું દેવું છે.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

શેરના પ્રકાર.

ધણું ખર્ચ એક કમ્પનીની થાપણ ઓર્ડીનરી શેરોમાંજ વહેંચાયલી હોયછે, પણ કેટલીએક કમ્પનીઓ ખીજા પ્રકારના શેરો કાઢેછે. શેરના ત્રણ પ્રકાર છે.

(૧) પ્રેફરન્સ શેરો—જ્યારે કમ્પનીને નફો થાય અને વહેંચણી અપાય ત્યારે ઓર્ડીનરી વાળા કે ડીફર્ડ વાળાને વહેંચણી આપવા પહેલાં આ પ્રેફરન્સ શેરોને વહેંચણીની પસંદગી (Preference) અપાય છે, એટલે કે પહેલાં આ શેરોને અમુક દરોવેલા ટકાની વહેંચણી અપાય અને પછી વધેલો નફો ખીજા જાતના શેરોને અપાય છે. પ્રેફરન્સ શેરો બે જાતના છે—એક તો “ સાદા ” જેને જે વર્ષે નફો થાય તે વર્ષે મળે, બાકી ન પણ મળે; અને ખીજા “ ક્યુમુલેટીવ ” યાને “ વર્ધમાન ” શેરો, જેને દરેક વર્ષનું અમુક ટકાનું વ્યાજ મળવુંજ જોઈએ. જે કમ્પનીને કેટલાંક વર્ષ પુરતો નફો ન થાય તો આ શેરોનું વ્યાજ તેટલા વર્ષનું “ વર્ધન ” પામે છે અને જે વર્ષે પુરતો નફો થાય તે વર્ષે ચહેલું વ્યાજ મળે છે. (દાખલા તરીકે જુઓ-વિષયકોટન મીલ્સ). કેટલાક એવા પણ પ્રેફરન્સ શેરો હોય છે કે અમુક વ્યાજ સહ્યા પછી જે ગંજાવર નફો હોય તો ફરીથી ઓર્ડીનરી વાળાને અપાયા પછી અમુક ટકા વહેંચણી મળે છે. પ્રેફરન્સ શેરોને વહેંચણી ઉપર પસંદગી મળે છે પણ, ઘણીવાર, થાપણ જ્યારે વળત થાય ત્યારે થાપણ ઉપર પણ પસંદગીનો હક્ક મળેછે. આવી બાબતમાં કમ્પનીના સર્વ લેણદારોને તેમજ ડીમેન્ચરવાળાઓને

પુરેપુરું લોચું પત્યા પછી, વધે તેમાંથી પહેલાં પ્રેક્ષરન્સ વાળાઓને પુરેપુરી થાપણ મળે છે અને પછી જે વધે તેના ઓરડીનરીવાળાઓને પુરું યા ફાળે પડતું મળે છે, ને જે ઓરડીનરીવાળાઓને પુરેપુરું મળે તેના પછી ડીફર્ડવાળાને પણ મળે છે. પ્રેક્ષરન્સવાળાને પૂરી થાપણ મળે છે, પણ કુલ થાપણ વધારે હોય તો તેનો લાભ તો માત્ર ઓરડીનરીવાળા અને ડીફર્ડવાળાને મળે છે. પ્રેક્ષરન્સ શેરોની થાપણ અને વ્યાજ સલામત અને ઓક્કસ હોવાથી ઘણા રોકનારા આ શેરો ઉલટથી ખરીદ કરે છે.

પ્રેક્ષરન્સ શેરોની સ્થિતિ ઘણું ખર્ચ ડીબેન્ચરના જેવી રહે છે, કારણ કે કમ્પનીની ક્રીમત જે દશગણી થાય છે તો ઓરડીનરી શેરોની ક્રીમત પણ દશગણી થઈ જાય છે છતાં પ્રેક્ષરન્સ શેરોની ક્રીમત તેટલીજ રહે છે.

(૨) ઓર્ડીનરી શેરો—આ શેરોની વહેંચણીને મર્યાદા હોતી નથી. પ્રથમ પ્રેક્ષરન્સવાળા શેરો જે હોય તો તેમને અપાયા પછીજ, વધે તે બધી વહેંચણી ઓરડીનરીવાળાઓને મળે છે, સિવાય કે જે ડીફર્ડ શેરો હોય તો ઓરડીનરીવાળાઓને અમુક ટકા મળે છે.

(૩) ડીફર્ડ શેરો—આ શેરોને, ઉપલા જે પ્રકારના શેરોને મળ્યા પછીજ વધે તેટલી વહેંચણી હકક પ્રમાણે મળે છે. ડીફર્ડ શેરોની સંખ્યા ઓરડીનરીના કરતાં ઘણીજ નાની હોવાથી વહેંચણીનો ફાળો ડીફર્ડવાળાઓને અતિશય મોટો મળે છે, ને નથી મળતો તો ઘણાએ વર્ષ સુધી બીલકુલ નથી મળતો. (દાખલા તરીકે બુઓ કટની ડીફર્ડ અને તાતા ડીફર્ડ). થાપણ ઉપરનો હકક પણ ડીફર્ડવાળાઓને રહી રહીને મળે છે. ડીફર્ડ એટલે વિલંબી શેરો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

ડીએન્યરો.

ડીએન્યરો કંઈ શેરો ન કહેવાય, કારણ કે તે તો દસ્તાવેજો છે. તે દસ્તાવેજોની અંદર કમ્પનીએ ઉછીના લીધેલાં નાણાંને લગતી વિગતો હોય છે, જેવી કે વ્યાજની તેમજ થાપણના વળત વિષેની શરતો. શેર ધરાવનારાઓ કમ્પનીના ભાગીદારો યાને માલીક છે, જ્યારે ડીએન્યર ધરાવનારાઓ કમ્પનીના લેણદારો છે, તે ખાસ ધ્યાનમાં રાખવાનું છે. કમ્પનીને નફો થાય કે નુકસાન થાય છતાં ડીએન્યરવાળા લેણદારોને ઠરાવેલું વ્યાજ આપવું જોઈએ, નહિ તો તેઓ કમ્પની સામે પગલાં ભરી શકે તેમજ કમ્પનીની મિલકત વિગેરે વેચાવી શકે. કમ્પની કેટલી રકમના ડીએન્યરો કલાડવાની સત્તા ધરાવે છે તે એમોરેડમમાં જણાવેલું હોય છે. જેટલી ડીએન્યરની રકમ તેટલું કમ્પનીનું કરજ-દેવું-સમજવું. ડીએન્યરો પાંચ પ્રકારના હોય છે.

(૧) મુદતના—(Redeemable) ડીએન્યરો ઉપર લીધેલી ઉછીની રકમ, અમુક દર્શ પંદર વર્ષે મુદત પાકે તે વર્ષે આખી અગર તે પહેલાંના વર્ષો દરમિયાન લફતે લફતે લેણદારોને એટલે ડીએન્યર ધરાવનારાઓને ભરપાઈ કરવી પડે.

(૨) બીન મુદતના—ડીએન્યરો ઉપર દર વર્ષે ઠરાવેલું વ્યાજ આપવામાં આવે પણ થાપણ ક્યારે પાછી આપવામાં આવે તેની મુદત નહોત.

(૩) સાદા અને કાચા—ડીએન્યરોને કમ્પનીની મિલકત ઉપર હક્ક નથી હોતો તેમજ તે ગીરો વગરના હોય છે.

(૪) ધરેણીયા—(Mortgaged) ડીમેન્ચરને કમ્પનીના લેણા ઉપર ચોક્કસ કે ઉડત હક્ક (charge) હોયછે. પહેલી આખતમાં કમ્પનીની મીલકત ઉપર ચોક્કસ હક્ક હોયછે. આ મીલકતને કમ્પની ડીમેન્ચર ધરાવનારાઓના ટ્રસ્ટીને ત્યાં ગીરો મુકેછે ને બન્ને વચ્ચે કાયદાસર ગીરોખત લખાયછે. બ્યારે,—ખીજી આખતમાં (૫) ઉડત—(floating) ડીમેન્ચર ધરાવનારને ફડયાની વખતે કમ્પનીના સાધારણ લેણુદારોના કરતાં કમ્પનીના લેણા ઉપર પહેલા હક્ક હોયછે.

ઘણીવાર એવું બનેછે કે જે કમ્પનીએ ડીમેન્ચરો કાઢ્યા હોયછે તે કમ્પનીને થાપણુ વધવાથી વધારે નફો થાયછે જેથી શેર ધરાવનારાઓને વધારે બહેંચણી મળવાનો સંભવ રહેછે. કલકત્તા ની બધી શણુની મીલ-કમ્પનીઓ લગભગ ઓરડીનરી થાપણુ જેટલીજ ડીમેન્ચર થાપણુ ધરાવેછે, તેથી તેમને ગંગવર નફો થાયછે. ડીમેન્ચરો ઉપર તો અમુક વ્યાજ આપવું પડે છે, બ્યારે તેને લીધે વધેલો નફો બધો ઓરડીનરીવાળાઓને મળેછે. જેમ ભાગીદારોને પૈસે એજન્ટોને લાભ તેમ ડીમેન્ચરોના પૈસે શેરોને લાભ છતાં એટલું તો ખર્ચ કે ડીમેન્ચર થાપણુ તે કમ્પનીનું કરજ જ છે. કમ્પનીના કાયદા પ્રમાણે શેરો કદિ વટાવથી—કપાતથી (at discount) કહાડી ન શકાય, પણ કાયદે (at premium) કહાડી શકાય, બ્યારે ડીમેન્ચરો વટાવે પણ કહાડી શકાય. શેરો કેટલીકવાર ‘અંડરરાઈટ’ થાય છે ને ઘણીવાર અપાવનારને—અરાવનારને કમીશન મળે છે. આમ કરવું તે વટાવ નહિ તો ખીજું શું? કમ્પનીઓ ડીમેન્ચર થાપણુનો છુટકારો વીમાની પોલીસીથી અગર દુખત ફંડમાંથી કરે છે.

પ્રકરણ ૧૨ મું.

કમ્પનીનાં સરવાયાં.

દરેક ધન રોકનારે કમ્પનીનાં સરવાયાં માત્ર વાંચવા કરતાં સમજવાં આવશ્યક છે. કેટલાક તો માત્ર એટલું જ જુએ છે કે જમ્મે ઉધારના ટાંટીઆ બરાબર પાઠએ પાઠ મળ્યા છે કે નહિ. જો તે પ્રમાણે મળતું હોય તો એમજ સમજ લેય છે કે સરવાયું સાચું છે. તે સવાય અનામત ભડોળા કેટલું છે તે જુએ છે. પણ આટલું જોવું તે ન જોવા જેવું છે. કમ્પનીની ખરી આર્થિક સ્થિતિ શું છે. તે તો સરવાયા ઉપરથીજ સમજાય છે.

કોઈ પણ કમ્પનીના સરવાયાનું સાધારણ ખોખું નીચે પ્રમાણે હોય છે.

થાપણ તથા દેવું.	મિલકત તથા હોણું.
(A) થાપણ... રૂ. ૯૬,૮૭,૫૦૦	(I) લગત ખર્ચ } સ્થાવર તથા } રૂ. ૯૯,૮૧,૭૩૬ જંગમ મીલકત. }
(B) ભડોળા... રૂ. ૧,૧૭,૨૦,૩૦૨	(II) સામગ્રી ખાતુ .....રૂ. ૮,૯૭,૭૮૫
(C) ડિમિન્યર. રૂ.	(I) વેપારી માલનુ ખાતુ. રૂ. ૧,૮૧,૩૭,૧૮૪
(D) દેવું તથા } જવાબદારી } રૂ. ૮૨,૪૭,૫૬૬	(J) કમ્પનીનું હોણું... રૂ. ૩૬,૧૩,૧૦૪
(E) નફો નુક- } સાન ખાતુ. } રૂ. ૪૮,૩૪,૪૩૫	(K) અગાઉથી વી- } માના આપેલા... } રૂ. ૩૮,૦૨૫
	(L) અવેજ ... રૂ. ૧૭,૮૧,૩૪૪
	(M) રોકડ સીલક ... રૂ. ૪૦૬,૫૦
રૂ. ૩,૪૪,૮૬,૮૦૩	રૂ. ૩,૪૪,૮૬,૮૦૩

જમે પાસું.

હવે ઉપરું સરવાયું પ્રથમ વાંચનારને એવુંજ સુઝે કે જમે બાબુની પાંચે રકમ કમ્પનીનું દેવું છે, પણ બરાબર તપાસીયું તો જણાશે કે માત્ર એકજ રકમ (D) રૂ. ૮૨,૪૭,૫૬૬ ખરેખર બહારનું દેવું છે, ને એ રકમ તો રૂ. ૩,૪૪,૮૯, ૮૦૩ ની જુમલે રકમનો બહુજ નાનો ભાગ છે. ઉપલા સરવાયાનું આપણે ભાગીદારના દ્રષ્ટિબિન્દુથી નીચે પ્રમાણે અવલોકન કરશું.

(A) થાપણ—જમે બાબુ મુકાતી આ રકમ જેને થાપણ (capital) કહે છે તે કમ્પનીનું દેવું છે પણ તે દેવું શેર ધરાવનારાઓને દેવાનું છે, એટલે કે ભાગીદારોનું હોયું છે, અર્થાત્ તે રકમ કમ્પનીનીજ છે જેથી તે ખરી રીતે દેવું ન ગણાય.

(B) ભડોળ ઘણી જાતના હોય છે, તે સર્વનો આ રકમમાં સમાવેશ થઈ જાય છે. તેની કેટલીક આ પ્રમાણે જાત હોય છે : (૧) અનામત (Reserve), (૨) બહેંચણીની સમાનતાનું (Equalisation of dividend), (૩) ધસારા (Depreciation), (૪) જીર્ણોદ્ધાર અને નવીકરણ (Repairs & Renewals), (૫) ભાવિ ચિન્તન (provident) ભડોળ, (૬) કામદાર સુખશાન્તિ (Employee's welfare) ભડોળ—(૭) આવકવેરા ને અધિક-ઉપજ-કર, (૮) તજવીજ ભડોળ, ઇત્યાદિ.

આ બધાં જુદાં જુદાં કાઢેલાં ભડોળ તે જુદાં જુદાં એકકસ અર્થેજ વાપરવાં એમ કંઈ બંધન નથી, તેથી તે બધાં ભડોળ કમ્પનીનું દેવું છે, પણ કેને ? માત્ર ભાગીદારોને. એ બધાં ભડોળ આગલાં વર્ષોનાં નફામાંથી અલગ ઉભાં કીધેલાં હોય છે. અનામત ભડોળ કમ્પનીના કામનો વિસ્તાર વધારવામાં અગર આદત સમજે

કામે લગાડવામાં અગર કમ્પનીના વલિવટમાં કારોબારી ચાપણુ (working capital) તરીકે ઉપયોગ કરવામાં વાપરી શકાય છે. બંડોળ ભાગીદારોનું હોણું હોવાથી તે કમ્પનીનું બહારનું દેવું ન ગણાય.

(C) ડીએન્યર—તે દેવું છે તેમજ ચાપણુ પણ છે.

(D) દેવું તથા જવાબદારી—જો કમ્પનીનું ખરેખરું દેવું હોય તો તે આ રકમમાં આવી જાય છે. ધંધાને અર્થે કમ્પનીએ લીધેલું ઉછીકું નાણું (Loans) કે જેને માટે માલની જમીનગીરી આપી હોય વા ન આપી હોય તે, બેંકોમાંથી ટુંકી મુદતની ઉપાડેલી રકમો, થયેલા ખર્ચેની બાકી દેવી રકમ, માલ ખરીદવાની બાકી દેવી રકમ, ઇત્યાદિ આ D રકમમાં આવી જાય છે. આમાં નહિ ઉપાડેલી બેંચાણી કે પગારની તેમજ ચડેલાં વ્યાજની રકમનો પણ સમાવેશ કરવો. આ (D) રકમ, કમ્પનીનું ખરેખરું દેવું છે, કારણકે તે બહારનું દેવું છે. જેમ આ (D) રકમ નાની તેમ કમ્પનીની સ્થિતિ પાકી સમજવી.

(E) નફો નુકસાન ખાતું.—કમ્પનીને ચાલુ વર્ષમાં જે નફો થયો હોય તો તે જમે બાજુ મુકાય છે અને નુકસાન થયું હોય તો તે ઉધાર બાજુએ હોણા પેટે મુકાય છે. નફો થાય તો તે ભાગીદારોને દેવાનો અને નુકસાન થાય તો તે ભાગીદારો પાસેથી લેવાનું—આવી મતલબથી લખાય છે. ઉપલાં સરવાલામાં કમ્પનીને રૂ. ૪૮,૩૪,૪૩૫ નો નફો થયો છે, માટે જમે બાજુ છે. કમ્પનીને નુકસાન થયું હોય તો તે ઉધાર બાજુએ આવે તેથી એમ ન સમજી લેવું કે તે કમ્પનીનું બહારનું હોણું છે, પણ ઉલટું ભાગીદારોનું ને દેવું છે. તેથી તે કમ્પનીનું ખોટું હોણું છે. નફો થાય તો તે એક જાતનું બંડોળ સમજવું અને નુકસાન થાય તો થયેલું બંડોળ એટલું ઓછું થયું સમજવું.

ઉપર પ્રમાણે જમે પાસુ તપાસવામાં ને ઉકેલવામાં કંઈ મુશ્કેલી પડતી નથી. આમાં આપેલી બધી રકમો, A, B, C, D, E, વિગેરે ચોક્કસ હોય છે ને તેમાં એક પાછતો પણ ફેરફાર થઈ શકતો નથી. પરંતુ ઉધાર પાસુ ઉકેલવું થણું કરીન છે. ઉધાર પાસાની ઘણી રકમો ચોક્કસ નથી હોતી, ને તેમાં પાછતો તો શું પણ લાખો રૂપિયાનો ફેરફાર થઈ શકે, અર્થાત્ હેલેજું ઓછું કે વધતું બતાવી શકાય. કમ્પનીને મળ્યું છે તે ચોક્કસ છે, પણ જે મળવાનું છે તે ચોક્કસ નથી. દેવું તે ચોક્કસ અને હેલેજું તે શકમંદ, એ વેપારદષ્ટિ કમ્પનીના સરવાલાને બરાબર લાગુ પડે છે.

દેવું તથા હેલેજું.

કમ્પનીનું દેવું—એ પ્રકારનું હોય છે : (૧) અંદરનું દેવું એટલે ભાગીદારોને દેવાનું અને (૨) બહારનું દેવું એટલે ભાગીદાર સિવાયના લેણદારોને દેવાનું.

તેવીજ રીતે **કમ્પનીનું હેલેજું** ત્રણ પ્રકારનું હોય છે : (૧) હવાઈ હેલેજું, (૨) સ્થાવર હેલેજું, (૩) સીલક હેલેજું. આ હેલેજાના ત્રણ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે :

(૧) **હવાઈ હેલેજું**—(Fictitious Assets) જે ચીજ પાછળ એવો ખર્ચ થયો હોય કે તેમાંથી પાછાં પાછી ન આવવાની હોય, અગર આવે તેવી આશા ન રાખી શકાય તેવી ચીજો જેવી કે દલાલી, કમીશન, ગુડવીલ, શરૂઆતના ખર્ચ, જાહેરખબર, છત્યાદિ સર્વને આપણે હવાઈ હેલેજું કહીશું, કારણ કે તે ખોટું હેલેજું છે. **ઓમ્નેસ્ટીમ** કમ્પનીના સરવાલામાં ગુડવીલના રૂ. ૧૦ લાખ માંડ્યા છે તે હવાઈ હેલેજું સમજવું.

(૨) **સ્થાવર હેલેજું**—(Fixed Assets) કમ્પનીની જે ચીજો ખપ પડે તો તરત વેચી ન શકાય, તેમજ કદિ વેચવાની જરૂર

ન પડે તેવી, જેવી કે યંત્રસામગ્રી, મકાન, જમીન વિગેરે ચિજોને આપણે સ્થાવર હોલ્ડિંગ્સ કહીશું. જંગમ મીલકતનો ખર્ચ સ્થાવર હોલ્ડિંગ્સમાં આવી જાય છે.

(૩) સીલ્ડ હોલ્ડિંગ્સ (ગલિત હોલ્ડિંગ્સ) (Liquid Assets) જે ચિજો તરત વેચી શકાય તેવી અગર વેચવાની હોય (જેવી કે રૂ, કાપડ, સુતર,) તથા કમ્પનીના દેવાદાર પાસેથી જે રકમ ચોક્કસ આવવાની હોય તથા જેટલું હાથમાં હોય કે અવેજ ખરીદા હોય તેટલી ચિજોને આપણે સીલ્ડ હોલ્ડિંગ્સ કહીશું. આને અગ્રેજમાં ગલિત હોલ્ડિંગ્સ (એટલે રૂપિયામાં તરત વટાવી શકાય તેવું હોલ્ડિંગ્સ) કહે છે. ઉપલા સરવાલામાં (૧) ને આપણે સ્થાવર હોલ્ડિંગ્સ કહીશું. ૧૨ ને હવાઈ હોલ્ડિંગ્સ કહીશું ને આકી રહેલી H. I. J. L. રકમોને સીલ્ડ હોલ્ડિંગ્સ કહીશું.

સરવાલામાં હવાઈ હોલ્ડિંગ્સ જે નફામાંથી લખી વાળવામાં આવે તો સાફ, ને ગલિત હોલ્ડિંગ્સ જેમ પ્રમાણમાં વધારે મોટું તેમ સાફ. હવે રૂ, કાપડ, સુતર, વગેરે ગલિત છે પણ તેના કરતાં અવેજ વધારે ગલિત છે, તેથી અવેજની રકમ વધારે પાકું હોલ્ડિંગ્સ કહેવાય ને વળી તેના કરતાં બેંકમાં રોકડ હોય તે તેથી વધારે પાકું હોલ્ડિંગ્સ ગણાય. જેનું ગલિત હોલ્ડિંગ્સ વધારે પાકું તેનું હોલ્ડિંગ્સ વધારે સાચું.

ઉધાર પાસું

(૧) લગડખર્ચ—શરૂઆતમાં કમ્પનીને થાપણ માટે તેમાંથી મોટો ભાગ જમીન, મકાન, યંત્રસામગ્રી વગેરેમાં ખર્ચાય છે, તે લગડખર્ચ કહેવાય છે. સ્થાવર મીલકતની કીંમત ઘણું ખર્ચે સ્થાયિ રહે છે, પણ જંગમ મીલકત (જેવી કે, યંત્રસામગ્રી,) ઘસાતી ઘસાતી

અમુક વર્ષે રદ જાયછે, તો તેની કીંમત વખત જતાં ઘટતી જાયછે. તે પ્રમાણમાં કમ્પનીનું લેણું ઓછું ગણાય. આખું આ બંને ખર્ચને લગડ ખર્ચ (Block cost) યાને સ્થાવર દ્રવ્યો (Fixed Assets) કહીશું. આમાં ઉપલા બે ખર્ચ સિવાય મીનજ એવાજ ખર્ચનો સમાવેશ થઈ જાયછે. મીલકત પાછળ જેટલો ખર્ચ થાય તેટલો પાછાં પાઈ ચોક્કસ તો પાછો ન મળે. જમીન સંચા વિગેરેના ભાવ વધી ગયા હોય તો વધારે દ્રવ્ય કહેવાય. ને ઘટી ગયા હોય તો તેટલું દ્રવ્ય ઓછું કહેવાય. ધારો કે એક સીનેમાં કમ્પનીએ રૂ. ૫ લાખની શીટ્સ ખરીદી અને એક બેવાર બતાવ્યા પછી તેની કીંમત રૂ. બે લાખ થઈ ગઈ. હવે તે કમ્પની તો પોતાનાં સરવાયામાં ઉધાર પાસે ફિલ્મખાતે રૂ. ૫ લાખ ખર્ચ થયો, એમજ માંડશે, આ રીતે કમ્પનીનું સરવાયું તો સાચું છે પણ તેની આર્થિક સ્થિતિ શું છે તે આવા ખર્ચથી ખીલકુલ સમજ પડતી નથી. વાચનાર તો એમજ સમજે કે રૂ. ૫ લાખનું કમ્પનીનું દ્રવ્યુંજ છે. જ્યારે વેચવા જાય તો રૂ. બે લાખ પણ ન આવે. આથી ખર્ચે જોતાં કમ્પનીનું એટલું ઓછું દ્રવ્યું ગણાય. તેવીજ રીતે કોઈ ચીજના ભાવ વધી ગયા હોય, પણ કમ્પની તો થયેલો ખર્ચજ સરવાયામાં માંડે છે, તેથી તેની કીંમતખર્ચે જોતાં ઓછી માંડાયલી હોય છે. આવાં કારણોને લીધે સ્થાવર ખર્ચ, ખાસ કરીને જંગમ મીલકત ખર્ચને, કંપની જેમ અને તેમ વધારે, નફામાંથી રફતે રફતે લખીવાળે તો તે સરવાયું તેટલા અંશે પાકું અને દૃઢ ગણી શકાય. મકાન ફરી બાંધવાં પડે, સંચાકામ ફરી બદલાવવાં પડે વિગેરે બાબતો એમ હોવાથી સ્થાવર દ્રવ્યું અમુક અમુક અંશે લખી વાળવામાં આવે તો સાહે, નહિ તો તે એટલું પોતું કહેવાય.

(H) સરસામાનખાતું—(Store and spare gear) આની અન્દર કોલસો, ભંગાર વિગેરે પરચુરણ સરસામાન આવી જાય છે.

(I) વેપારી માલ ખાતું— (Stock-in-trade)

ભાગીદારોએ જે ખાસ ધ્યાન રાખવાનું તે આ ઝીજ ઉપર છે, કારણ કે કમ્પનીના ઘોટાળાનાં ખીજ આ ખાતામાં રેખાય છે, કમ્પનીનું રહસ્ય આમાંજ રહેલું અને ગુણ આમાંજ ધુસેલું હોય છે. બંધી રકમની ગણતરી હિસાબ તપાસનાર કરી શકે છે, પણ આ રકમના ખાતામાં એની ચાંચ પણ ડુબતી નથી. ૩ ખાતે તો પડતર ભાવ મેલાય છે, પણ કાપડ અને સુતરખાતે પડતર ભાવ માંડવો કે બજારભાવ માંડવો તે એક સવાલ થઈ પડે છે. ઘણાઓનું એમ કહેવું છે જે પડતરભાવ અને બજારભાવ જેમ અને તેમ પાસે આવે એવી રકમ માંડવી. આવી ગણતરી કરવામાં હિસાબ તપાસનાર (auditor) ખીચારો શું કરે? તેને માત્ર કાર્યવાહકો ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે. જેમ સરવાલામાં વેપારી માલ ખાતાની રકમ નાની તેમ સારું. આગલાં વર્ષનાં સરવાલાનાં કરતાં આ વર્ષે તે રકમ નાની છે કે મોટી તે તપાસતાં રહેવું; તેમજ ખીજ સમાન કમ્પનીઓના તે પ્રમાણમાં છે કે વધારે, તે પણ તપાસતા રહેવું. “As assest in a balance-sheet, ought, if possible, to be valued at a price that it may be reasonably expected to fetch. If they do not, a balance-sheet is not only useless but misleading”—Hartly Withers.

(J) કમ્પનીનું દહેણું-ચોપડાનું દહેણું—(Book Debts)

આ રકમની અંદર વિલાયત તેમજ દેશાવરોના આડતીઆઓ ઉપર નીકળતું દહેણું, વેપારીઓને આપેલા માલનું દહેણું વિગેરે આવી જાય છે. આ દહેણું ઘણું ખર્ચ સંધ્ધરજ હોય છે. H કરતાં I વધારે ગણિત કહેવાય ને તેના કરતાં J વધારે ગણિત કહી શકાય. J દહેણાની સામે ઘસારા ફૂંડ રખાય છે.

(K) અગાઉથી વિમાના આપેલા—આ રકમમાં વીમાનું પ્રીમીઅમ આગળથી આપેલું હોવાથી તે ફરી નહિ આવવાનું હોવાથી તે હવાઇ દહેણું કહેવાય.

(L) અવેજ—(Investments) સરકારી જમીનગીરીઓ, શેરો, બોન્ડો, ઇત્યાદિ જે લીધું હોય વા લેવું પડ્યું હોય તે. આ ચીજો વેચવા જતાં થાણું ખર્ચ લગભગ બધી રકમ પાછી મળી શકે છે, જો કે ભાવ ઘટી જવાની બ્હીકે અવેજ સામે ઘસારા ફાડે રખાય છે.

(M) રોકડ સીલક ખાતું—(Cash and balance.) આ રકમ સમગ્રય તેવી છે.

આ પ્રમાણે ઉપલા સરવાલાની બધી રકમોની સમજુતી કરી ગયા. હવે આપણે એક જાણવાનું પદ્ધતિપર વિચાર કરીએ.

પ્રકરણ ૧૩ મું.

:૦:

લખી વાળવાની પદ્ધતિ.

ઘણા ખર્ચો લખી વાળવામાં આવે છે. તે સમજવાને આપણે એક ટાપલો લઈશું.

થાપણ તથા દેવું.			મીલકત તથા દહેણું.		
થાપણ	રૂ.	૧૦ લાખ	મીલકત ખર્ચ	રૂ.	૧૨ લાખ.
બડોળા	રૂ.	૫ લાખ	પરચુરણ ખર્ચ	રૂ.	૩ લાખ.
દેવું	રૂ.	૩ લાખ	દહેણું	રૂ.	૬ લાખ.
નફા	રૂ.	૬ લાખ	રોકડ	રૂ.	૩ લાખ.
	રૂ.	૨૪ લાખ		રૂ.	૨૪ લાખ.

ઉપલા સરવાયા પ્રમાણે ધારો કે આ વર્ષે રૂ. ૬ લાખનો નફો ન થયો હોત તો રોકડ રૂ. ૩ લાખને બદલે શુન્ય રહેત ને હોણું રૂ. ૩ લાખ માત્ર રહેત. હવે સામી બાબુ રૂ. ૩ લાખનું દેવું છે. હોણું અને દેવું સરખું થયું. હવે ધારો કે કમ્પની આ વખતે ફડચામાં જવાની છે, તો બાકી શું રહ્યું? પરચુરણ ખર્ચના રૂ. ૩ લાખ માંથી કંઈક જેવું તેવું ઉપજે. અને મીલકત ખર્ચમાંથી ધારો કે પાછા રૂ. ૯ લાખ આવે. ધારો કે એકન્દરે રૂ. ૧૦ લાખ આવ્યા તો ભાગીદારોને રૂ. ૧૦ લાખ બહેંચી આપે તો ભરેલી કૌંમત તેમને બરાબર પાછી મળે ત્યારે ભાગીદાર વિચારમાંજ પડી જશે કે પેલા ભડોળ રૂ. ૫ લાખનું શું થયું? તે ભાગીદાર તો એમજ સમજે છે કે, કમ્પનીના સરવાયામાં ભડોળના રૂ. ૫ લાખ છે. આથી તેના શેરની કૌંમત દોઢી થઈ. પણ વાસ્તવિક રીતે જ્યારે ફડચામાં ગઈ ત્યારે તેમ ન થયું. આનું શું કારણ? તે એજ કે ઉપલા સરવાયામાં ભડોળ રૂ. ૫ લાખની રકમ માંડી છે તે ખોટી છે, યાને તે ભડોળ માત્ર આડંબરજ છે. આના વાસ્તે ત્યારે શું કરવું? જવાબમાં તે ભડોળમાંથી અગર નફામાંથી પરચુરણ ખર્ચ લખી વાળવો જોઈએ. કારણ કે તે એક હવાઈ હોણું યાને ખોટું હોણું કહેવાય. તો તે ખર્ચ કેમ લખી વાળવો? ધારો કે આ વર્ષે રૂ. ૬ લાખનો નફો થયો તેમાંથી રૂ. ૨ લાખ બહેંચણીના આપવાના, રૂ. ૩ લાખ પરચુરણ ખર્ચ ખાતે લખી વાળ્યા અને રૂ. ૧ લાખ ભડોળ ખાતે લેઈ ગયા. સરવાયું નીચે મુજબ બનશે.

આપણ તથા દેવું.	મીલકત તથા લહેણ.
આપણ ૩. ૧૦ લાખ.	મીલકત ખર્ચ. ૩. ૧૨ લાખ.
ભડોળ ૩. ૬ લાખ.	પરચુરણ ખર્ચ. ૩. ....
દેવું ૩. ૩ લાખ.	લહેણ. ૩. ૬ લાખ.
નફા બહેંચવાનો ૩. ૨ લાખ.	રોકડ. ૩. ૩ લાખ.
૩. ૨૧ લાખ.	૩. ૨૧ લાખ.

હવે સરવાયાના ટાંટીઆ તો બરાબર મળી રહ્યા, પણ પેલા રૂપીઆ ૩ લાખનું શું થયું? તે ક્યાં ગેપ થઈ ગયા? જવાબમાં લખી વાળેલી રકમ ગુપ્ત ભડોળ બને છે. આ હેકાણે પરચુરણ ખર્ચ કંપનીને મળે મફત પડ્યો હોય તેમ સરવાયામાં લખાતો અટકી ગયો. પણ તે પરચુરણ સામગ્રીઓ કંપનીની છે તેથી તે સામગ્રીઓની કિંમત તેટલી કિંમત સરવાયામાં નહિ હોવાથી એક મતનું ગુપ્ત ભડોળ બને છે જેને આપણે લખીવાળેલું લહેણ કહીશું. એક ઓફ ઈન્સાઇડ પાસે ૩. ૩ કરોડની મીલકત છે, છતાં સરવાયામાં તે રકમ તદ્દનજ લખીવાળેલી હોય છે. એકે અને વીમા કંપનીઓ મીલકત ખર્ચ બહુધા તમામ લખી વાળે છે. અન્ય ઘણી કંપનીઓ લગડ ખર્ચ યાને સ્થાવર ખર્ચ મોટે ભાગે લખી વાળે છે. આથી સરવાયામાં સ્થાવર લહેણ વર્ષે વર્ષે ઓછું થતું જાય, જેથી કંપનીની અંતરસ્થ કિંમત દેખીતી રીતે ઘટતી જાય છે. પણ ખર્ચ પૂછો તો ધારવા કરતાં વધારે સરસ સ્થિતિ હોય છે. કેટલાક લોક માધવજીને પોસો શેર ગણે છે, પણ તે ઘણે ભાગે એક ભ્રમણાજ કહેવાય. કારણ કે તેના સરવાયામાં મુળ આપણના પોણા ભાગ જેટલી રકમ તો લખી વાળેલી છે. J. A. W. નામક સદ્ગૃહસ્થે ૧૯૧૮ની સાલમાં જણાવેલું હતું, તેમ માધવજી

અને નાગપુર બંને શેરોની અંતરસ્થ કીંમત રૂ. ૧૫૫૦ની હતી. ઘણા લોકો વગર વિચારે મંદીમાં ખુવાર ચર્ચિત્વ છે. કોઈ કંપનીને અનામત બહોળ હોય તો કોઈને લખી વાળેલું હોલ્ડિંગ હોય. બંને બાબતુ તપાસવી જોઈએ. ધારો કે એક બીજી કંપનીનું સરવાયું નીચે મુજબ છે.

આપણું	રૂ. ૧૦ લાખ
ઘસારા ફંડ	” ૮ ”
અનામત ફંડ	” ૫ ”
દેવું	” ૩ ”

રૂ. ૨૬ લાખ

મીલકત ખર્ચ રૂ.	૧૨	લાખ
હોલ્ડિંગ	૩	”
અવજન	૯	”
રોકડ	૨	”

રૂ. ૨૬ લાખ.

હવે જે મીલકત ખર્ચ થાય છે, તેની કીંમત હાલ ૪ કે ૮ લાખ આવે એવું સરવાયાની દૃષ્ટિએ ધારવું યોગ્ય છે. મારે આ ખર્ચ પણ લખી વાળવો જોઈએ, જેથી સરવાયું મજબૂત લેખી શકાય. મીલકત ખર્ચના રૂ. ૧૦ લાખ આપણે ઘસારા ફંડ તથા અનામત ફંડમાંથી લખી વાળીએ તો કંપનું સરવાયું નીચે મુજબ બનશે.

આપણું	રૂ. ૧૦ લાખ.
ઘસારા ફંડ	” .....
અનામત ફંડ	” ૩ લાખ.
દેવું	” ૩ ”

રૂ. ૧૬ લાખ.

મીલકત ખર્ચ	રૂ.	૨ લાખ.
હોલ્ડિંગ	"	૩ "
અવજન	"	૯ "
રોકડ	"	૨ "

રૂ. ૧૬ લાખ.

જુમલે રૂ. ૨૬ લાખવાળા સરવાયા કરતાં જુમલે રૂ. ૧૬ લાખવાળું સરવાયું વધારે પાકું ને દૃઢ ગણાય. દરેક કંપની કાં તો અમુક રકમ લખીવાળે છે અગર તે અમુક રકમને ઘસારા ફંડ તરીકે ગણે છે.

અમુક ખર્ચ ખાતે કેટલા રૂપીઆ લખી વાળ્યા તેની વિગત દરેક સરવાયામાં આવવી જોઈએ ને ઘણી કંપનીઓના સરવાયામાં આવેછે તે સાફ છે. હવે આ છેલ્લા સરવાયામાં લગડ ખર્ચ રૂ. ૨ લખનો છે પણ વાસ્તવિક રીતે તો રૂ. ૧૨ લખનો થયો છે. માટે સરવાયામાં (લખેલા + લખીવાળેલા) ખર્ચનો સરવાળો આવે તેને આપણે વાસ્તવિક લગડ ખર્ચ કહીશું. આથી જણાશે કે દેખીતો લગડ ખર્ચ જે રૂ. ૨ લખનો છે, તેમાં કંપનીનું ગુપ્ત અનામત ફંડ આવતું નથી પણ વાસ્તવિક લગડ ખર્ચમાં તે આવી જાયછે. આ પ્રમાણે એક તો લખી વાળેલું હોયું છે, તે ઉપરાંત અન્ય પ્રકારનું અણલખેલું હોયું પણ છે. દાખલા તરીકે કોલાઆ લેંડમીલની વિશાળ જમીન, જેનો મુળ ખર્ચ નહિ જેવો છે, બ્યારે હાલ તેની કીંમત અત્યંત આવે તેમ કહેવાય છતાં સરવાયામાં તો ચાલુ બજારમાલ ન લખાય તો સમજવું કે તેટલું હોયું ઓછું લખેલું છે. આ જમીનમાંથી જે નફો ઉપજે તેને આપણે અણલખેલું હોયું કહીશું. તે ઉપરાંત એક બીજું અતિલખેલું હોયું છે. સંચાક્રમ કેટલુંક ઘસારા ગયું હોય છતાં સરવાયામાં તો સંચાક્રમનો થયેલોજ ખર્ચ હોય પોટે લખાય છે. જેટલો ઘસારો તેટલું અતિહોયું સમજવું. અતિહોયું તે એકમતનું હવાઈ હોયું છે. લખેલા હોયલામાં કેટલું અણલખેલું અને કેટલું અતિલખેલું હોયું છે તે સમજવું ભાગીદારને માટે સર્વદા કદીન થઈ પડે છે. વળી સરવાયામાં જેમ ગુપ્ત લોણું હોય છે તેમ ગુપ્ત દેવું પણ હોય છે. જેટલું અતિહોયું તેટલું ગુપ્ત દેવું સમજવું. (આ ઉપરથી સાર એ નીકળે છે કે) સરવાયા મજબુત બનાવવા માટે સ્થાવર હોયું તેમજ હવાઈ હોયું જેમ અને તેમ તમામ લખી વાળવું અને જેમ અને તેમ સીલક હોયું વધારવું.

હવે આ પ્રશ્નની એક બીજી બાજુ તપાસવી જોઈએ. કેટલાકે એમ પણ કહે કે કંપની, ઉપર લખ્યું તેમ, સીલક લેણું વધારવા એટલે અવેજ, રોકડ વિગેરે વધારવા જવા માટે નથી ઉપસ્થિત થઈ પરંતુ ધંધો કરવા માટે. જે આ પ્રમાણે કંપની માત્ર અવેજ વિગેરેમાં નાણાં રોકડોને રાખી મુકે તો તેનો ધંધો મર્યાદિત થઈ રહે. કંપની, તેથી કરીને, જે અનામત ફંડનો અવેજમાં રોકવા કરતાં ધંધાનો વિસ્તાર કરવામાં ઉપયોગ કરે તો તે પસન્દનીય અને પ્રસંશનીય છે. નાગપુર મીલ કંપનીએ નવા મુળ કૌમતના શેરો કાઢી જુના ભાગીદારોને તે ખુદાબક્ષ આપી કંપનીના અનામત ફંડનો ધંધો બેવડામાં ઉપયોગ કર્યો. બોમ્બે ડાઈંગ કંપનીએ નવા શેર કાઢ્યા પાના કંપનીના અનામત ફંડનો ઉપયોગ બીજી તેવડીજ મોટી મીલ ખરીદવામાં કર્યો એટલે જુના ભાગીદારોની આવક બેવડી થઈ કહેવાય. ઉપલી તેમજ નીચલી બન્ને રીતો એકસરખી પસન્દવા તેમજ પ્રસંશવા જેગ છે, કારણ કે બન્નેનું પરિણામ એકજ આવેછે. પરંતુ એટલું તો કહી શકાય કે ભડોળ સદંતર વિસ્તારમાં ન વપરાયું જોઈએ. તેમાંથી કેટલેક અંશે સીલક રાખવું જોઈએ. તેનો ઉપયોગ કારોબારી મુડી (Working capital) તરીકે વાપરવામાં, અને થોડું અવેજમાં રોકા રાખવામાં, થાય તો ખોટું નથી—અને તેજ મધ્યમ માર્ગ ઇચ્છનીય છે.

સરવાયામાં પણ કંપનીની આર્થિક સ્થિતિ જેમ અને તેમ ખરી બતાવવાને માટે મધ્યમ માર્ગ એ છે કે દર વર્ષે જુદેજુદી આપતાં વધેલા નફામાંથી થોડી રકમ લગડ ખર્ચ ખાતે લખી વાળવામાં અને થોડી રકમ અનામત ભડોળ વધારવામાં, આવે તેજ છે; નહિ તો, જે માત્ર એક તરફે અનામત ભડોળજ વધાર્યે જાય તો તે માત્ર આડંબર છે. કારણ કે લગડ ખર્ચમાં વર્ષે વર્ષે ઘસારો થવાથી અતિ-

લખેલું લેણું (વા ગુપ્તદેવું) વધતું જાય છે, જેથી દેખીતું અનામત ભંડોળ કેટલે અંશે પોતું છે તેની સમજ પડે નહિ. તેવીજ રીતે જે ખીજી તરફ, લગડ ખર્ચ, વર્ષે વર્ષે ધંધાનો વિસ્તાર થતો જાય તો પણ, જેમ અને તેમ વધારે લખી વાળવામાંજ આવ્યા કરે તો તે માત્ર દેખીતી ક્ષુદ્રતા છે, કારણ કે લગડ ખર્ચમાં અણલખેલું લેણું (વા ગુપ્ત લેણું) વધતું જાય છે, જેથી કંપની પાસે ગુપ્ત અનામત લેણું કેટલું મજબુત છે તેની સમજ પડે નહિ.

આદર્શ સરવાયું આપણે તેને કહીશું કે જેમાં ગુપ્ત લેણું તેમજ ગુપ્ત દેવું ખીલકૂલ ન હોય.

પ્રકરણ ૧૪ મું.

હીસાબ તપાસનારા.

ડાયરેક્ટરોની કાંઈ એવી ફરજ નથી કે નફામાંથી જેમ અને તેમ વહેંચણી મોટી આપવી ને ધસારા ખાતે ઓછી રકમ લઇ જવી; પણ તેઓની ફરજ એથી ઉલટી છે. તેઓએ કંપનીને મજબુત બનાવવા વહેંચણી કરતાં ધસારા ખાતા પર વધારે ધ્યાન આપવું જોઈએ. આ પ્રમાણે હાઈલી વિધર્સનું માનવું છે. એકવાર એક કંપનીને નફો પુરતો ન હતો થયો ને ડાયરેક્ટરો મોટી વહેંચણી આપવા માગતા હતા પણ હીસાબ તપાસનાર તેથી વિરુદ્ધ હતા. આખરે તે તપાસનાર, ડાયરેક્ટરોને વશ થઇ ગયો, જેથી તેને પણ મોટી વહેંચણી આપવા માટે જવાબદાર ગણવામાં આવ્યો હતો, અને ભરી દેવાનો વખત આવ્યો હતો. કંપનીને

નફા કેટલો થયો તે ડાયરેક્ટરો ને એજન્ટોના હાથમાં હોય એમ કહેવાય છે. તે કેવી રીતે તે બતાવવાને આપણે એક સારી કંપનીનો નફા ટોટાનો હીસાબ યાને આવક ખર્ચનો હીસાબ એક વર્ષનો નીચે મુજબ લખ્યો.

જમે-આવક.	ઉધાર-ખર્ચ.
સુતર ખાતે	
સુતર વેચાયેલું...રૂ. ૫૦ લાખ.	રૂ. વપરાયું રૂ. ૮૯ લાખ.
સુતર હાથમાં ...રૂ. ૧૨ ,,	કાલસા વપરાયો ,, ૬ ,,
રૂ. ૬૨ ,,	રેટાર ,, ૮ ,,
કાપડ ખાતે	મળુરી ,, ૧૦ ,,
કાપડ વેચાયેલું ...રૂ. ૫૬ લાખ.	સમાર કામ ,, ૧ ,,
કાપડ હાથમાં ...રૂ. ૩૬ ,,	વ્યાજ ,, ૨ ,,
રૂ. ૯૨ ,,	જગાત ,, ૨ ,,
વેસ્ટ ખાતે ...રૂ. ૧ લાખ.	એજન્ટોનું લવાજમ ,, ૮ ,,
ટ્રાન્સફર શી. બાકું ધી.રૂ. ૧ ,,	પરચુટણ ખર્ચ ,, ૫ ,,
રૂ. ૧૫૬ ,,	બાકી નકકી નફો ,, ૩૦ ,,
	રૂ. ૧૫૬ લાખ.

ઉપલા હીસાબપરથી જણાશે કે રૂ. ૮૯ લાખનું રૂ. લીધું ને તેનું કાપડ સુતર બનાવી થોડું વેચ્યું ને થોડું વધ્યું. જેટલું કાપડ અને સુતર વેચાયું તેના આંકડામાં હેરફેર ન થઈ શકે. જેટલું વધ્યું તેની કીંમત કેટલી આંકવી તે કાર્યવાહકોના હાથમાં છે. ઘણું ખર્ચ બગ્ગર કરતાં થોડી ઓછી અંકાય છે. પણ જો નફો વધારે દેખાડવો હોય તો વધારે કીંમત અંકાય. તેમાં હીસાબ તપાસનાર તે કેટલું સમજે? ધારો કે ઉપલા હીસાબમાં સુતર હાથમાં છે તેની કીંમત રૂ. ૧૨ લાખને બદલે

૩. ૧૪ લાખ અંકાય નેકાપડ હાથમાં છે તેની કીંમત ૩. ૩૬ લાખને બદલે
 ૩. ૪૬ લાખ અંકાય તો કોણ ના પાડે તેમ છે? જો આમ થાય તો
 જમે બાબુના સરવાલામાં ૩. ૧૨ લાખ જે વધુ થયા તે ૩. ૧૨ લાખ
 સામે ઉધાર બાબુએ બાકી નક્કી નફાની રકમમાં વધીને ૩. ૪૨ લાખ
 થઈ જાય ને બન્ને બાબુએ જીતે ૩. ૧૬૮ લાખ થાય. અલબત્ત
 સરવાળા બાદબાકીમાં ભુલ થાય તો એડીટરનું કામ, પણ કીંમત
 આંકવામાં તે ખીચારો શું કરે? આપણે એક વર્ષનો નફો ૩. ૩૦
 લાખને બદલે ૩. ૪૨ લાખનો બતાવવો હોય અગર તેવીજ રીતે ૩. ૩૦
 લાખને બદલે માત્ર ૩. ૨૨ લાખનો નફો બતાવવો હોય તો માત્ર કંલમના
 એક ગોદાનીજ જરૂર પડે. આ એક “વેપારી માલ ખાતા”ની,
 Stock in tradenની રકમમાંજ ફેરફાર થઈ શકે, આમાં
 ધણીવાર ઘોટાળા કરનારા ફરે, તો એડીટરે કે ભાગીદારો શું કરી
 શકે? આવાં આવાં કારણોને લીધે હાર્ટલી બિથર્સ એમ કહેછે કે
 Company accounts are an alluring mirage—a fairy
 structure—and a glorious game of make-believe,”
 અર્થાત્ કંપનીનો હીસાબ એક લલચાવનારું ઝાંઝવું છે, એક જાદુઈ
 રચના છે ને એક ફ્રાસલાવવાની કીર્તિવંત રમત છે. લૉડ જસ્ટીસ
 લોપ લખે છે કે An auditor is not bound to be a detec
 tive.....He is a watch-dog, (well-known for its
 faithfulness) and not a bloodhound. લૉડ જસ્ટીસ લૉડલી
 લખે છે કે It is no part of an auditor's duty to give advice.
 His duty is to be certain and state the true financial
 position of the company at the time of the audit.
 હીસાબ તપાસનાર ભાગીદારોનો પ્રતિનિધિ હોવાથી તેણે ભાગીદારોનું
 બહુ થાય તેમ વર્તવું અને નહિ કે કાર્યવાહકોના મતને સવદા હાથ
 દા કર્યાં જવું, એ તેની કાયદેસર તેમજ પાતક ફરજ છે.

પ્રકરણ ૧૫ મું.

—:O:—

શેરની અંતરસ્થ કિંમત.

કોઈ પણ કંપનીના શેરની અંતરસ્થ કિંમત ખરી આંકવી અત્યંત કઠીન છે, પણ સાધારણ રીતે માત્ર બાન થાય તેટલા પ્રમાણમાં આંકવી તદ્દન સહેલ છે. J. A. W. નામક એક અનુભવીના મત પ્રમાણે, The intrinsic value is arrived at by adding the amount of capital reserve to, or by subtracting that of capital debt from, the actual block cost and dividing the resultant figure by the actual number of shares. વાસ્તવિક લગત ખર્ચમાં કંપનીનું થાપણ લહેણ ઉમેરી અગર થાપણ દેવું બાદ કરી જે રકમ વધે તેને શેરોની સંખ્યાએ ભાગવી અને ભાગમાં જે આવે તે અંતરસ્થ કિંમત. (વિશેષ માહિતી માટે જુઓ પૂરવણી પત્રક ૧ લું). શેરોના ભાવ કાંઈ અંતર્ગત કિંમત ઉપરજ આધાર નથી રાખતા પણ ખાસ કરીને સંબંધિત બહેંચણી ઉપર આધાર રાખે છે.

પ્રકરણ ૧૬ મું.

—:O:—

કંપનીની કારોબાર કુશળતા.

કોઈ પણ કંપનીનો કારોબાર કેમ ચાલે છે તે જાણવું હોય તો તેનાં આગલા વર્ષો સાથે હાલના વર્ષનો કારોબાર સરખાવવાથી માલુમ

પડે છે. તેમજ અન્ય સમાન કંપનીઓ સાથે સરખાવવાથી માલુમ પડે છે. તે સરખામણી કરવાની કસેટી માત્ર એકજ હોય તેમ J. A. W. કહે છે, અને તે એ કે કંપનીએ વાસ્તવિક લગત અર્થ ઉપર કેટલા ટકા નફો કર્યો. 'The percentage of earning on the actual block cost is the only available test of management.' મીલ કંપનીઓમાં નાગપુર, સ્વદેશી અને માધવજી એ ત્રણ સોથી વધારે કુશળ કારોબારવાળી છે. (જુઓ પૂરવણી પત્રક ૧ હુ.)

પ્રકરણ ૧૭ મું.

ધન-રોકાણ.

વ્યાજ સારું ઉપજે ને તે સાથે મુડીની સલામતી સચવાય એવી રીતે નાણું રોકવું તે કાંઈ નાના બાળકની રમત નથી.

શેરબજારમાં થતા ધંધા.

શેરબજારની અંદર ચાર પ્રકારના ધંધા માયછે. (૧) ધન-રોકાણ-રોકેલી થાપણ ઉપર વ્યાજ માત્ર ઉપજાવવાની ઇચ્છાથી શેરો ધસ્યાદિ ખરીદવા ને નામે ચલડાવી લઈ રાખી મૂકવા તેને ધન-રોકાણ કહેછે. (૨) સદ્દામથ ધન-રોકાણ-શેરો ખરીદવા તે એ

દિસામે કે ભાવ વધે ને નફો મળે ત્યાંસુધી ખર્ચ, (અગર તો નામે ચલડાવી), થોડા વખત માટે ચલડાવી લેવા. ઘણીવાર બજારમાં શેરો લીધા પછી ભાવ ને ઘટી જાયછે તો, અગર બદલાનું વ્યાજ મોટું આપવું પડેછે તો, તે ચલડાવી લેવામાં આવેછે. શેરો ચલડાવી લેવા માટે મુડી, કાં તો પોતાની કાં તો બેંકની રોકાય છે. આ કાર્યમાં નાણાંની જોગવાઈ ને થાયછે તે થોડા વખત માટેની હોયછે. (૩) ત્રીજે ધધિા સદેા થાયછે. માત્ર ભાવના ફરકની લે આપ કરવા ખાતર શેરોનાં ખોટાં લેણુ અગર ખોટાં વેચાણુ કરવાં તેને સદેા કહેવાય છે. (૪) તેજી મંદી-તેજી મંદીનો કામકવાર થતો ધધિા. આમાં અમુક શેરનું વ્યાજ ખાવું ઇત્યાદિ આવી જાય છે. આ ઉપસા ચારે ધધિાનો આધાર એક પાંચમા ધધિા ઉપરજ રહેલો છે અને તે શેર દલાલીનો જોખમી પણ જરદાયક, ઇજતદાર, ધધિા.

ધન-રોકાણ.

અસહના વખતમાં જ્યારે (લીમીટેડ કંપનીઓ) ભાગીદારીમય મંડળો (Joint Stock Companies)નો અભાવ હતો ત્યારે ધણું ખર્ચ નાણું દારી રાખવામાં આવતું. ધણું ખર્ચ (લડાઇના સંજોગ ન હોય તો) વેપારીઓને ત્યાં વ્યાજે મૂકાતું. તે નાણું ધધિામાં રોકાતું, અને તેમાંથી ધીરનારને માત્ર વ્યાજ મળતું જ્યારે વેપારીને સર્વ નફો મળતો. હાલના સમયમાં લીમીટેડ કંપનીઓની સગવડને લીધે તેવાં મંડળમાં નાણું રોકનારને વ્યાજ નહિ પણ નફાની બહેચણી મળે છે, તે ખાસ સમજવાનું છે. તેવાં કાંઈ મંડળમાં એટલે લીમીટેડ કંપનીમાં ગરીબમાં ગરીબ રોકનાર પણ તે કંપનીનો, નાણું રોકે તેટલે અંશે, ભાગીદાર બની શકે છે. શેરમાં નાણું રોકવું એટલે વગર મહેનતે, વખર ચિન્તાએ, વગર દેખરેખ રાખે, ધધિા કરવો તે. મજુર પણ ચાહે તે કંપનીનો પોતાની શક્તિ પ્રમાણે મર્યાદિત ભાગીદાર બની શકે છે.

આવી કંપનીઓની સગવડથી નિર્ધન પણ નિપુણ કારીગર (કોઈ ધંધાને અનુભવી) ચાહે તે ધંધા ખેડી શકે છે, તેમજ ખીનઅનુભવી પણ ધનિક રોકનારને પણ, કાવે તે ધંધામાં પોતાનું નાણું સારી રીતે રોકવાની તક મળે છે. આવી સગવડથી ધંધાનો જ્ઞાતા અને ધનનો દાતા એકાં થાય છે, જેથી (પરસ્પર સહાયથી) દેશની સમૃદ્ધિમાં વૃદ્ધિ થાય છે.

પોતાનું નાણું કયા ધંધામાં રોકવું તે એક સાધારણ માણસને સ્વાલ થઈ પડે છે. જે ધંધામાં નાણું રોકવું હોય તે ધંધાની માહિતિ પ્રથમ મેળવવી પડે છે. કોઈ જમીન મીલકતમાં, કોઈ વેપાર રોજગારમાં, અને કોઈ શેર છત્યાદિમાં નાણું રોકે છે. શેરોમાં નાણું રોકવાને વાસ્તે કાં તો વિશ્વાસુ સલાહકાર (જાણું ખરું અનુભવી શેર દલાલ) ની જરૂર પડે છે અને કાં તો પોતાની જાતે શેર અને શેર બજારને લગતો અભ્યાસ કરવો પડે છે.

સરકારી છત્યાદિ સોનેરી જામીનગીરીઓ (gilt-edged securities) માં નાણું રોકનારને મુકરર કરેલું વ્યાજ જ મળે છે, જેથી તેની આવક બાંધવી ને મર્યાદિત રહે છે. આથી કરીને, હાલની મોંઘવારીનાં ખર્ચે ઓછા ન થઈ શકે તેથી, તે રોકનારને આવી ઉચ્ચ પંક્તિની જામીનગીરીઓ વેચી નાંખવી પડે છે ને તેને બદલે શેરો જેવી વધારે જોખમી જામીનગીરીઓમાં વધારે વ્યાજ મળે તેવી આશાએ નાણું રોકવું પડે છે. જેથી સોનેરી જામીનગીરીઓ બજારમાં પડતર માલ થઈ પડે છે. ટ્રસ્ટીઓને આમાં ટ્રસ્ટનું નાણું રોકવું પડે છે ને તેમને તેમાં રોકવું ઠીક પડે છે.

નાણું રોકવાને સાથી સારો રસ્તો એ છે કે પોતાની મુડી વિધવિધ પ્રકારના શેરોમાં રોકવી-પણ તેની પસંદગીમાં ખરેખરી સંભાળ રાખવાની છે. જે છે તે પસંદગીમાં જ છે. ઘણા લોકો એકજ ઉદ્યોગના કે એકજ

પ્રદેશના શેરોમાં રોકે છે, તે ભૂલ છે; કારણ કે જુદા જુદા બજારની તથા વેપારની અસરને પાત્ર હોય તેવા શેર ધરાવનારને ભાવ અને વ્યાજમાં સમાનતા સચવાવાનો સંભવ રહે છે. કોઈ શેરમાં જે ઓછું વ્યાજ મળે તો કોઈ શેરમાં વધારે વ્યાજ મળે. અગર તો કોઈ શેરના ભાવ ઘટી જાય તો કોઈના વધી જાય આમ થાય તો આવક એકસરખી રહે ને મુડીની મુડી સંતોષિત રહે.

નાણું રોકનારે આગળ લખેલાં આ પુસ્તકનાં સર્વ પ્રકરણો વાંચી જવાં આવશ્યક છે, કારણ કે જે લખાયું છે તે નાણું રોકનારના દૃષ્ટિ-મિનુથી લખાયું છે.

ખાસ કરીને મદેહનજરો, ડીમેન્ચરો, સરવાયાં, લખી વાળવાની પદ્ધતિ, હિસાબ તપાસનાર, અંતસ્થ કિંમત અને કારોબાર કુશળતા વિષે લખાયેલાં પ્રકરણો વાંચવાં આવશ્યક છે. તે સિવાય વિશેષ માહિતિ આ પ્રકરણમાં છે.

જે કંપનીને મોનોપોલી (monopoly) જેવો ધંધો હોય તે કંપનીના શેરો લેવા ઘણા સારા, આવી કંપનીઓ (જેવી કે ટ્રામ, ટેલીફોન, તાતા ઓઇલ વિગેરે) ને ખોટ ભાગ્યેજ આવે છે.

જે શેરોના કોલ ભરાવાના બાકી હોય તેવા શેરોમાં નાણું રોકતાં વિચાર કરવો જરૂરી છે. આગળના વખતમાં જ્યારે “ચાંદીના રાજ” સુનીલાલ સરદાની “સ્પીશી એન્ક” ફૂડયામાં ગઈ ત્યારે ભાગીદારોને બાકી રહેલા કોલ ભરી ભરીને કુચો નીકળી ગયો હતો, તે વાંચકને યાદ હશે. ઘણું ખર્ચ એન્કો તથા વિમા કંપનીઓના શેરોના કોલ બાકી રહે છે, પણ સંઘર કંપનીઓ અનામત ભડોળ મોટાં રાખે છે, જેથી આકસ્મિક સંજોગો વખતે બહુ વેડવું પડતું નથી. આથી કરીને આવી કંપનીઓને માટે બહુ સંશય રાખવામાં ન આવે તો ચાલે. વખત છે ને આવી કોઈ કંપની વહીવટની ખામીથી નુકશાનમાં ઉતરે તો ઘણું ખર્ચ

કોઈ તાલેવંત હરિફના હસ્તક તે કંપની જાય છે, જેથી કોલ ભરવાની કોઈવાર જરૂર નથી પડતી, એમ લેખ્યરટ લખે છે. એન્કો અને વિમા કંપનીઓ તરફથી વહેંચણી ધણું ખર્ચ એકસરખી આવે છે, જેથી તે શેરો નાણું રોકવાને સારા ગણાય. વીમો એક જરૂરીઆતની ચીજ હોવાથી વીમા કંપનીના શેરો ઇચ્છનીય છે.

શેરની પસંદગીમાં જેટલી સંભાળ લેવાની છે તેટલીજ ખરે વખતે ખરીદવામાં પણ સંભાળ રાખવાની છે. રોકનારે પસંદ પડતા શેરની અંતરસ્થ કિંમત આંકવી આવશ્યક છે, ને પછી જો તેના ભાવ સરખામણીમાં ધણા નીચે હોય તો લેવા સારા, અને ધણા ઉંચે હોય તો વેચવા સારા. આ કાર્ય વખતે સંભવિત વહેંચણી ઉપર પણ ખાસ ધ્યાન અપાવું જોઈએ. ભાવો બહુજ ઉંચા છે કે બહુજ નીચા છે તેની અટકલ કરવાને તે શેરના છેલ્લા ચાર પાંચ વર્ષના ઉંચાનીચા ભાવો સરખાવવા ઉપયોગી થઈ પડશે. ધણીવાર કેટલાક શેરો કોઈ જેવા તેવા કારણથી લોકને અજાણ્યા થયા હોય ને ભાવ બેહદ ઘટી જાય તો તે વખતે ડાહ્યા રોકનાર લાંબો વિચાર કરી ખરીદવાની તક જવા દેતો નથી. ધણી વાર શેરબજારની પ્રથા પ્રમાણે અમુક શેરો જો લોકના ધ્યાનમાં રચી ગયા તો તેના ભાવ વધશે ને તે એટલે સુધી કે ખીનસખખ બેહદ ઉંચા ચઢી જશે. આ વખતે ધણા રોકનાર પોતાના શેર નફે વેચી નાંખે છે.

કયા ભાવે શેર ખરીદવા તે નાણું રોકનારને મુશ્કેલ થઈ પડે છે. જ્યારે ભાવ તળિયે પડી રહ્યા હોય છે ત્યારે કોઈ અડકતું નથી, ને જ્યારે એકદમ વધીને મથાળે જાય છે ત્યારે મોંઘે ભાવે પણ તે ખરીદવાને કોઈ અચકાતું નથી. આ પ્રમાણે કોઈ વાર ઉંચા ભાવના શેર ગળામાં આવી ગયા હોય ને ધણીવાર બને છે તેમ પાછળથી ભાવ ગમડી જતા હોય, ત્યારે શેરો વેચી નાંખવા ખોટા નથી. ઘસાઈ જતી

મુડીની માવજત કર્યા કરવા કરતાં નુકશાને કાપ મુકવો ધણી-વાર લાભકારક છે. શેર(ડી)ના સાંકાનો ભાગ જેમ ઉચો તેમ મોળો અને જેમ નીચો તેમ મિષ્ટ હોય છે.

શેરો એવાજ ખરીદવા કે જેની બજારમાં લે વેચ ચાલુ હોય જે શેરનો બજાર નથી ચાલતો તેના ભાવ ચોક્કસ હોતા નથી, ને ધણીવાર પચીશ પચાશ ફેરે લેવાલ વેચવાલના ગરબા ઉ ભાવ મોટાય છે. જે શેરમાં સદો નથી ચાલતો તેનું બજાર આધુનું રહે છે.

જે કંપનીના શેરોમાં ડાયરેક્ટરો વિશેષ નાણું રોકે છે તે કંપનીઓ ધણું ખર્ચ બહુજ ફતેહમદ નાવડે, એવો સંભવ રહે છે. ચાપણુનો કેટલા ભાગ કાયવાહકોએ રોક્યો છે તે તપાસવાથી રોકનારને લાભ થશે. તેવી કંપનીઓ ઉપર કાયવાહકો વિશેષ કાળજી રાખે તો તેમાં નવાઈ નહિ.

બજારમાંથી શેર ખરીદતી વા વેચતી વખતે રોકનારે તપાસવું કે તે શેરના ચાલુ ભાવ બ્યાજ સાથે કે બ્યાજ બાદ છે, બ્યાજ આવક-કર (income tax) સાથે છે કે બાદ, હક સાથે કે હક બાદ છે. જે બ્યાજ આવક-કર સાથે હોય તો સમજવું કે રૂપીએ બે આના બ્યાજમાંથી ઓછા ગણવાના છે.

કોઈ પણ શેરના ભાવ ચડે તે પડવાને અને પડે તે ચડવાને-એ નિયમનો લાભ, રોકનાર (investor) જે (ઉચ્ચ ભાવ વેચી અને નીચે ભાવે ખરીદાને) લે તો વાધો નથી, એમ એક લખકનું માનવું છે. ભાવનો લાભ બ્યારે સદો કરનારા લે તો ધન રોકનારા કાંય ન લ ?

હિન્દમાં ભાગીદારો શું ઉધણસી છે ?

હિન્દી કંપનીમાં અલગત શેર ધરાવનાર વર્ગ ઉધતા ભાગીદાર (sleeping partners) હોઈ શકે છે, પણ તેટલા માટે ભાગીદારો

એ કુદરતી બની જવું ન જોઈએ. વિનાયકમાં અને બીજા આગળ વધેલા દેશોમાં ભાગીદારો બહુ સાવધ હોય છે, અને કંપનીના કાયદામાં અનુકુળ હેરફેર પણ જરૂર પડે કરાવી શકે છે.

હાલમાં જે Indian Companies Act છે તેમાં ખાસકરીને એ ફેરફાર કરવાની જરૂર જણાય છે. આ બાબતમાં પ્રો. એસ. આર. દાવરે થોડા વખત પહેલાં નીચે પ્રમાણેની એ વિગતો ઉપર ખોતાના સચોટ ભાષણમાં ટીકા કરી હતી.

(૧) કંપનીના કારોબારમાં અને તેને અંકુશમાં રાખવાની બાબતમાં ભાગીદારોનો અભિપ્રાય સંભળાય અને કાર્યસાધક બની શકે તેમ થવું હાલમાં જરૂરી છે. જોઈન્ટ સ્ટોક કંપની એક જાતની પાર્લામેન્ટ છે તેમાં ભાગીદારોને મત આપવાનો અધિકાર કાર્યસાધક હોવો જોઈએ. હાલમાં અત્રે જે ડાયરેક્ટરોની બોર્ડ બનેલી હોય છે તે માત્ર એજન્ટોના નીમેલા હોય છે, અને નહિ કે ભાગીદારોના ચુટેલા; વળી જે કે સિદ્ધાંત પ્રમાણે (in theory) ભાગીદારો ઉપલી બોર્ડને ખસેડવી હોય તો ખસેડી શકે છે, પણ આચારમાં (in practice) તો ડાયરેક્ટરો (જેઓ એક “self elected oligarchy” સ્વયં-નિર્માયેલું અલ્પકાર્યવાહક મંડળ છે તેઓ) સભામાં મત ગણતરી વખતે એવી તો હાથ ચાલાકી વાપરી શકે છે કે ભાગીદારોના મત વ્યર્થ જાય છે, આથી ભાગીદારો સભામાં જ જવાનું માંડી વાળે છે, પણ આને બદલે જે ભાગીદારો કાયદેસર વાંધા ઉઠાવે તો ફાવી શકે. દરેક ભાગીદારને શેર દીઠ એક મત આપવાનો હક ફરજિયાત રાખવો જોઈએ, અને તે ગણતરીનાં લેવાવો જોઈએ. ડાયરેક્ટરોએ ભાગીદારોની પ્રથમ સભા વખતે કંપનીના “આર્ટીકલ્સ”ને સુધારા વધારા કરાવવાને ચર્ચામાં મૂકવા જોઈએ.

(૨) અંડરરાઈટીંગની બાબતમાં પણ કંપની એક્ટમાં ફેરફાર થવાની જરૂર છે. ખરું પૂછો તો અંડરરાઈટીંગ કમીશન આ પ્રમાણે

અપાત્રું જોઈએ. શેરો બહાર પાડ્યા પહેલાં કંપનીએ અંડરરાઈટ કરનાર સાથે એવો કબ્બો કરવો જોઈએ કે જોટલી સંખ્યા પ્રજ્ઞ ઉપાડી ન લે તેટલી બાકીની સંખ્યાનો મુકરર કમીશનથી અંડરરાઈટરને લાભ મળે. પરંતુ હાલમાં એવા કેટલાક દાખલા બન્યા છે કે બધા શેરોનું કમીશન (પ્રજ્ઞમાં તે શેરો બહાર પાડ્યા પહેલાંજ) અંડર રાઈટરોને આપી દેવામાં આવ્યું છે. આ અંડરરાઈટરો કોઈકવાર લાગતા વળગતાઓ હોય છે, અને તેઓ બજારમાં પ્રિમિયમ પછી વેચે છે. શું, ભાગીદાર વર્ગ આ કાર્ય સામે વાંધો ન ઉઠાવે?

ઉપલી બાબતમાં માનવંતા મી. કૃષ્ણલાલ મો. ઝવેરીએ જણાવ્યું હતું કે કંપની એક્ટમાં ભાગીદારો જો ચાહે તો ઉપલા ફેરફાર કરાવી શકે ખરા.

નવી કંપનીઓ

ઘણા લોકો નવી કંપનીનાજ શેરો અગર જુની કંપનીના નવા શેરો કંપની પાસેથી ખરીદવાનું પસંદ કરે છે. આથી દલાલી તેમજ પ્રિમિયમનો અચાવ થાય છે. પણ આ કરકસર ઘણીવાર ભારે પડી જાય છે. ઘણીવાર એવું બને છે કે નવી કંપનીને પગભર થતાં, ને તેથી વહેંચણી આપવાની સ્થિતિમાં આવતાં, બે ચાર વર્ષ થઈ જાય છે. ને ત્યાં સુધી ભાગીદારોનું નાણું વગર વ્યાજે રોકાઈ રહે છે. દાખલા તરીકે તાતા હાઈડ્રો, (જેના શેર, નાણું રોકવાને માટે સફર છે, તે કંપની) સને ૧૯૧૦ માં ઉભી થઈ, ૧૯૧૫ માં કામ ચાલુ થયું. ૧૯૧૮ ના વર્ષની તેના ઓરડીનરી શેરની વહેંચણી શૂન્ય હતી. કંપની ઉભી થયાને દશ વર્ષ થયાં. હવે છેલ્લાં ચાર વર્ષની વહેંચણીઓ અનુક્રમે રૂ. ૪૫, ૭૫, ૮૦ ને ૦ આપવામાં આવી છે. જોણે પ્રથમથીજ શેરો લઈ રાખ્યા હશે તેને દશ વર્ષનું સરેરાશ

વ્યાજ માત્ર બે ટકા મળ્યું, તે ખરેખર પ્રથમથી રોકનારને નાસીપાસ કરે તો નવાઈ નહિ. કોઇપણ કંપનીએ મૂળ ભાગીદારને ધ્યાનમાં રાખી કંઈ નહિ તો ૬ ટકા જેટલી વહેંચણી ઓછામાં ઓછી દર વર્ષે આપવી વ્યાજબી છે. ઘણી કંપનીઓની બાબતમાં ઉપલા દાખલા પ્રમાણે બને છે. આથી બાપડો નાણું રોકનાર રહી રહીને અધીરો થઈ શેરો વેચી નાંખે છે તે કંપની જ્યારે વહેંચણી સારી આપવાની સ્થિતિમાં આવે છે ત્યારે માત્ર સટ્ટા કરનારા ભાવેનો લાભ લઈ જાય છે. હાથડોના શેર (રૂ. ૧૦૦૦)નો ભાવ તા. ૧૭-૨-૨૦ સુધી રૂ. ૧૨૨૩ જેટલો પડેલો છે, પણ જ્યારે કંપની સાડ વ્યાજ આપવા ખડી થશે ત્યારે સટ્ટા કરનારા (ટામ્બે શેરની માફક) એકદમ ચકાવી મૂકશે. એટલે થશે શું કે મૂળ રોકનાર જેને બે ટકા જેટલું વ્યાજ ન પોસાવાથી, વેચી ખેડો હશે તેને વગર વાંકે પસ્તાવું પડશે.

કોઇ કંપની જે મૂળ ઉત્તેજકોને આમ નિસ્તેજ બનાવે તો તે ખરેખર ખેદજનક છે.

નવી કંપનીઓ જેટલી નીકળે તેટલી ઓછી એમ અમારું ધારવું છે. દરેક નવી નીકળતી કંપનીને સર્વથા ઉત્તેજન આપવું આવશ્યક છે, પણ રોકનારે એટલું તપાસવું કે એજન્ટો પ્રવીણ અને પ્રમાણિક છે કે નહિ. ઘણીવાર એજન્ટો ઉપલા ગુણ ધરાવતા નથી. એજન્ટોને પ્રમાણિક થવામાં જેટલો લાભ છે તેટલો અપ્રમાણિક થવામાં નથી, તેનો લાંબો વિચાર નીતિ તેમજ વેપારની દૃષ્ટિએ કરવો આવશ્યક છે. એજન્ટ જે પ્રમાણિક હશે તો અનેક કંપનીઓ ઉભી કરી શકશે જેથી તેને અનેક કંપનીઓનું કમીશન મળશે, જેનો સરવાળો, એકાદ કંપનીના અપ્રમાણિક લાભ કરતાં વધારે થશે તે ચોક્કસ છે. આથી વળી તેનું નૈતિક બળ પણ વધશે તેમાં સંદેહ નથી. કોઇ નવા એજન્ટ નવો મોટો સાહસ ખેડવા માટે લોકો પોતાની

હાંસી કરે છતાં, ગભરાવું નહિ અને ધીરજ રાખી ઉચ્ચ આદેશ આગળ રાખી સાહસ ખેડવું વ્યાજબી છે. દરેક નવા એજન્ટને હિન્દના ઔદ્યોગિક વીરલા સર જમશેદ તાતાનું જીવનચરિત્ર વાંચવાથી લાભ થશે. અમારી એવી અભિલાષા છે કે શેરબજારમાં હાલ જે આશરે ૫૦ વિવિધ શેરોનું કામકાજ રોજ થાયછે તેને બદલે હાલની માફક અત્રે પણ રોજ ૫૦૦૦ વિવિધ શેરોનું કામકાજ થાય, એટલે કે નવી કંપનીઓ અનેક નીકળે જેથી (એટલેકે) દેશની સ્થિતિ ઔદ્યોગિક ઉન્નતિને સત્વર પામે. કેટલાક જૂના વિચાર ધરાવનારા, શેરોમાં નાણું રોકવું તે જુગાર જેવું સમજે છે, તે ખેદજનક તેમજ હાસ્યજનક બાબત છે. પરંતુ તેઓને ખબર નથી કે શેરોમાં ધન રોકનાર દેશની (જેવી તેવી પણ) સેવા બજાવે છે.

પ્રકરણ ૧૮ મું.

રોકનાર તથા સટ્ટાકર.

રોકનાર (investor) અને સટ્ટાકર (speculator) ના ભાગ ઉંધા છે, પણ ફરી ફરીને પાછા એક સ્થળે સામસામા ભેગા મળે છે. રોકનારનો વેપારી નિયમ એ હોય છે કે સસ્તે ભાવે ખરીદવું અને મોઢે ભાવે વેચવું. સટ્ટાકરનો સટ્ટામય નિયમ એ હોય છે કે વધે ભાવે (પણ) ખરીદવું અને ઘટે ભાવે (પણ) વેચવું. પ્રથમનો ઉદ્દેશ વ્યાજ ખાવાનો અને દ્વિતીયનો ઉદ્દેશ ભાવ ખાવાનો હોય છે. પ્રથમ ભાવ ઉપર, અને દ્વિતીય વ્યાજ ઉપર, થોડું ધ્યાન રાખે છે. બન્નેની મતલબ કમાણી કરવાની છે.

રોકનારને સદાકર અને સદાકરને રોકનાર સામસામા ઉત્તરન આપે છે.

દુનિયામાં શુદ્ધ રોકનારા ઘણા પડ્યા છે, પણ સદાકરના પ્રમાણમાં તેમની સંખ્યા નહિ જેવી છે. રોકનાર ભાવ ખાવા ઉપર જેટલે અંશે ધ્યાન આપે તેટલે અંશે તે સદાકર કહી શકાય. શુદ્ધ રોકનાર અને ખીલકુલ સદાકર વચ્ચે અમુક અમુક પ્રમાણના અનેક ક્રમ અનુક્રમ હોય છે, જેમાંના મુખ્ય અમારો મતપ્રમાણ નીચે મુજબ છે:—

૧—શુદ્ધ રોકનાર.

આ માણસનું લક્ષ્ય કઈ કંપનીના શેર નાણું રોકવા માટે સારા, તે કંપની શું વ્યાજ આપી શકશે, તેની અંતરસ્થ કીંમત શું છે, તેના કાર્યવાહકો પ્રવીણ અને પ્રમાણિક છે કે નહિ—આવી બાબતો ઉપર રહે છે. તેને ભાવની વધવટને લીધે હર્ષશોક કરવાનો પ્રસંગ આવતો નથી. (શુદ્ધ રોકનાર શ્રદ્ધાળુ હોય છે.)

૨—રોકનાર, પણ અમુક અંશે સદાકર.

આ માણસ ૧ લા ક્રમમાં લખેલી બંધી બાબત ઉપર ધ્યાન આપે છે, પણ તદુપરાંત, ભાવ વધશે કે ઘટશે એવા વિચારમાં ધ્યાન ને ધખારો રાખ્યા કરે છે. (૧ લા અને ૨ જી ક્રમની વચ્ચેનો તફાવત રોકનારની શ્રદ્ધા અને શંકામાં સમાયેલો છે.)

૩—રોકનાર, પણ એથી અધિક અંશે સદાકર.

આ માણસ ૧ લા અને ૨ જી ક્રમમાં લખ્યું તેમ બન્ને પ્રકારના હોય છે, પણ તદુપરાંત, ભાવોની વધઘટનો લાભ લઇને નાણું રોકે છે, તે એવી રીતે કે જ્યાંસુધી ભાવ તેના અડસદા પ્રમાણે ઘટવાના હોય ત્યાંસુધી ઘટવા દે છે, ને પછી ખરીદી લઇ હમેશ રાખી મૂકે છે. (૨ જી

અને ૩ જા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત રોકનારના વિચાર અને વર્તનમાં સમાયેલો છે.)

૪—રોકનાર, પણ વળી એથી અધિક અંશે સદાકર.

આ માણસ ૩ જા ક્રમમાં લખ્યું તેમ વર્તે તે છે, પણ તદુપરાન્ત, જ્યારે ભાવ તેના અડસટ્ટા પ્રમાણે ફેંકી મર્યાદા સુધી વધી ગયા હોય છે ત્યારે વેચી નફો ખાય છે. વળી પાછો તળિયે ભાવે ખરીદી રાખે છે. આમ કરવાથી નફો મળે છે તેમજ કંપની તરફથી અનેકવાર વ્યાજ પણ તેને મળી ન્યુક્યાં હોય છે. (૩ જા અને ૪થા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત રોકાણની નિત્યતા અને અનિત્યતામાં સમાયેલો છે.)

૫—સદાકર, પણ અમુક અંશે રોકનાર.

આ માણસ ૪થા ક્રમમાં લખ્યું તેમ વર્તે તે છે, પરંતુ તેનું નાણું ઉઘીકું હોય છે, જે ઘણું ખર્ચ એન્કમાંથી ગા-ગા ટકાનું વ્યાજીકું હોય છે. આ માણસ માત્ર ભાવોની વધઘટનોજ લાભ લેવાના ધરિદાથી શેરોમાં નાણું રોકી રાખે છે. (૪થા અને ૫મા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત રોકેલું નાણું પોતીકું છે કે ઉઘીકું છે તેમાં, અર્થાત્ રોકેલાં નાણાંનું વ્યાજ પોતે ખાય છે કે આપે છે, તેમાં સમાયેલો છે.)

૬—સદાકર, ને એથી આછો અંશે રોકનાર.

આ માણસ ૫ મા ક્રમ પ્રમાણે એન્કમાંથી નહિ પણ અગરમાંથી અદલારપે વ્યાજ આપીને લીધેલા શેરનો તેજનો વેપાર ચાલુ રાખે છે. કોઈ સવાલ કરશે કે આ માણસ કાંઈ નાણું રોકતો નથી—પણ નહિ. તે રોકે છે એવી રીતે કે વ્યાજ ખાઉં, મંદીનો અદલો કરનારા શરફો પાસે માલ ફેંકાણે પડાવી નાણું, રોકાવીને. આ માણસને દર મહિને ૧-૧૧ ટકાનું અગર વધારે વ્યાજ દરમીલી આપવી પડે છે. એન્કની સહાય જે લે છે તેણે

પોતાનું નાણું ત્રીજા કે ચોથા ભાગનું રોકવું પડે છે, જ્યારે અગ્નરમાં માત્ર સાતમા કે આઠમા ભાગનું નાણું રાખવું પડે છે. અર્થાત્ માત્ર ભાવની હેર ફેર પ્રમાણે ફરક (difference) આપવો પડે છે. આ ફરક કોઈ મહિને આપવો પડે છે અગર કોઈ મહિને મળે પણ છે, આથી એકંદરે ફેડ ઘટયા પછી લીધેલા શેરના ભાવનો માત્ર સાતમા કે આઠમોજ ભાગ રોકવો પડે છે. એન્કની સહાયથી લે તો સદેા પોતાના ગળગળ પ્રમાણે થાય છે, જ્યારે અગ્નરના અદલાની સહાયથી કરે છે તો ઘણીવાર અને છે તેમ ગળ ઉપરાન્ત થાય છે. (૫ મા અને ૬ ઠા ક્રમ વચ્ચેનો તફાવત, પોતાનો વેપાર ગળપ્રમાણે કે ગળ ઉપરાન્ત થાય છે. તેમાં, અથવા એક શેર વાસ્તે માત્ર એક વાર કે વારંવાર દલાલી આપવી પડે છે તેમાં, સમાયેલો છે. આ માણસના કાર્યમાં ૯૫ ટકા સુધી સદાનું તત્વ હોય છે.)

(૭)—ખીલકુલ સદાકર.

આ માણસ એકતરશી વેપાર નથી કરતો. આજે તેજમાં તો કાલે મંદીમાં. ઉસ્તાદ સદાકરોને બન્ને આગુએ પાસા પોખાર પડે છે. ધણું ખર ફત્તેહમંદ સદાકરોને એકંદરે ધી કેળાં મળતાં હોવાથી ખીલકુલ ધરનું નાણું, શેરમાં રોકવું પડતું નથી. તેમનું નાણું, રોકાણમાં ખીલકુલ જતું નથી. ધરનું નાણું એટલે સદેા આદર્શો તે પહેલાંનું પોતાનું એકંદર નાણું તે. પરન્તુ સદામાં સંપાદન કરેલું નાણું આ ફેકાણે ધરનું નાણું નહિ ગણવું. આથી જણાશે કે શુદ્ધ રોકનારને ધરનું નાણું ભાવ પ્રમાણે સંપૂર્ણ રોકવું પડે છે, જ્યારે ખીલકુલ સદાકરને ધરનું નાણું શેરમાં ખીલકુલ રોકવું પડતું નથી.

આથી કોઇને એમ જણાશે કે રોકનારના નાગરિક તરીકેના હક્ક હક્કના છે જ્યારે સદાકરના હરામના છે, કાચુ કે સદાકર

દેશમાં નથી ધન રોકતો કે નથી મહેનત કરતો. આથી કોઇને એમજ લાગશે કે સદાકર, દેશનું દુકડાખાઉ, ભોજનભટ્ટ જેવો, વૃક્ષના વેલા જેવો, પરોપજીવી પ્રાણી છે. આ એક સમજ ફેર છે.

વળી કોઇને અર્થશાસ્ત્રની દૃષ્ટિએ, વેપારી, મજૂર અને સદાકર વચ્ચે નીચે પ્રમાણે તફાવત લાગશે, જો કે તેમાં પણ એક સમજ-ફેર છે. વેપારી છે તે દુકાન માટે અમુક વસ્તુઓ ખરીદી ધન રોકે છે, એટલુંજ નહિ પણ મહેનત પણ દુકાને ખેંચી કરે છે, જ્યારે સદાકર આમાંનું કશું કરતો નથી. વેપારી જો કે ઉત્પાદક નથી છતાં ઉત્પાદકત્વને સહાયકતા થઇ પડે છે, તેટલે અંશે તે ઉત્પાદક ગણાય; પણ સદાકર સદા ખેલી જીવન ગુજારે છે, જેથી તે વિનાશક ગણાય, કારણકે તે ઉત્પાદકત્વને સીધી રીતે સહાય કરતાં થવાને બદલે આડકતરી રીતે હાનિકર્તા થઈ પડે છે. તે પૃથ્વી પરનો એક ભાર છે. તેના કરતાં એક મજૂર ખરેખર માનને પાત્ર છે. મજૂરને માન્ય ગણીએ એટલુંજ નહિ પણ પૂજ્ય ગણીએ તો પણ કેમજ સદાકર હડકુત કરવાને પાત્ર છે. મજૂર શુદ્ધ ઉત્પાદક છે. આથી વેપારી કરતાં પણ મજૂર વધારે ઉત્પાદક છે. મજૂરની મજૂરી ફર્મક (ઉત્પાદક) છે જ્યારે વેપારીની મુડી કર્મશ્રય (passive) છે. પ્રથમ મજૂરી હતી તો મુડી ઉત્પન્ન થઇ. છતાં એકંદરે, મજૂર અને વેપારી ઉભય ઉત્પાદક છે, જ્યારે સદાકર નથી મુડી રોકતો કે નથી મહેનત કરતો, તેથી તે તિરસ્કરણીય ગણાય.

આ ઉપલી સમજફેર, એ પ્રકારના સદાકરના અભેદને લીધે ઉભી થઈ છે. સદાકર એ પ્રકારના છે, એક તો ખંડક અને બીજો મંડક, ઉપલી ટીકા માત્ર ખંડક (destructive) સદાકરને લાગુ પડે છે. સદા કેટલેક અંશે મંડક (constructive) છે, તેની સમજણ

પછીના પ્રકરણમાં આવશે. વળી ઉપલી ટીકામાંથી સાર એ નીકળે છે કે ઉત્પાદક ધંધા વેગરના કોઈ મનુષ્યને સદો કરવાને હક્ક નથી.

લૌકિક દૃષ્ટિએ પણ સદાકર એ પ્રકારના છે. દુનિયાદારી રીતે જોઈએ છીએ તો જે માણસ સદામાં ધણું કમાય છે, તે વેપારી તરીકે (સંસારમાં પસાર થાય) ગણાય છે, અને જે ગુમાવે છે તે (જુગારીના અર્થમાં) સટોડીઆઓ ગણાય છે. આ પણ દુનિયાદારીની વિલક્ષણતાઓમાંની એક છે હો. તેનું મૂળ કારણ ખૂમારીબર્યા જનસ્વાર્થમાં અને ખુશામતિયા જનસ્વભાવમાં દેખાઈ આવે છે. કમાયેલો ઉપયોગી થઈ પડશે જ્યારે ખુવાર થયેલો નકામો છે—એવી એમાલુમ માન્યતા લાગતા વળગતા જન ધરાવે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે સદાકર એ પ્રકારના છે; એક તો કમાતો માટે “વેપારી” સદાકર અને બીજો ગુમાવતો માટે “જુગારી” સદાકર. આ પણ એક સમજદાર છે.

આપણે ઉપર લખી ગયા તેમ સદાકર એ પ્રકારના છે. મંડક સદાકરને આપણે સદાપ્યાજ અને ખંડક સદાકરને આપણે સદાખોર યાને સટોડિયા કહીશું. આ બન્ને પ્રકારના વેપારી અને જુગારી સદાકરો કમાવે અગર ગુમાવે છે.

પરંતુ સદાપ્યાજ તેજ કે જે ગરીબને મારી ન નાંખે, નહિ તો બાકી તેઓ સટોડિયા અર્થાત્ જુગારી કાં કે તેઓ ગમે તે પ્રકારે માત્ર ધન કમાવાની બદ્ધાનતથીજ સદો ખેલે છે. જે સદાપ્યાજ એક બાબુએ ઉધ્ધત અગર બીજા બાબુએ મરણીયો બને તે તેટલે અંશે સટોડિયો યાને જુગારી ગણાય.

સદાપ્યાજમાં સું જોઈએ? સદાપ્યાજ કાંઈ અમરતા નથી થવાતું. એક તો પંડિતનું જ્ઞાન જોઈએ, એક તો રાજદારીની ખટખટ શક્તિ અને એક તો નટની સ્મરણ શક્તિ જોઈએ; એક તે

જાદુગરની ચપળતા, અને એક તો ગણત્રીયાળની તકસાધકતા, એક તો કવિની કલ્પના અને એક તો શીલસુદ્ધની તર્કશક્તિ જોઈએ; એક તો યોધાની હીમત અને એક તો વિજ્ઞાનશાસ્ત્રીની ધીરજ જોઈએ; એક તો યોગીના (જેવી નહિ તો) જોટલી સંતોષધારણ શક્તિ જોઈએ ને છેવટે એક તો ઉત્તમ પુરુષનું જીવનચારિત્ર્ય જોઈએ !

સટોડિયામાં શું જોઈએ ? સટોડિયા કાંઈ અમરતા નથી થવાનું. એક તો પોપટનું જ્ઞાન જોઈએ; એક તો શિયાળની ખટપટ શક્તિ અને એક તો હાથીની સ્મરણ શક્તિ જોઈએ; એક તો વાંદરાની ચપળતા, એક તો ખીલાડાની તકસાધકતા અને એક તો ઉંદરની તર્કશક્તિ અને સમયસચકતા જોઈએ; એક તો ઘોડાની હીમત અને એક તો ગધેડાની ધીરજ જોઈએ; એક તો સિંહના (જેવી નહિ તો) જોટલી સંતોષધારણ શક્તિ જોઈએ ને છેવટે એક તો મનુષ્યનું ઉત્તમ શરીર જોઈએ !

અમુક વ્યક્તિ કેટલે અંશે સટાખોર છે, તે કહી શકવું અત્યંત કઠીન છે. દુધમાં જળ કેટલું છે તે જાણવાનું માપકયંત્ર આવે છે પણ સટામાં જુગારનું તત્વ કેટલું છે તે દરેક વ્યક્તિના વેપાર ઉપર આધાર રાખે છે.

શુદ્ધ તારવણી કરનારને વામન સટાખાજ લેખી શકાય. શેર જંગમમાં જો આવા દરેક શેરના જંગમમાં એક એક વામન સટાખાજ હમેશ લે-વેચ કર્યા કરે તો ખોટું નહિ, કારણ કે દલાલોના, તેથી ઘરાકોના, સોદા જલ્દી ઉતરી શકે છે.

મકરણ ૧૮ મું

—:0:—

સદ્દો.

સદ્દો એટલે અડસદો. સદ્દાનો ખીજો અર્થ જુગાર પણ થાય છે. પ્રથમને આપણે “વેપારી સદ્દો” કહીશું. દ્વિતીયને આપણે “જુગારી સદ્દો” કહી શું. પ્રથમ મંડક છે જ્યારે દ્વિતીય ખંડક છે. આધુનિક જમાનામાં ઘણા ખરા સવ જાણીતા ધંધાઓમાં સદ્દા વિના ચાલતું નથી. સદ્દામાં રમતનું તત્વ અમુક અંશે હોવાથી સર્વ કોષ્ટને સદ્દો પ્રિયકર થઈ પડે છે. ઉપરોક્ત “રમતનું તત્વ” ઘણીવાર જુગારી પણ હોઈ શકે છે. છેતરવું અને જુગાર રમવો—આ બન્ને કાર્ય મનુષ્યગતિના સ્વભાવિક અવગુણ છે. આ બન્ને અવગુણ આધુનિક સમયે વેપારમાં દૃષ્ટિગોચર થાય છે. અસલના વખતમાં કૈકેયીએ જો દશરથને છેતર્યા નહોત અને પાંડવો જુગાર રમ્યા ન હોત તો રામાયણ અને મહાભારત તદ્દન જુદાંજ રૂપ ધારણ કરત. જુગાર એટલે જોખમી રમત, જેમાં હારજીતનો આધાર માત્ર કીસમત ઉપરજ રાખવામાં આવે છે. નશીબ અજમાવવા ખાતર અગર નશીબ ઉપર આધાર રાખી સદ્દો કરવો તે જુગાર નહિ તો ખીજું શું ?

શેરના વેપારમાં ધન રોકાણનું તત્વ વિશેષ હોવાથી કોર્ટમાં શેરના વેપારને જુગારમાં ગણાવવો અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડે છે, જે કે ખાંડી બજારના વેપારને જુગારમાં ગણાવવો અત્યંત સહેલ હોઈ શકે છે. જેમાં માલની આપ લે (delivery) થાય તે કાર્યને કોર્ટમાં જુગાર ન ગણાય.

અગ્નરત્ની પારિભાષિક રીતે બોલીએ તો સદ્દો એટલે વાયદો, પણ એટલું ખરૂં કે જે અગ્નરમાં વાયદાનું કામકાજ નથી ચાલતું ત્યાં પણ સદ્દો જ્ઞેશમાં ચાલી શકે છે. જેમકે ન્યુયોર્કના શેરઅગ્નરમાં વાયદો નથી છતાં સદ્દો ધમધોકાર ચાલે છે. વળી મુંબઈની કાપડઅગ્નરમાં ધમધોકાર સદ્દો ચાલે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે વાયદો હોય તોજ સદ્દો ચાલે તેમ નથી.

વેપારીને અડસટ્ટવું આવસ્યક છે. ધારો કે એક માણસને કાપડની દુકાન છે, ને જથ્થાબંધ માત્ર ખરીદવાને કાપડઅગ્નરમાં જાય છે, ને ત્યાં માલની કિંમત પારખતાં ન આવડે તો ખોટ જાય. વળી તે વેપારીને એટલું પણ વિચારવું પડે છે કે હાલના સંજોગો જોતાં અને ભવિષ્યના સંજોગો વિચારતાં અમુક ભાવે માલ લેવો કે નહિ. ભવિષ્યમાં ભાવ વધશે કે ઘટશે તેનો અડસટ્ટો કરવો પડે છે. ભવિષ્યમાં માલ વધશે તો ભાવ વધશે અને માલની છત થશે તો ભાવ ઘટશે, જેથી વેપાર ઓછો થશે, વિગેરે વિગેરે અડસટ્ટો કરવા પડે છે. આથી જણાશે કે દરેક વેપારીને વિચારરૂપે અડસટ્ટો કરવા પડે છે, ને જે તે વિચાર વર્તનમાં પરિણામ પામે તો તે સદ્દો કર્યો કહેવાય; વિચારમાં થાય તે અડસટ્ટો અને વર્તનમાં થાય તે સદ્દો. આ શુદ્ધ પ્રકારનો વ્યાજખી સદ્દો ઘણું ખરૂં બેમાલુમ અને આડકતરો હોય છે, પણ આ પ્રકારના સદ્દોમાં વેપારીઓને અનેક અગવડો રહેછે; એક તો મોટી મુડી રોકવી પડેછે, વળી જથ્થાબંધ માલની વારંવાર હેરફેર કરવી પડે છે. આવી અગવડો દૂર કરવા તેમજ સગવડ વધારવા વિવધ પ્રકારનાં ગોટાં અગ્નરોમાં “વાયદા” નું કામ ચાલેછે.

વાયદાના અગ્નરમાં માલની આપલે નહિ જેવી થાય છે, જ્યારે ફરકની લેવડ દેવડ ગંજનવર પ્રમાણમાં થાય છે. માલને નામે અને

જ્ઞાને માત્ર ફરકનાં નાણાંની લેવડદેવડ જે વેપારમાં થાય છે તેને આપણે બીલકુલ સદ્ગ્રા કહીશું. આ બીલકુલ સદ્ગ્રાની અંદર વેપારી તત્વ કેટલું અને જુગારી તત્વ કેટલું છે તે દરેક સદ્ગ્રાકર વ્યક્તિના ઉપર આધાર રાખે છે.

ઘણીવાર એવા પણ પ્રસંગ આવે છે કે ભલભલા સટાયાજી પણ સટોડીઆ (જુગારી) બની જાય છે. સટાયાજી એ પ્રકારના હોય છે, તેજીયાજી અને મંદીયાજી. સટોડીઆ એ પ્રકારના હોય છે, તેજીડા અને મંદીડા. કોઈપણ વ્યક્તિના શેરના વેપારમાં કેટલાક પ્રમાણમાં સટાયાજી (વેપારી તત્વ) અને કેટલાક પ્રમાણમાં સટાખોરી (જુગારી તત્વ) છે તે કહી શકવું અત્યંત મુશ્કેલ છે, જે કે સાચા (વેપારી) સદ્ગ્રાની કસોટી, તેમાં રહેલું ધનરોકાણનું તત્વ છે.

સદ્ગ્રાની એક લાભકારી અસર એ થાય છે કે તે બાવને એક-સરખા સપાટી ઉપર રાખી શકે છે. જે શેરમાં સદ્ગ્રા નથી તેના લેવાલ વેચવાલના ભાવ ૫૦-૧૦૦ ફેરે બોલાય છે, જ્યારે જેમાં સદ્ગ્રા છે તેના ભાવ માત્ર ૨૫ ફેરે બોલાય છે. આ ઉપરાંત અન્ય કીસમના જગ્ગરોમાં પણ આ પ્રમાણે વસ્તુઓના ભાવ એક-સરખા સદ્ગ્રાને લીધે રહે છે. મુખર્ધિ બેન્કના દર જે એક સરખા રહે છે તે તેના કાર્યવાહકોના અડસદ્ગ્રાને લીધે હોઈ શકે. હવે એક પ્રશ્ન ઉદ્ભવે છે અને તે એ કે શેરજગ્ગરમાંનો લાલનો સદ્ગ્રા ભાવોને એક-સરખા રાખવાને બદલે ઉછાં વધારે મોટાં ઝાઝાં ખવરાવે છે. આનું કારણ એ છે કે આપણાં શેરજગ્ગરોમાં સટાયાજી કરતાં સટાખોર અત્યંત પ્રમાણમાં વધારે છે, અર્થાત્ વેપારી સદ્ગ્રા કરતાં જુગારી સદ્ગ્રા વિશેષ ચાલે છે. આધુનિક સમયમાં સદ્ગ્રામાં, વેપારી કરતાં જુગારી તત્વ વધતું જાય છે. જન્મે તાવોનું સદ્ગ્રામાં એટલું બધું ગુંચવાણબધું મિશ્રણ

ચયેડું હોય છે કે, અન્ને નિરાળા પડી શકે તેવા ઉપાય શોધવો માત્ર શેઅચક્લીના વિચાર જેવો થઈ પડ્યો છે. મુંબઈની જુની શેઅખ્ખરમાં જ્યારે શેરોના ભાવમાં અગ્ગે દિવસમાં પાંચસા પાંચસો રૂપીઆ વધતા ગયા ને મોટા ઉછાળા આવ્યા ત્યારે સર્વ શેરોના ભાવો બાંધવામાં આવ્યા હતા અને વાયદાનું કામકાજ સને ૧૯૧૯ની આખરમાં બંધ પાડવાને હરાવ કરવામાં આવ્યો હતો. પરંતુ છેવટે વાયદો ખાલી નાંખવો પડ્યો. આ બાબતની ટીકા કરતાં એક પારસી દલાલ ભાઈએ વ્યાજખી ટાંકી અતાવ્યું હતું કે, “Hasty attempts to control speculation by simple enactment have invariably proved either futile or mischievous” — Marshal નેમજ, “The trade in futures, when carried on properly, is a blessing to both the producer and the consumer” — Blackman.

સદાકરોને એક જાણુ જેવી તેવી બલામાણુ કરે છે કે ભાવોમાં મોટા ઉછાળા ન આવે તેમજ એકદમ ગગડાવી ન દેવા. જે કેાઈ શેરમાં સાતસો આઠસો વધારવા હોય તો પ્રથમ બસો વધારવા, પાછા સો ઘટે પછી બસો વધે, તેવી રીતે જે આસ્તે આસ્તે ઇયળની ગતિથી ભાવો વધે (અગર ઘટે) તો ટીક કહેવાય.

સદાથી રોકનારને ઉત્તેજન મળે છે. રોકનારથી ઔદ્યોગિક સાહસને ઉત્તેજન મળે છે. સદાકરને પોતાને, સાહસ સદામાં ખેડવું પડે છે. આ ઉપરથી જાણાશે કે સદા સાહસનો દુધભાઈ છે, સાહસ કરે છે અને સાહસ કરાવે છે.

રોકનારથી સદાને ઉત્તેજન મળે છે. જે શેરો રોકનારી આલમના આનીતા થઈ પડે છે, તેમાંજ માત્ર સદા આલે છે. તેવીજ રીતે જે

શેરોમાં સટ્ટો ચાલેછે તેમાં રોકનાર હાથ ધાલવા લલચાય છે. કેટલાક જન ભાવ વધશે તેવી આશાએ તેજ કંપનીના શેરો પસંદ કરે છે કે જેના કાર્યવાહકો સટ્ટાકર હોય છે. છેવટે એ તો દેખીતું છે કે રોકનાર તેમજ સટ્ટાકર બન્નેને ઉત્તેજન આપનાર શેરદલાલ છે.

શેરબજાર ધણાઓને એવું તો આનંદદાયક કમાવાનું સાધન લાગે છે કે પોતાનો ચાલુ ધંધો ધાપો એક કોરે મેલી, જલ્દી જલ્દી ધનવાન થવાની આશાએ શેરનો સટ્ટો ખેલવાને લલચાય છે. પણ જેટલું દેખીતું સહેલ લાગે છે તેટલુંજ કરતી વખતે મુશ્કેલ છે એમ લેખ્યર્થ કાઢેછે.

હાલના વખતમાં શેરબજારનો ધંધો એટલો બધો લોકપ્રિય થઈ પડ્યોછે કે સર્વ ક્ષીસમના ધંધાર્થીઓનો, કોટમાં હમેશા ખરે તડકે, મેળો ભરાય છે, તેમાં ખારીસ્ટરો, વકાલો, વિદ્યાર્થીઓ, પ્રેક્ટિસરો, કલાર્કો, નાના મોટા વેપારીઓ, દલાલો. અર્બશ્રીમંતો અને લેખકો-સર્વ પ્રકારનાં મનુષ્યો દષ્ટિગોચર થાય છે. એટલુંજ નહિ પરંતુ કવિયો પણ “ સનમ ” ને શોધવાનું બૂલી જઈ શેરબજારમાં “ ધન ” ને ટૂંકે છે. કમ સ્ત્રીને રૂપાળા દેખાવાની ઇચ્છા નહિ થતી હોય ? કયા પુરૂષને પૈસાવાળા થવાની ઇચ્છા નહિ થતી હોય ? હાલના જમાનામાં લોકના લોભને યોભ નથી. ધણીવાર ગરીબ કરતાં શ્રીમંત વધારે લોભી હોયછે. સંસ્કૃતમાં એક કહેવત છે કે નિઃસ્વોડપ્યેકશતં, શતી દશશતં, સોડપીહલક્ષં, લક્ષેશઃ ક્ષિતિરાજતામ । અર્થાત્ નિર્ધન સો રૂપીઆ ઇચ્છે છે, સો વાળો હજાર ઇચ્છે ઇચ્છે છે, હજારવાળો દશહજાર ઇચ્છે છે, દશહજારવાળો લાખ ઇચ્છે છે, લાખવાળો કરોડ ઇચ્છે છે, કરોડવાળો અબજ ઇચ્છે છે.

શેરઅગ્નરમાં ફત્તેહ મેળવવી તે ખીન-અનુભવી માણસોનું કામ નથી, અને માત્ર લાયક પ્રકૃતિવાલા તેમજ તાલીમ પામેલાઓજ કાંઈક સાઈ કરવાને આશા રાખી શકે એમ લેખ્યર્થ લખે છે. સદ્ગે ખેલનારમાં તર્કજ્ઞાન, દ્રવ્યવિષયી જ્ઞાન, શાન્ત મિગ્નજ ને ધૃતિધૃતિએ આવતા આવેશોને અંકુશમાં રાખવાની શક્તિ તો હોવાંજ જોઈએ. કોઈ શેરના ભાવ વધશે કે ઘટશે તે અગમચેતવાને ખાતર એટલું તો આવશ્યક છે કે તે શેરના ભવિષ્યને લગતી, અંદરની સ્થિતિને લગતી અને અગ્નરના સંજોગને લગતી અરાઅર ખાતમી મેળવવી. મોટા ખેલાડીઓ અનેક પ્રકારની નવી નવી કળવકળ વાપરે છે, તે અગ્નિયાઓના માર્ગમાં જોખમકર્તા થઈ પડે છે. ઘણીવાર સાચી ખોટી અફવાઓ ફેલાવે છે કે વર્તમાનપત્રોમાં આડે માર્ગે દોરનારી દ્વિઅર્થી વિગતો છપાવે છે. ઘણીવાર અગ્નરના સદ્ગાના સાધારણ થઈ પડેલા નિયમથી અવજા ચાલે છે. તેઓ અનેક પ્રકારની ભ્રમણાઓ પ્રસરાવે છે. આ સર્વ ખાખતોનો અનુભવ નવીન સદાકરોએ તેમજ ઝટકમાઉ અદુકદુકીઆઓએ ગરજ હોય તો પ્રથમ લેવો જરૂરી છે એમ તે લેખકનું માનવું છે.

હર કોઈ વેપારીએ શેરઅગ્નરના રોજગારને સમજવો જરૂરી છે. પરંતુ એટલું કહેવું પડશે કે ઘણા શ્રીમંતો શેરઅગ્નરમાં આવીને દારૂ-ખાનું ફેડી ગયા છે, અર્થાત્ ધનનો ધુમાડો કરી ગયા છે.

તારવણી જો કે વ્યાજખી સદ્ગાનું ટૂંકજીવી લઘુ સ્વરૂપ છે, છતાં તેના વિના અગ્નર ચાલવો કઠીન હોવાથી, તે દલાલો વચ્ચેની દલાલી કાઢી શકાય ખરી.

પ્રકરણ ૧૯ મું.

—:૦:—

ભાવોમાં વધઘટ.

મનઃ એવ મનુષ્યાણાં ક્ષયવર્ધનકારણમ્ ।

શેરના ભાવો વેચવાલ કરતાં લેવાલ જે વિશેષ હોય તો વધે છે, અને લેવાલ કરતાં વેચવાલ વધારે હોય તો ઘટે છે. પરંતુ ખર્ચ પૂછો તો એ નિયમ કરતાં આ નિયમ વધારે સત્ય છે કે, લેવાલ વિશેષ છે કે વેચવાલ વિશેષ છે—તેવી લોકની માનસિક કલ્પના અગર ધારણા ઉપર વધઘટનો આધાર રહે છે. એમ હારટલી વીધરસ કહે છે. ધર્મમાં જેઠશું તો બન્ધ અને મોક્ષનું કારણ માત્ર મન છે; દુનિયામાં જેઠશું તો સુખ અને દુઃખનું કારણ માત્ર મન છે; તથા વેપારમાં જેઠશું તો પણ ભાવોની વધઘટનું કારણ માત્ર મન છે. લોકનાં મનને એમ લાગશે કે અમુક શેર સારા છે તો એની લેવાલીથી ભાવ વધશે. લોકના મનમાં એમ આવશે કે અમુક શેરમાં કાંઈ નથી તો એની વેચવાલીથી ભાવ ઘટશે.

ઘણું ખર્ચ લોકનાં મન (ચલિત હોવાથી) સ્વતંત્ર નથી રહેતાં, પરંતુ ખેલાડીઓને અનુસરે છે. અમુક શેર જે કોઈ ખેલાડી (સટાયાબ કે સટાખોર) ઉપાડશે તો પછી ભલે તે શેર નકામે હોય છતાં લોક તે શેર લેવા મંડશે. લોકનાં મનને એવું સુઝાડવું જેઠએ કે અમુક શેર લેવા સારા છે, ને તેમ જે થાય તો લોક લેશે ને તેજવાળા તથા તેજડાઓ ફાવશે. તેવીજ રીતે મંદીવાળા અને મંદીડાઓ ફાવશે.

સદામાં લેવાલી તેમજ વેચવાલી ખોટી હોઈ શકે છે, એટલે માલની હેરફેર કર્યા વિના માત્ર ફરકનાં નાણાંની લેવડદેવડ કરવા, ભાવ ખાવાની મતલબથી, શેરો લે-વેચ થઈ શકે છે. કેટલાએક એમ સમજે છે કે ખોટાં વેચાણ કરતાં ખોટાં લેણુ વધારે વ્યાજખી છે, આ એક ભ્રમણા ને સમજફેર છે. ખરું પૂછો તો બન્ને એકસરખાં વ્યાજખી છે અગર એકસરખાં ગેરવ્યાજખી છે. ખોટાં લેણુવાળા વેચવાનાજ છે અને ખોટાં વેચાણુવાળા લેવાનાજ છે. ઘણીવાર ઉલટું, ખોટાં વેચાણુવાળા બગ્ગરને ઉપયોગી થઈ પડે છે, કારણકે ખોટાં લેણુવાળા બગ્ગરની સ્થિતિ નબળી કરનારા છે ને, બ્યારે કાંઈ ખરાબ સમાચારથી વેચવા આવે છે ને બગ્ગર તૂટે છે ત્યારે માત્ર ખોટાં વેચાણુવાળા બગ્ગરને ટેકવી શકે છે, અને બગ્ગરની સ્થિતિને વધારે જોખમમાં આવતાં બચાવે છે. એટલું પણ ખરું કે ઘણીવાર ખોટાં વેચાણુના પ્રતાપેજ બગ્ગરમાં ખેસો કરનાર ફાવીગય છે.

ખેસો (corner) તેને કહે છે કે મૂળ કરતાં ઉપરાન્ત સંખ્યાના શેરો જ્યાં લેવાય તે કાર્ય. ધારો કે એક મીલકંપનીના ૫૦૦૦ શેરો છે ને કોઈ ખેલાડી બગ્ગરમાં આસ્તે આસ્તે ખેચાર માસ દરમ્યાન એકંદરે તેજ કંપનીના ૧૦૦૦૦ શેરો લઈ ખેડો. ત્યારે એટલું તો દેખીતું છે કે બગ્ગરમાં કાંઈ નહિ તો ૫૦૦૦ શેરાનું ખોટું વેચાણુ તેમજ ખોટું લેણુ થઈ ચૂક્યું છે. હવે તે ખેલાડી ગમે તે ભાવ ખોલાવી શકે. આને ખેસો કહેવાય છે. ઉપરોક્ત ખેસોને આપણે જીગારી ખેસો કહીશું. જે પૂરેપૂરી, પણ વધારે નહિ, એટલી સંખ્યાના શેરો એકઠાથ કરવામાં આવે તેને આપણે ગણત્રીયાજ વ્યાજખી ખેસો કહીશું. આ વ્યાજખી ખેલાની સામે પણ કેટલાકનો વિરુદ્ધ મત હોય તો નવાજ નહિ. જે કોઈ શેર સારો ને સદ્દર લાગવાથી એકઠાથ નહિ પણ અનેકઠાથ થાય, એટલે ગામસોફ

અને રોકનારી આલમ સર્વ મળીને અગ્નિજ્વાલાં તે શેરની મળ નેટલી. અથવા વધારે સંખ્યાના શેરો અગ્નિરમાંથી ઉપાડે તો તેને આપણે કુદરતી ખેલો કહીશું. ઘણીવાર પ્રથમ, જુગારી ખેલો થાય છે અને પછી દેખીતો કુદરતી ખેલો અનુસરે છે, જે વખતે મોટા સટોડીઆઓ નીકળી જાય છે.

મળ કરતાં ઉપરાન્ત સંખ્યામાં શેરોની લેવેચ જે કાર્યમાં થાય છે અને જે તેમાં તેજવાળા કાંચે છે તો તેને આપણે “ખેલો” ગણ્યો છે; પણ તેજ કાર્યમાં મંદીવાળા જે અન્ય સંજ્ઞાઓ વખતે કાંચે તો તેને આપણે “મંડો” કહીશું. આ મંડો ઘણું ખર્ચે મંડાના સમાચાર આવે છે ત્યારે થઈ શકે છે. “ખેલો” થાય છે ત્યારે પાછળથી વેચાણ કપાય છે ને શેરો લેવાય છે; તેવીજ રીતે મંડો થાય છે ત્યારે પાછળથી લેણ કપાય છે અને શેરો મેલાય (વેચાય) છે. ખેલો કરનારા કાંચે છે પણ મંડો કરવો ભારે પડી જાય છે. ખેલો બહુધા કૃત્રિમ હોય છે જ્યારે મંડો સર્વથા કુદરતી હોય છે.

વધધટનાં સામાન્ય કારણો.

- (૧) કમ્પની તરફથી સંભવિત બહેંચણી. (ઉદાહરણ).
- (૨) ખરી લેવાલી અને વેચવાલી. (ધન રોકાણ).
- (૩) ખોટાં લેણ અને વેચાણ (સટો).
- (૪) નાણાંની છટ કે લીડ (વ્યાજનો દર).

વધધટનાં કારણો અનેક હોય છે, જેવાં કે હુંડિયામણ, લડાઈનો મામલો, હડતાલ, મોંઘવારી, સોંઘવારી, સુકાલ, દુષ્કાલ, કર-વેરો, અફવા, નરીન સમાચાર ઇત્યાદિ. પરંતુ મળ કારણો તો ઉપરનાં ચાર છે. કોઈપણ શેરની વધધટનો આધાર ખાસ કરીને તેની સંભવિત બહેંચણી.

ઉપર રાખે છે. કમ્પની શું બહેંચણી આપી શકશે તે તેના ઉદ્યોગ ઉપર આધાર રાખે છે. સંભવિત બહેંચણીની શુભાશા કે નિરાશાને લીધે સદાકરે તેજમાં કે મંદીમાં હોય છે. સદાને લીધે ઘણીવાર ભાવોમાં અત્યંત વધઘટ થાય છે. આ વારંવાર થતી વધઘટ માત્ર ઉપક્રમીયાં મોજાં જોવી છે, પરંતુ ભાવોની અંતરસ્થ સપાટી ધનરોકાણ ઉપર આધાર રાખે છે. નાણાંની છૂટ હોય છે તો શેરોના ભાવ વધે છે ને બીડ હોય તો ઘટે છે.

નાણું મોંઘું છે કે સસ્તું, તેનો આધાર નાણાંની છત અને તંગી ઉપર રહે છે. છત હશે તો વ્યાજનો દર ઘટશે અને તંગી હશે તો દર વધશે. નાણાંની છત છે કે અછત તે મુંબઈ બેન્કના દર ઉપરથી જણાય છે. તે ઘણીવાર અને ઘણું ખર્ચ બદલાના માળા ઉપરથી પણ જાણી શકાય છે, પણ કોઈવાર નથી જાણી શકાતું. શેરબજાર અને નાણાંબજાર વચ્ચે ઘાટે સંબંધ હોવાથી પહેલાં પૂરવણીપત્રકના અંતે નાણાંબજારનો વિષય ચર્ચ્યો છે તે વાંચવાથી વિશેષ માહિતી મળશે. મુંબઈ બેન્કના દર છેલ્લાં ૩૫ વર્ષના બોજાં પૂરવણીપત્રકના આરમ્ભમાં આપેલા છે. ભાવોની વધઘટનું ધારણા જાણવાની ચલાયમાન ગતિનો અભ્યાસ કરવાથી ઘણું ભાગે સમજાશે.

વધઘટનો લાભ લેવાના કેટલાક નિયમો.

૧-નુકશાને કાપો અને નફો બેસી રહો. ૨-ઘટે ભાવે લ્યો અને વધે ભાવે વેચો. ૩-બજાર બહુજ ઘટી ગયો હોય અને અમુક પોષ્ટન્ટની આસપાસ અટક્યો હોય તો પછી ભાવ વધશે. ૪-તેવીજ રીતે બહુજ વધીને અમુક પોષ્ટન્ટે અટક્યો હોય તો પછી ઘટશે. ૫-બજાર અનહદ વધી ગયો હોય તો વેચો ને ફરી વધે તો ફરી વેચો કે જ્યાં સુધી ભાવ ગગડે. ૬-મોટા

ગભરાટના વખતમાં ભાવો પુષ્કળ ઘટી ગયા હોય તો ખરીદો. ૭-રાશ કરવાની રીત ઠીક છે. જ્યારે ખરીદવું હોય તો એક પછી એક ઘટતે ઘટતે ભાવે ખરીદો, તેમ વેચવું હોય તો વધતે વધતે ભાવે વેચ્યા કરો, અને છેવટે પછી જગર જ્યારે ઉત્તરાય ત્યારે નફેથી વેપાર સરખો કરી લ્યો. ૮-જગરમાં જે તમે ખરીદો ને પછી ભાવ વધે તો ખીજા ખરીદો, અને એક પછી એક ખરીદતા જાઓ ને જ્યારે જગર ઉત્તરાઈ જાય ત્યારે નફે સર્વ લેણ ક્વર કરો. ૯-એજ પ્રમાણે સર્વ વેચાણ નફે ક્વર કરો. ૧૦-જગર તમારાથી વિરુદ્ધ જતું હોય તો નુકસાને પણ જલદી ક્વર કરો. ૧૧-નફો મળતો હોય તો તરત ખાઈ જવો.

આ ઉપરાન્ત ખીજા ઘણા નિયમો હોઈ શકે છે. પણ વાંચકે સમજવું જરૂરી છે કે ઘણું ખર્ચ સદાને નિયમો હોતા નથી, કારણ કે તે જે હોય તો તેના ઉત્તર-નિયમો પણ ખરા પડે તેવા હોય છે. દાખલા તરીકે ઉપલા નિયમોમાં ૧ સો નિયમ એ છે કે નફો ખરી રહ્યો અને ૧૧ મો નિયમ એ છે કે નફો ખાઈ જવો. આ બંને નિયમો એક ખીજાથી ઉત્તર છે અને સંજોગ પ્રમાણે બંને સાચા અગર બંને ખોટા પણ પડે છે. સારાંશ એ કે બંને રીતિથી ઉધાચતા પડી જવાય માટે સદા ન કરવો.

ઘણા સદાચેત્ના મનુષ્યો વારંવાર ભૂલી જાય છે કે હાર્યો જુગારી બમણું રમે અને જીત્યો જુગારી ચાગણું ઝુકાવે. સદાખાજ કોઈકજ થઈ શકે છે માટે સદાખોર બનવું નહિ. ખૂટેતર છે કે ખીલકુલ સદાકર થવા કરતાં “ રોકનાર સદાકર ” (“ investive speculator ”) અગર “ સદામય રોકનાર ” (“ speculative investor ”) થવું. આમ જે થાય તો સદામાંનું જુગારી તત્વ નાશ થાય.

બેન્કના વ્યાજના દર વિષે Indian year Book માં લખવામાં આવ્યું છે કે, “ Each Presidency bank fixes its own Bank rate and the current rate of each bank determines to a great extent the rates for all important classes of business within the Bank’s sphere of influence. The rate fixed represents the rate charged by the Banks on demand loans against Government securities only and advances on other securities or discounts are granted as a rule at a slightly higher rate. Sometimes in the monsoon months when the Bank rate is sometimes nominal, it often happens that such accommodation is granted at the official rate or even less.”

પ્રકરણ ૨૦ મું.

—:૦:—

શેરખજારની યંત્રણા.

શેરખજારમાં વાચદાની પદ્ધતિથી કામકાજ પુષ્કળ થાય છે. એક દિવસમાં લાખો રૂપીઆની ઉથલપાથલ થાય છે, જેનો નિવેડો દર માસે થાય છે. શેરખજારની ખૂબી એ છે કે માત્ર જમાન ઉપર લાખોનો વહિવટ ચાલે છે. આજે એક દલાલે ધારો કે પાંચશો શેરો લીધા ને ભાવમાં

૩. જસો વધી ગયા, છતાં તેને વેચનાર દલાલો ગમે તેટલું તુકશાન જતું હશે તો પણ માત્ર મોઢેથી કરેલા સોદા કપુલ રાખશે અને ફાવી શકે તો પણ ફરી નહિ જશે, એ ખરેખર શેરબજારની નૈતિક ઉન્નતિનો એક આખા દાખલો છે. તદુપરાંત વલણને દિવસે લાખો રૂપીઆની લેવડદેવડ સહી થયા વિના થાય છે, છતાં કોઈ ફરી જતું નથી. આમ છતાં જે કોઈ શેરબજારને ચોરબજાર કહે તો તે ખરેખર મૂર્ખતાની પરિસીમા છે.

બજારમાં ડેટલાઈ શેરોમાં માત્ર રોકડાનું જ કામકાજ થાય છે. રોકડાની પતાવટમાં સોદો થાય તેને બીજે દિવસે ટ્રાન્સફરની આપલે થવી જોઈએ; અને પછી તેને આડમે દિવસે શેરોની આપલે અને તેજ દિવસે પૂરેપૂરા રૂપીઆની લેવડદેવડ થઈ જવી જોઈએ. જે શેરોના કામકાજમાં સદો નથી ચાલતો તેની રોકડાની પતાવટ ઉપર પ્રમાણે જલ્દી થઈ જાય છે, પરંતુ જે શેરોમાં સદામય સોદાઓ થાય છે તેની પતાવટ, સોદા રોકડાના હોય તો પણ, ઉપલા નિયમને બરાબર અનુસરતી નથી. ખોટાં લેણુ વેચાણને લીધે તે રોકડાના શેરોની પતાવટ ધણા દિવસો સુધી લંબાય છે અને તે કામવાર એટલે સુધી કે એત્રણ માસ પણ વહી જાય છે. આ ઉપરથી જણાય છે કે તેવાં શેરોમાં વાયદાનું કામકાજ થવાની અગત્ય છે. કયા શેરોનું કામકાજ વાયદાથી કરવું તે ખોડ નક્કી કરી આપે છે. વાયદાના કામકાજની પતાવટ મહીનાના પહેલા પખવાડિયા દરમ્યાન કરાવેલા ચેકકસ દિવસોએ અમુક અમુક પગલે પગલે એકીસાથે આખા બજારની થાય છે.

મુંબઈમાં નીચેના શેરોનું કામકાજ વાયદાથી થાય છે: મન્દોર, ફરીમ, ફેસંટ, કોલાબા, કોલીનુર, ખટાડ, ડેવીડ, ન્યુગ્રેટ, નાગપુર, પર્સ, ફાઝલ, શીનલે, શીનીફસ, બ્લીચીંગ, બોમ્બે હાઈંગ, મંગળદાસ, સ્વદેશ, સ્વાન, શાપુરજી, સીમ્લેક્ષ, સેન્યરી,

આલકોક, જુનાબરમા, નવાબરમા, દ્રામ, તાતાઓરડીનરી, તાતાડીકડ, તાતા હાયડો, રડીમર, શિવરાજપુર. સેન્ટ્રલ ઈ. માધનીંગ, ખુદી, કટની ઓરડીનરી, અને ઇન્ડિઅન સીમેન્ટ. આ સિવાયના બીજા શેરોનું કામકાજ માત્ર રોકડાથીજ થાય છે.

વાયદાની પતાવટ કિલ્લી ગયા પછી એટલે વલણ પતી ગયા પછી ‘ઉપલો’ વાયદો ખુલે છે. દરેક માસની છેલ્લી ચાર પાંચ તારીખ દરમ્યાન બદલા થાય છે.

બદલો એટલે વાયદાનું કામકાજ, એક મહીનામાંથી બીજા મહીનામાં બદલાવવું તે. કોઈ ધરાકે અમુક શેર ધારો કે જુન વાયદાનો મે માસમાં લીધો છે. હવે જ્યારે મે મહીનો પૂરો થવા આવે, અને તે વખતે જો ધરાક તે શેરની ડીલીવરી લેવા અશક્ત હોય તો તેણે જુન વાયદાનો લીધેલો શેર ચાલુ બાવે વેચી નાંખી તરતજ જુલાઈ વાયદો લઈ લેવો તે **તેજનો બદલો** કહેવાય છે. તેવીજ રીતે એક શેર જુન વાયદાનો વેચી રાખ્યો હોય તો તેણે જુન માસની પહેલી તારીખ આગમજ જુન વાયદાનો વેચેલો તે શેર ચાલુ બાવે ખરીદી લઈને તરતજ જુલાઈ વાયદાનો વેચી રાખવો તે **મંદીનો બદલો** કહેવાય છે. પહેલા વાયદા તથા બીજા વાયદાના બાવ વચ્ચે અમુક ગાળો રહે છે તે **બદલાનો ગાળો** કહેવાય છે. આ ગાળો **બદલાનું વ્યાજ** પણ કહેવાય છે. તે વ્યાજનો દર નાણાંની બીડ હોય તો ટકો એટલા જેટલો રહે છે અને નાણાંની છૂટ હોય છે તો અડધા પોણા ટકા જેટલો રહે છે. આ બદલાનો ગાળો અથવા વ્યાજ તેજનો બદલો કરનાર મંદીનો બદલો કરનારને આપે છે. મંદીનો બદલો કરનાર કાં તો મંદીનો વેપાર કરનાર કાં તો વ્યાજખાઉ શરાફ હોય છે. જેને તેજનો વેપાર હોય

તો તે તેજનો અદ્ધો અને મંદીનો વેપાર હોય તો તે મંદીને અદ્ધો કરે છે. આ વાયદો વેચી ઉપલો (આવતો) વાયદો લેવો તે તેજનો અદ્ધો, અને આ વાયદો લઈ ઉપલો વાયદો વેચવો તે મંદીનો અદ્ધો કહેવાય છે. ખરાં લેણુ અગર ખરાં વેચાણુવાળાને અદ્ધા કરવા પડતા નથી, માત્ર ખોટાં લેણુ વેચાણુવાળાનેજ અદ્ધા કરવા પડે છે. જેનાં લેણુવેચાણુ ખરાં હોય તે માલની આપ લે કરે છે અને ખોટાં હોય તે અદ્ધા (કરકની લેવડદેવડ) કરે છે.

અદ્ધા ત્રણ પ્રકારના હોય છે. તેજવાળો એક શેર આ વાયદાનો ૩. ૯૨૫માં વેચીને ઉપલા વાયદાનો ૩. ૯૩૫માં લે તે કાર્યને **સીધો અદ્ધો** કહેવાય છે. આમાં તેજવાળાએ ૩. ૧૦નો ગાળો વ્યાજનો આપ્યો. ‘આ’ વાયદાનો ૩. ૯૨૫માં વેચીને ‘ઉપલા’ વાયદાનો ૩. ૯૩૫માં લેવાય તો તેને **લાવો લાવ અદ્ધો** કહેવાય છે. આમાં તેજવાળાને અદ્ધાનો ગાળો આપવો ન પડ્યો. જે તે એક શેર આ વાયદાનો ૩. ૯૨૫માં વેચીને ઉપલા વાયદાનો ૩. ૯૧૫માં લે તો તેને **ઉઘો અદ્ધો** કહેવાય છે. આમાં તેજવાળાને ૩. ૧૦નો ગાળો (વ્યાજ આપવાને અદ્ધે ઉત્તરું સામો) મળ્યો કહેવાય.

ખજરની લાક્ષણિક સ્થિતિ—જેમ અદ્ધાનો ગાળો મોટો તેમ ખોટાં લેણુવાળાઓનું જેર વધારે. જે અદ્ધાનો ગાળો ટુકો હોય અગર ઉઘો હોય તો સમજવું કે ખોટાં વેચાણુવાળાઓ વધારે છે. વ્યાજનો દર નીચો હોય છતાં કોઈ શેરના અદ્ધાનો ગાળો મોટો હોય તો ધણીવાર એમ સમજાય છે કે તેજવાળાઓના ગળામાં માલ ભરત્યક ભરાયેલો છે. આથી આ શેર ખરીદવા પહેલાં વિચાર કરવો પડે છે. ગાળો ઉઘો હોય ત્યારે ધણીવાર એમ સમજાય છે કે તેજવાળાઓ જેરમાં છે, કારણ કે મંદીવાળાઓ ખોટો માલ

ધર્મોજ વેચી બેસા છે. ધણુખંડ એમ ગણાય છે કે મોટા બદલો મંદીની નિશાની છે, બ્યારે ઉંધો બદલો તેજની નિશાની છે. પરંતુ મોટા બદલો અને ઉંધો બદલો કોને અને ક્યારે અને કેટલા પ્રમાણમાં હોય તો ગણવો તે ચાતુ સંજ્ઞેગો ઉપર આધાર રાખે છે. સાધારણ સંજ્ઞેગોમાં બદલાનો ગાળો એક ટકાની આગુઆગુ ઉંચો રહે છે. ધણીવાર સદાકર ટોળકીઓ લોકોને ખોટા ભ્રમમાં નાંખવાને રીવાજથી આડા ફાટે છે, તે સંજ્ઞેગનો પણ વિચાર આ દેકાણે કરવો પડે છે. વળી ઉપર લખેલા સાધારણ લાક્ષણિક (technical) નિયમોને અપવાદો પણ હોય છે, જેમ કે ૧૯૨૦ ની સાલમાં જાનેવારી-ફેબ્રુઆરીના બદલાના ગાળા બખ્ખે અઢી ટકા જેટલા મોટા હતા છતાં બજારમાં તેજ આવી હતી, કારણ કે માલ દેકાણે પડી ગયો, અને ફેબ્રુઆરી-માર્ચના બદલાના ગાળા ચાર ચાર ને સાડાચાર ટકા જેટલા મોટા રહ્યા હતા છતાં થોડો વખત બજાર ટકી રહ્યો પણ પાછળથી ૩. ૨૦૦ થી ૩૦૦ નો ભાવોમાં ઘટાડો થયો હતો ખરો. વળી બ્યારે માર્ચ-એપ્રિલના બદલાના ગાળા ત્રણ ત્રણ ને ચાર ટકાના (જેમ કે કોલિનુર ૩. ૧૬૦ ફેરે, નાગપુર સ્વદેશ ૩. ૧૦૦ ફેરે) બદલા થયા હતા છતાં (૧ લી માર્ચ પ્રોશીટ્ટેક્સ નીકળી ગયાના સમાચાર આવ્યાથી) ભાવોમાં ૩, ૩૦૦-૪૦૦ ની તેજ આવી હતી. આ ઉપરથી જણાશે કે જો બજારમાં તેજનાં કે મંદીનાં ખાસ કારણો આવ્યાં હોય તો ઉપલા લાક્ષણિક સ્થિતિના નિયમોની અસર બજાર ઉપર થોડા વખત સુધી ન પણ થાય.

પતાવટના નવ દિવસો.

વાયદાની પતાવટના નવ દિવસો હોય છે, તે દરેક માસની પહેલી તારીખથી શરૂ થઈ પંદરમી તારીખની આસપાસ વલણના છેલ્લા

દિવસે ખલાસ થાય છે. નવે દિવસની તારીખો દર મહીને રજા વિગેરેના સંજોગો પ્રમાણે બદલાય છે.

૧—કાપલીઆ કાઢવાનો તથા ફેરવવાનો પહેલો દિવસ. (ધણુંખરં ૧ લી તારીખે હોય છે.) તે દિવસે સોદો સદંતર બંધ રહે છે ને માત્ર પતાવટ ચાલે છે.

૨—કાપલીઆ ફેરવવાનો બીજો દિવસ. આ દિવસે સોદાનો વખત ૧૨ થી ૧૫ જેટલો રહે છે.

૩—કાપલીમાં ટ્રાન્સફર આપવાનો દિવસ.

૪—ટ્રાન્સફર લીલામમાં વેચવાના હોય તેની અરજીઆ કાઢવાનો તથા ફેરવવાનો દિવસ. સોદો ૧૨ થી ૧૫ સુધી.

૫—ટ્રાન્સફરે લીલામમાં વેચવાનો દિવસ.

૬—ટ્રાન્સફરે લીલામમાંથી ઉપાડવાનો દિવસ.

૭—શેરેની રોકડાની પતાવટ, પેમેન્ટનો પહેલો અને હાલમાં બીજો દિવસ પણ તેજ તારીખે આવે છે.

૮—આ દિવસે (અધુરી રહેલી રોકડાની પતાવટ ખાનગી થાય છે તેમજ) વલણ માટેનાં ખાતાંઆ મેળવવાનો દિવસ. સોદો ૧૨ થી ૧૫.

૯—વલણનો દિવસ. સોદો સદંતર બંધ (વલણની તારીખ કોઈ મહીને ૨૦મી તારીખ આવે છે. ઘણીવાર વલણ અધુરું રહે છે તો તેની શેષ પતાવટ, મહીનાની આખેરી સુધીમાં અને કોઈવાર પછીના મહીનાની શરૂઆતમાં, ચોક્કસ કરવામાં આવતી તારીખે સદંતર રીતે પૂર્ણ થાય છે.)

પતાવટ કેમ થાય છે.

આખા મહીનામાં થયેલું દગલાખંધ (અને ઘણીવાર ટેકરાખંધ) કામકાજ, અમુક અમુક કિપરોક્ત દિવસે, પગલે પગલે, તડામાર, તડને ફડ, પતતું ગય છે તે ખરેખર, બહારના માણસોને જાણવાથી ગમ્મત આવશે.

ધારો કે પાંચ દલાલો, A, B, C, D, E, ની સંજા ધરાવનારાં એા છે. હવે ધારો કે અમુક શેર B-દલાલ રૂ. ૯૩૦ ના બાવે A-દલાલ પાસેથી લે છે, એટલે તે શેર મી. A. રૂ. ૯૩૦ ના બાવે મી. B ને આપે છે; મી. B. રૂ. ૯૩૫ ના બાવે મી. C ને આપે છે, તેવી રીતે નીચે પ્રમાણે:—

મી. A	રૂ. ૯૩૦	માં	મી. B	ને	વેચે	છે	(નંદા રૂ. ?)
„ B	„ ૯૩૫	„	„ C	„	„	„	(„ „ ૫)
„ C	„ ૯૪૫	„	„ D	„	„	„	(„ „ ૧૦)
„ D	„ ૯૫૦	„	„ E	„	„	„	(„ „ ૧૫)
„ E	„ ૯૬૦	„	„ A	„	„	„	(„ „ ૨૦)
(મી. A ને રૂ. ૫૦ નું નુકશાન છે.)							

હવે ખરૂં જોતાં મી. A એ મી. B પાસેથી રૂ. ૯૩૦ લેવા જોઈ એ; મી. B એ રૂ. ૯૩૫ મી. C પાસેથી લેવા જોઈ એ. વિગેરે વિગેરે.

હવે જો આમ થાય તો લાખો શેરોનું કામકાજ થયેલું હોવાથી કરોડો રૂપીઆની લેવડદેવડ કરવી પડે, માટે આને બદલે પાંચે દલાલ વચ્ચે એક તે શેરનો અમુક હવાલો નાંખવામાં આવે છે, એટલે ધારો કે રૂ. ૯૪૦ નો હવાલો સર્વ વચ્ચે પડયો. ત્યારે લેવડ દેવડ આ પ્રમાણે થશે. હવાલાથી સર્વનાં ખાતાંઓ અરસપરસ ચોકખાં થઈ ગય છે.

મી. B એ રૂ. ૯૩૫ માં મી. C ને વેચ્યો છે તેજ શેર મી. C જ પાસેથી હવાલાના હિસાબે રૂ. ૯૪૦ માં લે છે; અને તેજ શેર મી. B હવાલાના હિસાબે રૂ. ૯૪૦ માં મી. A ને આપે છે. એટલે મી. B એ જે એક શેર હવાલાના હિસાબે એક જણ પાસેથી જે ભાવે લીધો તેજ ભાવે ખીગત જણને આપ્યો એટલે મી. B ને હવાલો બે ખાતામાં પડવાથી કાંઈ નફો નુકસાન થયું નહિ.

આ પ્રમાણે C ના ખાતામાં, D ના, E ના. અને A ના ખાતામાં હવાલા પડવાથી સર્વના ખાતાંઓ નીચે પ્રમાણે ચર ને પર ચોક્કામાં થઈ જશે.

- (૧) B રૂ. ૫ C ને આપશે અને A પાસેથી રૂ. ૧૦ લેશે (+૫)
- (૨) C „ ૫ B „ „ „ D „ „ ૫ „ (+૧૦)
- (૩) D „ ૫ C „ „ „ E „ „ ૨૦ „ (+૧૫)
- (૪) E „ ૨૦ D „ „ „ A „ „ ૪૦ „ (+૨૦)
- (૫) A „ ૪૦ E „ „ „ B „ „ ૧૦ આપશે. (-૫૦)

શૂન્ય

પહેલી લેવડ દેવડમાં B રૂ. ૧૦ લઈ રૂ. ૫ આપે છે.

બીજી „ C „ ૫ અને ફરી રૂ. ૫ લે છે.

ત્રીજી „ D „ ૨૦ લઈને રૂ. ૫ આપે છે.

ચોથી „ E „ ૪૦ લઈને રૂ. ૨૦ „ „

પાંચમી „ A „ ૪૦ ને ફરી રૂ. ૧૦ „ „

ઉપલી લેવડ દેવડ માત્ર પાંચ હવાલો વચ્ચે એકજ શેરની થઈ પણ ઘણા હવાલો વચ્ચે ઘણા શેરોની પતાવટની લેવડદેવડના હિસાબ ઘણા

ગંગવર પ્રમાણમાં થાય છે. છેવટે દરેક દલાલને અમુક દલાલ પાસે લેણું નીકળે છે અગર અમુક દલાલને એકંદરે અમુક દેવું નીકળે છે. આની લેવડ દેવડને વલણ કહે છે.

જેમ અનેક માળાઓ મુંઝવણભરી ગુંચવણમાં ગુંથાઈ ગઈ હોય, પણ તે સર્વના દોરાઓ ખેંચી લેવાથી, એકે એક પારો અન્ય સર્વથી અલગ પડી જાય છે, તેમ દલાલોનાં ખાતાંઓ માત્ર હવાલા નાંખવાથી તડ ને ફડ ચોકખાં થઈ જાય છે. ખાતાં સ્પષ્ટ કરવાની કૃત્તિઓ હવાલા છે.

હવાલા શેરખજારમાં પાંચ જાતના હોય છે. (૧) ઓડનો હવાલો; (૨) ઉપાડવાની અરજીનો હવાલો; (૩) વેચવાની અરજીનો હવાલો; (૪) ઉભા સાદાનો હવાલો, અને (૫) પાકો હવાલો.

ધારો કે એક દલાલે એક બીજા દલાલ પાસેથી એક માસમાં સર્વ મળીને રૂપ કોડીનુર લીધા છે, અને ૫૦ કોડીનુર વેચ્યા છે, એટલે એકંદરે રૂપ કોડીનુર વેચ્યા છે. હવે આ પચીસે (૨૫) કોડીનુર શેરોના હવાલા ઉપલા ૫ પ્રકારમાંથી શેરદીડ પતાવટ પ્રમાણે અલગ અલગ પ્રકારના પડશે, જેમકે, ૧૦ શેરમાં ઓડનો, ૫ શેરમાં ઉપાડવાનો, ૫ શેરમાં વેચવાનો, અને ૫ શેરમાં ઉભો હવાલો પડે અને તે પ્રમાણે હિસાબ થાય.

હવે ઉપલા A, B, C વાળા ઉદાહરણમાં ધારો કે મી. E એ રૂ. ૯૦૦ માં તે શેર મી. A ને નથી વેચ્યો. તો થશે શું કે મી. A એ વેચ્યો શેર તેના ઘરમાંથી ઉતારવાનો હશે અને મી. E એ રૂ. ૯૬૦ માં લીધેલો શેર ઘરમાં ચડાવવાનો હશે. આમ જો હોય

તો પતાવટના ઉપરોક્ત સાતમે પેમેન્ટને દિવસે મી. E બોર્ડના હક્કલાના રૂ. ૯૪૦ મી. A ને આપશે અને બાકીના ફરકની લેવડદેવડ નવમે વલણને દિવસે થશે.

કાપડીના સંબંધમાં કહેવાનું જે શેરનો પ્રતિનિધિ ટ્રાન્સફર છે અને ટ્રાન્સફર માગવાની અરજીનો પ્રતિનિધિ કાપડી છે એમ આપણે મનમાં સમજીશું તો પતાવટનું કામકાજ સ્પષ્ટ સમજાશે. (ટ્રાન્સફર અને કાપડી માટે નમુના જુઓ) પહેલે અને બીજે દિવસે, શેર ઉપાડનાર, ચક્રાવનાર, પહેલી પાર્ટી મી. E છે તે એક કાપડી કાઢી મી. D ને આપશે, મી. D આપશે C ને, C આપશે B ને, અને B આપશે શેર વેચનાર, ઉતારનાર, પાર્ટી મી. A ને.

હવે ત્રીજે દિવસે જે મી. A કાપડીમાં વેચેલા શેરનું (વેચનાર ધણીની સહીવાળું) ટ્રાન્સફર મી. E ને નહિ આપે તો,

મી. E છોડે દિવસે લીલામમાં મી. A ને હિસાબે જીતે જોખમે ઉપાડી લેશે.

પણ જે મી. A ટ્રાન્સફર આપવાના હોય તે મી. E એ કાપડી કાઢી ન હોય તો મી. A ચોથે દિવસે શેર લીલામમાં વેચવાની અરજી કાઢશે, અને ફેરવશે એટલે મી. A તે અરજી મી. B ને આપશે, B આપશે C ને, C આપશે D ને, અને D આપશે E ને. જે મી. E તે શેર નહિ લેશે તો,

મી. A પાંચમે દિવસે મી. E ને હિસાબે તે જોખમે લીલામમાં તે શેર વેચી નાંખશે.

હવાલા કેમ પડે છે:—

જે તે શેરને માટે A, B, C, D, E વચ્ચે કાપલી ફરે તે ટ્રાન્સફરની આપણે થાય તો સર્વ વચ્ચે તે શેરનો હવાલો ખોડીને પડે છે. જે તે શેર લીલામમાંથી ઉપાડવામાં આવ્યો હોય તો સર્વ વચ્ચે ઉપાડવાનો (ઉંચામાં ઉંચો) હવાલો પડે છે. જે તે શેર લીલામમાં વેચાયો હોય તો તે શેર માટે સર્વ વચ્ચે વેચવાનો (નીચામાં નીચો) હવાલો પડે છે. જે સર્વ વચ્ચે કાપલી ફરી ન હોય અગર લીલામમાં તે શેર ન વેચાયો કે ન ઉપાડવામાં આવ્યો હોય તો ઉભા સોદાનો હવાલો સર્વ વચ્ચે પડે છે. ત્રણ દલાલો ભેગા મળીને (અગર, એક ધરાક અને તેના બે દલાલો વચ્ચે) અમુક એક કે વધારે શેર માટે આપસ આપસમાં ચાકસ ભાવનો જે ખાનગી હવાલો નાંખવામાં આવે છે તેને પાકો હવાલો કહે છે. તે સિવાયના બાકીના ઉપરોક્ત ચાર પ્રકારના હવાલાના દરેક શેરના (ચારે જાતના અલગ અલગ) ભાવ ખોડી તરફથી દર મહીને નક્કી કરવામાં આવે છે. ખોડીનો હવાલો કાચો ગણાય છે જ્યારે અન્ય ચારે પ્રકારના હવાલા પાકા (એટલે ફેરવી ન શકાય તેવા) ગણાય છે. દલાલો એવી વેતરણ રાખે છે કે જે કોઈ પાર્ટી (આસામી) કાચી (ફેલ) પડવાની લાગતી હોય તો તે નયળી આસામી પાસે વજણમાં જોમ અને તેમ આછું લેહેણું નીકળે અને જોમ અને તેમ વધારે દેવું નીકળે એવા ભાવના જે હવાલા પડતા હોય તેવા હવાલા તે નયળી પડનાર પાર્ટી સાથે કેમ પડે. ઘણા દલાલો એવી તજવીજ રાખે છે કારણ કે નયળી આસામી પાસેથી જે વજણમાં લેહેણું નીકળે તો તે આસામી પાસેથી ડિફિલ્ટર (નાદાર) થવાથી તે લેહેણું નહિ મળવાથી આસામીખાધ લાગે છે.

બગ્ગરનું બંધારણ.

શેર બગ્ગરને બંધારણની જરૂર છે, કારણ કે તેમાં અનેક પ્રકારના શેરોમાં ઘડીએ ઘડિયે નાની મોટી વધઘટ થયા કરે છે; અને જો બંધારણ ન હોય તો, હાલમાં જેવી વધઘટ થાય છે તે જોનાં, બગ્ગરનું વલણ પતવું અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડે. બંધારણથી વાયદો પણ ચલાવવો સહેલ છે. બંધારણ ન હોય તો રોકડાની પણ પતાવટમાં અનેક વાંધાઓ ઉડવાનો સંભવ રહે, તેમજ માંહેનાંહેના ઝઘડાઓ, હાલમાં કાપડ બગ્ગરના ઝઘડા પ્રમાણે, કોર્ટમાં ઘસડાવાનો સંભવ રહે. ઉપરોક્ત બંધારણથી કળ્યાઓ થતા નથી, કોર્ટમાં કેસ માંડવાના ખર્ચ થતા નથી અને પતાવટ નિયમસર અને સહેલ થઈ શકે છે.

આ બંધારણને માટે દલાલોની અંદરથી અમુક સંખ્યાના ડાયરેક્ટરો બેલેટથી ચૂટવામાં આવે છે, અને તેઓનું મંડળ “મેનેજિંગ કમીટી” તરીકે ગણાય છે. તેઓ બગ્ગરના કાયદા કાનુનોને અમલમાં લાવે છે, અને તેમનો ચુકાદો સર્વ દલાલોએ ફરજિયાત માન્ય રાખવો પડે છે.

ખોર્ડે દરોવેલા કાયદા કાનુનો પ્રમાણે ધરાકોએ પણ ચર્તવું નેમ્મએ છે !

બગ્ગરમાં દલાલ તરીકે દાખલ થવા માટે ખોર્ડને લેખિત અરજી કરવી પડે છે; ત્યારપછી દલાલ થવા ઇચ્છતા તે ધણીનું નામ બગ્ગરના નોટીસ ખોર્ડ ઉપર મૂકવામાં આવે છે. અને કોઈ દલાલને ઉપરોક્ત ધણી સામે વાંધા હોય તો તેના પર વિચાર ચલાવવામાં આવે છે, અને જરૂર પડે તો દાખલ થતાં અટકાવી પણ શકાય છે. તે ધણીની આગલી અને ચાલુ આખર વિષે પૂરતી તપાસ કરાવ્યા પછી દાખલ થવા દેવામાં આવે છે અને એક કાર્ડ આપવામાં આવે છે, જેમાં લખેલું હોય છે કે,

“This is to certify that Mr. _____ is a member of the.....Share Market, and as such he is entitled to enjoy all the liabilities of membership according to the rules and regulations of the .....market; (Sd. by) President of the Board.”

જુના બજારના કાર્ડની કિમ્મત હાલમાં જે રૂ. ત્રીશ ચાલીશ હજાર છે તેની અસલ કિમ્મત માત્ર રૂ. ૫ હતી. જેમકે હાલમાં રૂ. ૫ માં કાર્ડ ધરાવનારાઓમાંના એક દલાલ ગ્વણીતા મી. દાદી છે. દલાલોએ માંહામાંહે અન્યોન્ય પ્રતિ સારી વર્તાણુક રાખવી પડેછે. અને વાંધા હોય તો પણ તકરાર નહિજ કરવી અને મેનેજીંગ કમીટીને ફરિયાદ કરવી એવો નિયમ છે. તે સિવાય એક “ ડીફાલ્ટર કમીટી ” પણ ડાયરેક્ટરોએ નીમેલી હોય છે. આ ડીફાલ્ટર કમીટી જે દલાલો નાદાર થયા હોય તેમના હિસાબને લગતી સંભાળ રાખેછે. આ કમીટી નાદાર થનારાના તમામ ચાપડાઓ જપ્ત કરે છે, અને નાદાર થનારનું લેહેણું બજારમાંથી ઉઘરાવી ફાળે પડતું લેણુદારને આપે છે. ઉપલા બંધારણને લગતી જ નિયતસર સમજણુ જોઈતી હોય તો વાંચકે બજારના કાયદા કાનુનોની એક ચોપડી, દલાલોના નામોની એક ચોપડી અને દલાલી ક્રિયાદિને લગતી એક ચોપડી, જે સર્વે ઝાપેલી બાંડમાંથી મફત મળી શકે છે તે પોતાના દલાલ મારફતે મંગાવી લેવી. આટલા માટે અમે આ પુસ્તકમાં દલાલોના નામો અને વિશેષ કાયદા કાનુનો આપતા નથી.

શેરબજારના હોલને, હાલના આગળ વધતા જમાનામાં ટંગધડા વગરના અને ગંદા રાખવામાં આવેછે તે નવાઈ જેવું છે. હોલ

માટે એક ભવ્ય મકાન જોઈએ, જેમાં, -૫૦૦-૭૦૦ હલાલો માટે, (જેને માટે જરી પુરાણી “ પાંડવ ગુફા ” જેવી અસલી ગુફાઓ પણ જોવાથી ખ્યાલ આવશે તેવી) નાની મોટી ઓશીસો, સર્વ બેન્કોની શાખાઓ માટે ખુલ્લારની ઓશીસો, ધરાકોને બેસવા ઉડવા વાસ્તે ખુલ્લાર બાગ બગીચામાં બેઠકો, સોફા ફરેવા માટે દરિયાની ચાતુ સ્વચ્છ હવા આપ્યા કરે તેવો આરસપદ્માણુથી મટેલો વિશાળ છાયાવાળો ચોક , પતાવટ માટે દરબાર જેવો નક્શીદાર હોલ, પુસ્તકાલય અને વાંચનાલય, ટેપ-ચંત્રની ગોઠવણુ વિગેરે વિગેરે હોવા જોઈએ. રાજમહેલના જેટલો ભવકો અને હોસ્પીટલના જેટલી સુવ્યવસ્થા અને સ્વચ્છતા હોવાં જોઈએ.

—:૦:—

પ્રકરણ ૨૧ મું.

હલાલો અને પ્રજા.

ધરાકોએ વાયદાના ફરકના નુકશાનીનાં નાણાં દલાલોને વસણના દિવસ આગમજ આપવા પડે છે, અને તેમને નફાનાં (ફરકનાં) નાણાં વસણને અગર પછીને દિવસે મળે છે. આમ થવાથી દલાલોને વસણને દિવસે નાણાંની જરૂરી છૂટ રહે છે. ડાહ્યા ધરાક પોતાના દલાલને નાણાંની અગવડમાં, જેમ અને તેમ ઓછા નાંખે છે. ડાહ્યા ધરાક પોતાના વિશ્વાસુ દલાલને દલાલી માગે તેટલી રીતસર, જરૂર પડે તો વધારે આપવા,

અચક્રાનો નથી, કારણ કે નહિ તો ખીજ કોઈ અગ્નિથી દલાલ પાસે જવાથી ધણીવાર ભારે પડી જાય છે. વળી કોઈક દલાલ જાણે એમાં કાંઈ ખિસાત ન હોય તેમ પાનસોપારી ખાત્ર જાય છે. આગલના વખતમાં “ચહેલીની ચહેલી” હજમ થઈ જતી હતી. પણ કહેવું પડશે કે તે પ્રજ્વળાદી જંગલી રૂઠી હવે નામુદ થતી જાય છે. એવા દલાલો (જે બહુજ થોડાજ હશે તેઓ) ને ત્યાં ધરાકો ટકતા નથી. જેટલી નૈતિક ઉન્નતિ દલાલોની માંહોમાંહ છે તેટલીજ જો કે દલાલો અને ધરાકો વચ્ચે, કોઈક દેકાણે નહિ દેખાતી હોય, છતાં વખત જતાં તેટલીજ દેખાશે એમ કહ્યા વગર ચાલતું નથી.

સર્વ ધંધામાં કદાચ દલાલ વિના ચલાવી લઈ શકાશે પણ શેરના ધંધામાં દલાલ વિના ચાલશે નહિ. લાન્ડનમાં, દલાલો વગેરેનું એક શેરઅગર ચલાવવાના પ્રયત્ન થાય છે ખરા, પણ હજુ તે અગર ક્ષોભમંદ પામ્યું નથી. કારણ કે લોક જે દલાલી અચાવવાને તેમાં વેપાર કરવા જાય છે તો અનેક વિટમ્બણાઓ ભોગવવી પડે છે ને વખતનો ભોગ આપવો પડે છે. આ ઉપરથી જણાશે કે મુંબઈમાં શેરદલાલી જે લેવાય છે તે ખીજ સંજોગ તપાસતા કાંઈ મોટી નથી. કલકત્તામાં રૂ. ૧૦૦૦ ના ભાવના એક શેરની દલાલી રૂ. ૧૦ લેવાય છે જ્યારે અંત્ર રૂ. ૨૫ લેવાય છે. છતાં, એકજણના મત પ્રમાણે:—

મુંબઈના શેરઅગરમાં દરમાસે રૂ. ૧ કરોડથી રૂ. ૫ કરોડ સુધીની ઉથલ પાથલ થાય છે તેમાં માત્ર દલાલીનાજ રૂ. ૧૦ લાખથી રૂ. ૩૫ લાખ સુધી દલાલોને પ્રજ્ઞએ ભરવા પડે છે. તેના કહેવા મુજબ સર્વ મળીને ૭૫૦ સરદીકાઠડ દલાલોની દલાલી નીચે પ્રમાણે થાય છે:—

૨૫૦	દલાલોનું કામકાજ સદંતર અંધ
૧૫૦	દલાલોની માસિક આવક
	રૂ. ૧૦૦૦) લેખે.....રૂ. ૧,૫૦,૦૦૦
૧૦૦	દલાલોની માસિક આવક
	રૂ. ૨૫૦૦) લેખે.....રૂ. ૨,૫૦,૦૦૦
૧૦૦	દલાલોની માસિક આવક
	રૂ. ૫૦૦૦) લેખે.....રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦
૧૦૦	દલાલોની માસિક આવક
	રૂ. ૧૦૦૦૦) લેખે.....રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦
૫૦	દલાલોની માસિક આવક
	રૂ. ૧૫૦૦૦ લેખે.....રૂ. ૧૫,૫૦,૦૦૦

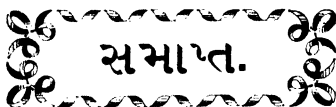
૧૭૫૦

રૂ. ૨૫,૫૦,૦૦૦

ઉપરોક્ત કોઈ માત્ર દલાલના સમયનેજ લાગુ પડે છે; પાંચ વર્ષ પહેલાં શેર અગરમાં નહિ જેવુંજ કામકાજ થતું હતું. દલાલમાં કોઈ કેઈ મહીને કેટલાક દલાલોને રૂ. ૪૦ લગ્ગર જેટલી દલાલી થાય છે. ઉપરોક્ત જણના કહેવા મુજબ આટલી બધી દલાલી પ્રજા બરે છે તે અચાવવાના ઉપાયો પ્રજાએ શોધવા નંદાએ. એક લેખક લખે છે કે “It will be seen that brokers are middle-men. Like other intermediaries they increase expenses without enhancing actual values.”—વળી તે લેખક આગળ લખે છે કે, “The broker is a needless but costly luxury.” તે લેખકનું એમ કહેવું છે કે દલાલો જે કે વેપારના પ્રમાણમાં અત્યંત થોડી દલાલી લે છે છતાં એકંદરે લાખો રૂપિયા પોતે “ઉત્પાદક” અન્યા વિના પ્રજા પાસેથી કમાય છે.

પરંતુ અમારે કહેવું જોઈશે કે આટલી બધી દલાલી ને થાય છે તે માત્ર સદાને લીધે થાય છે. પ્રગ્નમાંનો ને ભાગ સંપાદક કરે છે તે જો તેમ કરતાં અટકાવ જાય તોજ ઉપલી દલાલી બચી શકે. આનો એક ઉપાય છે, અને તે એકે વાયદો બંધ કરી માત્ર રોકડાનુંજ કામકાજ કરવું. આથી શેરબજારના સદાગ્રુ વેપારને, જો કે અટકાવી તો નહિ શકાય છતાં તે અંકુશમાં આવવાથી, અત્યંત ઓછો કરી શકાશે. વળી અમારે એ પણ કહેવું પડશે કે દલાલો વિના શેરબજાર ચલાવવો અત્યંત કઠીન છે. તેઓ વેપારીઓના જોડાણ ઉપયોગી ભાગ ભજવે છે. (જુઓ પાનું ૬૩)

આપણા દેશમાં ખેડૂતો જોડલી દેશસેવા એમાનુષ બનવે છે. તેટલીજ પ્રગ્નસેવા, જે ખંડક સદાને ઉત્તેજન ન આપે તો, શેરદલાલો બનવે છે એમ કહેવામાં અતિશયોક્તિ નહિ હોય.

પૂરવાણીપત્રક ૧ લું.

હિન્દી ૩ અને ૩-ઉદ્યોગ

હિન્દના, પરદેશ ખાતે નિકાસ થતી વ્યાપારની જાણસામાં ૩ અને ૩નો અનેલો માલ અગ્રસ્થાન ધરાવે છે. ૧૯૧૪ ની ૩ જી માર્ચે પૂરા થતા પંચવાર્ષિક સમય દરમ્યાન સર્વ પ્રકારની એકંદર નિકાસ દર વર્ષે પૌંડ ૧૪૬૩ લાખની થઈ. આમાંથી નીચેની છ જાણસોનીજ રકમ પૌં. ૧૨૩૩ લાખની થાય છે:—

	લાખ પૌંડ.
૧ અનાજ, મુખ્યત્વે ચોખ્ખા અને ઘઉં ...	૩૦૫
૨ ૩ અને ૩નું અનતર ...	૨૮૮
૩ શણ અને શણનું અનતર ...	૨૮૩
૪ ખીયાં (અળસી ઈ.) ...	૧૬૨
૫ ચામડાં ...	૮૧
૬ ચકા... ...	૮૧

પૌંડ ૧૨૩૨ લાખ.

૩ના માત્ર કાચા માલની નિકાસ ધ્યાનમાં લઈએ તો તેની કીંમત જે ૧૯૧૪ માં પૌં. ૨૨૨ લાખની હતી તે ૧૯૧૭ માં પૌં. ૨૨૮ લાખની

અધ, જે કે માલ ૧૯૧૪ કરતાં ૧૯૧૭ માં (ભાવ વધ્યો હોય તે હિસાબે) ઓછી નિકાસ થઇ હતી. માત્ર હિન્દમાંજ ૩ અત્યંત પાકે છે તેમ નથી. તદુપરાંત યુનાઇટેડ સ્ટેટ્સ ઓફ અમેરીકામાં અને ઇજીપ્તમાં પણ પાકે છે. આ ત્રણે દેશોમાં દુનિયાના રૂનો મોટો ભાગ ઉગે છે, આથી હિન્દમાં શણની માફક કાંઈ ૩ ઈન્જિરામય વેપારી જણુસ નથી. શણનો ઉપભોગ કરનારી દુનિયાને તો માત્ર હિન્દ ઉપરજ આધાર રાખવો પડે છે.

હિન્દી રૂની પ્રાચીનતા.

પ્રાચીન હિન્દમાં રૂનો ઉદ્યોગ હસ્તિમાં હતો તે વાત હાલ નિર્વિવાદ છે. અસલના વખતમાં એકાદ દેશ સિવાય બ્યારે આખી દુનિયા જંગલી અવસ્થામાં અર્ધનગ્ન હતી ત્યારે હિન્દ વસ્ત્ર લુગડાંથી લંકાયેલું હતું. ૫૦૦૦ વર્ષ પહેલાં મહાભારતની કથા પ્રમાણે વિધવિધ પ્રકારના કપડાં અત્રે પહેરવામાં આવતાં. વેદના સમયમાં પણ દેવદેવીઓ વસ્ત્રો ધારણ કરતાં હતાં એ વાત પણ પ્રસિદ્ધ છે, એટલુંજ નહિ પણ આર્ય લોકો બ્યારે આ દેશમાં આવ્યા તે પહેલાં ૩ કાંતવાનો અને વણવાનો ઉદ્યોગ અત્રે જામી ગયેલો હતો. આર્યોના અત્રે આગમન પહેલાં “ઢાઝકાની મસલીન” મુલાયમ બનાવવામાં આવતી હતી. રૂને માટે સંસ્કૃત શબ્દ કાર્પાસ છે, જેનો ફેરફાર થતાં ગુજરાતીમાં કપાસ શબ્દ વપરાય છે. હિંદુ બાપામાં “કાર્પાસ,” ક્રીક બાપામાં “કાર્પાસસ” અને લેટીન બાપામાં “કાર્પાસસ” શબ્દો મળી આવે છે. કપાસને આરબો “કુટન” કહેતાં તે ઉપરથી અંગ્રેજો “કોટન” કહેતાં શિખ્યા. ઇ. સ. ૧૨૯૮ ની સાલમાં ઈંગ્લાંડમાં જે જરા તરા ૩ ઉપયોગમાં આવતું તે માત્ર મીણુમત્તીઓની વાટ માટેજ, અર્થાત્ કાપડ વણવામાં આવતું ન હતું. કપાસ એ કુદરતનો પરગણુ ખજાનો છે.

હિન્દના અસલી વેપારના સ્થાનમાગ અને વેપારીઓ.

અસલી વખતમાં કાપડ વિગેરે જે, અરેબિયા, ઇજીપ્ત, રોમ વિગેરે દર દેશોમાં નિકાસ કરવામાં આવતું તે ખંભાતથી અને ભરૂચથી થતું. ભરૂચ સંસ્કૃતમાં ભૃગુકચ્છ કહેવાતું અને રોમન લોકો એને બારીગઝા (Barygaza) કહેતા. આ સર્વ માલ વહાણોમાં મોકલાતો. પંજાબથી કેરળીયન સમુદ્રસુધી નદી માર્ગે અને પછી સ્થળવાહનથી આતો વેપાર ગંગાવર પ્રમાણમાં ચાલતો. ત્યાંથી હિંદી માલ કોન્સ્ટેન્ટીનોપલમાં મોકલાતો. ત્યાં સર્વ સ્થળોએ ઢાઝકાની જગત્તહેર મસલીનનો ઉદ્ભવ અત્યંત થતો. આ ઉપરથી જણાય છે કે રૂનો ઉદ્યોગ હિન્દને ખોળે જન્મ્યો અને હિન્દને પારણે ઝુલ્યો હતો. એક લેખક કહે છે કે,—“India is the accredited birthplace of cotton manufacture, and it would seem probable that the processes of spinning and weaving have been carried on from the earliest date of which we have any record.” અર્થાત્તીન સમયમાં પૌરુષ્યુગીઝ અને ડચ લોકો પછી અંગ્રેજોએ સુરતમાં પૂર્વ અને પશ્ચિમ વચ્ચેનો વેપાર જમાવ્યો હતો. ત્યારપછી મુંબઈ રૂના ઉદ્યોગમાં આગળ પડતું થઈ પડ્યું છે.

રૂનો પાક.

રૂના પાકની જાત, જમીન અને આખો હવા ઉપર આધાર રાખે છે. આને લીધે રૂના તારની લાંબાઈ અને મજબુતાઈ વિવિધ હોય છે. હિન્દમાં જુદે જુદે હેક્ટારે વિવિધ રંગનું રૂ મળી આવે છે, હિન્દમાં રૂની ખેતી માટે ઘણા સુધારા થવાની જરૂર છે. તેને માટે ખાસકરીને ત્રણ સુધારા વધારા થવાની અગત્ય છે. (૧) મહેસુલની આખતમાં બિચાર ખેડુતો ઉપરથી કરનો ખોળે ઓછો કરવાની,

(૨) ખેડુતોને દરવખત જોઈતી નાણાંની સગવડ માટે ખેતીસંબંધી બેન્કો ખોલવાની, અને (૩) પ્રાથમિક (મુખ્યત્વે બહેવાર ખેતી કામતી) કેળવણી અપાવાની જરૂર છે.

૩ની જાતો.

હિન્દમાં ૩ની ચાર પાંચ જાતો જાણીતી છે; ઉમરાં, ધોલેરા, બંગાલ, બરચ, વેસ્ટર્ન, ઇત્યાદિ. ૧૯૧૭-૧૮ માં ૩નો પાક ખીરાર (ઉમરા) નો ૪૨૮ હજાર, બારસી (ઉમરા) નો ૪૪૧ હજાર, ધોલેરાનો ૫૯૮ હજાર, બંગાલનો પંચગ સાથેનો ૭૦૫ હજાર, અને બરચનો ૩૨૦ હજાર ગાંસડીઓનો ઉતર્યો હતો. એકંદરે ૧૯૧૬-૧૭ માં ૪૦ થી ૪૪ લાખ ગાંસડીઓનો પાક ઉતર્યો હતો.

નિકાસ.

હિન્દી ૩નો મોટો ભાગ જાપાન ખાતે ચડાવવામાં આવે છે. ૧૯૧૩-૧૪ માં ૪૨ ટકા જેટલો જાપાન ખાતે, ૧૪૧ ટકા જરમની ખાતે, ૧૧૧ ટકા બેલ્જિયમ ખાતે, અને ૫ ટકા વિશાલ ખાતે ચડાડ્યો હતો. ૧૯૧૭-૧૮ માં જાપાન ખાતે ૬૮ ટકા માલ ગયો હતો. ૩ના ભાવ આગળ કરતાં હાલ વધતા ગયા છે, તે માલ ઓછો નિકાસ થતો જાય છે.

ઠેક અત્યારસુધી સર્વ દેશો કરતાં હિન્દમાંથી વધારે નિકાસ થતી હતી પણ ગઇ સદીના વચ્ચા દાયકાથી અમેરિકાની ૩ની નિકાસ સૌ દેશોના કરતાં મોટી થયેલી છે.

બ્રિટિશ હિન્દમાં સુતરનો માલ ૧૯૧૨-૧૩ માં ૬૬ કરોડ રતલ અને ૧૯૧૭-૧૮ માં ૬૨૧ કરોડ રતલ બન્યો હતો. હિન્દની મીલોમાં સુતર ૧૦ થી ૩૦ કાઉન્ટ (counts) સુધીનું અને છે. જુદા જુદા કાઉન્ટનું સુતર નીચેપ્રમાણે કરોડ રતલમાં ઉતર્યું હતું:—

ક્રાફ્ટ	૧૯૧૨-૧૩.	૧૯૧૫-૧૬.	૧૯૧૭-૧૮.
૧-થી ૧૦ સુધી	૧૩૧૧	૧૪૧૧	૧૦
૧૧ થી ૨૦ ,,	૩૭	૩૮૧૧	૩૪૧૧
૨૧ થી ૩૦ ,,	૧૬	૧૭	૧૮૧
૩૧ થી ૪૦ ,,	૨	૧૧૧૧	૨૧૧

સુતર નીચે પ્રમાણે કરોડ રતલમાં નીકાસ થયું હતું :-૧૯૧૨ માં ૧૫,૧૯૧૩ માં ૨૦૧૧, ૧૯૧૪ માં ૧૯૧૧, ૧૯૧૫ માં ૧૩૧૧ ૧૯૧૬ માં ૧૬ અને ૧૯૧૭ ૧૬ કરોડ રતલ. સુતરનું બજાર પરશિયા ખાતે અને મુખ્યત્વે ચીન ખાતે છે. ચીન ખાતે ૧૯૧૭ માં ૧૩૧૧ કરોડ રતલથી વધારે સુતર નિકાસ થયું હતું.

કાપડ નીચે મુજબ કરોડ વારનું બન્યું હતું:—

૧૯૧૪ માં ૧૧૬૧૧, ૧૯૧૫ માં ૧૧૩૧૧, ૧૯૧૬ માં ૧૪૪, ૧૯૧૭ માં ૧૫૭૧૧, અને ૧૯૧૮ માં ૧૬૧૧૧ કરોડ વાર. આમાં ઘણું બહુ કાપડ સ્ટ્રેટસેટમેન્ટ પરશિયા, અને સિલોન ખાતે ચડે છે. કાપડની નિકાસ નીચે મુજબ થઈ હતી:—૧૯૧૩ માં ૮૧૧ કરોડ, ૧૯૧૪ માં ૯ કરોડ, ૧૯૧૫માં ૬૧૧૧ કરોડ, ૧૯૧૬ માં ૧૧૧ કરોડ, અને ૧૯૧૭ માં ૨૪૧૧ કરોડ વાર.

૩નાં કારખાનાં

સૌથી પ્રથમ ૧૮૩૮માં એક ૩ની મીલ કલકત્તામાં ઉભી થઈ હતી. ત્યાર પછી ૧૮૫૩ માં એક પારસીએ મુંબઈમાં પ્રથમ મીલ ઉભી કરી હતી. અને ત્યાર પછી જાણવા જોગ, ઉભી થયેલી મીલોમાં મેરારજી સોલાપુર અને નાગપુર મીલો છે. “ Both the opening of this (Nagpur) and the Sholapur Mills was an event of no little importance in the industrial annals of the country, seeing that they were really the pioneers

of cotton mills outside Bombay. ” આ ઉપલી એ મીલો ઉભી થયા પછી બીજી ઘણી મીલો (આગળ ગુઓ), અમદાવાદ અને અન્ય શહેરોમાં ઉભી થઈ. આ સર્વ મીલો ઉભી થવાથી. લેન્કેશાયર ચોકી ઉઠ્યું, કારણ કે અત્રેનું સુતર ૨૦ કાઉન્ટ સુધીનું બની શકતું અને લેન્કેશાયરના સુતરની જગા અત્રેના સુતરે લીધી હતી. આથી મેન્ચેસ્ટરે ૧૮૭૭-૭૮ માં પાર્લામેન્ટ પાસે એવો કાયદો ઘડી પસાર કરાવ્યો કે. “in the opinion of this House, the duties now levied upon cotton manufactures imported into India being protective in their nature, are contrary to sound commercial policy and ought to be repealed without delay as the financial condition of India will permit,” અર્થાત્ હિન્દમાં આવતાં રૂના અનેકા માલ ઉપરનો આયાતવેરો જેમ અને તેમ જરૂરી કાઢી નાંખવો. ૧૮૮૨-૧૮૮૩ માં લોર્ડ રીપન અને સર ઈવલીન આર્સીંગ (ખજાનચી), આ બંને જણાએ, હિન્દને અનિયંત્રિત વ્યાપાર-વાણી free trading) દેશ બનાવી મૂક્યો, અને બધી જાતના આયાત વેરા દૂર કર્યા. ૧૮૮૩ માં ૬૭ મીલો હતી તેની વધીને ૧૮૯૦ માં ૧૩૭ મીલો થઈ એટલે સાત વર્ષમાં ૭૦ મીલો વધુ ઉભી થઈ. આ પછી મીલોની સંખ્યા વધતી ગઈ. ૧૯૦૦ માં ૧૯૩ અને ૧૯૧૦ માં ૨૬૩ અને ૧૯૨૦ માં ૨૬૨ મીલોની સંખ્યા ગણાય છે.

પરંતુ વિજાયત, હિન્દ કરતાં અત્યંત વધારે મીલો ધરાવે છે. ૧૯૧૬ ની સાલ પ્રમાણે હિન્દમાં ૬૮ લાખ ત્રાક અને ૧ લાખ ૧૦ હજાર શાળ હતી જ્યારે સુનાઇટેટ કીંગડમમાં ૫૯૮ લાખ ત્રાક અને ૮ લાખ ૮ હજાર શાળ હતી. વસ્તીના પ્રમાણમાં વિજાયત અને હિન્દને સરખાવીએ તો દરેક હજારની વસ્તી

દીઠ હિન્દમાં ૨૧ ત્રાક અને ૦૮ શાળ છે જ્યારે યુનાઇટેડ કીંગડમમાં ૩૧૮ ત્રાક અને ૧૭૩૩ શાળ છે. આ ઉપરથી જણાશે કે રૂના ઉદ્યોગમાં વિલાયત આગળ હિન્દ કેટલું પછાત છે, અને વિલાયત સાથે હરિકાષ કરતાં કેટલાં બધાં વર્ષો લાગે !

હિન્દમાંથી સુતરની નિકાસ ઓછી થાય છે તેમ કાપડની નિકાસ વધતી જાય છે. નીચે પ્રમાણે હિન્દની મીલોનો માલ અન્યો હતો, અને વિલાયતનો માલ અત્રે આયાત કરેડવારમાં થયો હતો.

	૧૮૧૩.	૧૮૧૫.	૧૮૧૬.	૧૮૧૭-
{ વિલાયતી સફેદ માલ	૧૫૩	૧૨૮	૧૦૮	૭૬
{ હિન્દી " "	૯૧	૮૮	૧૦૮	૧૧૩
{ વિલાયતી રંગીન "	૬૮	૪૬	૩૨	૪૦
{ હિન્દી " "	૩૦	૨૫	૩૪	૪૪

ઉપરના કોષા ઉપરથી જણાશે કે લેન્કેશાયરનો આયાત થતો (સફેદ તેમજ રંગીન) માલ ઘટતો જાય છે જ્યારે હિન્દી મીલોમાં અને માલનું અનતર વધતું જાય છે.

જાપાનની હરિકાષ

જાપાનની હરિકાષને લીધે હિન્દના રૂ ના ઉદ્યોગને ધક્કો પહોંચ્યો છે. જાપાન પણ વેપારી કળવકળ જેને “જર્મન પ્રવેશન (પ્રવેશન,)” કહે છે તે શીખ્યું છે. અનેક જાતનો માલ ઉપરાંત રૂનો માલ પણ અત્રે (સસ્તે અને કોઈવાર નુકશાને પણ મોકલી હિન્દમાં પ્રગભર થઈ) નિકાસ કરતું ગયું છે. જાપાને હિન્દમાં નિકાસ કરવાનો વેપાર કેટલો બધો વધારી દીધો છે તે નીચેના કોષા ઉપરથી જણાશે.

	૧૯૧૨-૧૩	૧૯૧૪-૧૭
સુતરાઉ હાંઝીયરી ... પૈાં.	૮૧૫ લગ્ગર	૮૫૦ લગ્ગર
,, કાપડ ... ,,	૭૩ ,,	,, ૧૬૨૧ ,,
સુતર ... .. ,,	૩૫ ,,	,, ૩૫૪ ,,
સુતરાઉ જલુસો ... ,,	૧૬ ,,	,, ૨૧૭ ,,

૧૯૧૩ માં જે ૫ લાખ પૌંડનો માલ તેના વધી ૧૯૧૭ માં ૩૦ લાખ પૌંડનો માલ અત્રે નિકાસ કર્યો તે ઉપરથી, જાપાનના વેપારશી રાક્ષસે ચાર વર્ષમાં કેટલી અધી ફક્તંગ મારી છે તે માત્રમ પડી આવે છે. હજુ જાપાનને હાલથી શકાય. આ જાપાનની વધતી જતી હરિકાષ્ઠિમાંથી હિન્દને બચાવવાને માટે હિન્દી સરકારે અત્રથી જાપાન ખાતે ચડતા રૂના કાચા માલ ઉપર નિકાસ વેરો (prohibitive export duty on cotton going to japan) નાંખવાની જરૂર છે. અત્રથી કપાસ જાપાન ખાતે જેમ થોડું અગર નિકાસ વેરાથી થઈને મોંઘુ, જન્ય તેમ સાં. પણ સરકાર નિકાસવેરો નાંખતી નથી, તેનું કારણ માત્ર એકજ છે અને તે રાજદ્વારી છે. અન્યથા જાપાનીઝ એક્સપોર્ટ્સ અને એન્ટ્રો જાપાનીઝ વેપારી કોલકરારને લીધે ઉપરોક્ત નિકાસ વેરો નાંખવામાં આવતો નથી. પણ ઇતિહાસ તપાસીશું તો સ્પષ્ટ છે કે એક રાજ્ય જે આજે મિત્ર હોય તો કાલે દુશ્મન થઈ પડે છે. હિન્દના વેપારમાં ઉપલા કોલકરાર નડતર થઈ પડવા ન જોઈએ. જે ઉપર પ્રમાણે ઉપાય (નિકાસવેરોના) યોજવામાં આવે તોજ હિન્દ અને લેન્કેશાયરને ફાયદો થાય.

જાપાન હિન્દમાંથી ૧ કરોડ ૨૦ લાખ પૌંડનો રૂનો કાચો માલ દરવર્ષે ખરીદી ખેંચી જાય છે. કેટલા એક એમ કહે છે કે ઉપરોક્ત નિકાસવેરો નાંખવાથી (જાપાન કે અત્રથી ન ખરીદે તેથી) રૂની મોટી માંગ બંધ પડી જવાથી અત્રે રૂના ભાવ ઘટી જાય. જેથી અત્રેના ખેડૂતોને નુકશાન જાય. પણ તેના ઉત્તરમાં કહેવાનું કે રૂ જે સસ્તું થાય તો અને અડીજ

રહે તો અહીંનું અનેકું કાપડ પણ સસ્તું થાય, જેથી હિન્દની ગરીબ પ્રજાને ઓછી હાડમારી ભોગવવી પડે.

હિન્દને જાપાનથી શું ગેરફાયદો છે? જાપાને અત્રેથી ૩ ખરીદી લઈ જઈ સુતર બનાવી ચીનમાં વેચવા માંડ્યું અને હિન્દના સુતરના વેપારને ચીનના બજારમાંથી અડધાથી વધારે ઓછો કરી નાખ્યો. દશ વર્ષ પહેલાં હિન્દ જેટલું સુતર ચીનના બજારમાં વેચી શકતું તેનો પૂરો અર્ધ ભાગ હાલમાં જાપાનની હરિકાષ્ટને લીધે વેચી શકતું નથી. હિન્દના ભાગે હિન્દ સાથે જાપાને હરિકાષ્ટમાં ઉતરી હિન્દના વેપારને હાનિ પહોંચાડી છે. હિન્દી સરકાર જે હિન્દને ઉપલી રીતે મદદ કરે તો જાપાનની હરિકાષ્ટ હેડી ખેતી જાય ખરી, પણ તેમાં માત્ર એકજ વાંધો આવે છે અને તે માત્ર ‘તો’ નો.

લેન્કેશાયરનો હિન્દી વેપારપર બાજો.

હિન્દનો રૂનો ઉદ્યોગ પછાત પડી રહ્યો છે, તેનું બીજું કારણ લેન્કેશાયરનું દબાણ છે. હિન્દી વેપારમાં હિન્દ તરફથી હરિકાષ્ટ કેમ ઓછો થાય એવીજ નજર લેન્કેશાયર અત્યારબુધી રાખતું આવ્યું છે. લેન્કેશાયર હિન્દની પ્રજાને એમ કહે છે કે તમારે જે કાપડ જેમનું હોય તો તમે તે પોતે નહિ બનાવો તો ચાલશે, તમારા દેશમાં જે ૩ પાકે છે તે અમને મોકલી આપો, અમે તેનું કાપડ બનાવીએ તે તમે વાપરો અને અમને મહેનતના તરના અને નફાના પૈસા આપી જાઓ. દાખલા રૂપે કદીએ તો વીશી-વાળાના દબાણથી તમારે પોતાના ગૃહમાં રસોઈ ન બનાવવી, પણ તમારા અનાજની વીશીમાં બનાવેલી રસોઈ ઘેર મંગાવીને ખાવી. આવી નીતિ (પોલીસી) લેન્કેશાયરની ચાલુ છે, અને પોતાની મતલબ પાલ્કામેન્ટમાંથી ખાર ઉતારી શકે છે. તેની ચાર ગણ ગુજરી કથાઓ નીચે મુજબ છે.

(૧) લેન્કેશાયરના સાહેબોએ ૧૮૭૫ માં, ૭૩ ટકાનો રૂના બનતર ઉપરનો આયાત વેરો (import duty) કઢાડી નાંખવાને માટે કાંઈ ઓછી ચળવળ નથી કરી. અને તેના પરિણામે ૧૮૭૮-૭૯ માં જેટલું જાડું કાપડ (coarser classes of goods) હોય, તેના ઉપરનો આયાત-વેરો કઢાડી નાંખાયો. અને છેવટે ૧૮૮૨-૮૩ માં હથિયાર અને દારૂ સિવાય સર્વ જણસો ઉપરના આયાત-વેરો કઢાડી નાંખવામાં આવ્યા હતા.

(૨) ઓગણીશમી સદીના આઠમા દાયકા દરમ્યાન ન્યારે સંખ્યાબંધ મીલો બંધાવા લાગી ત્યારે લેન્કેશાયરને ફિક્કર થઈ પડી. આથી અત્રેના મીલમજૂરોની લેન્કેશાયર વાળાઓને દયા આવી હોય એવા ખ્દાના નીચે “ ફેક્ટરી એક્ટ ” નામનો કાયદો બારે ચળવળ સાથે પસાર કરાયો. તે એક્ટની રૂઢીએ મજૂરોની કલકોમાં ઘટાડો કરાયો, જેથી અત્રે રૂનું બનતર (કાપડ સુતર) ઓછું ઉતરે.

(૩) થોડા વખત પછી ન્યારે ટંકશાળ બંધ કરવામાં આવી અને હુંડિયામણનો ભાવ ઘટી ગયો ત્યારે સરકારને મળતી મહેસુલ ઘટી ગઈ, તેથી આગળની જેમ ફરીવાર ૭૩ ટકાનો આયાત-વેરો નાંખવાની જરૂર પડી. વળી થોડા વખત પછી (કાપડ સિવાય) બધી જણસો ઉપર ૫ ટકાના આયાત-વેરો નાંખવામાં આવ્યા ત્યારે કાપડ ઉપર માત્ર ૩૩ ટકા આયાત-વેરો નાંખેલા હતા, આવી ભેદભાવના સર્વ હિન્દીઓએ વખોડી નાંખી હતી. તદુપરાંત લેન્કેશાયરના વેપારી ઓને રાજી રાખવા માટે હિન્દમાં બનતા રૂના માલ ઉપર ૩૩ ટકાની જકાત (countervailing excise duty) નાંખવામાં આવી. આનો અર્થ એમ થયો કે જે કાપડ ઉપરનો ૩૩ ટકાનો આયાત-વેરો હતો તેની જે થોડી ઘણી અસર થતી તે પણ આ ૩૩ ટકાની જકાત નાંખવાથી નાશુદ થઈ. હાલમાં

એકાદ વર્ષ થયાં કાપડ ઉપર ૧૦ ટકાનો આયાત-વેરો નાંખવામાં આવ્યો છે; પણ ૩૩ ટકાની જકાત દૂર થઈ નથી.

(૪) લેન્કેશાયરના દયાણુથી થોડાં વર્ષ પહેલાં 'ફેક્ટરી એક્ટ' ફરીવાર પસાર કરવામાં આવ્યો છે.

ઉપલાં કારણોને લીધે હિન્દના રૂના ઉદ્યોગને બહુ હાનિ પહોંચી છે. નહિ તો હાલમાં જે માત્ર ૫૦ મીલશેરોના સોદા શેરઅન્નરમાં ચાલે છે તેને બદલે કંઈ નહિ તો ૫૦૦ મીલશેરોના સોદા ચાલતા હોત. લેન્કેશાયરે તથા હિન્દે હવે હળીમળીને આગળ વધવું જોઈએ, તોજ પરસ્પર લાભ થાય.

મીલઉદ્યોગની પ્રવૃત્તિ અને પ્રવૃદ્ધિ

હિન્દની બધી રૂની મીલોનો વિચાર કરીએ તો જણાય છે કે તે સર્વ મીલોની યંત્ર-સામગ્રીમાંથી ૪૦ ટકા નેટલી, માત્ર મુંબઈની (જેના સોદા શેરઅન્નરમાં ચાલે છે તેટલી) મીલોમાં સમાયેલી છે. એમ J. A. W. નું ધારવું છે. ઉપલી આપણી મીલોને ૧૯૧૭ ની સાલથી નહિ દોડેલા ગંગવર નફા થાય છે તે નીચેના કોષ ઉપરથી જણાશે.

૧૯૦૫ માં રૂ. ૩૪૭ લાખ	૧૯૧૦ માં રૂ. ૬૦ લાખ
૧૯૦૬ માં „ ૩૧૪ „	૧૯૧૧ માં „ ૫૨ „
૧૯૦૭ માં „ ૧૮૫ „	૧૯૧૨ માં „ ૨૬૦ „
૧૯૦૮ માં „ ૧૩૧ „	૧૯૧૩ માં „ ૧૮૨ „
૧૯૦૯ માં „ ૧૨૧ „	૧૯૧૪ માં „ ૮૯ „
૧૯૧૫ માં રૂ. ૧૮૬ લાખ	
૧૯૧૬ માં રૂ. ૩૧૨ „	
૧૯૧૭ માં રૂ. ૬૭૪ „	
૧૯૧૮ માં રૂ. ૪૯૭ „	
૧૯૧૯ માં રૂ. ૮૦૦ „	(આશરે)

૧૯૧૧ માં એકંદર કેટલો નફો હતો? ત્રણ વર્ષ પછી ૧૯૧૪ માં એકંદર કેટલો નફો હતો? ત્રણ વર્ષ પછી ૧૯૧૭ માં કેટલો થયો? એકંદરે રૂ. ૬ કરોડ ૭૪ લાખનો નફો મુંબઈની મીલોને આશરે થયો, તેમાંથી રૂ. ૭૪ લાખ એજન્ટોના કમીશનમાં ગયા, રૂ. ૨૭૫ લાખ વહેંચણીમાં ગયા, અને રૂ. ૨૦૦ લાખ એટલે ૨ કરોડ ભંડોળમાં ગયા. વળી આપણે તે સાલમાં મજૂરી ખાતે રૂ. ૩૭૬ લાખ આપ્યા, અને ઉધીકાં નાણાં ઉપર વ્યાજના રૂ. ૧૧૦ લાખ આપ્યા. ઉપલા નફામાં કાપડની મીલોએ ૬૮ ટકા અને સુતરની મીલોએ ૩૩ ટકા નફો કર્યો છે. ગયે વર્ષે કાપડના રતલના ભાવ ૨૦ આના હતા જ્યારે આ વર્ષે ૪૦ આના છે, એમ J. A. W. એ ૧૯૧૮ માં ફોનીકલ પત્રમાં લખ્યું છે. ભરૂચ જીનના ભાવ ગયા ઓગસ્ટમાં રૂ. ૫૦૦ હતા, ત્યારે હાલ (જુલાઈ ૧૯૧૮) રૂ. ૯૦૦ ની આસપાસ છે.

ઓગસ્ટ	સુતર નં, ૧૦	નં ૨૦	લૉગ કલોથ
૧૯૧૪	આના ૬.૧૧	૭.૧૧	૧૦
૧૯૧૫	,, ૫	૬	૧૦
૧૯૧૬	,, ૫	૮	૧૩
૧૯૧૭	,, ૧૦૧	૧૫	૨૦
૧૯૧૮	,, ૨૦	૨૭	૪૦
૧૯૧૯	,, ૧૮	૨૩	૩૦

ઉપર પ્રમાણે સુતર અને કાપડના જીનના ભાવ એક રતલના અમુક આના લેખે આપલા.

૧૯૧૮ માં રૂ. ૪૯૭ લાખનો નફો થયો તેમાંથી રૂ. ૬૨ લાખ કમીશનના ગયા. તે વર્ષે રૂ. ૨૪૦ લાખ ભાગીદારોને વહેંચણીમાં આપ્યા. કાપડ મીલોએ ૪૫ ટકા અને સુતર મીલોએ ૬૦ ટકા નફો ઉપલ્વી

રકમમાંથી કર્યો. મળુરી ખાતે રૂ. ૪૦૨ લાખ, ને વ્યાજ ખાતે રૂ. ૧૨૨ લાખ ગયા. ઓગસ્ટ (૧૯૧૮ માં) ભરૂચ જીનનો ભાવ રૂ. ૯૦૦ હતો, તે ૧૯૧૯ ના ઓગસ્ટમાં રૂ. ૫૪૨ નો હતો. (૧૯૨૦ ના માર્ચમાં રૂ. ૫૦૦ ની આસ પાસ છે.)

૧૯૧૯ માં—રૂના ભાવ રૂ. ૫૫૦ ની આસપાસ રહ્યા અને સુતરના ભાવ મજબૂત રહ્યા છે. આ (૧૯૧૯) વર્ષે એકંદર નફો રૂ. ૮૦૦ લાખનો થઈ ગયો એમ અટકળી શકાય. (હિન્દની મીલોએ એકંદર રૂ. ૩૯૪૦ લાખ રૂપિયાનું કાપડ ૧૯૧૯ ના વર્ષમાં બનાવ્યું જ્યારે ૧૯૧૭ માં માત્ર રૂ. ૧૭૧૨ લાખનું બનાવ્યું હતું.) દાલમાં હિન્દ ખાતે ૬૬ લાખ ત્રાક છે, ૧૨૬ હજાર શાળ છે, ૨૮૨ હજાર મળુર કામ કરે છે. આપણે ૬૮ કરોડ રતલ સુતર ઉત્પન્ન કર્યું—ને કાપડ બનાવવાને ૩૪ કરોડ રતલ સુતર વાપર્યું છે, ને ૩૮ કરોડ રતલ જેટલું કાપડ બનાવ્યું છે. ૧૨ કરોડ જેટલું આપણે નિકાસ કર્યું અને ૨૦ કરોડ રતલ જેટલું હિન્દમાં વપરાયું.

કંપનીની કારોબારકુશળતા.

કંપનીનો કારોબાર કેટલો કુશળ છે તે કળવાની કુચી:—

વાસ્તવિક લગડ ખર્ચ (actual block cost) ઉપર કેટલા ટકા નફો કર્યો—તે છે.

ઉપરોક્તજ એક સહેલી અને સંભવિત કસોટી છે, કારણકે આ મીલો જુદા જુદા પ્રકારનાં કામ બજાવે છે. જો બધી મીલો એક સરખું કામ બજાવતી હોય તો દર ત્રાક દીઠ અગર દર શાળ દીઠ કેટલો નફો કર્યો એટલીજ કસોટી બસ થઈ પડે. (ફલકતાની જમુટ મીલોમાં માત્ર શાળ હોય છે, જેથી શાળ દીઠ કંપનીએ કેટલો નફો કર્યો તે ઉપરથી તે કંપનીની કુશળતા પારખી શકાય). એટલું કમુલ કરવું પડશે કે ઉપલી કુચી લાગુ (સાચી) ન પડે ખરી, અર્થાત્ ખાટી પણ પડે. ૧૯૧૮ ની સાલ પછી અધિક નફા વેરો પડવાથી કેટલીક કંપનીઓના

લિસાયાનાં સરવાયાં વહેલાં મોડાં બહાર પડ્યાં છે, અને તેથી જરૂર અસ્તવ્યસ્ત સંજોગો હોવાથી તાજેતર (up to date) નહિ આપતાં અમે ૧૯૧૭ ની સાલ પ્રમાણેનો J. A..W. એ બનાવેલો ક્રોડો નીચે મુજબ આપીએ છીએ:-

અંતરસ્થ કોમિત.	કંપનીઓ.	જે. કે.	લગડ ખર્ચ રૂ. લાખ.	નફો રૂ. લાખ.	કેટલા ટકા. ?
૧૫૫૦	નાગપુર.	A	૯૯	૫૫	૫૨%
૧૮૯૦	સ્વદેશ.	A	૪૨૥	૨૨	૫૨
૧૫૫૦	માધવજી.	B	૪૨૥	૨૧૥	૫૦
૧૪૦૦	એડવાન્સ.	A	૨૨	૧૦	૪૬
૫૯૦	મંગળદાસ.	E	૪૦	૧૭	૪૩
૧૭૦૦	કાઝલબાઈ.	F	૪૫૥	૧૭૥	૩૯
૪૦૦	પર્લ.	F	૩૩૥	૧૩	"
૫૨૦	સીમ્લેક્ષ.	P	૩૩	"	"
૨૧૦	કેસંટ.	F	૩૭	"	૩૫
૮૦૦૦	સોલાપુર.	G	૬૭	૨૩	"
૩૮૦	શીનીકસ.	I	૩૪	૧૨	"
૧૦૯૦	બો. ડાઈંગ (રંગ કામ બાદ).	J	૯૯	૩૧	૩૨
૪૨૦	સેન્યરી.	M	૭૭	૨૩	૩૦
૨૪૫	ઈન્દોર.	F	૪૧	૧૨	૨૯
૪૨૫	શીનલે.	L	૩૨	૯	"
૧૮૭૫	સ્ટાન્ડ.	A	૪૪	૧૨	૨૮
૧૦૫૦	કોલ્હીનુર.	K	૫૨	૧૨૥	૨૪
૪૦૦૦	માણેકજી.	N	૧૪૮	૩૨	૨૨
૧૩૦૦	કોલાબા. (જમીન બાદ.)	O	૩૨	૬	૧૮

ઉપલા કોણમાં શેરોની ૧૯૧૭ ની સાલ પ્રમાણેની અંતરસ્થ કિંમત અમે J. A. W. ના લેખ ઉપરથી ઉતારેલી છે. હાલમાં શેરોની અંતરસ્થ કિંમત આંકવી તે દોઢડલાપણુ કરવા જેવું છે, હાલના સંજોગો ઓર છે. હાલમાં યંત્ર-સામગ્રી ખીલકુલ મળી શકતી નથી, જમીન અને મીલકતના ભાવ પાંચ ગણાને પચાસ ગણા વધી ગયા છે, અને ફની મીલો માટે ભવિષ્ય કંઈ નહિ તો પાંચ વર્ષ સુધી ઝળકતું છે—

મીલોને માટે યંત્રસામગ્રી હાલ ખતાવવી ખડુ મોંઘી પડે છે. જાણીતા સર ચાર્લસ મેકરા, “મેનચેસ્ટર ગાર્ડીઅન” પત્રમાં લખે છે કે, “First the cost of making looms and spindles has greatly increased, and orders for machinery take a long time to be executed. Cotton mills cannot be built or equipped to-day under a cost of £ 7 per spindle for rings and £ 5 per spindle for mules. The pre-war price was £ 2, 2 s. per ring spindle and 25 s. per mule spindle.” આ ત્યાંના સંજોગો અત્રે પણ લાગુ પડે છે. આથી કંપનીઓએ ઘસારા ફૂંડ ખાતે મોટી રકમ લઈ જવી જોઈએ, કારણ કે આગલના ભાવે હવે યંત્રસામગ્રી મળવી મુશ્કેલ છે. આવા સંજોગો ધ્યાનમાં લેતાં મીલશેરોની અંતરસ્થ કિંમત અત્યંત વધી જાય તો નવાઈ નહિ. આથી કેટલાક એજન્ટો જીનુની કંપનીઓને રાજી ખુશીથી ફૂડ્યામાં લઈ જઈને કંપનીની પુનઃકિંમત (revaluation) આંકી નવી કંપનીઓમાં ફેરવી નાંખે છે. આથી જીનુના ભાગીદારોને ફૂડ્યામાં જતી કંપનીઓના શેરોના ફાળા મોટા મળવાથી તડાકા પડે છે પણ તે કોના ખર્ચે ? માત્ર તે નવી અનેલી કંપનીના નવા શેરો ખરીદનારાઓના ખર્ચે. આવી મોંઘા ખર્ચે

અનેલી કંપનીના નવા શેરો ખરીદનારાઓના ખર્ચે આવી મોંઘા ખર્ચે ઉભી થતી નવી કંપનીઓ ભવિષ્યમાં દરવર્ષે ૧૦ ટકાથી વધારે વહેંચણી આપી શકે તેટલું કમાશે કે નહિ તે જોવાનું છે.

મંગળદાસ મીલના શેરની અંતરસ્થ કિંમત G. A. W. ની ગણતરી મુજબ ૧૯૧૭ માં રૂ. ૫૪૦ હતી; અને G. A. W. ની રીતિ મુજબ ૧૯૧૮ માં બહુ બહુ તો રૂ. ૭૫૦ જેટલી હતી; હાલમાં એક અનુભવી સદગૃહસ્થની ગણતરી મુજબ રૂ. ૧૭૫૦ જેટલી થતી હતી! પણ જ્યારે તે મીલ કાંઈ તાતા મીલ્સ કાંઈ ને રૂ. ૧૫૧ લાખની કિંમતે ગયા માસમાં વેચાઈ ત્યારે ગણતરી કરતાં શેર દીઠ રૂ. ૨૫૦૦ નો ફાળો આવે. હવે આમાં અંતરસ્થ કિંમત કેમ આંકવી તે અત્યંત મુશ્કેલ થઈ પડ્યું છે. આ કંપની પાસે ૫૩૮૫ ચોરસવાર જમીન હતી; તેની પડતર કિંમત રૂ. ૫૪૭૦૭ ની હતી તેની ચાલુ કિંમત રૂ. ૧ કરોડ જેટલી આવે છે, એટલે પડતર ભાવ કરતાં ૨૦૦ ગણી કિંમત ઉપજે છે! સરવાલામાં તો ખરીદ ભાવ રૂ. ૦૧ લાખ મંડાય; તેથી સરવાલા ઉપરથી અંતરસ્થ કિંમત આંકવી તે નિરર્થક છે. આટલાજ માટે અમે ફરીવાર લખીશું કે: --

આદર્શ સરવાલું આપણે તેને કહીશું કે જેમાં ગુપ્ત લેહેણું તેમજ ગુપ્ત દેતું બીલકુલ ન હોય.

નાણાં બજાર

નાણાં બજાર (money Market) કોઈ સ્થળમાં, શેરબજારની માફક, ચાલે છે તેનો અર્થ અત્રે નથી કરવાનો; તેને માટે એકે ખાસ સ્થળ નથી; પરંતુ “નાણાં બજાર” એવી સંજ્ઞા, સર્વ બેન્કો, શરોફો, હુંડીના દલાલો અને શેરબજાર, એ સર્વના સમુદાયને, લાગુ પડે છે. નાણાંની લેવડદેવડ અને ધીરધાર, (કે જે દલાલો,

વેપારીઓ અને એન્કરે મારફત માંહેમાંહે થાયછે અને કે જેના ઉપર નાણાંની સ્થિતિનો આધાર રહેા છે) તેને ટૂંકમાં નાણાં બજાર કહેવાય છે.

નાણું એ કાંઈ ખાવા પહેરવાની વસ્તુ નથી છતાં ઘણા લોક તેની પાછળ આખી જીંદગી ફાડે છે. તેનું કારણ એ છે કે તેના વતી દુન્યાની જોઈતી વસ્તુઓ મેળવી શકાય છે. ખરૂં પૂછો તો નાણું, જે ધાતુનું અને હવે તો માત્ર કાગળનું જ બનાવવામાં આવેછે, તે વિનિમય (માલની અદલઅદલ) નું સાધન છે. પરંતુ આ વિનિમયનું સાધન જે નાણું તે સાંસારિક ઉત્પત્તિને અત્યંત સહાયકારક થઈ પડ્યું છે; તેનાથી વિનિમયનું કાર્ય વિસ્તરે છે અને સર્વ દેશો વચ્ચે જોવાર ચાલે છે. અસહના વખતમાં નાણું હાલની જેમ ધાતુ અને કાગળનું નાંદાતું બનતું, પણ ચામડાં, ગુલામો, કોડીઓ, ઇત્યાદિ વસ્તુઓ જુદા જુદા મુલકોમાં નાણાં તરીકે વપરાતી. દરેક વસ્તુની કીમત નાણાંથીજ થઈ શકે છે, અને વસ્તુઓની અદલઅદલ નાણાંથીજ સહેલ થઈ પડે છે. માટે નાણું સંસારમાં ઉપયોગી ભાગ બનવે છે. નાણાંની સગવડથી સર્વે મનુષ્યો સંસારની નજરથી સ્વતંત્ર બન્યાં છે ખરાં, પણ તે સાથે, એક બાજુ અત્યંત ગરીબાઈ અને બીજી બાજુ અત્યંત શ્રીમંતાઈ એવી દોષતમાં અને તેથી સંસારી સુખમાં જે ભિન્નતા (in equality of wealth) અત્યંત પ્રમાણમાં ઉભી થઈ છે તે વધતી જાય છે, તે પણ નાણાંની સગવડના પ્રતાપેજ.

કોઈપણ વસ્તુ જે ઓછી હોય તો તેના ભાવ વધે છે અને ઘણી હોય તો ઘટે છે, એ કુદરતી વેપારી નિયમ છે. તેજ પ્રમાણે જે નાણું બજારમાં વધી પડે છે તો તેને માટે

વ્યાજનો દર ધંટી જાય છે અને તાણુ પડે છે તો દર વધી જાય છે. જ્યારે ધંધો રોજગાર (જેમ કે શિયાળામાં) સતેજ આવે છે ત્યારે ધંધામાં રોકવાને માટે નાણાંની અગત્ય અત્યંત હોય છે, જ્યારે રોજગાર મંદ હોય છે ત્યારે નાણું બજારમાં પુષ્કળ હોય છે. આ વધી પડેલું નાણું ગમે ત્યાં વ્યાજ ખાવા રોકવું પડે છે અને સરકારી ધ્યાદિ જમીનગીરીઓમાં રોકાય છે. આ રોકાણથી શેરોના ભાવ વધે છે.

શેરબજાર ઉપર નાણુંબજારની અસર કાંઈ જેવી તેવી નથી થતી. કેવી અસર થશે તે નાણાંની તાણુ ઉપર કે છુટા ઉપર રહે છે. નાણાંની છુટા છે કે નાણાંની ભીડ છે તે વ્યાજના દર ઉપરથી જણાય છે. જ્યારે કોઈ બેન્કમાંથી જમીનગીરીઓ ઉપર નાણાં ઉપાડે છે ત્યારે તેને અમુક ટકા વ્યાજ આપવું પડે છે, જેને વ્યાજબીકાં નાણાંનો દર (loanrate) કહે છે; આ સિવાય વટાવના દર પણ હોય છે; ટૂંકમાં બેન્કરેટ કહેવાય છે. આ દરોમાં જે વારંવાર ફેરફાર થાય છે તે નાણાંની સ્થિતિ (છૂટ, તંગી) ઉપર આધાર રાખે છે. નાણાંની સ્થિતિ ઉપર નીચેના બનાવો અસર કરે છે:—

(૧) જ્યારે સરકારને પોતાની જમીનગીરીઓ ઉપરનું વ્યાજ દર છ માસે આપવાનો વખત આવે છે ત્યારે બજારમાંથી સરકાર નાણું ખેંચે છે, જે વખતે વ્યાજના દર મજબુત થાય છે. જ્યારે ઉપરોક્ત જમીનગીરીઓ ઉપરનું વ્યાજ અપાઈ રહે છે ત્યારે તે પગાર અથવા નાણાં બજારમાં પાછાં આવે છે ને વ્યાજના દર ઘટે છે.

(૨) સરકાર જ્યારે કોઈ લોન બહાર પાડે છે ત્યારે નાણાંની માગણી મજબુત થાય છે.

(૩) જ્યારે પાકની મોસમ પાસે આવે છે ત્યારે શહેરોમાં મામડાંઓમાં નાણું ખેતી મજુરોને આપવાને માટે ખેંચાય છે, તે વખ નાણું ભીડ ઉભી થાય છે.

(૪) શેરબજાર અને બીજાં બજારોમાં પૈસાની પતાવટ વલણના દિવસોએ નાણાંની માગણી મજબુત થાય છે.

(૫) તેજનો વેપાર બહુ ચાલે છે ત્યારે માગણી મજબુત થાય છે. આ સિવાય, ઇન્ડીઆ કાઉન્સિલની, સોનાની આયાત વખતે ખેડોની લોન વળત થાય તે વખતની, એવી અનેક અસરો ના બજાર ઉપર થાય છે.

ઇલાકા ખેડોનાં અઠવાડિક સરવાયાં.

કોઇ ગમે તેટલો નાણાંવાળો હોય છતાં તેના ઘરમાંથી રોડ નાણાંની રકમ નહિ જોવી નીકળશે, કારણકે ઘણુંખરું સર્વ ના રોકાઇ ગયું હશે, અને ફાજલ હશે તે ખેડોમાં હશે. સર્વ જન અને સરકારનાં ફાજલ નાણાં સીધી કે આડકતરી રીતે ઇલા ખેડોમાં આવે છે અને ત્યાં થઇને જાય છે. આથી નાણાંની છટ કે ભીડ છે તે ઇલાકા ખેડોના વહીવટ ઉપરથી જાણી શકાય છે.

મુંબઇ ખેડનું અઠવાડિક સરવાયું, મુંબઇના નાણાં બજારની સ્થિતિ સૂચક યંત્ર છે. આ યંત્ર (સરવાયા) ઉપરથી નાણું સસ્તું થશે કે મોંઘુ થશે તે અટકલ ઘણીવાર આગાહ ઉતરે છે. આ સરવાયામાં ખા કરીને નીચેની ચાર રકમો પોતપોતાની જુદી જુદી અસર ના બજાર ઉપર કરે છે.

(૧) Public Deposits આ રકમ સરકારે ખેડમાં મૂકે રકમ છે. સરકારને જ્યારે મહેસુલ મળે છે અથવા ખર્ચ કરે જામીનગીરીઓ ઉપર વ્યાજ આપે છે ત્યારે ત્યારે આ રકમ ફેરફાર થાય.

(૨) Other Deposits—આ રકમ ઉપલી રકમ નીચે તરત આવે છે. આ રકમમાં બેન્કના ઘરાકો, બીજી બેન્કો અને કંપનીઓના નિક્ષેપ (ડીપોઝીટ) કરેલાં અગર કરન્ટ એકાઉન્ટમાં મુકેલા પૈસા આવી જાય છે. બ્યારે લોકો આવકવેરા (income tax) સરકારને આપે છે ત્યારે Other Deposits વાળી રકમ નાની થાય છે અને તેજ વખતે Public Deposits વાળી રકમ મોટી થાય છે. તેવીજ રીતે ઉદ્યુ પણુ બને છે. બ્યારે સરકાર જમીનગીરીઓ ઉપર લોકોને વ્યાજ આપે છે ત્યારે Public Deposits વાળી (સરકારી) રકમ નાની થાય છે અને Other Deposits વાળી (લોકોની) રકમ મોટી થાય છે. હવે બે રકમ વચ્ચે અમુક પ્રમાણ રહે છે, જેમ કે ૧૪-૨-૨૦ ના મુંબઈ બેન્કના અફવાડિક સરવાલા પ્રમાણે Public Deposits વાળી રકમ રૂ. ૬૧ કરોડની છે અને Other Deposits વાળી રકમ રૂ. ૨૫ કરોડની છે. પહેલી રકમ કરતાં બીજી રકમ ચારગણી છે—અન્ને વચ્ચે પ્રમાણ ૧×૪ નું છે. હવે ઉપર આગળ લખેલી બાબતમાંથી સાર એ નીકળે છે કે બે Other Deposits વાળી રકમ, આગલાં અફવાડિયાના પ્રમાણમાં Public Deposits વાળી રકમ કરતાં મોટી હોય તો ઘણું ખરું નાણાંની છૂટ સૂચવે છે, અને બે નાની હોય તો નાણાંની ખેંચ સૂચવે છે.

(૩) Loans on Government and other Securities. આ રકમ ઉપર ખાસ ધ્યાન અપાય છે. લોક જમીનગીરીઓ ઉપર જેટલાં નાણાં ઉછીનાં ઉપાડે છે તે સર્વને ઉપલી રકમ કહેવાય છે. ઉપલી રકમ બેન્કનું લેહેણું છે; પણ નાણાં અગરનું બેન્કને દેવું કેટલું છે તે બતાવે છે. બે ઉપલી રકમમાં વધારો થતો જાય તો સમજવું કે અગરનું દેવું વધતું જાય છે, તેથી બેન્કના વ્યાજના દર થોડા વખત સુધી ઉંચા રહેશે. બે ને રકમમાં ઘટાડો થાય તો સમજવું કે

અગર લીધેલી લોન પાછી આપી દીધી છે. (કારણ કે) અને અગરમાં નાણાંની તાણ અગર હાજત જણાતી નથી.

હવે મુખ્ય બેન્કમાં જે Public Deposits અને Other Deposits વાળી રકમો જમે થાય છે તેમાંથી બેન્ક પાછી જામીનગીરીઓ મત્યાદિ ઉપર નાણું ધીરે છે, અને જે રકમ હાથમાં રહે છે તેને,—

(૪) Cash and Currency Notes કહે છે. આ રકમ Bank's Reserve પણ કહેવાય છે. (આ કાંઈ Reserve Fund, જે ભાગીદારોને લગતું છે તે નથી—આ રકમ તદ્દન અલગ છે જે ને જમે બાબતે આવે છે.) જે આગલાં અઠવાડિક સરવાલાની તેજ રકમ સાથે સરખાવામાં આવે તો નાણાં અગર ઉપર હવે શું અસર થશે તેની અગમચેતી કરી શકાય છે. જે આ રકમમાં વધારો થાય તો બેન્કના દર ઘટે છે અને રકમમાં ઘટાડો થાય તો દર વધતા જાય છે.

તારીખ.	બેલેન્સ રૂ. લાખ.	દર ટકા.
૮-૧૨-૧૯ ...	૧૧૨૩	૫
૨૩-૧૨-૧૯ ...	૯૫૮	૫
૬-૧-૨૦ ...	૧૦૬.૦	૫
૧૭-૧-૨૦ ...	૧૧૨૬	૫
૨૪-૧-૨૦ ...	૯૬.૯	૬
૬-૨-૨૦ ...	૯૬૫	૬
૧૪-૨-૨૦ ...	૬૩૯	૬
૨૧-૨-૨૦ ...	૮૪૦	૬
૨૮-૨-૨૦ ...	૮૪૮	૬
૬ ૩-૨૦ ...	૯૫૬	૬

ઉપલા કોડા ઉપરથી જણાશે કે તા. ૬-૩-૨૦ ના રોજ જે એલેન્સ મુંબઈ એન્ક પાસ હતું તેજ (બદલે વધારે) તા. ૨૩-૧૨-૧૯ ના રોજ હતું છતાં બન્ને વખતે એન્કના દર જુદા જુદા અનુક્રમે ૬ ટકા અને ૫ ટકા હતા, તેનું કારણ એ હોઈ શકે કે તા. ૨૩-૧૨-૧૯ ના રોજ એકે આગળથી એવું અનુમાન બીજાં (ઉપલાં) કારણોને લીધે બાંધ્યું હશે કે પછીના અડવાડીઆમાં એલેન્સ વધશે તેવું ધારી એન્કનો દર વધાર્યો નહિ હોય. પણ ૨૪-૧-૨૦ ના રોજ એન્કને આગળથી એમ જણાવું હશે કે હવે એલેન્સ ઘટતું જશે તેથી એન્કનો દર તે વધારતી ગઈ એમ આપણે સમજી શકીએ. દરમાં જેમ અને તેમ એકજ તરફ ફેરફાર થાય તેમ કરવામાં આવે છે.

—:O:—

પૂરવણી પત્રક ૨ ના વિષે સૂચના.

અમે દરેક કંપનીને લગતી વિગતો જુદે જુદે સ્થળે (ખાસ કરીને ૪,૫,૬,૭,૮,૯,૧૩ ને ૧૪) અલગ વિષયોમાં આપેલી છે. કોઈ કંપનીને લગતી વીગત જાણવી હોય તો પ્રથમ એ જોવું કે તેની ડીએન્યર, પ્રેફરન્સ અને ઓરડીનરી થાપણ કેટલી છે, બોન્ડ અને શેરનું મૂલ્ય શું છે, શેર દીઠ વહેંચણી કેટલી આપેલી છે, ત્યાર પછી (૧૩ ને ૧૪ મા વિષયોમાં) એ જોવું કે કંપનીએ છેલ્લાં પાંચ સાત વર્ષોમાં દર વર્ષે કેટલો નફા કર્યો ને તેમાંથી એકઠરે કેટલી વહેંચણી આપી-આપીની રકમ ઘસારા ખાતે અનામત ફંડ ખાતે ડાયરેક્ટરો લઈ ગયા તેમ સમજવું. ત્યાર પછી દર વર્ષે તે કંપનીના શેરના ભાવ વધી ઘટીને કેટલા થયા હતા તે જોવું. ત્યારબાદ દરેક કંપનીના સરવાયાની ટૂંક વિગતો ૯ મા વિષયમાં આપેલી છે તે વિચારપૂર્વક તપાસવી, કંપનીની સ્થિતિ જાણવા માટે આગલાં ૧૨,૧૩,૧૪ પ્રકરણો વાંચી જવાં.

પૂરવાણી પત્રક ૨ નું.

વિષયો.

પાનું.

૧	એજન્ટો અને તેમનાં ફેક્ટોરિયાં.	૧
૨	મુંબઈ એકના વ્યાજના દર.	૩
૩	સરકારી કાગળિયાં.	૪
૪	ડીએન્યર બોર્ડો.	૫
૫	પ્રેક્ટરન્સ શેરો.	૭
૬	ડીફર્ડ શેરો.	૮
૭	ઓરડીનરી શેરો.	૯
૮	શેર દીક વહેંચણી ટકા.	૧૫
૯	કંપનીની સ્થિતિ (સરવાયા ઉપરથી)	૧૯
૧૦	સને ૧૯૦૦ પહેલાં ભાવોની વધઘટ.	૨૪
૧૧	એક ઝાંખી.	૨૬
૧૨	ચાલુ મીસો-એક ઉડતી નજર.	૨૭
૧૩	કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.	૩૧
૧૪	શેરોના ભાવની વધઘટ (વધીને-ઘટીને)	૪૨
૧૧	અમદાવાદનું શેરઅગર.	૪૭
૧૬	મદ્રાસનું શેરઅગર.	૪૮
૧૭	કલકત્તાનું શેરઅગર.	૪૯
૧૮	ચીન (હોંગકોંગ) નું શેરઅગર.	૫૫
૧૯	રંગુનનું શેર અગર.	૫૫
૨૦	જાપાનનું શેરઅગર.	૫૬

સંજ્ઞા	એજન્ટો અને ડેકાણાં	મુખ્ય-કોટ.
A	તાતા સન્સની કું.	નવસારી બીલ્ડીંગ હોરનબી રોડ.
B	ગોકળદાસ માધવજીની કું.	કેનેડા બીલ્ડીંગ "
C	મથુરાદાસ ગોકળદાસની કું.	" " "
D	મથુરાદાસની કું.	" " "
E	ખટાક મકનજીની કું.	ઓરીએન્ટલ બી. "
F	ફરીમબાઇ ઇઆહીમ એન્ડ સન્સ કું.	૧૩૭, એસ્પેક્ટેડ રોડ.
G	મોરારજી ગોકળદાસની કું.	ઇસ્માયેલ બી. ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
H	નરોત્તમ મોરારજીની કું.	" " " " " "
I	તલકચંદ (શાપુરજી)ની કું.	૪૯, ૫૧ એપોલો સ્ટ્રીટ.
J	નવરોજી વાડીઆની કું.	ફોરમસ બી., હોમસ્ટ્રીટ.
K	કાલીક નીકશન એન્ડ કું.	હોમ સ્ટ્રીટ.
L	જેમ્સ શીન્ડેલી કું.	ચાર્ટર્ડ બેંક બી. હોરનબી રોડ.
M	સી. એન. વાડીઆની કું.	ગ્રેશામ બી. એસ્પેક્ટેડ રોડ.
N	ડી. એમ. પીટીટ એન્ડ સન્સની કું.	૩૫૯, હોરનબી રોડ.
O	ડબ્લ્યુ એચ. બ્રેડીની કું.	૪૨-૪૮, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
P	ડી. એમ. વાડીઆની કું.	કેનેડા બી. હોરનબી રોડ.
Q	ટરનર મોરીસનની કું.	૪૦, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
R	સી. મેકડોનાલ્ડની કું.	કોક્સ બીલ્ડીંગ, હોરનબી.
S	વોલેસની કું.	૩, વોલેસ સ્ટ્રીટ.
T	વોલકાર્ટ બ્રધર્સ	રેમ્પાર્ટ રો.
U	બ્રેન ટેયલર એન્ડ સન્સ.	૨૦, પારસી બગ્ગર સ્ટ્રીટ.
V	ડેવીડ સાસુનની કું.	૩, ફોરમસ સ્ટ્રીટ કોટ.
W	ઇ. ડી. સાસુનની કું.	૨, રેમ્પાર્ટ રો.
X	બી. ડી. પીટીટની કું.	૭-૧૧, એલ્ફીન્સ્ટન સરકલ.

સંજ્ઞા

એજન્ટો.

કેકાણું મુખ્ય-કોટ.

Y	આર. પેટરસન આકિન.	ઓરીએન્ટલ બી., હોરનબી.
Z	પી. ડી. મહાલક્ષ્મીવાળા.	કોલાયા કોઝ-વે.
a	ધી બોમ્બે કું.	૩, વોલેસ સ્ટ્રીટ.
b	મુલ્લુ જોડાની કું.	ઓરીએન્ટલ બી., હોરનબી.
c	કરશનદાસ મુંગલ જોડાની કું.	" " "
d	દામોદર ડાકરશી મુંગલની કું.	૧૨, હામામ સ્ટ્રીટ.
e	ડાકરશી મુંગલની કું.	" " "
f	હોરમસજી અરદેશરની કું.	શીવલાલ મેન્સન, હામામ સ્ટ્રીટ.
g	હોરમસજી સન્સની કું.	૯, મરીન સ્ટ્રીટ.
h	રાધવજી મગનલાલની કું.	૪૩૧, એપોલો સ્ટ્રીટ.
i	આલમદ રહીમની કું.	૨૩, ચર્ચગેટ સ્ટ્રીટ.
j	જે. કાવસજી જલ્દાંગીરની કું.	૩૭૫, હોરનબી રોડ.
k	હાજીમહમદ હાજી હસ્માયેલની કું.	
l	મૂળરાજ ખટાકિની કું.	(સ્ટીલ પ્લેટ પ્રેસ હાઉસ.)
m	પી. એ. હોરમસજી	
n	એલીન અધરસ (ઇન્ડીઆ) કું.	
o	એ. જે. લાલજીની કું.	
p	મગનલાલ હરીલાલની કું.	
q	રામનારાયણ હરનંદરાય & સન્સ.	
r	એન. સીરરની કું.	
s	શે (show) વોલેસની કું.	y એલમ બરયાની કું.
t	લાલજી નારણજીની કું.	z સામુન જે. ડેવીડની કું.
u	સી. આર્. પારેખની કું.	z1 એસ. એચ. એમલી.
v	સી. રોબીન સન	z2 મેકેન્ઝીની કું.
w	શાપુરજી ગોડ બોલેની કું.	z3 જે. ડી. જેન્કીન્સ.
x	તારાચંદ મુરલીધર	z4 એચ. ઇ. આર્નિંગ

મુંબઈ બેન્કના વ્યાજના દર.

દર વર્ષના સરેરાશ છ માસિક દર.			
પ્રથમ	પછીના		
૧૮૮૪ થી ૧૮૯૦.		૬	૪
૬	૪	૬	૪
૬	૪	૧૮૯૧ થી ૧૮૯૪	
૬	૬	૭	૪
૮	૪	૬	૪
૬	૪	૭	૫
૬	૫	૬	૫
૬	૪	૧૮૯૫ થી ૧૯૧૬	
૬	૩	૬	૫
૧૮૯૧ થી ૯૫		૭	૬
૪	૨	૭	૫
૪	૩	૬	.
૬	૪	.	૫
૮	૩	નીચે પ્રમાણે દરેક વર્ષમાં વધતા જતાં તથા ઘટતાં જતાં થયેલાં દર.	
૪	૪		
૧૮૯૬ થી ૧૯૦૦		૧૯૦૫	૬-૮-૩-૭.
૬	૫	૧૯૦૬	૮-૬-૩-૬.
૧૦	૬	૧૯૦૭	૮-૩-૬.
૧૨	૫	૧૯૦૮	૭-૬-૩-૬.
૬	૫	૧૯૦૯	૭-૩-૬.
૬	૪	૧૯૧૦	૭-૩-૭.
૧૯૦૧ થી ૧૯૦૫		૧૯૧૧	૬-૩-૫.
૭	૪	૧૯૧૨	૬-૮-૩-૮.
૬	૩	૧૯૧૩	૭-૩-૫.
૬	૩	૧૯૧૪	૬-૩-૬.
૫	૪	૧૯૧૫	૫-૬.
૬	૪	૧૯૧૬	૭-૮-૪-૮.
૧૯૦૬ થી ૧૯૧૦		૧૯૧૭	૭-૫-૬.
૭	૫	૧૯૧૮	૫-૬.
૮	૪		
૮	૪		

સરકારી કાગળિયા.

જામલે ર.	વ્યાજ ટકા.	ખસાર પાડવાનું વર્ષ.	સરકારને કાવે ત્યારે વળત નીચલા વર્ષ પછી કરે.	ભાવ. ૧-૧-૨૦
૨૦,૯૦, લાખ	૩૥	૧૮૪૧	૩ માસની નોટીસ	૬૧
૨૯,૩૯, "	"	૧૮૫૪	"	"
૩૩,૯૬, "	"	૧૮૬૫	"	"
૩,૬૭, "	"	૧૮૧૯	"	"
૩૧,૦૭, "	"	૧૯૦૦	૧૯૨૦	"
૬,૭૦, "	૩	૧૮૯૬	૧૯૧૬	૫૪
૪,૯૯, "	૪	૧૯૧૫	૧૯૨૦-૨૩	૭૪
૯.૯૦, "	૪	૧૯૧૬	૧૯૩૧-૩૬	"
વેર લેન.	૫	૧૯૧૭	૧૯૨૯-૪૭	૯૦
"	૫	૧૯૧૯	૧૯૪૫-૫૫	૯૫
વેર બોન્ડઝ.	૫૥	૧૯૧૭	૧૯૨૦	૯૯
"	"	૧૯૧૮	૧૯૨૧	"
"	"	૧૯૧૭	૧૯૨૨	"
"	"	૧૯૧૮	૧૯૨૩	"
"	"	૧૯૧૮	૧૯૨૫	૧૦૦
"	"	૧૯૧૮	૧૯૨૮	"

૩૥ ટકાની લેનના—દર વર્ષના (જાનેવારી) ભાવ.

૧૮૯૫ થી ૧૯૦૦ સુધી
 ૧૯૦૧ થી ૧૯૦૫ "
 ૧૯૦૬ થી ૧૯૧૦ "
 ૧૯૧૧ થી ૧૯૧૫ "
 ૧૯૧૬ થી ૧૯૨૦ "

૩. ૧૦૩, ૧૦૫, ૯૮, ૯૫, ૯૪, ૯૫
 ૩. ૯૬, ૯૫, ૯૭, ૯૫, ૯૮
 ૩. ૯૭, ૯૫, ૯૬, ૯૪, ૯૩
 ૩. ૯૫, ૯૬, ૯૪, ૯૫, ૮૧
 ૩. ૭૫, ૬૯, ૭૦, (૬), ૬૧

ડીબેન્ચર-બોન્ડો.

કંપેની	ટકા	થાપણ રૂપીઆ	રીમાર્ક્સ
બોમ્બે કોટન.	૬૥	૧૦ લાખ	૧૯૨૪
બ્રેડબરી	૬	૧૦ લાખ	.
કેસ્ટ	.	૧૨ "	.
કરીમ	.	૨૦ "	.
પખાની	.	૧૫ "	.
ફાઝલ	.	૧૨ "	.
ગ્લોબ	.	૧૦ "	.
ગોડ મોહોર	.	૬ "	.
ઈન્દોર માધ્યા	.	૧૦ "	.
કોહીનુર	૫	૧૦ "	(દર રૂ. ૧૦૦ ભાવ રૂ. ૯૫
લક્ષ્મી કોટન	૫	૭૥ "	ભાવ રૂ. ૯૫
પર્લ	૫૥	૧૫ "	૧૯૨૪
રીનીક્ષ	૬	૮ "	વળત
સીમ્પલેક્ષ	૬	૧૦ "	.
શાપુરજી	.	૧૨૥ "	.
સ્ટેન્ડર્ડ	.	૩૧ "	.
વિજય કોટન	૫	૧૨ "	ભાવ રૂ. ૯૫
ટેવીડ	.	૧૩ "	.
બીવાની	.	૪ "	.
ચાયના	.	૬ "	.
કોરોનેશન	.	૪ "	.

ડીબેન્યર બોન્ડો. (ચાલુ)

કંપની	ટકા	થાપાલુ-રૂપીઆ.	રીમાર્ક્સ.
એડવર્ડ સામુન	.	૧૨ લાખ	.
જમશેદ	.	૪૧ "	.
જીવરાજ બાલુ	.	૮ "	.
મેયર સામુન	.	૧૨ "	.
બ્લીચિંગ	૬૧૧	૬ "	૧૯૨૩
ડોન	૬	૮ "	.
દ્રામ	૪૧૧	૯૦ "	{ કેટલાંક વળત
"	૫	૩૧૧ "	
અરમા પેટ્રોલ	.	પૌં. ૫૧ "	.
" (બીગ્ગ)	.	પૌં. ૦૧ "	.
બુન્દી	૬	૫ "	દરેક રૂ. ૨૫૦૦૦ના
ઇન્ડીઅન સીમેન્ટ	.	૧ "	દરેક રૂ. ૫૦૦ ના
કટની સીમેન્ટ	૬	૭ "	૦
હાયડ્રો	.	૮૫ લાખ	રૂ. ૧૦૦૦ ના (ત્રણે ઇન્ડિયના)
તાતા આયર્ન	૫૧૧	૭૬ "	.
"	૬	૧૦૦ "	.
અમદા પ્રાંતિજ	૪૧૧	૧૧ "	૧૯૩૦
" પાર્ટી	૪૧૧૧	૩ "	.
ગુજરાત રેલ્વે	૪૧૧૧	૯ "	.
તાપ્તી વેલી	૪	૬૧૧ "	૧૯૨૨

પ્રેક્ષરન્સ શેરો.

કંપની.	ટકા.	થાપણ રૂપીઆ.	ભરાયેલું મુલ્ય.	જાત.	ભાવ ૧-૧-૨૦
બોમ્બે કોટન	૫	૧૦૧ લાખ	૧૦	*	૮
બ્રેડબરી	૭	૧૫ "	૨૦૦	...	૨૭૫
તાતા મીલ	૫૧૧	૩૫ "	૪૫૦	...	૪૦૦
શાપુરજી	૭	૨૫ "	૧૦૦	*	.
નાગપુર	૫	૫૦ "	૫૦૦	† *	૪૦૦
ન્યુ શ્રેટ	૫૧૧	૮ "	૨૦૦	...	૨૦૦
જમશેદ	૭	૪ "	૧૦૦	...	૧૧૦
મંગળદાસ	૬	૧૨ "	૧૨૫	...	.
માધવજી	૬	૬૧૧૧ "	૨૫૦	*	.
વિજય કોટન	૭	૮ "	૫૦૦	*	૫૦૦
આન્દ્રાવેલી	૪	૧૮૧૧ "	૮૦૦	...	૭૩૦
દ્રામ	૬	૮૦ "	૫૦૦ ૧૦	*	૧૬૦
સ્કીમર	૬	૧૫ "	૨૫૦	*	૨૧૦
કટની	૭	૫ "	૧૦૦	† *	૧૦૫
લાયડો	૭	૭૦ "	૧૦૦૦	...	૧૦૦૦
જ્યુ પીટર	૬૧૧	૫ "	૧૦	...	૧૧
તાતા આર્યન	૬	૭૫ "	૧૫૦	† *	૧૩૫
" (ગ્રીમ)	૭૧૧	૬૧૭ "	૧૦	*	૧૦

* વર્ધમાન—ચલતા વ્યાજના. † થાપણ પર પ્રથમ હક્ક.

ડીફર્ડ શેરો.

કટની
(૧૯૧૨)

થાપણ-રૂ. ૬૨,૪૦૦
શેરની કીંમત-રૂ. ૪૦

સંખ્યા-૧૫૬૦

તેના બીન-વર્ધમાન (non-cumulative) હકક:—(a) સૌથી પ્રથમ પ્રેક્ટરન્સ શેરોની ૭ ટકા લેખે વર્ધમાન બહેંચણી અપાય, તે પછી ઓરડીનરી શેરોની ૮ ટકા લેખે બીન વર્ધમાન બહેંચણી અપાય; ત્યાર બાદ, નફામાંથી ૨૫ ટકા લેખે ડીફર્ડ શેરોને બીન-વર્ધમાન બહેંચણી મળે; (b) આટલું અપાઈ ગયા પછી કંપનીને નફો જે વધતો હોય તે તે વધેલા નફામાંથી ૫૦ ટકા ઓરડીનરી શેરો અને ૫૦ ટકા ડીફર્ડ શેરોને અડધોઅડધ બહેંચી આપે.

તાતા
આર્યન
(૧૯૦૭)

.....શરતો કટની માફક.....

જુના ડીફર્ડ—થાપણ રૂ. ૬,૭૫,૦૦૦

મૂળ કીંમત રૂ. ૩૦.....સંખ્યા—૨૨,૫૦૦

નવા ડીફર્ડ.....સંખ્યા—૨૬,૨૫૦

મૂળ કીંમત રૂ. ૩૦. ત્રીજાં સાથે ભરાયેલ રૂ. ૨૦.

કંપનીએ નવા ડીફર્ડ શેરો રૂ. ૩૭૦ ના પ્રીમીઅમે કલાડેલ છે. તેથી મૂળ કીંમત રૂ. ૪૦૦ (અગરનું પ્રીમીયમ જુદુ.)

| બે કોલ સાથે શેર દીઠ રૂ. (૧૫ + ૧૭૫) ભરાયેલા છે.

| ત્રીજા કોલના „ „ રૂ. (૫ + ૬૫) ભરાઈ ચૂક્યા હશે.

આરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ.	શેર.	ભરાયેલી કીમતતરૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. ચાપણ રૂપીઆ.
	એન્કો				
૨—૮	અલ્લાબાદ	૧૦૦	૧૫૦૦૦	...	૧૫ લાખ
૧—૭	એલાયન્સ	૧૦૦	૪૫૦૦૦	...	૬૫ "
૧—૭	એન્ગાલ	૫૦૦	૪૦૦૦૦	...	૨૦૦ "
૧—૭	મુંબઈ	૫૦૦	૨૦૦૦૦	...	૧૦૦ "
૧—૭	મદ્રાસ	૫૦૦	૧૫૦૦૦	...	૭૫ "
૧—૭	મન્ડીઆ (૧૦૦)	૫૦	૨ લાખ	...	૧૦૦ "
૧—૭	બરોડા (૧૦૦)	૫૦	...	...	...
૧—૭	સેન્ટ્રલ	૫૦	૧ લાખ	...	૫૦ "
૨-૧૦	નેશનલ ક્રાફ્ટનેર્સીંગ	૨૫	...	(II)	૧૧ "
...	મરચંટ	૧૦	૪૭૦૦૦	...	૪૮૮ "
...	તાતા (૭૫)	૧૫	૧૬ લાખ	...	૧૫૦ "
૪-૧૦	ચાર્ટરડે	પૌ. ૨૦	૬૦૦૦	...	પૌ. ૧૨ "
૩	મરચરન (૧૦)	પૌ. ૪	૧૮ લાખ	...	પૌ. ૬ "
...	યુનિયન	૭૮	૧૦ લાખ	...	૭૫ "
	રેલ્વે.				
૩—૮	અમદા. ધોલકા	૧૦૦	૧૧૫૦૦	K	૧૧૮ "
૩—૮	,, પ્રાંતિજ	૫૦૦	૫૦૦૦	K	૨૫ "
૩—૮	અમૃત-પારડી	૧૦૦	૩૨૦૦૦	K	૩૨ "
૧—૬	સેન્ટ્રલ પ્રોવી.	૧૦૦	૮૪૦૦૦	K	૮૪ "
૧—૭	ધોન્ડ બારા	૧૦૦	૧૨૦૦૦	(W)	૧૨ "
૧-૬	ગુજરાત	૧૦૦	૩૪૫૦૦	K	૩૪૮ "
૪-૧૦	મંદ્રાભુવન	૧૦૦	૨૭૫૦૦	K	૨૫ "
૧—૭	પાંચોરાજમના	૧૦૦	૧૬૫૦૦	(W)	૧૬૮ "

આરડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ.	શેરો.	ભરાયેલી કીંમત રૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાલી એ થાપણ રૂપીઆ.
૪-૧૦	શીયાલ કોટ.	૧૦૦	૩૦૦૦૦	K	૩૦ લાખ
૧-૬	તાપ્તી વેલી. પ્રેસો.	૫૦૦	૨૫૦૦૦	K	૧૨૫ „
૧૦	બીરાર ન્યુ.	૫૦૦	૧૨૫૦	...	૬૧ „
૧૦	ઇન્ડીઅન કોટન.	૧૨૫	૫૦૦૦	...	૬૧ „
...	મહમદ પુરા.	૧૦૦	...	...	...
૧૦	મહુવા.	૨૦૦	૩૭૫	...	૦૧૧ „
૮	મનમાડ.	૨૫૦	૧૪૦૦	...	૩૧ „
૧૧	ન્યુ મોફ્યુસીલ.	૪૦૦	૩૧૨૫	...	૧૨૧ „
૯	વોલકર્ટ.	૫૦૦	૧૭૦૦	...	૮૧ „
૧૧	સીધ.	૪૦૦	૪૦૦	...	૧૧ „
૧૧	ફોર્ટ.	૪૭૫	૫૦૦	...	૨૧૧ „
	મીલો.				
૪-૧૦	અમદા. એડ.	૫૦૦	૨૦૦૦	A	૧૦ લાખ
...	એલાયન્સ.	૧૦૦	૭૦૦૦	...	૭ „
...	આકોલા.	૧૦૦	...	...	...
...	મોમ્મે કોટન.	૫૦૦	૨૪૦૦	(g)	૧૨ „
૩-૯	„ ડર્ફંગ.	૨૫૦	૧૨૫૦૦	J	૩૧ „
...	„ યુનાઇટેડ.	૨૫૦	૬૦૦૦	E	૧૫ „
...	બ્રેડબરી.	૨૫૦	૪૦૦૦	C	૧૦ „
૩-૯	સેન્યરી.	૧૦૦	૧૮૫૦૦	M	૧૮૧ „
...	બીવાની.	૧૦૦	૭૦૦૦	(x)	૭ „
૫-૧૧	સેન્ટ્રલ ઇન્ડીઆ	૫૦૦	૩૦૦૦	A	૧૫ „
	અથવા નાગપુર.	૨૫૦	૧૨૭૫૦		૩૨ „
૪-૧૦	ચાયના.	૧૦૦૦	૧૦૦૦	(m)	૧૦ „

ઝારડીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ.	શેરો.	ભરાયેલી કીમત રૂ.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણ રૂપીઆ.
...	કોલાઆ	૭૦૦	૪૦૦૦	(O)	૨૮ લાખ
૩—૯	કુરલા	૧૦૦૦	૧૩૦૦	(j)	૧૩ "
૩—૯	કોરોનેશન	૫૦૦	૩૦૦૦	I	૬ "
૩—૯	કેસન્ટ	૧૦૦	૧૫૦૦૦	F	૧૫ "
૩—૯	ફરીમ	૨૫૦	૮૮૦૦	F	૨૨ "
૩—૯	ડેવીડ	૨૫૦	૯૬૦૦	A	૨૪ "
૩—૯	ટોન	૨૩૦	૩૨૦૦	(z)	૮ "
૫—૧૧	એડ. સાસુન	૨૦૦	૮૫૦૦	W	૧૭ "
૨—૮	એક્ષીન્સ્ટન	૧૦૦	૫૦૦૦૦	(k)	૫૦ "
૨—૮	એમ્પ એડવર્ડ	૫૦૦	૩૦૦૦	X	૧૫ "
૩—૯	ક્રાઝલ	૨૫૦	૭૨૦૦	F	૧૮ "
૫	ફરામજી	૧૦૦૦	૧૨૫૦	N	૧૨ ૧/૨ "
૪—૧૦	ગીન્ડે	૨૫૦	૮૦૦૦	L	૨૦ "
...	ગોલ્ડમોર	૫૦૦	૧૫૦૦	(n)	૭ ૧/૨ "
...	ગ્લોબ	૧૦૦	૧૦૦૦૦	Q	૧૦ "
...	હિન્દુસ્તાન	૧૦૦૦	૧૨૦૦	(e)	૧૨ "
૪—૧૦	હૈદરાબાદ	૧૦૦૦	...	...	...
૪—૧૦	હવીર્યાંગ	૧૦૦	૧૨૦૦૦	F	૧૨ "
...	ઈ. મેન્યુફેક્ચરીંગ	૧૦૦૦	૯૦૦	(d)	૯ "
૩—૯	ઈન્ડો ચાયના	૨૫૦	૨૮૦૦	...	૬ "
૪—૧૦	ઈન્દોર મા.	૧૦૦	૨૦૦૦૦	F	૨૦ "
...	ઈન્ડી. કોટન	૧૦૦૦	૯૦૦	(e)	૯ "
૩—૯	જમસેદ	૨૫૦	૪૦૦૦	(f)	૯ ૧/૨ "
૪—૧૦	જવરાજ બાપુ	૧૦૦૦	૧૧૦૦	(o)	૧૧ "
૩—૯	કસ્તુરચંદ	૫૦૦	૨૪૦૦	B	૧૮ "
	" (નવા)	૨૫૦	૨૪૦૦		

ઝારીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ	શેરો	ભરાયેલી કીમત રા.	સંખ્યા.	એન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણ રૂપીઆ.
૬-૧૨	ખાનદેશ	૧૦૦૦	૭૫૦	(b)	૭૫૫ લાખ
૬-૧૨	ખટાકિ	૧૦૦	૧૦૦૦૦	E	૧૦ "
૩-૯	કોલીનુર	૫૦૦	૩૭૦૦	M	૧૮૫ "
૩-૮૦	લક્ષ્મી કોટન	૧૦૦૦	૧૬૦૦	(a)	૧૬ "
...	માધવ-સીંધીયા (૫૦)	૧૦૦	૧૮૦૦૦	D	૯ "
૪-૯	માધવજી	૫૦૦	૨૭૦૦	B	૨૩૫ "
...	મથુરાદાસ	૫૦૦	૪૮૦૦	B	૧૪૫ "
૬-૧૨	મદ્રાસ-યુનાટેય	૧૦૦૦	૫૦૦	(c)	૫ "
૩-૯	માનેકજી	૧૦૦૦	૩૬૦૦	N	૩૬ "
૩-૯	મેયર સાસુન	૧૦૦	૧૦૦૦૦	W	૧૦ "
...	મુન	૨૫૦	૧૦૦૦	(m)	૨૫ "
...	મોરારજી	૧૦૦૦	૧૧૫૦	G	૧૧૫ "
૪-૧૦	નવાજ-કેમ્બે	૫૦૦	૩૫૦૦	(p)	૬૫૫ "
...	ન્યુ ગ્રેટ	૨૦૦	૭૫૦૦	O	૧૫ "
૪-૧૦	ન્યુ સીટી	૧૦૦	૬૦૦૦	O	૬ "
...	પખાની	૨૫૦	૮૦૦૦	F	૨૦ "
...	પર્લ	૨૫૦	૮૦૦૦	F	૨૦ "
૩-૯	શીનીક્ષ	૧૦૦	૮૦૦૦	(q)	૮ "
...	પહેનેટ	૧૦૦	૧૫૦૦૦	(i)	૧૫ "
...	પ્રીમીયર ૧૦૦	૫૦	૨૦૦૦૦	F	૧૦ "
...	પ્રોસ્પેક્ટ	૫૦૦	૧૧૦૦	(j)	૫૫ "
૧-૭	પ્રેસીડેન્સી	૧૨૫	૯૬૦૦	(h)	૧૨ "
૪-૧૦	સાસુન કો.	૧૦૦૦	૨૨૫૦	V	૨૨૫ "
...	(શાપુરજી ભરૂચા)	૧૦૦	૫૦૦૦૦	C	૫૦ "

ઝારડાનરી શેરા.

વ્યાજ માસ.	શેરા.	ભરાયેલી કીમત ર.	સંખ્યા.	એજન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણ રૂપીઆ.
૪	સોલાપુર	૧૦૦૦	૮૦૦	G	૮ લાખ.
૬-૧૨	સીમ્પલેક્ષ	૨૫૦	૪૮૦૦	P	૧૨ „
૩-૯	રેન્ડર્ડ	૫૦૦	૨૪૦૦	A	૧૨ „
૩-૯	સ્વાન	૨૫૦	૪૦૦૦	L	૧૦ „
૩-૧૦	સ્વદેશ	૫૦૦	૪૦૦૦	A	૨૦ „
...	તાતા મીલ	૫૦૦	૬૦૦૦	A	૩૦ „
...	યુનિયન	૨૫૦	૨૦૦૦	V	૫ „
...	વિજય કોટન	૫૦૦	૩૨૦૦	(a)	૧૬ „
...	વેસ્ટર્ન ઇન્ડીઆ	૧૦૦૦	૧૨૦૦	(e)	૧૨ „
૨-૮	માયસાર	૨૫૦	૩૨૦૦	(r)	૮ „
...	ખીરલા	૧૦૦	૧૨૨૫૦	...	૧૨૧ „
સીમેન્ટસ.					
...	ખુદી	૧૦	૧૧૧ લાખ	K	૧૩૧ „
...	ઇન્ડીઅન	૨૫૦	૧૭૬૦૦	A	૧૯ „
...	કટની	૧૦૦	૧૪૪૦૦	R	૧૪૧ „
માઇનીંગસ.					
૪	સેન્ટ્રલ ઇન્ડીઆ	૧૦	૫૦૦૦૦	K	૫ „
...	શીવરાજપુર	૧૦	૫૦૦૦૦	K	૫ „
૯	તાતા આયન	૭૫	૨ લાખ	A	૧૫૦ „
...	„ „ તવા	૪૫	૧૧૧ લાખ	A	૬૭૧ „
૩-૧૦	બરમા પેટ્રોલ	શી. ૮	૨૦ લાખ	U	પૌં. ૮ „
...	વીમા કુંડો				
...	ન્યુ ઇન્ડીઆ	૨૫	૩૧ લાખ	A	૮૦ „

આરટીનરી શેરો.

વ્યાજ માસ	શેરો.	ભરાયેલી કીમત રૂ.	સંખ્યા.	એન્ટ.	ભરાયેલી ઓ. થાપણ રૂપીઆ.
...	જ્યુસીટર	૧૫	...	(t)	૨૩૧૧ લાખ
૫	ઓરીએન્ટલ	૫૦	૩૦૦૦	Y	૧૧ "
...	એમ્પાયર	૫૦	૧૦૦૦	(z)	૦૧ "
	પરચુટણ.				
...	આન્દ્રાવલી	૮૦૦	૧૬૦૦૦	A	૧૨૭૧૧ "
...	આલકોક	૧૦૦	૮૬૨૫	Q	૮૧ "
૩--૯	સ્ટીમર	૨૫૦	૧૮૦૦૦	K	૪૫ "
...	ટેલીફોન	૫૦	...	(v)	૧૭ "
...	બરમા જુના	૧૨૫	૪૨૦૦૦	S }	૧૭૩૧૧ "
...	" નવા	૨૫	૮૪૦૦૦	S }	
૯	પોર્ટ કેર્નીંગ	૧૦૦૦	૬૦૦૦	V	૬૦ "
૧	હાયડ્રો જુના	૧૦૦૦	૧૦૦૦૦	A	૧૦૦ "
...	" નવા	૬૦૦	૮૦૦૦	A	૪૮ "
...	ત્રામ	૧૫૦	૮૩૦૦૦	Z	૧૨૪૧૧ "
...	તાતા ઓઈલ	૧૦૦	...	A	૯ "
...	બમન કુવા	૫	...	(s)	૧૧ "
૧--૮	બોમ્બે ઇલેક્ટ્રીક	૫૦૦	૧૪૪૦	T	૩૧ "
...	યુનીયન "	૧૦૦	૬૦૦૦	Q	૬ "
...	અમ. ઇલેક્ટ્રીક	૧૦૦	૫૦૦૦	K	૫ "
...	સીધીયા સ્ટીમ	૩૦	૬ લાખ	H	૧૮૦ "
...	મલબાર ટી.	૨૦	૮૦૦૦૦	...	૧૬ "
...	એટમ પાઇલ	૧૭૦	૫૦૦૦	z1	૩૧ "
...	મેકેનઝી	૧૦૦	૫૦૦૦	z2	૫ "
૭	શીલીપસ	૪૦	૫૦૦૦	z3	૨ "
૬	ટેકરની કાં.	૫૦	૨૫૦૦	z4	૦૧૧ "

શેર દીઠ બહેચણી ટકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	સરેરાશ
અમદા. એડવાન્સ	૧૨	૧૦	૬	૧૨	૨૦	૩૬	૨૨૦લાખ
ભાવાની	x	૩	૬	૭	૧૧	૧૨	૦, "
મોમ્મે કોટન	x	x	x	x	૮	૩૦	૪, "
,, ડાંગે	૧૬	૧૬	૧૬	૨૪	૧૭૦	૮૩	૧૧૨, "
,, યુનાઇટેડ	૧૬	૧૦	૧૨	૨૮	૯૮	૫૦	૧૬, "
અંડર્સ	x	x	૫	x	૨૬	૨૦	૧, "
શેન્યરી	૧૪	૭	૯	૨૫	૬૦	૬૮	૫૬, "
સેન્ટ્રલ ઇન્ડિયા	૨૪	૨૨	૨૦	૩૦	૫૬	૭૪	૧૧૭, "
ચાપના	x	x	x	x	૫	૩	૧૦, "
કોલાબા	૧૨	૧૧	૧૨	૧૧	૨૧	૧૭	૨૬, "
કુરલા	૫	x	૩	૬	૧૫	૨૦	૭, "
કોરોનેશન	x	x	x	x	x	x	...
કેસ્ટ	૧૨	૫	૯	૨૦	૪૦	૪૦	૧૧, "
ફરીમ	૮	x	૭	૧૪	૨૨	૧૮	૭, "
ડેવીડ	૧૬	૧૮	૧૬	૧૪	૨૬	૮	૧૩, "
પાનાની	x	x	x	x	૬	x	...
એડ. સાયુન	૬	+	૫	૫	૬	૧૦	૪, "
એમ્પ. એડવર્ડ	૯	૩	૭	૧૨	૨૦	૨૩	૧૪, "
ફાઝલ	૧૬	૧૨	૧૨	૨૨	૫૦	૫૨	૧૭, "
શીનલે	૭	x	x	૬	૨૦	૨૮	૧૫, "
ફરામજી	૧૦	૪	૪	૧૦	૧૨	૨૦	૨૦, "
ગ્લોબ	x	x	x	x	x	x	૩, "
ગોલ્ડ મોહોર	૧૦	૮	૬	૭	૨૦	૩૫	૮, "
હિન્દુસ્થાન	૩	૩	૫	૧૦	૩૦	૭૧	૧૮, "
ઇન્ડિઅન કો.		૨	૬	૧૫	૧૦	૧૦	૯, "

શેર દીઠ બહેચણી ટકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	સરેખા રૂ.
બલીચીંગ.	૯	૫	૧૮	૨૭	૨૭	૨૨	૭૩૫
ઇન્દોર.	૬	૧૩	૧૮	૧૫	૪૫	૩૭	૨૦ „
જમશેદ.	૫	+	+	+	+	+	૩ „
જવરાજ બાબુ.	૨	૨	+	+	+	૪	૨૧ „
કસ્તુરચંદ.	...	...	૭	૩૫	૪૦	૨૦	૬ „
„ નવા.	...	...	...	...	૩૪	૨૦	...
ખાનદેશ.	૬	૪	૬	૯	૨૦	૨૦	૧૫ „
ખટાકિ.	૧૦	૯	૮	૧૬	૩૨	૮૫	૪૦ „
કોહીનુર.	૧૦	૬	૬	૮	૩૯	૪૫	૨૬ „
લક્ષ્મી.	૬	૧૦	૧૦	૧૦	૧૫	૧૫	૨૮ „
માધવજી.	૨૭	૧૭	૨૦	૪૦	૧૧૦	...	૨૭ „
મદ્રાસ પુના.	૧૧	૧૦	૧૧	૧૦	૧૫	૧૫	૧૭ „
માનેકજી.	૧૦	૫	૫	૧૦	૧૭	૩૫	૧૧૦ „
મથરાદાસ.	...	...	...	૫	૪૦	૨૫	૦૧ „
મેયર સાસુન.	+	+	+	+	૬	૧૨	૫ „
મુન.	૪	+	+	+	+	+	૬ „
મોરારજી.	૧૫	૧૧	૮	૧૨	૨૫	૬૦	૫૨ „
માયસોર.	૬	૬	૭	૧૦	૨૪	૧૬	૩ „
નવાબ-કેમ્બે.	૬	૪	૬	૬	૬	+	૪ „
ન્યુ ગ્રેટ.	૭	૬	+	૬	૨૫	૨૫	૧૫ „
ન્યુ સીટી.	૧૨	૧૩	૧૨	૧૨	૩૧	૩૦	૧૦ „
પક્ષે.	...	+	૫	૧૪	૩૦	૩૨	૬ „
શ્રીનીક્ષ	૧૫	૧૨	૧૦	૨૦	૫૦	૯૦	૨૨૬૫
પલેનેટ	...	...	...	...	x	૧૦	૨૧ „

શેર દીઠ વહેંચણી રકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	ભાગ ૩.
પ્રોસ્પેક્ટ.	...	...	૫	૩	૩૦	×	૧૧લાખ
સામુન.	૫	×	×	×	૧૨	૧૨	૩૭ "
સોલાપુર.	૩૦	૩૦	૩૦	૪૨	૧૦૦	૬૫	૭૦ "
સીમ્પલેક્સ.	×	૧૦	૧૦	૨૬	૫૦	×	૧૪ "
શાપુરજી.	...	...	...	...	૧૦	×	૧૨ "
સ્ટેન્ડર્ડ	૧૬	૯	૧૦	૨૮	૫૦	૩૫	૩ "
સ્વાન.	૮	×	×	૧૧	૨૪	૪૪	૭ "
સ્વદેશ.	૨૨	૧૬	૧૮	૩૦	૫૮	૫૮	૭૦ "
તાતા.	...	...	...	...	×	૩	૧૧ "
યુનિયન.	×	×	×	×	૬	૧૦	...
વિષ્ણુ.	×	×	×	×	૫	૧૫	૧૩ "
વેસ્ટર્ન ઇન્ડિયા.	૩	૩	૩	૬	૨૦	૫	૧૭ "
પરચુટાણુ							
અંમદા. ઇલે.	...	...	×	×	૪	૬	૦૧ "
આલકોફ.	૬	૨૫	૫૦	૧૦૦	૧૦૦	૧૦૦	૩૫ "
આન્દ્રાવેલી.	...	...	...	...	...	૪	...
બેટમ પામ્લિ.	૧૦	૧૦	૧૦	૧૨	૧૪	૧૪	૪ "
બામન કુઆ.	×	×	×	૨૧૧	૪	૨૧૧	૦૧૧૧ "
બરમા.	૪૦	૪૦	૪૦	૧૨	૨૦	૩૨	૫૫ "
દ્રામ.	૬	૬	૭	૧૦	૧૪	૧૬	૭૮ "
જોમ્મે ફ્લોર.	૧૩	૫	૮	૪૫	૧૦૦	૭૦	૧૯ "
યુનિયન "	...	...	...	૫	૨૫	૨૫	૩ "
સ્ટીમર.	૫	૪	૪	૭	૧૧	૧૯	૫૮ "
ટેલીફોન.	૧૨	૧૬	૨૦	૧૨	૧૬	...	૧૬ "

શેર દીઠ બહેચણી ટકા.

કંપની.	૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	લગણ રૂ.
મુંદી	...	x	x	x	૧૨	૩૦	૨ લાખ
સે. મન્ડી. મામનીંગ	૧૦	૧૦	૨૦	૬૦	૪૦	...	૯ "
એમ્પાયર લાન્ક	૩૦	૪૦	૪૨	૪૨	૩૦	૩૫	૧૩૩ "
ઓરીએન્ટલ "	૩૦	૩૦	૩૦	૩૦	૩૦	૩૦	૪૮૮ "
મન્ડીઅન સીમેન્ટ	x	x	x	x	૬	૮	૨ "
ગ્રેસ્ટ એશનીયરીંગ	૧૦	૬	૬	૧૦	૨૦	૩૦	૨ "
મુંબઈ બેન્ક	૧૪	૧૪	૧૫	૧૫	૧૭	૧૮	૧૪૦ "
બરોડા "	૭	૭	૮	૯	૧૦	૧૧	૧૨ "
મન્ડીઆ "	૬	૬	૬	૮	૧૦	૧૨	૬૪ "
સેન્ટલ "	૩	x	૪	૬	૭	૮	૧૧ "
હોંગકોંગ " (ડા.)	૩૪	૩૬	૩૬	૩૮	૪૨	૪૭	૩૬૦ "
ચાર્ટરડ " "	૧૭	૧૪	૧૪	૧૭	૧૯	૨૦	૬૨૯૦ "
નેશનલ ફા. "	૫	x	x	x	૬	૮	૩. ૧૧ "
રેલવેઝ.							
અમદા ધોલકા	૫૧	૫૧	૫૧	૪૧	૬	૬૧	...
" પ્રાંતિજ	૬૧	૬૧	૭	૬	૬	૬૧	૧૧૧ લાખ
અમૃતસર પારટી	૭૧	૮	૮	૭	૬૧	૬૧	...
સેન્ટ્રલ પ્રોવીન્સીઝ	૪	૪	૪	૪૧	૪૧	૫	...
ધોન્ડ બારામતી	૪	૪૧	૪૧	૪૧	૪૧	૪૧	...
મંદ્રા ભુવન	...	૨	૪	૫	૫	૫	...
ગુજરાત	૪	૪	૪૧	૫	૫	૫	...
પાંચોરા જમના	...	૨	૪	૪	૪	૪	...
સીઆલ કોટ	...	૨	૪	૫	૫	૫	...
તાપ્તી વેલી	૬	૫૧	૬	૬૧	૬૧	૭૧	૧૧૧ લાખ

કંપનીની સ્થિતિ.

નીચેના કોષ્ટકોમાં સમગ્રજી માટે આગત પાનું જુઓ.

[a-ડીસેમ્બર ૧૯૧૭ સુધીનું; b-જુન ૧૯૧૬; c-માર્ચ ૧૯૧૬; d-ડીસેમ્બર ૧૯૧૮]

નીચેના તમામ આંકડા હગ્ગરની રકમના છે. [* - ડીએન્યર સાથે.]

જહેંચણી આપવાની	ધસારો લખી વાળો	શેર.	લગત ખર્ચ.	શીલક લેણું.	આનું રકમ.	થાપણ.	બંડોળ.	પુરાંત.
b	૨૪૦	અમદાવાદ એડવાન્સ.	૨૧૭૧	૪૨૨૧	૨૬૬૦	૧૦૦૦	૨૬૬૦	૪૨
d	...	૧૪૧૦	૨૬૬૬	૭૨૭૫	૫૧૨૨	૨૬૭૪	૨૧૨૧	૨૮
a	...	...	૧૬૭૨	૧૬૮૬	૧૪૪૨	૧૭૦૦	૧૬૮	૧૮
a	...	...	૨૪૦૭	૨૩૪૧	૨૧૬૩	૧૫૦૦	૧૦૫૦	૪
c	૨૪૧૧૭૭૫	ફરીમ.	૪૨૭૪	૪૪૮૬	૩૮૩૪	૪૨૦૦	૭૨૫	૪
c	૨૨૫૧૪૧૭	ફેમટ.	૨૪૪૫	૪૩૮૨	૨૬૩૮	૨૭૦૦	૧૦૮૭	૨
c	...	ફેમટ.	૪૧૪૫	૪૬૦૪	૭૦૧૧	૧૮૦૦	૧૮૦	૫૮
d	...	ફેમટ.	૩૮૦૪	૪૭૮૮	૪૩૭૪	૨૮૦૦	૧૪૧૨	૬
d	૨૭૮૨૦૨૫	ફેમટ.	૩૨૮૨	૫૪૨૫	૪૧૦૪	૨૮૫૮	૧૦૭૧	૩૭૭
b	x	ખાસી.	૪૩૬૧	૫૩૬૧	૪૦૬૧	૪૨૬	૪૧૬૫	...
a	૩૧૨૨૧૪૨	ફેમટ.	૨૫૬૧	૪૭૮૧	૩૫૬૧	૨૪૦૦	૧૩૮૫	૨૬
c	૧૪૪	x તાતા મીલ	૬૬૬૬	૪૫૪૦	૪૬૬૨	૬૪૪૪	૧૩૫	૫

બેઠેયાણી આપવાની	ધસારો લખી વાળેનો.	શેર.	લગડ ખર્ચ.	ગણિત લેણેણું.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભંગળ.	પુરાંત.
d	...	...	ન્યુ એટ.	૨૧૪૭	૩૩૮૩	૨૮૩૮	૨૩૦૦	૩૧૧ ૧
d	...	...	ન્યુ સીટી.	૯૪૨	૨૨૦૩	૨૦૮૬	૧૦૦	૪૪૦ ૫
b	૨૨૮૧	x	તાગપુર.	૯૮૮૨	૨૪૫૦૮	૧૧૭૮૦	૯૬૮૭	૧૧૭૨૦ ૧૩૦૩
c	x	૩૯૫	પથાની.	૪૭૨૩	૨૬૭૯	૩૮૦૦	૩૫૦૦*	x ૨
c	૨૦૦	૩૫૦	પર્લ.	૩૧૦૧	૪૮૨૧	૩૮૦૫	૩૪૮૭*	૬૧૭ ૩
c	૪૩૨	૧૫૩૬	ફાક્ત.	૩૦૨૮	૬૫૩૭	૪૮૨૪	૩૦૦૦*	૧૭૦૪ ૩૭
d	x	x	દુરામજી.	૨૭૨૮	૧૮૪૭	૧૩૯૨	૧૨૫૦	૧૮૮૭ ૪૨
c	૩૨૦	૪૮૮	રીનીમ્સ.	૩૫૭૭	૪૧૮૦	૩૮૩૮	૧૬૦૦*	૨૨૧૨ ૬૩
d	૧૨૦	૩૦૭	પ્રીયીંગ.	૧૧૮૮	૩૧૮૫	૧૮૭૫	૧૮૦૦*	૭૧૧ ૭
d	...	...	મો. ડાઉંગ	૧૧૪૨૨	૧૫૧૭૭	૯૨૫૮	૩૧૧૨	૧૧૧૭૭ ૩૦૫૨
d	૨૧૦	૫૦૪	મંગળદાસ	૩૫૮૫	૫૮૧૪	૫૧૫૧	૨૭૪૧	૧૫૮૫ ૨૨
c	૩૬૭	૧૬૪૧	માધવજી.	૩૨૩૬	૬૦૪૩	૫૮૫૬	૨૦૨૦	૧૩૧૨ ૯૧

સાચી પાયાની

બેંચ/સી આપવાની.	ધસારો લખી વાવડો.	ગેર	લગત ખર્ચ.	ગણિત લહેણ.	ચાલુ દેવું.	ચાપણ.	ભાગી.	કુરાંત	
d	...	...	ભાનેડી	૧૪૩૨૫	૧૫૩૭૫	૧૪૮૮૧	૩૬૧૦	૧૧૦૬૧	૨૮
b	૩૭૦	૧૧૬૪	ભોરાડી	૬૦૨૦	૧૦૮૭૧	૧૦૫૪૨	૧૧૫૦	૫૨૪૮	૫૦
d	...	...	લક્ષ્મી	૩૮૧૧	૫૧૩૨	૩૮૦૦	૨૩૫૦*	૨૭૭૦	૪૭૩
d	...	...	વિપણ	૩૮૪૨	૪૮૮૩	૩૩૮૮	૩૬૦૦*	૧૩૦૦	૬૨૫
c	૫૧૦	x	સ્વદેશ	૪૪૮૮	૧૦૮૦૦	૧૨૩૨	૨૦૦૦	૬૪૪૮	૨૦૧
d	x	૫૫૪	સ્વાત	૮૫૩	૨૮૫૩	૨૧૮૮	૧૦૦૦	૧૫૦	૪૫૮
c	x	૨૧૫	શાપુરડી	૬૦૮૮	૧૦૧૧૭	૮૮૧૫	૧૨૫૦*	૭૫	૧૨૬
c	x	x	સીમ્પસન	૪૮૨૮	૭૬૩૫	૮૦૭૨	૨૫૦૦*	૧૪૦૨	-૪૧૧
d	...	...	મેન્યરી	૭૮૭૪	૧૦૧૪૧	૮૫૧૬	૧૮૫૦	૫૮૭૬	૮૭૩
d	...	...	રોન્ડ	૨૬૭૧	૫૮૧૩	૫૭૩૪	૧૨૦૦	૧૬૦૦	૫૦
a	...	...	સાલાપુર	૬૮૨૧	૮૨૭૦	૮૭૮૦	૮૦૦	૬૪૦૮	૮૩
d	૧૨૨૮	...	શીતલ.	૧૪૮૩	૩૩૭૦	૨૫૨૮	૨૦૦૦	૩૦૦	૫૩૪

કચ્છના જિલ્લા

બહેન/શ્રી આપવાની.	ધસારો લખી વાળો/શ્રી	શેર.	લગત ખર્ચ.	ગણિત લેણલેણ.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભડોળ.	પુરાંત
d	...	...	આલકોક.	૧૨૪	૮૬૧૯	૩૦૭૦	૮૬૨	૩૪૭૫ ૧૭૨
b	૨૨૦૧	૩૫૮૪	પરમા.	૪૧૩૪	૩૩૭૦૭	૨૪૮૮૨	૭૪૬૫	૫૪૮૦ ૪
b	૩૦૮	x	કાથેડા.	૩૨૯૨૭	૩૩૬૩	૨૬૩૭	૩૨૧૩૦	૧૩૮૮ ૨૦૧
b	x	x	આન્નાવેડી.	૯૫૧૯	૩૪૮૭	૪૮૮	૧૨૫૦૯	... ...
d	૨૫૩૨	x	ગામ.	૩૭૪૬૬	૫૮૬૧	૩૦૨૬	૩૨૨૪૦૪	૭૮૭૧ ૧૮૮
c	૧૧૩૭	x	નાના આર્યત	૬૭૧૬૩	૩૫૮૮૩	૨૮૮૮૦	૫૭૦૭૨૪	૧૫૮૮૫ ૮૧
b	૫૮૫	૪૦૯૪	રેડીમર.	૫૨૮૮	૪૩૨૦	૨૦૫૦	૬૦૦૦	૧૫૬૪ ૪
d	...	...	ખો. કૃષ્ણર.	૨૦૬૩	૩૨૮૭	૨૧૬૯	૩૬૦	૨૦૩૮ ૨૮૩
d	૨૭૦	૪૨૬	ખુન્દી	૧૭૭૪	૧૦૬૮	૫૮૫	૧૮૪૮૩	૧૭૮ ૨૧૧
d	...	...	કા. સીમેન્ટ.	૧૫૭૬	૯૦૩	૨૭૯	૨૦૦૦૪	૧૭૦ ૩૦
d	...	...	કટની.	૨૬૨૮	૧૨૪૧	૩૫૫	૨૬૪૭૩	૨૭૦ ૫૮૦
d	...	...	પેટ્રોલ (પૌડ)	૧૨૪૪	૬૮૭	૧૭૪	૧૩૭૩૪	૩૫૬ ૨૦

સાબીતી પાનનું ક

બહેન/પુત્રી આપવાની.	કસારો કામી વાળો/કો.	શેર.	લગત ખર્ચ.	મંડિત લંબાઈ.	ચાલુ દેવું.	થાપણ.	ભડોળ.	પુરાંત.
d	૧૦૦	૨૮૪	સે. માનનીંગ.	૧૭૭૪	૧૧૧૫૦	૧૭૩૦	૫૦૦	૬૫૧ ૨૩
d	૧૦૦	૨૫૦	શીવરાજપુર.	૨૦૯	૮૮૦	૮૮૭	૫૦૦	૧૩૨ ૯
d	...	...	ન્યુ યુનીયન.	૪૮૫	૧૧૬૩	૧૧૭૮	૬૦૦	૩૨૫ ૪૫
a	...	...	પોર્ટ ડેનીંગ.	૬૩૮૫	૧૭૧૦	૪૦૨	૬૦૦૦	૬૫૨ ૧
.	...	...	ટેલીફોન.	૩૭૧૦	...	...	૧૧૧૭૮	૧૬૬૧ ...
d	૯૯	૧૨૫	ડોન.	૧૧૭૮૮	૨૮૨૫	૨૮૧૧	૧૬૦૦૦	૧૭૬ ૩૦
c	૧૪૦	૧૨૩૭	સોલાપુર.	૧૭૩૬૦	૧૧૮૫૪	૧૨૧૩૬	૮૦૦	૫૯૪૩ ૩૩૫
...	...	...	તાતા ઓઈલ	૮૧૪	...	...	૪૫૦૩	... ...
d	...	...	અમદા. કો.	૫૫૬	૫૮	૧૦૭	૫૦૦	x ૭
c	...	...	મયુરાહાસ.	૨૫૮૪	૮૫૫૯	૫૬૮૩	૧૪૪૦	૬૦ ...
a	...	...	પ્રોખ.	૧૩૯૪	૧૧૭૮૮	૧૧૭૧૧	૨૦૦૦૦	૫ -૫૫૩
d	...	...	ગોલ્ડ મોહોર.	૧૧૭૦૨	૨૯૪૦	૨૩૭૨	૧૩૬૪૬	૮૩૩ ૧૭૩
a	...	...	પ્રિન્સેરી.	૧૧૬૨	૩૮૦૮	૨૬૪૩	૨૦૦૦૦	૧૨૫ ૩
c	૧૧૬	...	મોખમે કોટન.	૨૪૬૧	૨૦૫૨	૮૫૭	૩૨૪૪૬	૪૦૦ ૨

કમ્પાની પ્રિન્ટિ.

સને ૧૯૦૦ પહેલાં બાવોની ઉધલપાથલ.

નીચ પ્રમાણે ૧૮૮૨-૮૩-૮૪-૮૫-૮૬-૮૭ ના છ છ વર્ષના ઉંચામાં ઉંચા અને નીચામાં નીચા દરેક વર્ષના બાવ સમજવા.

વર્ષાને	ધરીને	વર્ષાને	ધરીને	વર્ષાને	ધરીને
મુંબઈ એન્ડ.		૧૫૫૦	૧૦૨૫	૮૫૦	૮૧૦
૧૦૩૫	૯૬૫	૧૮૧૫	૧૫૭૦	ડચીડ.	
૧૧૫૫	૧૦૩૫	૧૬૦૦	૧૦૩૦	૪૬૫	૪૨૫
૧૩૧૫	૧૧૨૦	૧૩૫૦	૧૨૦૦	૪૩૫	૩૪૫
૧૪૭૫	૧૨૭૫	ખરાઉ.		૪૦૫	૩૧૫
૧૪૭૫	૧૩૦૦	૫૬૦	૪૬૦	૫૬૦	૪૦૫
૧૪૦૦	૧૨૦૦	૫૭૦	૪૩૫	૭૨૦	૪૬૦
બરમા.		૭૮૦	૫૮૫	૫૬૦	૫૦૦
૪૩૫૦	૩૬૦૦	૭૭૭૦	૭૦૦	ન્યુ ગ્રેડ.	
૪૮૦૦	૪૦૭૫	૯૦૦	૭૩૫	૭૩૦	૫૧૫
૫૨૫૦	૪૬૦૦	૭૬૫	૭૫૦	૫૧૫	૪૦૦
૫૮૦૦	૪૮૫૦	જમશેદ.		૪૮૦	૩૮૦
૬૧૭૨૫	૫૧૨૫	૨૨૫	૨૦૫	૭૦૦	૪૫૦
૬૯૦૦	૬૪૫૦	૨૧૫	૧૪૫	૭૦૦	૫૦૦
આલકોક.		૧૫૫	૧૦૫	૫૪૦	૪૭૫
૨૬૦	૨૫૦	૨૩૦	૧૧૫	પ્રેસીડન્સી.	
૨૭૦	૨૬૫	૨૬૫	૧૬૦	૧૩૦૦	૧૧૮૫
૩૩૦	૨૫૦	૨૩૫	૨૨૫	૧૨૭૫	૧૧૨૫
૩૭૫	૨૫૦	હવ આહુ.		૧૩૩૫	૧૨૦૦
૪૧૫	૩૨૦	૮૭૫	૭૩૦	૧૫૦૦	૧૨૭૫
૩૨૫	૧૬૦	૮૮૫	૭૪૦	૧૪૨૫	૧૨૬૦
બો. ફ્લોર.		૧૦૦૦	૮૦૦	૧૩૩૫	૧૨૫૦
૯૦૫	૮૫૦	૧૧૫૦	૧૦૦૦		
૧૦૨૫	૮૬૫	૧૧૬૦	૯૪૦		

સને ૧૯૦૦ પહેલાં, ભાવોની ઉચલપાથણ.

વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને
ક્રમીય.		૨૭૭૫	૧૮૭૫	૩૧૧ ટકાની લોન.	
૫૨૫	૪૬૦	૨૬૩૫	૨૧૧૦	૧૦૦	૧૦૦
૫૩૦	૩૬૫	૨૫૬૫	૨૧૨૫	૧૦૦	૧૦૦
૪૦૦	૨૮૫	વેસ્ટર્ન ઇન્ડીઆ.		૧૦૪	૬૬
૬૫૫	૩૭૦	૭૬૦	૬૮૦	૧૦૬	૧૦૩
૬૨૦	૫૨૦	૭૨૦	૬૨૦	૧૧૦	૧૦૬
૭૪૦	૫૫૦	૭૪૦	૬૨૦	૧૦૧	૬૭
આર્મી કોલન.		૭૪૦	૬૬૦	ન્યુ સીડી.	
૪૨૫	૩૬૦	૭૪૦	૭૦૫	૧૧૧૦	૧૦૦૦
૪૦૦	૩૪૦	૧૦૩૦	૭૦૫	૧૦૮૫	૮૦૦
૩૮૦	૩૦૦	૮૧૦	૭૧૦	૮૮૫	૭૫૦
૫૩૫	૩૮૦	સ્વદેશ.		૬૬૫	૭૫૦
૬૭૦	૫૦૦	૫૩૫	૪૬૦	૧૧૪૫	૬૦૦
૬૬૦	૫૩૫	૫૫૦	૩૮૫	૧૧૦૦	૧૦૦૦
મંગળદાસ.		૬૨૫	૪૨૦	સાસુન.	
૬૪૫	૫૭૫	૮૮૦	૬૦૦	૧૪૫૦	૧૪૫૦
૬૫૫	૫૪૦	૭૬૦	૫૫૦	૧૪૫૦	૧૦૩૦
૭૪૦	૬૦૦	૬૭૫	૬૨૫	...	૧૦૩૫
૬૬૦	૭૨૦	ભોરારથ.		૧૪૪૦	૧૦૪૦
૬૨૦	૮૦૦	૧૬૨૫	૧૭૧૦	૧૩૫૦	૧૦૫૦
૭૬૦	૭૧૦	૧૬૨૫	૧૮૨૫	૧૦૭૫	૬૩૫
મદ્રાસ યુ.		૨૧૫૦	૧૮૭૫	નાગપુર.	
૨૩૭૫	૨૧૦૦	૨૩૦૦	૨૦૨૫	૧૨૨૫	૧૦૨૦
૨૫૦૦	૨૩૨૫	૨૪૦૦	૨૨૦૦	૧૨૦૦	૬૬૦
૩૦૦૦	૨૪૫૦	૨૨૨૫	૨૧૧૫	૧૪૮૦	૧૦૭૦
૩૨૦૦	૨૮૫૦	સાસાપુર.		૧૬૨૦	૧૨૬૫
૩૬૫૦	૩૧૨૫	૧૩૫૫	૬૬૦	૧૮૨૫	૧૪૩૫
૩૫૦૦	૩૦૫૦	૧૩૩૫	૧૨૧૦	૧૬૫૦	૧૪૧૫
મોનકથ.		૧૫૩૫	૧૨૭૫		
૧૬૦૫	૧૩૬૦	૧૬૩૫	૧૫૨૫		
૧૬૩૦	૧૪૫૦	૧૮૩૫	૧૪૫૦		
૧૮૮૫	૧૫૧૫	૨૦૩૫	૧૫૦૦		

ઉંચામાં ઉંચા ૧૮૬૬ માં.

એક ઝાંખી-આગલા જમાનાની.

વર્ષ	નફો-લગ્ગર	શેરદીક બહેંચણી	વર્ષ	નફો-લગ્ગર	શેરદીક બહેંચણી
જુન.	મોરારજી.		૧૮૯૫	૩,૦૦,	૧૦૦
૧૮૭૨	૪૧,	૪૦	૧૮૯૬	૩,૨૩,	૧૧૦
૧૮૭૩	૧,૪૩,	૧૦૦	૧૮૯૭	૩,૬૨,	૧૨૦
૧૮૭૪	૨,૭૪,	૨૦૦	૧૮૯૮	૩,૪૭,	૧૪૫
૧૮૭૫	૨,૪૫,	૧૭૦	૧૮૯૯	૩,૦૬,	૧૫૦
૧૮૭૬	૨,૨૧,	૧૪૦	૧૯૦૦	૧,૩૫,	૧૦૦
૧૮૭૭	૨,૪૫,	૧૩૦	૧૯૦૧	૧,૫૭,	૧૧૦
ડીસેમ્બર	સોલાપુર.		૧૯૦૨	૨,૧૧,	૧૨૫
૧૮૭૮	૧૫,	૨૦	૧૯૦૩	૨,૩૪,	૧૩૫
૧૮૭૯	૬૦,	૬૦	૧૯૦૪	૨,૯૬,	૧૬૦
૧૮૮૦	૧,૩૭,	૯૦	૧૯૦૫	૭,૬૫,	૪૦૦
૧૮૮૧	૧,૭૦,	૧૧૦	૧૯૦૬	૬,૭૨,	૩૫૦
૧૮૮૨	૧,૪૭,	૧૩૦	૧૯૦૭	૬,૭૧,	૩૫૦
૧૮૮૩	૧,૭૧,	૧૫૦	૧૯૦૮	૪,૯૩,	૩૦૦
૧૮૮૪	૧,૩૩,	૧૨૦	૧૯૦૯	૬,૧૯,	૩૦૦
૧૮૮૫	૫૫,	૭૦	૧૯૧૦	૫,૩૪,	૨૫૦
૧૮૮૬	૮૦,	૧૧૦	૧૯૧૧	૩,૦૬,	૨૨૫
૧૮૮૭	૧,૦૮,	૧૨૦	૧૯૧૨	૬,૪૭,	૩૦૦
૧૮૮૮	૧,૨૮,	૧૨૦	૧૯૧૩	૭,૨૭,	૩૦૦
૧૮૮૯	૧,૬૫,	૧૨૦	૧૯૧૪	૭,૮૨,	૩૦૦
૧૮૯૦	૧,૩૨,	૧૨૦	૧૯૧૫	૬,૪૮,	૩૦૦
૧૮૯૧	૧,૨૮,	૬૦	૧૯૧૬	૭,૮૧,	૪૨૫
૧૮૯૨	આગ-૧૦,	×	૧૯૧૭	૨,૨૭૮,	૧૦૦૦
૧૮૯૩	૧૧,	×	૧૯૧૮	૧,૭૨૧,	૬૫૦
૧૮૯૪	૨,૧૨,	૯૦	૧૯૧૯		
			માર્ચ	(પંદર માસ)	

મુંબઈની ચાલુ મીલો—એક ઉડતી નજર.

૧૮૯૦—૮૦

સને ૧૮૬૫ માં મુંબઈ ઇલાકામાં મુંબઈને નવાવનાર પ્રેમચંદ રાયચંદના યુગમાં ૩. મીલ કંપનીઓ બધી મળીને માત્ર ૧૩ હતી. ત્યારથી છઠ્ઠું વર્ષ ૧૮૭૧માં સૌથી પહેલી ઉચ્ચી પંક્તિની જે કંપની ઉભી થઈ તે મોરારજી મીલ હતી. આ સમય-માનવંતી કંપની સ્થપાયા પછી એ વર્ષે મદ્રાસ યુનાઇટેડ (૧૮૭૩) ઉભી થાય છે. આ વખતે ૧૮ મીલો હતી. ત્યાર પછીનું વર્ષ (૧૮૭૪). મુંબઈને માટે ખરેખર અત્યંત ફલદ્રૂપ તેમજ સ્મરણીય વર્ષ ગણી શકાય તેવું છે. તે વખતે હાલની અગ્રગણ્ય એ સદ્દર મીલ કંપનીઓ હસ્તિમાં આવે છે. એક તો, તાતા કંપનીની નાગપુર મીલ અને બીજી, મોરારજી ગોકલદાસની કું. ની સોલાપુર મીલ, હસ્તે મુખે હસ્તિમાં આવે છે. નાગપુર મીલની બાબત ચર્ચતાં, લખવામાં આવ્યું છે નં. .... with all this exercise of patience and perseverance, of trials and disappointments ... prosperity accompanied the mill as years went on"—D. E. Wacha, (P. 29, Life and Lifework of J. N. Tata). આ મીલની આખાદી વિષે સર દીનશ વાચ્છા તેજ સ્થળે લખે છે નં ૧૯૧૩ના ડીસેમ્બર મુંબઈમાં નાગપુર મીલ પોતાના ભાગીદારોને ૩.૨૪૩૯ લાખ આપ્યા છે. એટલું જ નહિ પણ દર શેર દીઠ તેવાજ એક શેર ૩.૫૦૦નો ખુદાખુદ આપ્યો છે. મીલ નાગપુર મીલની બેનપણી માસ સોલાપુર મીલ વિષે લખવામાં આવ્યું છે નં, “આ સોલાપુર મીલ મોરારજી મીલ કરતાં પણ વધારે લાભ આપનારી થશે એમ મોરારજી શેઠ આગળથી ઘણીવાર કહેતાં, અને પરિણામે થયું પણ તેમજ,”—સંઘવીકૃત “મોરારજી ગોકળદાસનું ચરિત્ર”. હવે

મુંબઈની ચાલુ મીસો—એક ઉડતી નજર.

આ વર્ષમાં પાછી બીજ જે એનપબીઓનો જન્મ થયો તે પણ કાંઈ નાની સૂતી નથી. ખટાકિ, ન્યુએટ, ફરલા, સામુન ઉભી થઈ અને ૧૮૭૬માં મીસ માનેકેજી પીટીટ મીલનો જન્મ થયો. ૧૮૭૮માં બંધી મળીને હિન્દમાં ૨૦ થી ૨૫ મીસો હતી. ૧૮૭૯માં બોમ્બેડાઈંગ હસ્તિમાં આવી ત્યારે હિન્દમાં ૫૬ મીસો હતી, ૧૮૮૦ લાખ ત્રાક હતી. ૧૩ હજાર શાળો હતી. આસરે હમેશા ૪૩ હજાર મજૂરો કામ કરતાં અને ૨૫ લાખ રૂના ગાંસડીઓ વપરાતી, જેમાંની ૨૫ લાખ મુંબઈ ખાતે વપરાતી, જ્યાં મજૂરની સંખ્યા ૩૦ હજાર હતી.

૧૮૮૦-૮૦.

સને ૧૮૮૦માં કોલાખા લેન્ડ મીલ ઉભી થઈ, ને ૧૮૮૬માં. (સર જે. એન. તાતાનું સ્વદેશીપણું સૂચવતી) સ્વદેશ મીલ ઉભી થઈ જ્યારે ૧૮૮૮માં કરીમબાઈ મીલ હસ્તિમાં આવી ફરામજી પીટીટ મીલ ૧૮૮૧માં થઈ હતી.....૧૮૯૦ની સાલમાં હિન્દમાં ૧૩૭ મીસો હતી, તેમાંથી મુંબઈ ઇલાકા મધ્યે ૯૪ મીસો હતી ને તે વખતે ૨૩૫ લાખ ત્રાક તેમજ ૧૭૫૫ હજાર શાળા ઇલાકા ખાતે ઉપયોગમાં આવતી હતી. હિન્દમાં ૧૦ લાખ, અને (તેમાંથી) ઇલાકામાં ૭૫ લાખ : અને (તેમાંથી) ૬૫ લાખ રૂની ગાંસડીઓ મુંબઈમાં વપરાતી, જ્યાં મજૂરની સંખ્યા ૬૦ હજાર હતી.

૧૮૯૦-૧૯૦૦.

લેવે ૯૧ની સાલમાં કેસ્ટ મીલ ઉભી થઈ. ૯૨માં સ્ટેન્ડર્ડ, ૯૩માં માધવજી, ૯૪માં પખાનીને મંમળદાસ, જ્યારે ૯૬માં કોલ્ડનુર, લક્ષ્મીકોટન, ગ્લોબ તથા ગોલ્ડમોહાર મીસો ઉભી થઈ. આ દાયકામાં શેર બજારની ગાણીતી ને માનીતી મીસો જેવામાં આવે છે. ૯૭માં સેન્યરી મીલ ઉભી થઈ.....૧૯૦૦માં હિન્દ ખાતે જ્યારે ૧૯૩

મુંબઈની ચાલુ મીલો-એક ઉડતી નજર.

મીલો હતી ત્યારે ઇલાકામાં (તેમાંથી) ૧૩૬ અને મુંબઈમાં (તેમાંથી વળી) ૮૨ મીલો હતી. ઓગણીશમી સદીના આ છેલ્લા દાયકામાં ૧૯૦૦ની સાલમાં જ્યારે હિન્દમાં ૧૪૫ લાખ ૩ની ગાંસડીઓ ખપતી ત્યારે ઇલાકામાં ૯૫ લાખ અને મુંબઈમાં ૧૫૫ લાખ ગાંસડીઓ વપરાઈ જતી. આવખતે મુંબઈમાં મીલમળુરો ૭૩ લગ્ગર હતાં.

૧૯૦૦-૧૯૧૦.

વીસમી સદીના પહેલા દાયકામાં દરેક વર્ષે એક જાણીતી મીલ ઉભી થતી ગઈ છે, તે શુભચિન્હ ગણાય. ૧૯૦૩માં અમદાવાદ એડવાન્સ, ૧૯૦૪માં કાજલબાઈ, ૧૯૦૫માં ન્યુ સીટી એન્ડ બોમ્બે, ૧૯૦૬માં શીનલે, ૧૯૦૭માં હન્દોર માલ્વા, ૧૯૦૮માં વિખલું કોટન, ૧૯૦૯માં સ્વાન અને ૧૯૧૦માં એડવર્ડ સાસુન કંપનીઓ એક પછી એક જન્મ પામતી ગઈ.....૧૯૧૦માં બધી મળીને હિન્દમાં ૨૬૩ મીલો હતી તેમાંથી ઇલાકાની ૧૮૭ અને મુંબઈની ૯૦ માં એક ઓછી હતી. હિન્દમાં તે વખતે ૧૯ લાખ ૩ની ગાંસડીઓ ખપી જતી તેમાંથી ઇલાકાની ૧૩૫ લાખ અને મુંબઈની ૯૫ લાખ ખપતી. આ વખતે હિન્દમાં ૨૫ લાખ મળુર કામ કરતાં, તેમાંથી ઇલાકાના ૧૫ લાખ, તે મુંબઈના ૧ લાખથી વધારે હતા.

૧૯૧૦-૧૯૨૦

આ બીજા દાયકામાં ખાસ કરીને ૧૯૧૨ માં કસ્તુરચંદ, પર્લ ને સીમ્પ્લેક્સ; ૧૯૧૩ માં તાતા મીલ; ૧૯૧૪ માં ઐડ્યરી અને મથુરાદાસ અને ઘણું ખર્ચે ૧૯૧૫ માં શાપુરજી ભર્યા મીલ કંપની ઉભી થઈ. ત્યાર પછી યંત્ર સામગ્રી લગાવને લીધે મળી નહિ શકવાથી બીજી નવી મીલો ઉભી થતી અટકી ગઈ છે; જે કેળુની મીલોમાંથી નવી કંપનીઓ ઉભી થાય છે.....૧૯૧૮ ની સાલમાં બધી મળીને હિન્દમાં ૨૬૨ મીલો હતી તેમાં ઇલાકાની ૧૭૮ અને

મુંબઈની ચાલુ મીલો—એક હિસાબી નજર.

મુંબઈની (હાલમાં) ૮૭ મીલો ગણવી. ૧૯૧૮ માં ૩ની ગાંસડીઓ હિન્દમાં ૨૧ લાખ ખર્ચ હતી જેમાંની ઇલાકાની ૧૪૫ લાખ અને મુંબઈની ૧૦૫ લાખ હતી. હિન્દની મીલોએ, ૧૯૧૭ માં કાપડ રૂ. ૧૭ કરોડ ૧૨ લાખનું બનાવ્યું જ્યારે ૧૯૧૯ માં રૂ. ૩૯ કરોડ ૪૦ લાખનું બનાવ્યું હિન્દમાં મજૂરો ૧૯૧૮ માં ૨૫૫ લાખ હતાં જેમાં ઇલાકાના ૨ લાખ અને મુંબઈના ૧૧ લાખ મજૂર હતા.

A—હિન્દમાં.   **B**—ઇલાકામાં.   **C**—મુંબઈમાં.

મીલો, ટ્રાકો અને શાળો.	૧૯૧૦	૧૯૧૦	૧૯૧૦	૧૯૦૦	૧૯૧૦	૧૯૨૦
મીલો						
A	...	૫૬	૧૩૭	૧૯૩	૨૬૩	૨૬૨
B	૧૪	૪૨	૯૪	૧૩૬	૧૮૭	૧૭૮
C	૧૦	૩૨	૭૦	૮૨	૮૯	૮૭
શાળો (હજારમાં)						
A	...	૧૩૫	૨૩૫	૪૦	૮૩	૧૧૬
B	૪૫	૧૨૫	૧૭૫	૩૧	૬૫	૯૩
C	૪	૧૧	૧૪	૨૨	૪૨	૫૯
ટ્રાકો (લાખોમાં)						
A	...	૧૪૫	૩૩	૫૦	૬૨	૬૬
B	૩૫	૧૧૫	૨૩	૩૪	૪૩	૪૬
C	૩	૧૦	૧૯	૨૫	૨૮	૨૮

કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.

નીચે મુજબ ૧૯૦૯ થી ૧૯૧૯ સુધી. (ડીસેમ્બર સુધી)
A-શેર ટીક વહેંચણી ટકા. **B**-નફો હવરમાં. **C**-આપેલી વહેંચણી હવરમાં.

A	B	C	A	B	C
અમદાવાદ એડવાન્સ.			હન્ડીઅન મેન્ચુ.		
(જુન)			(૧૯૧૨ થી)		
૪	૫૫	૩૫	૪	૧૮૭	૩૬
૬	૧૦૬	૫૩	૨૧	૭૩	૨૨
૬	૧૬૩	૫૩	x	-૩૫	x
૯	૧૯૬	૮૦	૨	...	...
૧૨	૩૦૨	૧૨૦	૬	૧૩૫	૫૪
૧૦	૨૨૧	૧૦૦	૧૫	૪૭૬	૧૩૫
૬	૯૭	૬૦	૧૦	૩૧૫	૯૦
૧૨	૩૧૪	૧૨૦	...	...	...
૨૦	૬૪૫	૨૦૦	એડવર્ડ સાસુન.		
૩૬	૧૧૦૦	૩૬૦	(૧૯૧૨ થી)		
૩૬	૯૩૧	૩૬૦	૪	૧૩૬	૬૮
હન્દાર માલવા.			૫	૧૨૮	૮૫
(૧૯૧૧ થી)			x	૧૦	x
૪	૧૧૪	૬૦	૫	૧૩૦	૮૫
૮	૪૫૩	૧૨૦	૫	૨૧૨	૮૫
૧૨	૪૭૧	૧૮૦	૬	૨૩૪	૧૦૨
૧૩	૫૧૧	૧૯૫	૧૦	...	...
૧૮	૮૦૫	૨૭૦	...	...	...
૫૦	૧૪૭૧	૭૫૦	એમ્પરર એડવર્ડ.		
૪૫	૧૨૨૭	૬૭૫	(૧૯૧૨ થી)		
૩૭	...	...	૮	૧૮૩	૮૩
...	...	...	૯	૨૩૯	૧૩૫

કંપનીના નફા અને બહેંચણીઓ.

A	B	C	A	B	C
૬	૪૬	૪૫	૫	૬૮	૭૫
૭	૩૧૮	૧૦૫	૯	૩૩૨	૧૩૫
૧૨	૪૬૨	૧૮૦	૨૦	૮૧૮	૩૦૦
૨૦	૬૮૭	૩૦૦	૪૦	૧૨૫૦	૬૦૦
૨૩	...	...	*૩૨	૧૨૫૦	૬૦૦
...	...	...			
કરીમલાઈ. (૧૯૦૫ થી)			કસ્તુરચંદ. (૧૯૧૫ થી)		
૧૫	૬૨૩	૧૬૫	૧૭	૨૦૬	૮૪
૧૩૧	૪૫૧	૧૦૮	૩૫	૬૦૬	૪૨૦
૧૦	૧૮૮	૮૦	૩૮	૧૦૧૦	૬૧૭૪
૩	-૩૧૭	૨૪	૨૦	૬૬૮	૩૬૦
x	૭૪	x	કોલાબા.		
x	-૪૪	x	ગુન) (૧૯૧૦ થી)		
x	-૪૮	x	૧૧૧	૩૪૦	૩૨૦
૯	૩૬૧૭	૧૭૨	૧૧૧	૨૫૬	૩૨૦
૧૨	૧૧૭૧	૯૬	{ ૧૧૧	૫૦૧૭	૩૨૦
x	૩૧	x		ડીસેમ્બર સુધી	
૧૭૧	૪૪૪	૧૧૫		૩૧૧૭	૨૦૦
૧૪	૪૬૮	૨૭૨	૧૨	૬૦૩	૩૪૦
૩૫	૧૦૦૮	૪૮૪	૧૧૧	૫૦૦	૩૨૦
*૧૪૧	૫૩૪	૩૯૬	૧૨	૫૦૦	૩૪૦
કેસંટ. (૧૯૧૨ થી)			૧૧૧	૩૩૫	૩૨૦
૯	૪૪૧	૧૩૫	૨૧૧	૮૭૪	૬૦૦
૧૨	૪૨૬	૧૮૦	૧૧૭	૮૬૭	૪૮૦
			૩૦	૧૮૪૪	૮૪૦

કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.

વહેં. ટકા.	નફો હજારમાં.	વહેંચણી હજારમાં.	વહેં. ટકા.	નફો હજારમાં.	વહેંચણી હજારમાં.
કોહીનુર. (૧૯૧૧ થી)			ગ્લોબ. (૧૯૧૪ થી)		
૫	૧૧૪	૯૩	x	-૩૯૭	x
૧૦	૩૩૬	૧૮૫	x	-૧૮૦	x
૧૦	૩૦૧	૧૮૫	x	૭	x
૬	૧૨૯	૧૧૪	x	૯૨	x
૬	૧૯૦	૧૧૪	x	...	x
૮	૨૭૫	૧૪૮	...	...	...
૩૯	૧૧૭૧	૭૨૪	ગોલ્ડ મોહોર. (૧૯૧૧ થી)		
૪૫	૧૬૪૫	૮૩૬	x	૩૧	x
૧૨૦	૩૦૭૭	૨૨૨૯	૧૦	૨૬૫	૭૬
ખરાઉ. (૧૯૦૯ થી)			૧૦	૩૧૪	૭૬
(જુન)			૮	૧૧૨	૬૧
૭	૨૦૨	૭૦	૬	-૧૩	૪૫
૫	૧૪૬	૫૦	૭	૨૧૨	૫૩
૬	૨૧૯	૬૫	૨૦	૩૭૬	૧૫૨
૮	૨૭૭	૮૫	૩૫	૩૪૨	૨૬૭
૧૧	૩૬૭	૧૦૯	...	...	...
૯	૩૬૩	૮૯	ડીકી. (૧૯૧૩ થી)		
૮	૨૩૮	૭૯	૧૬	૫૭૮	૨૩૪
૧૫	૫૪૦	૧૪૯	૧૮	૭૩૪	૩૫૧
૩૨	૯૫૨	૩૨૩	૧૬	૪૦૨	૩૧૨
૮૫	૨૦૪૪	૮૪૫	૧૪	૧૬૨	૨૭૩
૪૫	૧૧૫૦	૪૫૬	૨૬	૧૦૦૯	૫૦૭
			*૮	...	...

કંપનોના નફા અને બહેંચણીઓ.

બહેં. ટકા. નફા હમરમાં.	બહેંચણી હમરમાં	બહેં. ટકા. નફા હમરમાં.	બહેંચણી હમરમાં.
તાતા મીલ. (૧૯૧૭ ડીસે. સુધી)			
x	૮૭	x	
(૧૯૧૯ માર્ચ સુધી)			
૩	૫૦૬	૯૦	
ન્યુ ગ્રેટ. (૧૯૧૦ થી)			
૩	૩૦	૪૫	
x	૧૩	x	
૭૧૧	૨૯૪	૧૧૨	
૭૧૧	૨૬૫	૧૧૨	
૫૧૧	૧૪૨	૮૨	
x	૧૦૫	x	
૬	૨૩૫	૯૦	
૨૫	૭૭૬	૩૭૫	
૨૫	૧૧૧૦	૩૭૫	
૪૭૧	૧૬૭૨	૭૧૨	
ન્યુ સીટી. (૧૯૦૯ થી)			
૧૦	૧૦૭	૬૦	
૧૦	૮૧	૬૦	
૧૦	૪૭	૬૦	
૧૨	૨૨૮	૭૨	
૧૨	૧૧૫	૭૨	
૧૩	૨૪૬	૭૮	
૧૨	૧૩૦	૭૨	
૧૨	૯૯	૭૨	
પબ્લિકી. (૧૯૧૨ થી)			
૪	૨૫૧	...	
x	૫૯	x	
x	-૩૬	x	
x	૫૦	x	
x	-૭૦	x	
૬	૨૭૨	...	
*૫	૩૨૬	૧૨૦	

કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.

વહેં. ટકા.	નફા-હગરમાં.	વહેંચણી હગરમાં.	વહેં. ટકા.	નફા હગરમાં.	વહેંચણી હગરમાં.
------------	-------------	--------------------	------------	----------------	--------------------

પર્લ. (૧૯૧૪ થી)		
x	-૧૬૧	x
૫	૪૦૪	૯૯
૧૪	૬૯૯	૨૭૯
૩૦	૧૨૯૮	૫૯૯
*૨૫	૧૨૯૬	૬૩૯

ફેરામથ. (૧૯૧૨ થી)		
૧૦	૨૧૫	૧૨૫
૧૦	૧૭૪	૧૨૫
૪	૨૨	૫૦
૪	૧૫૦	૫૦
૧૦	૩૭૧	૧૨૫
૧૨	૩૫૮	૧૫૬
૨૦	૫૨૫	૨૫૦
...	...	...

ફાઇલ. (૧૯૧૧ થી)		
૬	૪૨૪	૧૦૮
૧૩	૯૩૮	૨૩૪
૧૬	૬૮૩	૨૮૮
૧૨	૨૧૯	૨૧૬
૧૨	૫૦૧	૨૧૬
૨૨	૮૩૨	૩૯૬
૫૦	૧૭૧૦	૯૦૦
*૪૧	૧૮૫૧	૯૩૬

ફીનલે. (૧૯૦૯ થી)

x	૧૧૦	x
૭	૧૫૫	૧૦૫
૪	૧૨૭	૬૭
૧૧	૨૬૮	૧૬૫
૭	૨૧૮	૧૪૦
x	૯૮	x
x	૧૦૦	x
૬	૨૭૧	૧૨૦
૨૦	૯૦૫	૪૦૦
૨૮	૧૧૪૭	૫૬૦
...	...	...

શીનીકસ.

૬	૧૪૩	૪૮
૬	-૧૦	૪૮
૬	-૨૦	૪૮
૧૨	૪૧૦	૧૦૦
૧૫	૪૩૯	૧૨૦
૧૨	૨૪૦	૯૬
૧૦	૨૫૩	૮૦
૨૦	૪૪૫	૧૬૦
૫૦	૧૧૪૪	૪૦૦
*૭૨	૮૮૦	૭૨૦

બ્લોચીંગ. (૧૯૧૦ થી)

૫	૧૩૭	૬૦
૫	૧૦૮	૬૦

કંપનીના નફા અને બહેચણીઓ.

બહે. ટકા.	નફા-હમરમાં.	બહેચણી હમરમાં.	બહે. ટકા.	નફા-હમરમાં.	બહેચણી હમરમાં.
૯	૨૦૫	૧૦૮	૧૬	૫૫૦	૨૭૪
૯	૨૦૩	૧૦૮	૧૬	૫૪૦	૨૭૪
૫	૭૧	૬૦	૧૬	૭૦૦	૨૭૪
૧૮	૪૫૯	૨૧૬	૨૪	૧૨૨૮	૪૧૦
૨૭	૬૫૮	૩૩૦	૭૦	૨૩૧૦	૧૨૦૫
૨૭	૫૯૪	૩૩૦	૮૩	૫૬૨૬	૨૫૮૯
૨૨	૩૯૮	૨૭૦	...	...	...
...	...	...	...	...	...

મંગળદાસ.

બાબે કોટન. (૧૯૧૫ થી)

x	૪૧	x
x	૧૦૭	x
૧૬	૩૨૪	૯૫
૨૪	૬૫૧	૨૮૫
...	...	...

બેલ્કરી. (૧૯૧૦ થી)

૫	૬૫	૪૦
...	૩૪	...
૨૬	૫૫૦	૨૬૦
*૨૦	...	...

બા. ડામંગ. (૧૯૦૯ થી)

૧૧	૪૭૧	૧૮૮
૧૨	૪૨૪	૨૦૫
૧૦	૩૧૪	૧૭૧
૨૨	૯૫૧	૩૭૬

x	૩૯	x
x	૬૧	x
૬	૧૫૨	૯૦
૧૬	૬૦૧	૨૪૦
૧૬	૪૪૮	૨૪૦
૧૦	૨૫૨	૧૫૦
૬	૩૪૨	૧૮૦
૨૮	૯૧૮	૪૨૦
૯૮	૧૬૮૨	૧૪૭૦
૫૦	૧૬૬૪	૭૫૦
x	૪૦૧૩	(વેચાઈ)

માધવજી.

૧૭	૩૫૦	૨૦૪
૧૦	૨૬૦	૧૨૦
૧૩	૨૮૫	૧૫૭
૩૦	૬૧૨	૪૦૫
...	...	...
૧૭	૪૧૬	૨૨૯

કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.

વહેં. ટકા	નફા હમરમાં	વહેંચણી હમરમાં	વહેં. ટકા	નફા હમરમાં	વહેંચણી હમરમાં
૨૦	૬૯૯	૨૭૦	૬૦	૧૮૦૬	૬૯૦
૪૦	૧૦૭૩	૫૪૦	૩૦	૮૯૦	૩૪૫
૧૧૦	૨૧૫૬	૧૪૮૫	લફ્તીકોટન (૧૯૧૨ થી)		
*૪૦	૧૧૪૮	૬૭૫	૬	૪૦૧	૯૬
માનેકજી.			૬	૨૯	૯૬
૧૪	૬૭૮	૫૨૩	૧૦	૪૧૨	૧૬૦
૬	૩૧	૨૧૬	૧૦	૩૬૯	૧૬૦
૨	-૨૨૨	૭૨	૧૦	૪૨૯	૧૬૦
૫	૫૫૧	૧૮૦	૧૫	૭૪૦	૨૪૦
૧૦	૭૬૭	૩૬૦	૧૫	૯૦૨	૨૪૦
૫	૧૯૯	૧૮૦	...	...	...
૫	૬૮૪	૧૮૦	વિંબુકોટન (૧૯૧૭) થી		
૧૦	૧૯૪૫	૩૬૦	૫	૭૦૧	૮૦
૧૭	૩૨૭૫	૬૩૧	૧૫	૧૧૫૮	૨૪૦
૩૫	૧૮૬૧	૧૨૬૩	...	...	...
...	.....	...	સ્વદેશી.		
(જીન)	મોરારજી.		૧૪	૩૬૮	૨૮૦
૨૫	૪૦૭	૨૮૭	૧૦	૨૮૩	૨૦૦
૨૦	૩૨૦	૨૩૦	૯	૨૦૨	૧૮૦
૧૨	૧૯૪	૧૩૮	૨૪	૯૦૦	૪૮૦
૧૭	૩૫૫	૨૦૧	૨૨	૭૫૮	૪૪૦
૧૫	૩૭૪	૧૭૨	૧૬	૫૧૫	૩૨૦
૧૧	૨૮૪	૧૨૬	૧૯	૭૫૩	૩૮૦
૮	૨૧૨	૯૨	૩૦	૧૧૩૪	૬૦૦
૧૨	૪૪૬	૧૩૮	૫૮	૨૪૧૪	૧૧૬૦
૨૫	૮૧૨	૨૮૭	*૪૬	૨૯૫૧	૧૧૬૦

કંપનીના નફા અને 'વહેંચણીઓ.

વહેં. ટકા	નફા હજારમાં	વહેંચણી હજારમાં	વહેં. ટકા	નફા હજારમાં	વહેંચણી હજારમાં
સ્વાન.			૧૮	૧૨૨૧	૩૩૩
			૧૪	૫૪૫	૨૫૯
			૭	૧૫૮	૧૨૯
૪	૬૨	૪૦	૯	૧૬૭	૧૬૬
x	૫	x	૨૫	૧૦૫૦	૪૬૨
x	-૫	x	૬૦	૨૨૪૦	૧૧૧૦
૮	૧૫૫	૮૦	૬૮	૨૧૧૩	૧૨૫૮
૮	૧૧૮	૮૦	...	...	...
x	-૮	x	સોલાપુર. (૧૯૧૧) થી		
x	૧૧૪	x	૨૨૧૧	૩૦૬	૧૮૦
૧૧	૨૪૪	૧૧૦	૩૦	૬૪૬	૨૪૦
૨૪	૫૭૦	૨૪૦	૧૫	૬૧૧	૧૨૦
૪૪	૮૯૭	૪૪૦	૩૦	૭૮૨	૨૪૦
...	...	...	૩૦	૬૫૦	૨૪૦
શાપુરજી. (૧૯૧૭) થી			૪૨૧૧	૭૮૭	૩૪૦
૧૦	૬૪૪	૫૦૦	૧૦૦	૨૨૭૮	૮૦૦
*x	૪૫૬	x	*૪૨	૧૭૨૦	૫૨૦
સીમ્પલેક્ષ. (૧૯૧૫) થી			સ્ટેન્ડર્ડ. (૧૯૧૧ થી)		
૧૦	૨૭૧	...	૫	૯૪	૫૦
૨૦	૬૬૫	૫૮	૧૫	૩૮૬	૧૫૦
૫૦	૧૨૬૧	૬૦૦	૧૬	૩૭૨	૧૬૦
*x	-૪૫૭	x	૯	૧૬૦	૧૦૮
સેન્યરી			૧૦	૨૩૭	૧૨૦
૮	૨૪૧	૧૪૮	૨૮	૬૬૦	૩૩૬
૩	૭૨	૫૫	૫૦	૧૧૩૪	૬૦૦
૩	-૭૫	૫૫	*૩૫	૬૯૭	૪૨૦

કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.

વહેં. ટકા.	નફા-હમરમાં.	વહેંચણી હમરમાં.	વહેં. ટકા.	નફા-હમરમાં.	વહેંચણી હમરમાં.
------------	-------------	--------------------	------------	-------------	--------------------

આલકોડ. (૧૯૧૬થી)

૧૦૦	૧૬૫૬	૫૭૫
૧૦૦	૧૪૫૦	૫૭૫
૧૦૦	૧૩૬૮	૮૬૨
...	.....	...

(મે) ખરમા.

૩૦	૧૧૧૫	૯૦૦
૨૦	૧૨૭૨	૧૦૫૦
૨૦	૧૨૫૭	૧૦૫૦
૨૦	૧૨૬૪	૧૦૫૦
૪૦	૨૮૪૭	૨૧૦૦
૪૦	૨૮૫૫	૨૧૦૦
૪૦	૨૮૪૨	૨૧૦૦
૪૦	૨૮૪૫	૨૧૦૦
૩૨	૨૨૧૮	૧૬૮૦
૩૨	૨૨૦૫	૧૬૮૦
૨૪	૨૨૦૫	૧૭૬૪

તાતા હાયડ્રો. (૧૯૧૬થી)

શ્રુત	ધસારા	પ્રે. વહેં.
૪૥૥	૫૧૯	૭
૭૥૥	૧૭૧૭	૩૦૦
૮	૧૮૭૮	૪૦૦
...	૧૩૪૫	૬૦૦

ગ્રામ. (૧૯૧૭થી)

૧૪	૩૩૩૮	૧૫૧૨
૧૬	૩૯૨૩	૧૯૯૨
...	.....	.....

તાતા આર્યન એરડી. (૧૯૧૩થી)
(શ્રુત)

...	૮૫૮	.....
૬	૨૨૬૪	૮૯૭
૮	૨૫૧૬	૧૧૯૬
૧૫	૬૮૨૯	૨૨૫૦
૨૦	૧૧૦૭૬	૩૦૦૦
૨૦	૧૦૫૭૦	૩૦૦૦
(માર્ચ)	૩૯૧૮	૮૦૦
૫૥		

(શ્રુત) તાતા ડીફેન્ડ.

...	૮૫૮	.....
...	૨૨૬૪	.....
૨૫	૨૫૧૬	૧૬૮
૧૮૦	૬૮૨૯	૧૨૧૮
૨૯૨	૧૧૦૭૬	૧૯૬૮
૨૯૨	૧૦૫૭૦	૧૯૬૮
(માર્ચ)	૩૯૧૮	x
x		

કંપનીના નફા અને વહેંચણીઓ.

વહેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વહેંચણી હજારમાં.	વહેં. ટકા.	નફો-હજારમાં.	વહેંચણી હજારમાં.
(ગુન)	સ્ટીમર.		ન્યુ ગુનીઅન ફંડાર. (૧૯૧૬-૧૮)		
૮૧૧	૮૮૭	૩૮૨	૫	૨૧૫	૩૦
૬	૫૭૨	૨૭૦	૨૫	૬૮૧	૧૫૦
૬૧૧	૬૬૬	૨૯૨	૨૫	૫૯૦	૧૫૦
૬૧૧	૬૪૪	૨૯૨	...	...	...
૬	૫૨૦	૨૫૦	અમદા. ઇલેક્ટ્રીક (૧૯૧૬-૧૮)		
૪	૪૭૫	૧૮૦	x	૧૭	x
૪	૫૧૬	૧૮૦	૪	૪૪	૨૦
૭	૯૨૨	૩૧૫	૬	૫૮	૩૦
૧૧	૧૨૧૪	૪૯૫	...	...	...
૧૯	૨૦૬૦	૮૫૫	જુદી. (૧૯૧૬-૧૮)		
૧૭	૨૨૫૧	૮૧૦	x	૨૦	x
બોમ્બે ફંડાર.			૧૨૧૧	૩૭૮	૧૫૦
૨૦	૧૩૯	૭૨	૩૦	૮૪૬	૪૦૫
૮	૩૦	૨૮	ઇન્ડીઅન સીમેન્ટ (૧૯૧૭-૧૮)		
૧૦	૯૨	૩૬	૬	૨૭૪	૧૧૪
૧૨	૧૨૨	૪૩	૮	૪૧૫	૧૫૨
૧૩	૧૦૦	૪૬	કદની ઓરડી. (૧૯૧૭-૧૮)		
x	-૭	x	૨૭૧	૧૫૧૭	૩૯૫
૮	૩૬	૨૮	૧૫	૧૩૦૮	૨૧૫
૪૫	૩૧૨	૧૬૨	...	.....	...
૧૦૦	૭૪૮	૩૬૦	કદની ડીફેડ.		
૭૦	૬૮૫	૨૫૨	૪૭૪	૧૫૧૭	૨૯૫
૧૪૦	...	...	૧૮૬	૧૩૦૮	૧૧૬
			...	.....	...

શેરોની ભાવની વધઘટ.

વહે. ટકા.	નફો-હગરમાં.	વહેચણી હગરમાં.	વહે. ટકા.	નફો-હગરમાં.	વહેચણી હગરમાં.
સેન્ટ્રલ માધનીગ.			૩૦	૮૦૨૮	૪૭૮૧
૧૦	૧૭૪૬	૫૦	૩૦	૭૮૪૫	૧૫૫૦૩
૧૦	૧૩૯૫	૫૦	મુંબઈ બેંક. (૧૯૧૨-૧૮)		
૨૦	૧૨૬૮	૧૦૦	૧૪	૧૪૪૦	૧૪૦૦
૫૦	૧૬૫૭	૩૦૦	૧૪	૧૮૩૨	૧૪૦૦
૪૦	૧૨૯૧	૨૦૦	૧૫	૧૮૬૯	૧૫૦૦
૨૦	૯૨૦	૧૦૦	૧૫	૧૭૪૫	૧૫૦૦
...	...	...	૧૫	૨૪૬૫	૧૫૦૦
શીવરાજપુર (૧૯૧૩ થી)			૧૭	૨૬૮૬	૧૭૫૦
૧૭૧૧	૧૭૪	૮૭	૧૯	૨૮૪૩	૧૮૫૦
x	૨૦	x	ઈન્ડિયા બેંક. (૧૯૧૪ થી)		
૧૦	૭૬	૫૦	૬	૩૫૧	૩૦૦
૩૦	૨૬૨	૧૫૦	૬૧૧	૪૪૭	૩૨૫
૫૫	૪૨૭	૨૭૦	૮	૭૨૧	૪૦૦
૨૦	૧૩૫	૧૦૦	૧૦	૭૨૧	૫૦૦
...	...	...	૧૨	૧૦૧૫	૬૦૦
પેટ્રોલ. (૧૯૧૭-૧૮)			૧૪	૧૧૬૧	૭૦૦
(બુલાબ)	પૌંડ.	પૌંડ.	સેન્ટ્રલ બેંક. (૧૯૧૨-૧૮)		
૭૧૧	૨૯૯	૨૯	૬	૬૧	૩૬
૧૨૧૧	૩૭૧	૯૮	૩	૯૭	૪૫
ઝોરીએન્ટલ લીમા કુ. (૧૯૧૨-૧૮)			x	૬૦	x
૨૦	૬૬૬૦	૪૬૦૪	૪૧૧	૭૭	૬૭
૩૦	૬૯૪૪	૪૩૫૬	૬૧૧	૧૮૨	૯૭
૩૦	૭૨૪૬	૪૪૧૯	૭૧૧	૨૮૮	૧૩૨
૩૦	૭૨૯૬	૪૩૬૪	૮૧૧	૫૨૨	૨૧૨
૩૦	૭૫૪૧	૪૩૫૮			

શેરોના ભાવની વધઘટ.

નીચે મુજબ ૧૯૧૧થી ૧૯૧૯ સુધી દરેક વર્ષના ભાવ.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
અમદા. એડવાન્સ.		૧૫૯૫	૧૨૧૦	૧૮૭૦	૧૨૪૦
૫૯૦	૪૩૦	૧૫૬૦	૧૩૧૫	૨૭૦૦	૧૬૫૦
૮૯૦	૫૮૦	૧૫૦૦	૧૨૬૫	૬૧૦૦	૨૨૧૦
૯૫૫	૭૫૫	૧૩૬૦	૧૨૯૦	૭૦૦(૦)	૩૨૦૦
૮૫૦	૭૬૦	૧૪૪૫	૧૩૫૦	૩વીડ	
૮૨૫	૭૧૫	૧૪૨૦	૧૧૦૦	૩૮૫	૩૫૫
૧૦૩૦	૭૮૦	૧૬૭૫	૧૨૮૦	૫૦૫	૪૧૦
૧૧૫૦	૮૦૦	૨૫૨૫	૧૪૧૦	૫૪૦	૪૪૦
૧૭૫૦	૧૦૧૦	કોહીલર.		૫૦૫	૪૫૦
૨૧૦૦	૧૨૫૦	૬૭૫	૬૧૫	...	...
ઇન્ડોર. (૧૯૧૮થી)		૮૬૫	૭૩૫	૬૧૦	૪૧૭૦
૪૨૫	૨૩૫	૮૧૦	૭૬૦	૬૭૫	૪૨૦
૫૦૦	૨૫૦	૭૬૫	૬૫૫	૬૬૫	૫૧૦
એમ્પર એડવર્ડ.		૬૮૫	૫૯૦	૧૪૦૫	૫૪૫
(૧૯૧૭થી)		૭૮૫	૬૨૦	તાતા મીલ (૧૯૧૭થી)	
૨૯૦	૨૦૫	૧૦૪૦	૬૯૦	૯૧૫	૫૦૦
...	...	૧૯૫૦	૯૮૦	૧૦૧૫	૮૦૦
૧૦૦૦	૬૨૦	૨૯૩૦	૧૦૫૦	૧૪૮૦	૧૦૪૦
કસ્તુરબેંક. (૧૯૧૮થી)		ખટાઇ.		ન્યુમેટ	
૮૦૦	૫૧૦	૮૪૦	૬૧૦	૧૯૦	૧૬૦
૨૧૭૦	૧૦૦૦	૧૪૪૫	૮૫૦	૨૬૦	૧૯૦
કોલાખા.		૧૩૫૦	૧૩૦૦	૨૭૦	૨૪૦
૧૨૧૦	૧૦૭૦	૧૩૮૦	૧૩૩૫	૨૩૦	૨૦૦
		૧૩૮૦	૧૨૧૦	૨૧૫	૧૮૦

शेरेना लावनी वधघट.

वधीने.	धरीने.	वधीने.	धरीने.	वधीने.	धरीने.
२००	१७०	पक्ष (१६१७ थी)		आम्हे कोटन.	
३१५	१६५	७६५	४६०	(१६१८ थी.)	
४६०	२६०	८००	४५०	८६०	५३०
७६०	२६५	१०१०	५१५	६२०	५४०
न्यु सीटी.		झाजल. (१६१८ थी)		प्रेडमरी. (१६१७ थी)	
८२०	७६५	१०००	५६५	६३०	३५०
११८०	८२०	१३८०	६७०	६७०	६४०
१०७५	१०२०	फ़ीनल.		आम्हे डामंग	
११०५	६८०			५१७०	५३०
१११५	१०००	२८५	२२०	७१८०	५७०
१०५५	६८०	४८०	२६०	७१७५	६००
६००	८६०	३८०	२७५	६६०	५८०
१४००	६००	३२०	२४५	...	...
२७००	१०००	२८५	२३०	६२०	७००
नागपुर.		३१०	२४०	१०८०	८८०
१६२५	१६३०	४००	२६०	१७४०	१०२०
२२६५	१६००	८४५	३८०	२७४०	१३५०
२२४५	१८००	११५०	३८५	भंभणदास.	
१८८५	१७३०	फ़ीनीकस. (१६१८ थी)		३२०	२६०
१६४०	१७४०	४६०	२८५	५५०	३२०
२६८०	२१००	६२०	३३०	५५५	४८०
२६५५	२१५०	प्लीथीग. (१६१८ थी.)		५००	४६५
२६८०	२४६०	२२०	१५५	६६०	४२०
३५१५	२२५०	२८५	१६०	६३०	४२०

શેરોના ભાવની વધઘટ.

વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને	વધીને	ઘટીને
૯૦૦	૬૪૦	૨૫૫૦	૨૦૦૦	શાપુરજી. (૧૯૧૮)	
૧૧૪૫	૭૩૫	૨૬૦૦	૨૧૨૫		
૧૬૮૦	૭૬૫	૬૦૦૦	૨૨૦૦		
માધવજી. (૧૯૧૮ થી).		૪૮૦૦	૨૮૦૦	૧૭૦	૯૫
		૪૯૦૦	૩૦૦૦	૩૬૫	૧૦૫
		સ્વદેશ.		સીમ્પલેક્ષ. (૧૯૧૭)	
૨૯૩૦	૧૭૭૫	૧૨૭૦	૧૦૦૦	૧૦૧૫	૬૧૦
૪૧૦૦	૧૯૭૫	૧૭૪૦	૧૨૪૦	૧૧૩૦	૬૧૦
માનેકજી. (૧૯૦૯ થી).		...	...	૯૮૦	૪૮૦
		૧૫૦૦	૧૩૪૦	સેન્ચરી.	
		...	...		
		૧૯૨૫	૧૪૭૫	૨૭૫	૬૭૫
૩૫૦૦	૩૧૦૦	૨૦૧૦	૧૬૦૦	૩૧૫	૨૬૫
૩૬૦૦	૩૬૦૦	૨૬૭૫	૧૮૧૦	૩૦૦	૨૬૦
૨૭૦૦	૨૩૦૦	૩૩૨૫	૨૦૩૦	૨૬૦	૧૬૫
૩૩૦૦	૨૩૦૦	સ્વાન.		૨૧૦	૧૬૫
૩૩૦૦	૨૦૦૦			...	...
૩૩૫૦	૧૬૫૦			૪૬૦	૨૭૦
૧૬૦૦	૧૨૦૦	૨૪૦	૧૭૫	૫૬૫	૩૦૦
૨૦૦૦	૧૫૦૦	૩૪૦	૨૨૦	૯૦૦	૩૯૫
૩૧૫૦	૧૯૫૦	૩૧૫	૨૫૦	સોલાપુર.	
૩૨૦૦	૨૧૫૦	૨૭૫	૨૧૫		
મોશરજી.		૨૨૦	૧૮૦		
		૩૪૫	૨૦૦	૪૩૦૦	૪૦૦૦
૨૮૨૫	૨૭૦૦	૫૭૫	૨૬૦	૫૧૫૦	૪૦૦૦
૩૨૭૦	૨૬૮૫	૧૧૫૫	૪૭૫	.....	.....
૩૩૦૦	૩૦૦૦	૧૩૦૦	૪૬૫	૫૧૨૫	૪૩૫૦
૨૭૯૦	૨૬૧૫			.....	.....

શેરોની ભાવની વધઘટ.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
૫૫૫૦	૪૬૦૦	હાથડો. (૧૯૧૭ થી)		૧૫૦	૧૨૦
૬૬૦૦	૫૦૦૮			૨૬૦	૧૬૦
૧૨૦૦૦	૭૦૦૦			૧૪૧૫	૨૮૫
૧૪૦૦૦	૮૦૦૦			૧૨૬૦	૮૭૫
સ્ટેન્ડર્ડ.		૧૬૬૦	૧૨૬૦	૧૬૫૦	૮૩૦
૧૧૭૦	૯૧૦	ત્રામ. (૧૯૧૮ થી)		૧૪૬૫	૧૦૨૦
૧૩૮૫	૧૧૪૫				
૧૪૫૦	૧૨૬૦				
૧૧૭૫	૮૪૫				
.....	.....			૨૬૦	૨૭૫
૧૭૫૫	૧૦૬૦			૩૦૦	૨૭૦
૨૧૪૫	૧૩૬૦	તાતા આરટી. (૧૯૧૩ થી)		૨૭૦	૨૨૦
૨૪૭૦	૧૫૦૦			૨૩૫	૧૬૦.
૨૭૦૦	.....			૨૨૫	૧૬૦.
				૩૩૫	૨૧૦
આલેકોક. (૧૯૧૭ થી)		૮૫	૭૨૧	૩૨૦	૨૪૦
		૧૧૫	૬૦	૫૦૦	૩૦૦.
		૩૬૦	૧૧૦	૫૭૦	૩૧૫.
		૩૧૫	૨૨૦		
બરમા. (૧૯૧૭ થી)		૩૧૫	૨૦૦	અમદા. ઇલેક્ટ્રીક. (૧૯૧૭ થી)	
		૨૮૫	૨૨૦		
		તાતા-ડીફ્ટ. (૧૯૧૩ થી)			
		૧૦૫	૧૦૦.		
નવા બરમા.		૧૧૨૧	૧૦૫		
		૨૫૫	...		

શેરોના ભાવની વધઘટ.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
બોમ્બે ફાર્મા.		ઓરીએન્ટલ વીમા કું.		...	...
૯૨૦	૮૫૦	(૧૯૧૨ થી)		...	...
૧૦૦૦	૯૨૦	૩૨૫	૨૮૫	૧૩૦૦	૧૨૬૦
...	...	૫૦૦	૩૫૦	૧૫૬૫	૧૩૬૫
૯૧૫	૮૭૦	૭૧૦	૫૨૫	૧૬૭૦	૧૪૭૦
૮૮૦	૭૫૦	૬૦૦	૫૦૦	૨૮૨૫	૧૬૮૦
૧૭૫૦	૧૪૦૦	૪૭૫	૪૫૦	ઇન્ડિઆ બેંક.	
૧૯૫૦	૧૩૯૦	૪૫૦	૩૭૫	૬૯	૬૨
૨૨૭૦	૧૭૫૦	૫૦૦	૩૯૦	૬૭	૬૩
૨૯૬૦	...	...	...	૬૮	૫૭
પેટ્રોલ.		શીવરાજ પુર.		૬૫	૫૪
(૧૯૧૮ થી)		(૧૯૧૮ થી)		૬૩	૫૪
૯	૮	૫૨	૩૪	૮૮	૬૨
૩૨	૧૦	૪૮	૩૪	૮૭	૭૦
સેન્ટ્રલ ઈ. માઇનીંગ.		ઇન્ડિઅન સીમેન્ટ.		૯૦	૭૭
(૧૯૧૮ થી)		(૧૯૧૮ થી)		૧૭૫	૯૦
૫૦	૩૩	૩૯૦	૩૦૦	સેન્ટ્રલ બેંક.	
૪૪	૩૪	૭૪૦	૩૮૦	(૧૯૧૦ થી)	
કટની ઓરડી.		ટેલીફોન.		૨૭	૨૫
(૧૯૧૮ થી)		(૧૯૧૮ થી)		૩૦	૨૭
૨૯૦	૨૩૦	૨૪૫	૧૯૦	૫૨	૩૦
૩૮૦	૨૪૫	૨૭૫	૨૬૦	તાતા બેંક.	
કટની ડીપ્રેડ.		મુંબાઈ બેંક.		(૧૯૧૮ થી)	
૧૬૬૫	૧૧૪૫	૧૭૭૫	૧૫૬૦	૭૧	૭૧
૧૯૦૫	૧૩૧૫	૧૭૯૦	૧૭૩૫	૯૫	૯૦
		૧૭૩૫	૧૫૩૫		

અમદાવાદનું શેર બજાર.

	વસ્તી.	રૂની માત્રા.	ત્રાક	શાળા.	ચાપણુ.
અમદાવાદ.	૨૨૦૦૦૦	૬૪	...	...	...
મુંબઇ.	૮૬૦૦૦૦	૮૬	૨૮ લાખ	૫૯ લાખ	...

શેર	કિંમત.	૧૯૧૮-૧૯માં ભાવ.		ભાવ. તા. ૨૩-૩-૨૦
		વર્ધાને.	ઘટીને.	
આર્થિક (પથરા)	૧૦૦	૪૪૦	૧૫૦	૫૬૫
અસારવા.	૧૦૦૦.	૧૬૦૦	૬૦૦	...
આલકડ	૫૦૦	૧૦૫૦	૫૫૦	૧૩૪૦
એડવર્ડ	૨૫૦	૪૫૦	૨૦૦	૭૭૫
કેલીકો	૧૨૫	૭૩૫	૩૮૦	૧૦૪૦
નહાંગીર.	૨૫૦	૧૦૦૦	૫૦૦	૧૩૦૦
ન્યુબીલી.	૧૦૦	૪૮૦	૨૫૦	૫૨૦
તેલીયા (મો. હી.)	૫૦૦	૧૨૪૫	૪૬૦	૧૮૨૦
ન્યુ નહાંગીર.	...	૨૦૦૦	૧૦૦૦	૨૧૫૦
ન્યુ ટેકરટાઈલ.	૨૫૦	૬૫૦	૨૫૦	...
પુરૂષોત્તમ.	૨૫૦	૧૫૦૦	૮૦૦	...
મેચરદાસ.	૨૫૦	૬૦૦	૨૫૦	૮૬૫
બરચ (વિહલ).	૫૦૦	૨૨૦૦	૧૪૦૦	...
માધુભાઈ.	...	...	...	૧૧૨૦
રણછોડભાઈ.	...	૧૨૦૦	૩૦૦	૪૩૦
રાજનગર.	૨૫૦	૧૦૦૦	૪૭૫	૧૩૦૦
રામકૃષ્ણ.	૨૫૦	૭૦૦	૨૫૦	૮૫૦
રામપુર.	૧૦૦	૫૨૦	૩૩૦	૮૬૦
વેસ્ટ કોટન.	૨૫૦	૫૦૦	૨૨૫	૬૨૫
સરસપુર.	...	૪૮૦	૨૧૦	...
સ્વદેશી.	૧૦૦૦	૨૬૦૦	૧૨૦૦	...
હાટકાં.	...	૪૫૦	૨૨૦	...
જીમાભાઈ.	૧૨૫	૨૫૦	૧૨૫	...

મદ્રાસનું શેરબજાર.

	ચાપલ રૂ. હમર.	વહેંચણી ટકા. ૧૯૧૯	મૂલ્ય.	ભાવ. ૧૦-૨-૨૦.
ઇન્ડિયન એલ્યુમીન	૫૧૦	...	૭૫	૧૪૫- ૫૦
જામાલ મહુગુ પ્રેસ	૭૦	...	૩૫૦	૪૫૦-૫૦૦
મેસીની કું.	૩૦૦	...	૧૦૦	૧૧૫-૧૨૦
ઓએકીસ કું.	૮૦૦	...	૧૦૦	૧૨૫
ડબલ્યુ. ઇ. સ્મીથ કું.	૫૦૦	...	૧૦૦	૧૧૦
કીનાલપુર રબર	૩૫૦	...	૧૦	૨૫
ભીરપુર પ્રેસ	૭૦	...	૩૫૦	૪૫૦-૫૦૦
તાડપત્રી	૫૦	...	૫૦૦	૫૦૦-૫૫૦
થોડા પુઝાદ રબર	૩૦૦	...	૧૦	૨૧
પુકુ કાડ રબર	૨૪૦	...	૧૫	૭૦
યુનાઇટેડ એવરીઝ	૬૦૦	...	૭૫	૧૩૫- ૪૦
મલનકર રબર	૪૫૦	...	૩૦	૧૦૦
યુ. કોશી સપ્લાઈ	૭૫	...	૧૫	૨૧-૨૨
એ.એસ. એંક	૪૫૫	...	૧૦	૧૨
મદ્રાસ ટ્રામ	પૈાં. ૬૭	...	પૈાં. ૫	શી. ૧૮૧૧
.. ઇ. સપ્લાઈ.	પૈાં. ૫૦	...	પૈાં. ૧	શી. ૧૦૦

સંજ્ઞા.

કલકત્તાના એજંટો.

A	Andrew Yule & Co.	H	Howson Bros. Ltd.
An	Anderson Wright & Co.	J	Jardin Skinner & Co.
B1	Begg, Dunlop & Co.	K	Kettlewell Bullen.
B2	Bird & Co.	M1	McLeod & Co.
B3	Birla Brothers.	M2	Mackneill & Co.
B4	Barry & Co.	M3	Mackinnon Mackenjee & Co.
D	Duncan Bros. & Co.	S	Sarupchand Hakumchand
G1	Geo Henderson & Co.	T	Thomas Duff & Co.
G2	Gillanders Arbuthnot.		
F	F. W. Hailgers & Co.		

કલકત્તાનું શેર બજાર.

શેર.	લગડખર્ચ	એન્ટ.	ભરાયેલું મૂલ્ય ર.	થાપણ ર. લાખમાં	
				ઓરડીનરી.	ડીમેન્ચર.
શાણની મીલો.	ર. લાખ.				
આલ્ખીયન.	૩૯૧	A	૧૦૦	૧૨	૭
એંગ્લો મન્ડીઆ.	૧૦૦	D	૧૦૦	૪૯૧	૨૫
એલેક્ઝાન્ડરા.	૨૭	B 1	૧૦૦	૬	૯
એલાયન્સ.	૭૪૧	B 1	૧૦૦	૧૫	૧૨
એમ્પાયર.	૩૨૧	M 1	૧૦	૬	૧૦
ઓક્લેન્ડ.	૩૪૧	B 2	૧૦૦	૨૧	૧૦
ઓરીલેન્ડ.	૩૧	A	૧૦૦	૧૫	...
કમરહાતી.	૧૦૬	J	૧૦૦	૧૪	૫૧
કીનીસન.	૮૩	F	૧૦૦	૧૫	૧૫
કેલ્વીન.	૪૫	M 1	૧૦૦	૭	...
કંકનારા.	૮૫	J	૧૦૦	૩૦	...
કલામ્પિ.	૫૭	B 2	૫૦	૧૬	૧૪
કેલીડોનીઅન.	૩૭	A	૧૦૦	૯	૯
ખારડા.	૯૫	A n	૧૦૦	૩૬	૧૬
ગુરખોર.	૧૩૦	B 4	૧૦૦	૧૨	૧૬
ગોન્ડલપુરા.	૨૫૧	G 2	૩૦૦	૧૦૧	૩૧
ડેલ્ટા.	૩૭૧	A	૧૦૦	૧૪	...
ડેલ્હાઉસી.	૫૧	B 2	૧૦૦	૧૫	૫
ન્યુ સેન્ટ્રલ.	૨૯૧	A	૧૦૦	૧૦૧	૧૦૧
નહલતી.	૩૩૧	F	૧૦૦	૧૦	૧૦
નેશનલ.	૯૧	A	૧૦૦	૩૫	૧૦
નોર્થ બ્રુક.	૩૭	B 2	૧૦	૮	૧૦
બજબજ.	૬૫	A	૧૦૦	૧૮	...
બાલી.	૬૦	G 1	૧૦૦	૨૦	૨૦

કેલકુલાતું શેર બજાર.

શેર.	લગડ ખર્ચ રૂ. લાખમાં.	એજન્ટ	ભરાયેલી કીમત રૂ.	થાપણ રૂ. લાખમાં.	આરડીનરી ડીમેન્ડર.
એલ્વી ડોર	૩૬૧	A	૧૦૦	૧૪	...
ફોર્ટ ગ્લસ્ટર	૯૩૧	K	૧૦૦	૧૪	૧૫
ફોર્ટ વીલીયમ	૩૪૧૧	K	૧૦૦	૧૪	૧૨
યુનીયન	૬૪૧૧	B2	૧૦૦	૧૨	૨૨
રીલાયન્સ	૬૯	H	૧૦	૧૬૧૧	૨૧
લેન્સ ડાઉન	૬૬૧૧	B2	૧૦૦	૧૭	૧૫
લોધીયન	૨૯૧૧	A	૧૦૦	૧૦	...
લોરેન્સ	૫૧૧૧	B2	૧૦૦	૧૦	૧૫
સ્ટેન્ડર્ડ	૪૫૧૧	B2	૧૦૦	૧૪	...
હાવરા	૧૦૩	H	૧૦	૨૬૧	૩૦
હુગલી	૨૧૧૧૧	G2	૧૦	૪૧	...

શાળની સંખ્યા.	કંપની.	વ્યાજ ટકા.						મોડાળ રૂ. લાખ.
		૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	
૪૦૦	એલવાડોર	૮	૬૧૧	૨૬	૫૦	૮૦	૧૯૦	રૂ. ૨૮
૧૩૫૦	ફોર્ટ ગ્લસ્ટર	૧૫	૧૦	૫૫	૯૦	૬૨	૧૮૦	૧૩૨
૮૦૦	„ વિલિયમ.	x	x	x	૧૦	૩૨	૭૦	૩૧
૧૧૫૦	યુનિયન	૨૫	૫	૩૭	૮૦	૧૧૦	૨૭૫	૬૬
૧૦૦૦	રીલાયન્સ	૧૨	૪	૧૦	૩૫	૯૦	૧૦૫	૩૩
૮૭૦	લેન્સ ડાઉન.	x	x	x	x	૧૫	૮૦	૪૦
...	લોધીયન	...	...	...	...	x	૨૮	૧૭
૭૦૦	લોરેન્સ	૧૭	૫	૨૨	૫૫	૭૫	૨૦૦	૪૨
૬૪૦	સ્ટેન્ડર્ડ	૨૫	૫	૩૦	૬૫	૮૫	૨૦૦	૫૦
૧૬૬૦	હાવરા	૬	x	૧૭	૫૫	૬૦	૧૪૦	૫૦
૪૫૦	હુગલી	૫	૨૦	૫૦	૩૭	૧૨૫	૪૦૦	૨૬

કલકત્તાનું શેર બજાર.

શાખાની સંખ્યા.	કંપની.	વ્યાજ દર.						મૂલ્ય
		૧૯૧૩	૧૯૧૪	૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮	૩. લાખ
૩૪૦	આલ્બીયન	૨૦	૧૬	૩૮	૧૭૦	૭૦	૧૪૫	૩. ૩૯
૪૦૦	એલેક્ઝાન્ડ્રા	x	x	x	x	x	૧૭૦	૩. ૧૯
૧૦૦૦	એલાયન્સ	૧૬	૮	૪૦	૧૬૦	૬૫	૧૫૦	૩. ૮૦
૪૦૦	એમ્પાયર	x	૨	૨૦	૫૫	૮૫	૧૨૫	૩. ૨૬
૪૬૦	ઓકલેન્ડ	૧૦	x	૭	૩૦	૪૫	૧૪૦	૩. ૨૬
...	ઓરીએન્ટ	...	...	...	...	x	x	...
૧૧૭૦૦	કમર હાતી	૧૭	૮	૩૦	૬૦	૫૫	૧૫૦	૩. ૧૦૮
૧૨૨૦	ક્રાનીસન	૨૫	૨૦	૫૦	૧૦૦	૧૨૫	૨૧૫	૩. ૯૭
૬૦૦	કેલ્વીન	૧૦	૧૫	૪૦	૮૦	૧૦૦	૧૫૦	૩. ૫૩
૧૫૨૦	કંકનારા	૫૦	૨૦	૬૦	૧૨૦	૮૫	૨૦૦	૩. ૯૨
૮૬૫	કલાકવિ	૧૨	x	૨૫	૪૫	૫૦	૧૫૦	૩. ૪૬
૩૫૦	કેલીડોનીયન	...	...	...	૬	૧૬	૧૪૦	૩. ૩૧
૧૩૧૭૦	ખારડા	૨૦	૧૬	૩૦	૬૦	૪૫	૧૩૫	૩. ૮૮
૧૨૫૫	ગુરુપાર	૩૦	૫	૫૦	૯૦	૪૦	૩૦૦	૩. ૧૪૨
૩૬૦	ગોન્ડલપુરા	૫	૫	૧૦	૨૦	૩૬	૨૧૬	૩. ૨૨
૫૭૦	હેસ્ટા	૧૨	૧૧	૪૦	૭૦	૬૫	૨૦૫	૩. ૫૫
૧૭૦૪	હેસ્ટાકિસી	૧૧૭	x	૨૨	૫૫	૭૫	૧૪૦	૩. ૫૩
૫૮૦	ન્યુસેન્ટ્રલ	૪૫	૫૫	૭૦	૭૦	૮૦	૩૩૦	૩. ૩૪
૪૩૦	નમ્હલની	૧૦	૧૦	૧૦	૩૦	૫૦	૨૦૦	૩. ૩૬
૬૬૦	નેશનલ	૨૪	૧૮	૧૧૦	૨૧૫	૩૫	૧૩૫	૩. ૧૪
૫૪૫	નોર્થકુક	૧૭	x	૧૭	૪૫	૭૦	૨૦૦	૩. ૩૩
૧૭૮૦	બજબજ	૩૦	૨૧	૩૮	૭૦	૬૦	૨૧૫	૩. ૮૪
૬૪૦	બાલી	...	...	...	...	...	૧૦૩	૩. ૩૧
૧૦૦૦	મન્ડીઆ M.B.	૭	૧૧૦	૩૦	૧૦	૧૦૦	૧૨૦	૩. ૭૧

કલકત્તાનું શેર બજાર.

જ્યુનના શેરોના ૧૯૧૪-૧૫-૧૬-૧૭-૧૮ ના ભાવ.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
આલખીયન.		ઓકલેન્ડ.		૧૯૫	૧૬૦
૧૯૦	૧૮૦	૧૦૨	૯૦	૪૪૫	૧૮૦
૪૮૦	૧૯૦	૧૭૦	૯૦	૮૦૦	૪૦૦
૮૫૦	૫૮૦	૧૪૦	૧૫૦	૬૫૦	૩૬૫
૮૫૦	૨૯૦	૩૫૦	૧૫૦	૯૦૦	૪૭૦
૧૧૫૦	૪૫૦	૪૫૦	૨૮૫	કલાઈવ.	
એલેક્ઝાન્ડ્રા.		કમરહાની.		૬૫	૫૦
...	૨૦	૧૨૫	૧૧૫	૫૨	૪૨
...	૨૦	૩૨૫	૧૧૫	૧૨૦	૪૮
૧૧૦	૫૦	૬૪૦	૩૧૦	૨૭૫	૧૧૦
...	૧૦૦	૫૦૦	૨૬૫	૨૨૦	૧૦૫
૩૮૦	૧૦૦	૮૭૦	૪૨૫	કેલીડોનીઅન(૧૯૧૭-૧૮)	
એલ્ફાવન્સ.		કીનીસન.		૪૫૦	૨૧૦
૧૩૫	૧૨૫	૧૮૦	૧૬૦	૭૪૦	૩૦૦
૧૩૦	૧૨૦	૪૫૦	૧૭૫	ખારડા.	
૩૫૦	૧૧૫	૮૭૦	૪૮૫	૧૩૫	૧૨૫
૬૫૫	૩૧૫	૮૨૦	૩૮૦	૩૪૦	૧૫૦
૫૭૦	૨૬૦	૧૧૪૦	૬૫૫	૫૪૦	૨૮૦
૮૪૦	૪૫૦	કેલ્વીન.		૫૮૦	૨૬૦
એમ્પાયર.		૧૧૦	૯૮	૫૬૫	૩૪૦
...	૧૦	૩૪૦	૧૦૦	ગુરુપોર.	
૨૬	૧૦	૮૩૦	૩૫૦	૧૮૫	૧૫૫
૬૩	૨૩	૭૬૫	૪૦૦	૪૦૦	૧૭૫
૫૦	૩૦	૯૫૫	૫૩૫	૯૫૦	૩૪૫
૭૨	૪૨	કંકનારા.		૮૩૦	૪૫૦

કલક-નાનુ શેર બજાર.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
૧૨૦૦	૬૫૦	૫૦૦	૨૦૦	૨૨૦	૮૨
ગાન્ડલપુરા.		૪૨૦	૨૦૦	૧૬૦	૮૭
૨૬૦	...	૭૪૦	૪૧૦	૧૮૭	૧૦૦
૪૦૦	૨૬૦	નેશનલ.		બેલ્વીડોર.	
૧૦૫૫	૪૧૦	૩૫૦	૨૧૫	૧૦૬	૧૦૦
૧૦૦૦	૫૦૦	૧૧૩૦	૩૨૦	૩૨૨	૧૦૭
૧૨૩૦	૭૭૦	૨૪૦૦	૧૧૩૦	૬૭૪	૨૬૫
ડેલ્ટા.		૩૬૦	૨૦૦	૫૫૦	૨૭૫
૧૩૫	૧૦૫	૬૨૫	૩૮૦	૧૦૦૦	૩૮૫
૪૫૦	૧૩૫	નોર્થબ્રુક.		ફોર્ટગ્રુસ્ટર.	
૭૧૦	૩૬૦	૧૨	૧૧	૧૫૦	૧૨૦
૫૭૫	૨૭૫	૨૫	૧૨	૪૧૦	૧૩૫
૭૬૦	૪૭૦	૫૪	૨૧	૮૨૦	૩૧૫
ડેલહાઉસી.		૪૫	૨૫	૭૦૦	૩૬૦
૧૩૦	૧૧૦	૭૦	૪૦	૭૮૦	૫૫૦
૨૭૫	૧૧૦	બજબજ.		ફોર્ટવિલિયમ.	
૫૫૦	૨૧૫	૨૬૫	૨૨૫	૭૬	૪૦
૪૭૦	૨૬૦	૪૫૫	૨૪૦	૧૧૦	૫૦
૬૬૦	૪૦૦	૬૬૦	૩૭૦	૩૪૫	૧૦૫
ન્યુસેન્ડ્રલ. (૧૯૧૬થી.)		૫૨૦	૩૦૦	૨૭૫	૧૨૦
૬૪૦	૩૦૫	૭૭૦	૪૬૦	૫૦૦	૨૫૦
૫૩૦	૨૭૫	ખાલી (K) (૧૯૧૮)		યુનિયન.	
૯૧૫	૫૧૦	૩૦૦	૧૫૫	૧૭૫	૧૫૫
નંદલાતી.		ખારનાગોર.		૪૨૫	૧૫૫
૧૦૦	૯૫	૬૭	૬૦	૮૬૦	૩૫૦
૨૬૦	૧૦૦	૯૬	૫૯	૬૭૦	૩૪૦

કલકત્તાનું શેર બજાર.

વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.	વધીને.	ઘટીને.
૯૨૫	૫૨૫	મુરાહ		૫૦૦	૨૦૦
રીલાયેન્સ.		...	૮૦	૪૫૦	૨૩૦
૧૦૫	૯૫	૧૬૦	૯૦	૬૨	૩૨
૨૦૫	૧૦૦	૨૯૦	૧૨૫	દુગલી.	
૪૫૦	૨૦૦	૨૨૫	૧૧૦	૧૦	૭
૪૧૫	૨૦૫	૩૧૫	૧૭૦	૩૫	૧૦
૫૫	૩૨	હાવરા.		૯૬	૩૫
લેન્ડાઉન. (૧૯૧૬થી)		૧૧૧	૯૦	૭૮	૪૨
૩૧૦	૧૦૩	૨૩૦	૧૦૦	૧૨૦	૬૫
૨૭૦	૧૫૦	<p>કલકત્તાની શાળુની મીલોને આવા ગંતવર નફા થાયછે કારણ કે આ ધંધાનો તેઓને ઈન્તરો છે. તે મીલ કંપનીઓને કાચું શાળુ પાણીના મૂલ્યે મળે છે, મજૂરી અત્યંત સસ્તી છે, ને બનાવેલો માલ, કોથળા અને કાપડ ઉંચા ભાવે વેચે છે. મુંબઈની રૂની મીલોને લેકેશાયર, અમેરીકા અને જાપાન સાથે હરિકાઈમાં ઉતરવું પડે છે ન્યારે કલકત્તાની ઉપલી શાળુની મીલોનો કોઈ હરીફ નથી એમ કહીએ તો ચાલે. શાળુનો બનાવેલો માલ મુખ્યત્વે અમેરીકામાં જાય છે. ૧૯૦૩ માં ૨૮ કરોડ કોથળા અને ૫૫ કરોડ વાર કાપડ બનાવ્યું હતું ન્યારે ૧૯૧૬માં ૬૬ કરોડ કોથળા અને ૧૨૪ કરોડ વાર કાપડ બનાવ્યું હતું. આ ઉપલી કંપનીઓના એજન્ટો બધા જાતે વિદેશીઓ (સ્કોટ્સ) છે, છતાં બે ત્રણ સિવાય બધી કંપનીઓ આદી રજરજર થયેલી છે, એટલે થાપણ બધી હિન્દુમાંની છે. બધી મળીને ૭૬ મીલો અને ૪૦ હજાર શાળ છે. કલકત્તામાં શેર દીઠ વહેંચણી કરતાં માત્ર પાંચબણાં ભાવ રહે છે ન્યારે મુંબઈમાં સટાને લીધે દશબણાં રહે છે.</p>			
૪૫૦	૨૬૦				
લોરેન્સ.					
૧૩૦	૧૧૦				
૨૬૦	૧૧૫				
૫૪૦	૨૧૫				
૪૦૦	૨૨૦				
૬૭૦	૩૮૫				
સ્ટેન્ડર્ડ					
૧૮૦	૧૬૦				
૩૩૦	૧૫૫				
૬૩૫	૨૮૦				
૫૧૫	૨૦૦				
૭૦૦	૪૧૫				

ચીનનું શેર ખબર.

આવ ડોલર ૫-૧-૨૦	ભરાયેલી કીમત	કંપની	કંપની	ભરાયેલી કીમત ડોલર	ભાવ ડોલરે તા. ૫-૧-૨૦
૫૬૦	૧૨૫	હોંગકોંગ બેંક	વેસ્ટપોઈન્ટબીહીડી	૫૦	૯૦
૩૯૦	૫૦	કેન્ટોન ઇન્સ્યુ	યુકોટનસ્પીનીંગ	ટેલ. ૫૦	ટેલ. ૬૦૦
૧૮૫	૧૦૦	યુનિયન „	યાન સીપુ કોટન	૧૦	૩૩
૨૬૦	૬૦	યાંગીકી „	ચાપના ભોરનીયોં	૧૨	૧૫
૧૩૮	૨૦	ચાયનફાયર „	ચાપ્રોવીડટ લોન્		
૩૩૦	૫૦	હોંગકોંગ „	ભોરગેજ	૧૦	૮
...	૨૫	{ ચાયના એન્ડ મનીલા સ્ટીમર	ટેરી ફારમ	૬	૨૨
૯૦	૫૦	ડગલાસ „	ગ્રીન વ્યાપર્સેન્ડ		
૨૨	૧૫	હોંગકોંગકે „	મીમેન્ટ.	૧૦	૬૪
શી. ૨૧૦	પૌ. ૫	ઇન્ડોચાયના „	હોંગસ્ટીલફાઉંડરી	૧૦	૧૦
ડા. ૨૦૫	„ ૧૦	શેલ ટ્રાન્સપોર્ટ „	„ ઇલેક્ટ્રીક	૧૦	૮૪
૩૦	૧૦	સ્ટારફેરી	„ રોપ મેન્યુ	૧૦	૨૯
૨૧૦	૧૦૦	ચાયના સુગર	પીક ટ્રામવે	૧૦	૭
૪૨	૨૦૦	મેલબોર્ન „	સ્ટીમ લોન્ડ્રી	૫	૩૧
૯૦	૫૦	હોંગ વોર્ક	વીલીયમ પાવેલ	૭	૧૨
૧૭૬	૫૦	„ ડોક	હોંગ ઇલે. ટ્રામવે	શી. ૫	૭૫૫
ટેલ. ૧૧૮	ટેલ. ૧૦૦	શેંઘાઇ ડોક એન્ડ	રંગુનનું શેર ખબર		૧૨-૨-૨૦
„ ૧૩૫	„ ૧૦૦	„ ચોર્ક	આલ્ફોન	મૂલ્ય ર.	ભાવ ર.
૧૧૦	૫૦	હોંગ હોટલ	મરમા કેમીકલ	૩૬૦	૪૫૦
૧૧૮	૧૦૦	„ લેન્ડ ઇન્વેસ્ટ	„ ઓઇલ	૧૦	૫૦૦
૧૦૯	૧૦૦	„ સેન્ટ્રલ એસ્ટેટ	„ પરા રબર	૧૦	૧૬૦
૮	૧૦	હમફ્રીઝ „	„ ફાયર ઇન્સ્યુ	૧૦	૨૨
૫૧	૩૦	કાઉ લુન લેન્ડ	ઇન્ડોચરમાટીકકો	૧૦	૧૨૫
ટેલ. ૬૩	ટેલ. ૫૦	શેંઘાઈ „			

જાપાનનું શેરબજાર.

જેમ મુંઝવણ તેમ જાપાનના શેરબજારમાં ૧૯૧૯ ની સાલનું આખું વર્ષ તેજમાં ગયું છે, તે વિષે World Salesman નીચે મુજબ જાનેવારી ૧૯૨૦ ના અંકમાં લખે છે:—

The direct and most pronounced reflex of this mood of the business circles was the prosperity on the stock market. In January still the outlook was very dark gloomy [owing to war and peace conditions.] ..... During the latter months the stock market was often disturbed by the general discussion of *how to curb speculation* ..... but with its recurrent recoveries and advances the volume of business on the stock market increased steadily. At the end of November the magnitude of delivery was the greatest in the annals of the security market in Japan.

Below the sizes of delivery and the average prices during 1919 on the Tokyo Stock Exchange are listed :—

Months.	Value of Delivery.	Average price of shares.
	Yen.	Yen
Jan.	25,808,070	90.112
Feb.	22,886,790	90.605
June.	48,623,500	121.290
Sept.	82,476,290	122.985
Nov.	97,042,510	125.530

અમદાવાદનું શેરબજાર.

The same energy and acumen, foresight and courage of individual enterprise characterised the growth of the industry in Ahmedabad. The old capital of Gujarat, situated.....in the midst of cotton growing district gathered under its Mohammedan Rulers skill which still survives in a large weaving population. With its 60 Cotton Mills and and a million spindles producing nearly a quarter of the cotton goods made in this country, Ahmedabad has risen to-day to an importance second only to that of Bombay"— N. M. Muzumdar.

પૂરવણી.

પૂરવણીપત્રક ૩ નું.

વિષયો.

ટ્રાન્સકેર ફી તથા દલાલી.	પાનું.
...	૫૮
કંપનીની ખીજ વીગતો—(નાક-શાખ ઇ.) ...	૬૦
ભાવોની સરખામણી.	૬૨
મુખ્યની કંપનીઓના એજન્ટો. ...	૬૪
ડાયરેક્ટરો તથા બહુવાજોગ બાબતો. ...	૬૬
પ્રેસ જુનીય ફેક્ટરીઓ.	૮૬
અચ્છાભાદની ખીજ કંપનીઓની ધાપણ. ...	૮૬
નાક, શાખ, તથા એજન્ટો. ...	૮૬

ટ્રાન્સફર-શી તથા દલાલી.

નીચે પ્રમાણે (૧) દલાલી ખાંડની ઠરાવેલી તથા (૨) ડ્રા. શી. શેર દીઠ જો.

ડ્રા. શી. આના.	દલાલી રૂ. આ.	શેર.	શેર.	દલાલી રૂ. આ.	ડ્રા. શી. આના.
૧૬	૫-૦	અમદા. એડવા.	પલ.	૨-૮	૪
૪	૧-૪	આકોલા.	પયાની.	૨-૮	,,
૪	૨-૮	ધન્દોર.	પ્રીમીયર.	૧-૪	,,
૧૬	૫-૦	ધન્ડી. મેન્યુ.	પલેનેટ.	૧-૪	૧૬
૮	૨-૮	એડવર્ડ સાસુન.	પ્રોસ્પેક્ટસ.	૫-૦	૧૬
૪	૧-૪	એલ્ફીન્સ્ટન.	પ્રેસીડન્સી.	૨-૮	૪
૧૬	૫-૦	એમ્પરર એડ.	ફરામજી.	૫-૦	૧૬
૪	૨-૮	કરીમ.	ફાજલ.	૫-૦	૪
૮	૫-૦	કસ્તુરચંદ.	શીનલે.	૫-૦	૮
૧૬	૫-૦	કુરલા.	શીનીકસ.	૨-૮	૨
૪	૨-૮	કેસંટ.	એડમરી.	૨-૮	૮
૧૬	૧૦-૦	કોલાઆ.	ઓમ્મે કોટન.	૫-૦	૧૬
૧૬	૧૦-૦	કોલીનુર.	,, ડાઈંગ.	૧૦-૦	૪
૧૬	૨-૮	કોરોનેશન.	ગ્લીચીંગ.	૨-૮	,,
૪	૨-૮	ખટાકિ.	ભીવાની.	૧-૦	,,
૧૬	૫-૦	ખાનદેશ.	મદ્રાસ યુનાઈટેડ	૧૦-૦	૧૬
૪	૧-૪	ગ્લોબ.	મથુરાદાસ.	૫-૦	,,
૪	૧-૪	જમશેદ.	મગળદાસ.	૫-૦	૮
૧૬	૫-૦	ડેવીડ.	માધવજી.	૧૦-૦	૧૬
૮	૫-૦	ડોન.	માધવ-સીંધીયા.	૨-૮	૮
૧૬	૫-૦	તાતા મીલ.	માનેકજી.	૧૦-૦	૧૬
૧૬	૧૦-૦	નાગપુર.	માયસોર.	૨-૮	૮
૧૬	૨-૮	,, પ્રે.	મેયર સાસુન.	૧-૪	,,
૪	૨-૮	ન્યુ એટ.	મોરારજી.	૧૦-૦	૧૬
૧૬	૧૦-૦	ન્યુ સીટી.			

ટ્રાન્સફર ફી તથા દલાલી.

ટ્રા. ફી. આના.	દલાલી રૂ. આ.	શેર.	શેર.	દલાલી રૂ. આ.	ટ્રા. ફી. આના.
૧૬	૧૦-૦	લક્ષ્મી કોટન	સીંધીયા	૧-૦	૪
"	૫-૦	વિજય કોટન	એન્ગલો મન્ડીઆ	૦-૮	૪
"	૧૦-૦	સ્વદેશ	વીમા કું. ઓ		
૮	૫-૦	સ્વાન	ઓરીએન્ટલ	૨-૮	૩૨
૧૬	૫-૦	સાસુન	ન્યુપીટર	૨-૮	૨
૨	૨-૮	શાપુરજી	ન્યુ મન્ડીઆ	૧-૦	૪
૮	૫-૦	સીમ્પલેક્સ	સીમેન્ટસ.		
૧૬	૧૦-૦	સ્ટેન્ડર્ડ	મન્ડીઅન	૨-૮	૪
"	૫૦-૦	સોલાપુર	કટની ઓ.	૨-૮	"
		પરચુરણ.	" ડી.	૫-૦	"
૪	૨-૮	અમદા. ઇલેક.	મુન્દી	૦-૮	૦.૧૧
૮	૫-૦	આલકોક્ક	માનનીંગસ.		
૧૬	૫-૦	આંધ્રાવેલી	તાતા સ્ટીલ ઓ.	૨-૮	૪
૨	૨-૮	ટેલીફોન	" " ડીફ.	૫-૦	"
૪	૨-૮	તાતા આયર્ન	" નવા ઓ.	૨-૮	"
૧૬	૫-૦	" લાયફો	" " ડી.	૨-૮	"
"	૫-૦	ત્રામ (ઓરડી.)	" " પ્રે.	૦-૮	"
"	૧-૪	" (પ્રે.)	બરમા પેટ્રોલ	૦-૮	"
"	૫-૦	પોર્ટ કેનીંગ	સેન્ટ્રલ મન્ડીઆ	૦-૮	૩૦/૨૫
૪	૫-૦	બરમા ગુના	શીવરાજપુર	૦-૮	૪/૧૦
"	૧-૪	" નવા	એન્કો.		
૧	૦-૪	બમન કુઆ	મુંબઈ	૭-૮	૧૬
૧૬	૧૦-૦	બોમ્બે ફ્લોર	તાતા	૧-૦	૨
...	...	મલબાર ટીમ્બર	મન્ડીઆ	૧-૪	૪
૪	૧-૪	યુનિઅન ફ્લોર	સેન્ટ્રલ	૧-૦	"
૮	૨-૮	સ્ટીમર	યુનિઅન એંક	૦-૮	"

કંપનીઓની બીજી વીગત.

શાળ.	ત્રાક.	કંપની.	૩. લાખમાં.		વ્યજિ ટકા ૧૯૧૯
			કુલ થાપણ	લગડખર્ચ	
૬૦૦	૩૦૬૧૨	એડવાન્સ.	૧૦	૨૧૧૧	૩૬
૧૨૭૫	૩૩૦૮૭	ઇન્દોર.	૨૦	૩૧૧	
૭૪૫	૨૩૩૯૨	ઇન્ડીઅન.	૯	૨૦૧૧	
...	૪૫૪૦૮	એડવર્ડ સામુન.	૧૭	૨૧	
૯૬૫	૩૦૪૬૪	એમ્પરર એડવર્ડ.	૧૫	૨૫૧	
૭૧૨	૩૦૧૪૮	કુરલા.	૧૩	૨૨૧૧	
૧૦૧૪	૮૫૧૪૦	કરીમ.	૪૨	૪૨૧૧	
૧૧૦૬	૪૪૬૮૮	કેસંટ.	૨૭	૨૪૧	
૮૩૭	૨૧૦૦૮	કસ્તુરચંદ.	૧૮	૪૨૧	
૧૪૮૫	૬૩૦૦૦	કોલીનુર.	૨૮૧	૫૩૧	૧૨૦
૭૦૦	૩૧૩૬૮	કોલાયા.	૨૮	૫૦૧	૩૦
...	૩૩૪૪૪	કોરોનેશન.	૧૦	૮૧	૪૫
૧૧૬૮	૪૪૨૮૪	ખટાક.	૧૦	૪૦૧૧	
૪૪૫	૨૧૨૬૮	ખાનદેશ.	૭૧	૨૪૧	
૭૪૪	૨૯૧૦૪	ખેલોખ.	૨૦	૧૮	
...	૩૫૯૮૪	ગોલ્ડ મોહોર.	૧૩૧	૭	
...	૬૭૮૧૬	ડેવીડ.	૩૬૧૧	૩૩૧	
૨૯૯	૩૧૫૨૯	જમશેદ.	૧૩૧	૨૪૧	
૬૬૩	૩૩૭૦૦	જીવરાજ બાલુ.	૧૯	૩૦	
૮૨૧	૨૩૩૩૦	તાતા મીલ.	૬૫	૭૦	
૨૬૯	૧૭૧૦૬	નવાખ-કેમ્બે.	૭	૧૨	
૨૨૦૦	૧૦૦૩૫૨	નાગપુર.	૯૬૧૧	૯૯	૭૦
૧૦૫૯	૪૬૪૬૮	ન્યુગ્રેટ.	૨૩	૩૩૧૧	૪૭૧
...	૩૧૧૨૮	ન્યુસીટી.	૬	૧૪૧૧	૧૦૦
૫૯૪	૫૫૪૨૪	પખાની.	૩૫	૪૭૧	

કંપનીઓની બીજી વીગત.

શાળી.	ત્રાક.	કંપની.	૩. લાખમાં.		વ્યાજ ટકા ૧૯૧૯
			કુલ થાપણ	લગડખર્ચ	
૧૦૩૬	૩૨૪૦૦	પલ.	૩૫	૩૧	૧૨૮
૪૭૦	૧૯૦૦૦	પલેનેટ.	૧૫	૨૧	
૬૧૪	૨૮૦૩૨	પ્રેસ્બેક્ટ.	૫૥	૧૬૥	
૬૨૭	૨૬૭૬૦	પ્રેસીડેન્સી.	૧૨	...	
૯૨૯	૩૦૭૬૦	ફરામજી.	૧૨.૥	૨૭.૥	
૧૩૦૭	૫૨૨૫૬	ફાઝલ.	૩૦	૩૦.૧	
૮૧૨	૪૬૦૭૨	શીનલે.	૨૦	૩૨.૧	
૫૦૪	૫૧૩૬૦	શીનીફસ.	૧૬	૩૫.૥	
૭૪૮	૩૦૬૬૮	ખો. કોટન.	૨૧.૥	૨૩.૥	
૩૪૩૫	૧૦૫૬૦૦	,, ડાઈંગ.	૩૧	૧૧૪.૧	
૫૮૪	૩૬૫૮૦	એડમરી.	૨૦	૨૦	૩૦
...	...	બ્લેચરિંગ.	૧૮	૧૨	
૭૨૮	૨૫૦૬૦	મથુરાદાસ.	૧૪.૥	૨૫.૥	
૧૩૬૪	૫૦૦૪૮	મંગળદાસ.	૧૫	૩૬	
૮૫૧	૩૭૪૫૨	માધવજી.	૧૩.૥	૪૨.૥	
૫૪૩૬	૧૪૪૨૨૦	માનેકજી.	૩૬	૧૪૩.૧	
૧૧૫૦	૬૧૨૦૮	મોરારજી.	૧૧.૥	૬૦	
૭૮૦	૪૫૭૯૨	લક્ષ્મી.	૨૬	૩૮.૥	
૯૫૦	૩૨૪૬૦	વિષ્ણુ.	૨૮	૩૯.૥	
૭૩૧	૨૮૬૦૪	વેસ્ટન ઇ.	૧૨	૨૩.૥	
૧૫૪૨	૫૫૦૫૨	સ્વદેશ.	૨૦	૪૫	
૮૩૩	૧૭૫૮૮૪	શાપુરજી.	૬૨.૥	૬૩	
૧૧૯૫	૫૧૮૪૪	સામુન.	૨૨.૥	૫૭	
૧૨૦૫	૩૨૮૯૨	સીમ્પલેક્ષ.	૨૬	૪૭.૥	
૬૦૦	૩૧૬૧૬	સ્વાન.	૧૦	૧૪	

ભાવોની સરખામણી.

નીચે પ્રમાણે અમે મુંબઈના શેર બજારમાં જે ધર્મધોદાર સદાકર્મી ધર્મો ચાલે છે તેમાં ભાવોની થતી ઉઘલપાથલ સમજવાને માટે અમુક અમુક પાંચ દિવસના ભાવ આપીએ છીએ. તા. ૨૯ મી ૧૯૧૮ ના ભાવ આપ્યા છે ત્યારથી સખત તેજનું રૂપ બજારે પકડ્યું અને ભાવો વધતાં વધતાં ૨૪ મી સપ્ટેમ્બર ૧૯૧૮ ને દિવસે ટોચ ભાવ આવી ગયા. બીજે દિવસે રવિવારે ૫૦ ટકા અધિક આવક વેરો (excess profittax) પડવાની વાત આવતાં સોમવારે રૂ. ૨૦૦-૩૦૦ ફરક બજાર ઉઘડ્યું ને ભાવ ઘટતાં ઘટતાં ૨૯ મી નવેમ્બરે ફેડ તળિયે ઘટી ગયા. ઘટી જવાનાં બીજાં કારણો લડાઈ બંધ પડવાના સમાચાર તથા ઇન્ફ્લુએન્સા ઇત્યાદિ પાછળથી આવ્યાં હતાં. સને ૧૯૧૯ માં ૩ જી માર્ચને દિવસે ભાવો ફેડ તળિયે પહોંચી પછી ધીમે ધીમે તેજનું રૂપ બજારે પકડ્યું તે હજી સુધી ચાલુ રહ્યું છે. (૧૫-૪-૨૦).

શેર.	૧૯-૫-૧૯૨૪-૯-૧૮	૨૯-૧૧-૧૮	૩-૩-૧૯	૩૧-૩-૨૦
માધવજી.	૧૮૭૫	૨૯૩૦	૧૭૭૫	૧૮૭૫
કોહીનુર.	૧૧૭૦	૧૮૫૦	૮૮૦	૧૦૬૦
સ્ટાન્ડર્ડ.	૧૭૦૫	૨૨૨૦	...	૧૪૦૦
ફાજલ.	૭૦૫	૧૦૦૦	૬૦૦	૬૭૦
કરીમ.	૩૧૦	૫૧૦	૨૮૦	૩૧૦
કેસંટ.	૨૦૫	૩૩૦	૧૭૫	૨૦૫
પર્લ.	૫૧૦	૮૦૦	૪૫૦	૫૧૦
ઇન્દોર.	૩૨૦	૪૨૫	૨૩૫	૨૫૦
બ્લીચીંગ.	૬૫૫	૨૨૦	૧૪૫	૧૫૭૫
નાગપુર.	૨૩૯૦	૨૯૮૦	૨૨૪૫	૨૩૨૦
સ્વદેશ.	૨૦૦૦	૨૬૭૫	૧૮૧૦	૨૦૨૫
ન્યુગ્રેટ.	૨૮૦	૫૦૦	૨૮૦	૨૯૦

ભાવોની સરખામણી.

શેર.	૨૯-૫-૧૮	૨૪-૯-૧૮	૨૯-૧૧-૧૮	૩-૩-૧૯	૩૧-૩-૨૦
ડેવીડ	૫૧૦	૬૬૫	૫૩૫	૫૪૫	૧૭૫૦
શીનલે	૪૧૦	૮૫૦	૩૮૦	૩૯૫	૧૪૭૦
શીનીકસ	૨૮૫	૪૯૦	૨૯૫	૩૩૦	૧૨૬૦
સ્વાન	૪૫૫	૧૧૬૫	૪૭૦	૪૮૫	૧૫૪૦
સીમ્પલેક્ષ	૭૧૦	૧૧૩૦	૬૧૦	૫૯૦	૧૧૮૫
સેન્યરી	૩૭૦	૫૭૫	૩૪૦	૪૦૦	૧૩૧૦
મંગળદાસ	૭૪૫	૧૩૬૦	૭૨૦	૭૭૦	૨૩૮૦
શાપુરજી	૧૧૫	૧૬૫	૧૦૦	૧૦૭૧	૪૨૫
ટ્રામ	૩૪૫	૪૩૦	૪૨૫	૫૦૦	૧૦૨૫
અરમા	૧૦૮૫	૭૯૦	૭૪૦	૮૩૫	૮૨૫
તાતા ઓરડીનરી.	૨૩૫	૩૨૦	૧૯૫	૨૩૦	૧૭૫
„ (નવા)	૮૦	૧૧૫	૭૦	૧૩૦	૯૦
„ હાયડ્રો	૧૧૯૦	૧૩૫૦	૧૧૦૫	૧૨૧૫	૧૧૭૦
તા. ડીફર્ડ	૧૦૧૫	૧૬૫૦	૮૨૫	૧૦૩૦	૯૧૦
„ „ (નવા)	૩૨૦	૬૦૦	૩૨૦	૬૦૦	૪૦૦
સ્ટીમર	૨૮૦	૪૧૦	૩૦૫	૩૩૦	૫૪૦
શીવરાજ	૩૩	૪૭૧	૩૪૧	૩૭૧	૩૭
સેન્ટ્રલમાં	૩૫	૪૪	૩૩૧	૩૧૧	૩૬
મુંદી	૨૧	૨૯૧	૨૪	૩૦૧	૬૧
કટની ઓરડી.	૨૩૦	૨૯૦	૨૩૦	૨૬૦	૩૪૦
„ ડીફર્ડ	૧૧૪૫	૧૫૪૦	૧૨૨૦	૧૩૫૦	૧૭૫૦
કોલાબા	૧૨૮૦	૧૬૫૦	૧૪૫૦	૧૪૧૦	૩૩૨૦
ક્રસ્તુરચંદ	૧૧૪૦	૧૫૪૦	૧૦૧૫	૧૦૨૦	૨૯૦૦
એડવાન્સ	૧૧૩૦	૧૭૭૦	૧૧૦૦	૧૨૫૦	૨૬૦૦
આકોલા	૮૦	...	...	૮૭૧	૨૧૫

લાવોની સરખામણી.

શેર	૨૯-૫-૧૮	૨૪-૯-૧૮	૨૯-૧૧-૧૮	૩-૩-૧૯	૩૧-૩-૨૦
બો. ડાઈંગ	૧૦૨૫	૧૭૩૫	૧૧૬૫	૧૩૯૫	૩૯૩૦
આલકોક	૭૪૦	૯૦૦	૬૬૫	૮૩૦	૧૨૦૦
લક્ષ્મી	૧૫૦૦	૨૦૫૦	૧૪૪૦	૧૬૭૫	૩૬૦૦
નાનેકજી	૧૯૫૦	૩૧૫૦	૨૦૦૦	૨૨૫૦	૭૫૦૦
મોરારજી	૩૦૦૦	૪૮૦૦	૨૮૦૦	૩૨૫૦	૬૮૦૦
ખટાક	૨૭૫૦	૪૭૦૦	૩૨૦૦	૩૪૦૦	૭૮૦(૦)
બો. કોટન	૫૩૦	૮૯૦	૫૩૦	૫૭૫	૧૫૦૦
તાતા મીલ	૮૮૦	...	...	૧૦૪૦	૨૫૦૦
મથુરાદાસ	૧૨૭૦	...	...	૧૧૦૦	...
પ્રેસીડન્સી	૧૬૫	...	...	૧૭૦	૪૫૫
ગ્લોબ	૮૦	૧૧૫	૮૦	૭૫	૩૨૫
શાયના	૪૦૦	...	...	૪૨૫	૨૧૦૦
યુ. ક્લોર	૨૭૦	...	...	૨૧૫	૨૮૦
ટેલીફોન	૧૯૦	૨૦૦	૨૪૫	૨૬૦	૨૫૦
પેટ્રોલ	૮	૮	૯	૧૧	૨૩
ઈ. સીમેન્ટ	૩૧૦	૩૯૦	૩૦૦	૩૦૦	૬૩૫
આન્ડ્રાવેલી	૩૭૫	...	...	૫૮૦	૮૨૦
તાતા ઓઇલ	૧૨૦	...	...	...	૫૦૦
„ બેંક	...	...	...	૧૦	૫૧
ઓમ્બે બેંક	૧૪૮૫	૧૫૦૫	૧૬૫૦	૧૭૨૦	૨૨૩૫
સેન્ટ્રલ „	૨૭	૨૮	૨૯	૪૫	૪૫
ઇન્ડીઆ „	૭૮	૮૫	૮૭	૯૩	૧૩૫
એમ્પરર એન્ડ	...	...	...	૬૨૦	૧૬૦૦
ન્યુ સીટી	...	...	...	૧૦૦૦	૩૫૫૦
સોલાપુર	...	૧૨૦૦૦	...	૭૫૦૦	૧૩૦૦૦

ધી અમદાવાદ એડવાન્સ મીલ્સ લીમીટેડ. (૧૯૦૩)

એજન્ટો-તાતા સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો-ડી. જે. તાતા, હલ્દુભાઈ શામલદાસ, હોરમસજી ઇ. બામજી, એ. જે. બીલીમેરીઆ, એન. બી. સકલાતવાળા. ઓડીટરો-મી. ઇ. પુનેગર ને સોરાખ એસ. એન્જનીયરની કું. આ કંપનીની મીલ્કતો અમદાવાદ અને નવસારીમાં આવી છે, જે ૧૯૦૩માં તેમના આગલા ધણીઓ પાસેથી ચાલતે ધધે ખરીદેલ છે.

ધી ઇન્દોર માલ્ટિંગ ગુનાઈટેડ મીલ્સ લીમીટેડ.

કાપણ-સત્તાવાર તથા પૂરીભરાયેલી રૂ. ૨૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૨૦,૦૦૦ શેરોમાં બહેંચાયેલી..... કંપનીએ રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ના ડિવિડેન્ડર કાઢેલ છે. એજન્ટો-કરીમભાઈ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેક્ટરો-સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ, સર હુકમીચંદજી સ્વરૂપચંદજી, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઈ, મી. ગનેશામજી હીરાનંદજી, મી. જુવારમજી જમનાદાસ, મી. મોતીલાલજી મીરજમલ. ઓડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. આ મીલ ઇન્દોરમાં આવી છે.

ઇન્ડીઅન મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી.

એજન્ટો-દામોદર ઠાકરસી મુલજીની કું. ડાયરેક્ટરો-મી. જે. નારણદાસ ઠાકરસી મુલજી, એ. મી. મનમોહનદાસ રામજી, સર ચિત્રુલદાસ દામોદરદાસ, મી. હંસરાજ પ્રાગજી, મી. લખમીદાસ વનરાવનદાસ. ઓડીટરો-કે. એસ. આયરની કું. તથા દેવીદાસ ચિત્રુલદાસ.

એમ્પરર એડવર્ડ કંપનીનીંગ એન્ડ મેન્યુ. કું., લી.

એજન્ટો. બી. ડી. પીટીટ સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો. મી. જહાંગીર બમનજી પીટીટ, મી. દાદાભાઈ મેરવાનજી, મી. ત્રીભોવનદાસ વરજીવનદાસ, મી. ધનજીભાઈ પીટીટ, મી. પીરોજશા બમનજી પીટીટ. ઓડીટરસ. ત્રસરવાનજી સોરાબજી તથા રસ્તમજી મેઘી. ને દમણીયા.

કરીમભાઈ મીટ્સ કો. લીમીટેડ. (૧૮૮૮)

થાપણ સત્તાવાર રૂ. ૨૪,૦૦,૦૦૦ બહેર મુકેલી ને ભરાયેલી રૂ. ૨૨,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૮૮૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી..... કંપનીએ રૂ. ૨૦,૦૦,૦૦૦ ના ડીવેન્ચર કાઢેલ છે. એજન્ટો-કરીમભાઈ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેક્ટરો-સર સામુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અમરદેશરવાડીઆ, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઈ, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ, સર જમશેદજી જીજીભાઈ ને મી. એફ. ઇ. દીનશા. ઓડીટરો-નસરવાનજી સોરાબજી જમશેદજી, બાપુજી પેસ્તનજી વાડીઆ.

કેસન્ટ મીલ્સ કું. લીમીટેડ.

થાપણ સત્તાવારને પૂરી ભરાયેલી રૂ. ૧૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૧૫૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી.....કંપનીએ તદુપરાંત રૂ. ૧૨૦૦૦૦૦ ના ડીવેન્ચરો કાઢેલ છે. એજન્ટો-કરીમભાઈ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેક્ટરો-સર સામુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અમરદેશર વાડીઆ, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઈ, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, તથા મી. એફ. ઇ. દીનશા. ઓડીટરો, એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

કસ્તુરચંદ કું. લીમીટેડ. (૧૯૧૨)

એજન્ટો-કસ્તુરચંદ મથુરાદાસની કું. ડાયરેક્ટરો-સર શાપુરજી ભર્યા, મી. મથુરાદાસ ગોકુળદાસ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, મી. જી. એચ. ડંકરલી. મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. પીરોઝ સી. શેઠના. ઓડીટરસ-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

કોલાબા લેન્ડ એન્ડ મીલ કું. લીમીટેડ. (૧૮૮૦)

થાપણ-સત્તાવારને પૂરીભરાયેલી. રૂ. ૨૮,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૭૦૦ વાળા ૪૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી આ કંપનીની જમીનનું બાકું

૧૯૧૦ માં રૂ. ૧ લાખ ૮૩ હજારનું આવ્યું હતું ત્યાર પછી દર વર્ષનું ભાડું અનુક્રમે, રૂ. ૨૪૫, ૧૬૨, ૨૦૯, ૨૦૯, ૨૦૯, ૧૯૦, હજારનું ઉપજ્યું હતું. ૧૯૧૯ માં ભાડાના રૂ. ૨૫૮ હજાર આવ્યા હતા. શેરદાહ બેંચણી ૧૯૧૮ માં રૂ. ૧૨૦ અને ૧૯૧૯ માં રૂ. ૨૧૦ અપાઈ હતી. ૩૧ મી. ડીસમ્બર ૧૯૧૯ ના રોજ પૂરા થતા વર્ષના સરવાલા પ્રમાણે એકંદરે ઘસારાના રૂ. ૧૩૯૬૦૦૦ લખીવાળતાં લગત ખર્ચ રૂ. ૧૮૧૨૮૩૦ નો; ગણિત લેહેણ રૂ. ૬૨૪૪૨૪૬; ચાકું દેવું રૂ. ૩૨૪૧૯૦૩, જેમાં રૂ. ૧ લાખ બેંચણી આપવાની રકમ ઇત્યાદિ આવી ગય છે; પુરાંત રૂ. ૨૩૫૪ રહી. એજન્ટો—ડબલ્યુ. એચ. એડી ની કુંડાયરેક્ટરો—મી. જેસેફ. એ. કે; મી. ત્રીભોવનદાસ વરજીવનદાસ, મી. રસ્તમજી બયરામજી જીજીભાઈ, મી. કેનેથ, ઈ. મેકેન્ઝી, સર જમશેદજી જીજીભાઈ. એડીટરો—નસરવાનજી સોરામજી જમશેદજી ફાઈ રોહડસ એન્ડ પાર્કસ. કંપની પાસે બે મીસો છે. કોલાખા મીલ અને જહાંગીર વાડીઆ મીલ; તે ઉપરાંત કુંડા પાસે પુષ્કળ જમીન ને મીલકતો છે જેમાંથી સાફ ભાડું આવે છે. આ જમીનની માગણી સરકાર તરફથી થયા કરે છે. ૫૦ રૂપીઆની વારે માગણી છેલ્લી જ્યારે થઈ ત્યારે નીચે પ્રમાણે જમાવમાં વધ આવી પછી ઘટી ગયા હતા.

કોલાખા કોલીનુર

તા. ૨૩-૧૨-૧૯ ભાવ રૂ. ૨૪૧૫	૨૯૩૦
૯-૧-૨૦	૨૮૦૦ ૩૨૫૦
૧૪-૧-૨૦	૩૦૫૦ ૩૨૦૦
૨૦-૧-૨૦	૩૮૦૦ ૩૨૨૫
૨૮-૧-૨૦	૨૯૨૫ ૩૧૫૦
૨૮-૧-૨૦	૨૮૪૦ ૩૩૭૦

કોહીનુર મીલ્સ કુ. લી. (૧૮૬૬)

થાપણ સત્તાવાર ૨૦,૦૦,૦૦૦ ગાહેર મુકેલી ને ભરાયેલી
 રૂ. ૧૮,૫૮,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા, ૩૭૧૬ શેરોમાં વહેંચાયેલી.....
 તદુપરાન્ત ૫ ટકાના રૂ. ૧૦૦ વાળા ૧૦૦૦૦ ડિવિડેન્ડોની થાપણ
 રૂ. ૧,૦૦,૦૦૦ ની છે. ૩૧ મી ડિસેમ્બર ૧૯૧૯ ને દિને પૂરા થતા વર્ષ
 પ્રમાણે લગત ખર્ચ-રૂ. ૩૩,૩૩, ૬૫૨; ગણિત લેહેણ-રૂ. ૫૨,૩૦ ૩૧૩;
 થાપણ, રૂ. ૨૮,૫૮,૦૦૦; ભડોળ રૂ. ૧૦,૭૦,૦૩૪; ચાલુ દેવું
 રૂ. ૪૧,૮૬,૫૭૦, તેમાં રૂ. ૭,૫૦,૦૦૦ ભડોળ ખાતે લખી જવાના,
 તથા રૂ. ૧૪૮૬,૪૦૦ વહેંચણીમાં આપવાના છે. પુરાંત રૂ. ૪,૫૩,૩૮૧.
 એજન્ટો-કીલીક નીકશનની કું. ડાયરેક્ટરો-મી. ટી. ડબ્લ્યુ. બરકેટ, સર
 સાસુન ડેવીડ, મી. એચ. એ. એચ. પાદન, મી. એચ. પી. હેન્ડ્રેયવેટ,
 એ. મી. પુરષોત્તમદાસ, હાકોરદાસ, મી. રામદાસ નારણદાસ. ઓડીટરો-
 એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. આ કંપની કોહીનુર સ્પીનીંગ મીલ અને
 કોહીનુર વીવીંગ મીલ ધરાવે છે.

ધી ખટાક મકનજી સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું. લી. (૧૮૭૪)

થાપણ-સત્તાવાર ને પૂરી ભરાયેલી. રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦
 વાળા શેરોમાં વહેંચાયેલી. આ શેર પ્રથમ મધ્ય રૂ. ૧૦૦૦ નો હતો તેના
 હાલ ટૂકડા દશદશના કરેલા છે. એજન્ટો-ખટાક મકનજીની કું.
 ડાયરેક્ટરો-એ. મી. પુરષોત્તમદાસ હાકોરદાસ, મી. ત્રીકમદાસ ગોવરધનદાસ,
 મી. મોરારજી વસનજી મનજી, મી. તુળસીદાસ ગોરધનદાસ, મી. સી. એ.
 લાલીક. મી. મોરારજી મુલજી ખટાક. ઓડીટરો કે. એસ. આયરની કું.

ગ્લોબ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૮૬૬)

એજન્ટો-ટરનર મોરીસનની કું. ડાયરેક્ટરો-એ. મી. જી. એસ.
 વારડો સીલ્સને, સર શાપુરજી ખી. ભર્યા, મી. જી. એચ. લાટીમર, મી..

ડી. ડમલ્યુ. ડાઉડિંગ, સર જમશેદજી જીજીભાઈ. ઓડીટરો-દોરાબજી હોરમસજી આશખરનર.

ગોલ્ડ મોહર મીલ્સ લી. (૧૮૬૬)

થાપણુ રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની, ભરાયેલી રૂ. ૭,૬૪,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૫૨૮ શેરોમાં. કંપનીએ રૂ. ૬,૦૦,૦૦૦ ડીવિડેન્ડરો કાઢેલા છે. એજન્ટો-એલીન બ્રધરસ (ઈન્ડિયા) ની કું.

ધી. ડેવીડ મીલ્સ કું. લી. (૧૮૮૬)

થાપણુ: સત્તાવાર ને પૂરી ભરાયેલી રૂ. ૨૪,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૬૦૦૦ શેરોમાં ને ૫૦૦ વાળા ૧૮૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. બન્ને પ્રકારના શેરોના હકક સરખા છે. ૧૯૧૬ માં વ્યાજ ટકા ૭+૧૪ એટલે ૪૭% જીનના શેર દીઠ અને ૧૪% ટકા નવા શેર દીઠ આપ્યું હતું. કંપનીને બે મીલો છે જે માત્ર સુતરની છે. પ્રથમ થાપણુ રૂ. ૯ લાખની હતી પણ ૧૯૦૬ ખીજી મીલ ડિબી કરવા રૂ. ૧૫ લાખની વધારવામાં આવી હતી. એજન્ટો-તાતા સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો-સર. ડી. જે. તાતા, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ, મી. એન. બી. સફલાતવાળા, સર ફાઝલભાઈ ફરીમભાઈ, સર એસ. બી. ભર્યા, સર. સાસુન ડેવીડ. ઓડીટરો-એસ. બી. બીલીમોરીઆની કું. તથા રતનજી રૂસ્તમજી મહેતા.

તાતા મીલ્સ લી. (૧૮૯૩)

થાપણુ સત્તાવાર રૂ. ૧,૦૦,૦૦,૦૦૦ની જાહેર મૂકેલી ને ભરાયેલી રૂ. ૬૫,૦૦,૦૦૦ની. તેમાં પ્રેક્કરન્સ થાપણુ રૂ. ૩૫,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૫૦૦વાળા ૭૦૦૦ સાડા પાંચ ટકાના પ્રે. શેરોમાં તથા ઓરડીનરી થાપણુ રૂ. ૩૦,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૫૦૦વાળા ૬૦૦૦ શેરોમાં. આ મીલ અપટુડેટ સામગ્રીથી તૈયાર બનવાની છે. ૧૯૨૦ની ૨૦ મી ફેબ્રુઆરીએ આ કંપનીએ મંગળદાસ મીલ આખી, રૂ. ૧ કરોડ ૫૬ લાખે ખરીદી લીધી છે.

એજન્ટો-તાંતા સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો-સર ડી. જે. તાતા,
ઓ. મી. લલ્લુભાઈ શામળદાસ, મી. નરોત્તમ મોરારજી, સર શાપુરજી
ભર્યા, મી. હોરમસજી ઇ. બામજી, મી. એ. જે. ખીલીમોરીઆ, મી.
મી. એન. ખી. સકલાતવાળા. એડીટરો-કે. એસ. આયર તથા
એસ. ખી. ખીલીમોરીઆની કંપનીઓ.

ન્યુ ગ્રેટ ઇસ્ટન સ્ટીમીંગ એન્ડ વીવીંગ કાં. લી. (૧૮૭૪)

એજન્ટો-ડબ્લ્યુ. એચ. એડી. ડાયરેક્ટરો-સર જમશેદજી જીજી-
ભાઈ, મી. કે. ઇ. મેકેનજી, મી. જે. નોલ્સ, સર શાપુરજી ભર્યા.
એડીટરો-મેરવાનજી હોરમસજી નીકલશન, નગીનદાસ પ્રાણજીવનદાસ
મહેતા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ ને દિને પૂરા થતા વર્ષના સરવાલા
પ્રમાણે લખી વાળેલી ધસારાની રકમ રૂ. ૧૩૫૨૦૦૦ બાદ કરતાં લગડ
ખર્ચ રૂ. ૨૧૬૭૪૬૨; ગલિત લેહેણું રૂ. ૩૮૧૦૦૭૧; ચાતું દેવું રૂ.
૩૩૭૫૬૭૯, જેમાં બહેં. આપવાની રકમ ધ્યાદિ રૂ. ૯૪૧૭૮૫ આવી
જાય છે.

ન્યુ સીટી એન્ડ બ્રાન્ચે મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૯૦૫)

૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ ને દિને પૂરા થતા વર્ષના સરવાલા
પ્રમાણે રૂ. ૫૮૧૦૦૦ ધસારાના લખી વાળતાં લગડ ખર્ચ રૂ. ૮૮૭૯૩૭.
ગલિત લેહેણું રૂ. ૨,૭૪૬૩૫૦; ચાતું દેવું રૂ. ૨૩૫૪૩૨૪ જેમાં
આપવાની બહેં. ધ્યાદિ રકમ રૂ. ૭૨૯૮૮૨ ની આવી જાય છે. ઉપલી
કંપનીના રૂ. ૫૦૦ વાળા શેરોને રૂ. ૧૦૦ શેરોમાં શેર દીઠ પાંચ ટુકડા
કરવામાં આવનાર છે. એજન્ટો-ડબ્લ્યુ. એચ. એડીની કું. ડાયરેક્ટરો-
મી. ડબ્લ્યુ. એચ. એડી, મી. જેન. નોલ્સ, મી. આર. પેટરસન બ્રાઉન,
મી. કેનેથ મકનજી, મી. જોસેફ એ. કેય. એડીટરો-એ. એફ.
ફરગ્યુસનની કું. આ કંપનીની મીઠા માત્ર સુતરની છે.

ખી સેન્દ્રલ ઇન્ડીઆ સ્પીનીંગ વીર્વીંગ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કાં. લી.

(નાગપુર)

(૧૮૭૪)

થાપણુ-સત્તાવાર બે પૂરી ભરાયેલી. રૂ. ૯૬,૮૦,૫૦૭ ની તેમાં પ્રે. થાપણુ રૂ. ૫૦,૦૦,૦૦૦ ની ૫, ટકાના. રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૦૦૦૦ પ્રે. શેરોમાં અને ઓરડીનરી થાપણુ—રૂ. ૪૬,૮૭,૫૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૩૦૦૦ પુરા ભરાયેલા અને રૂ. ૨૫૦ વાળા ૧૨૭૫૦ પૂરા ભરાયેલા શેરોમાં બહેંચાયેલી. એજન્ટો-તાતા સન્સ એન્ડ કું. ડાયરેક્ટરો-સર ડી. જે. તાતા, મી. હોરસમજી ઇ. બામજી, મી. એન. બી. સકલાતવાળા, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. એડીટરો-એસ. એસ. એન્જનીયર ને બી. પુનેગર. કંપનીની બે-એમ્પ્રેસ મીલો, અને પીટીટ નાગપુર સ્વદેશી મીલો (કે જે ૧૯૧૦ માં રૂ. ૪૫ લાખમાં ૧૬૫ લગ્ગર ત્રાક ને ૧૮૨ શાળ સાથે ખરીદવામાં આવેલી) તે નાગપુરમાં આવેલ છે.

ઇચ્છાહીમ પખાની મીલ્સ કું. લી.

એજન્ટો-કરીમભાઇ ઇચ્છાહીમ એન્ડ સન્સ લી. ડાયરેક્ટરો-સર સાસુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઇ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, સર જમશેદજી જીજીભાઇ ને સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ. એડીટરો-રતનજી રંસ્તમજી મહેતા, બાપુજી પેસ્તનજી વાડીઆ.

પર્લ મીલ્સ, લીમીટેડ.

એજન્ટો-કરીમભાઇ ઇચ્છાહીમ એન્ડ સન્સ લી. ડાયરેક્ટરો-સર સાસુન ડેવીડ, સર જમશેદજી જીજીભાઇ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, સર ફાઝલભાઇ કરીમભાઇ, મી. મહમદભાઇ કરીમભાઇ, મી. એફ. ઇ. દીનશા. એડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસન એન્ડ કું.

ફરામજી પીટીટ સ્પીનીંગ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૮૮૧)

એજન્ટો-ડી. એમ. પીટીટ સન્સની કું.

ફાઝલભાઈ ખીલ્સ લીમીટેડ.

એન્ટો-કરીમભાઈ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ લી. ડાયરેક્ટરો.—સર જમશેદજી જીજીભાઈ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, સર સાસુન ડેવીડ, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઈ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ધી ફીન્સ ખીલ્સ, લીમીટેડ (૧૯૦૬)

એન્ટો-જેમ્સ પ્રીન્સેની કું. ડાયરેક્ટરો મી. ડી. એમ. ઇંગ્લીસ, સર સાસુન ડેવીડ, મી. બી. બ્રાઉન, સર શાપુરજી ભર્યા, મી. રતનજી મુલજી, મી. એલડીસ, મી. જે.એચ. ડંકરલી. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ફીનીક્સ ખીલ્સ, લીમીટેડ.

૧૯૧૦ માં કંપનીને નુકશાન હોવાથી વહેંચણી સમતોલન ફંડમાંથી રૂ. ૬૧ હજાર લીધા, ને ૧૯૧૧ માં અનામત ભંડોળમાંથી, રૂ. ૬૮ હજાર નુકશાન માંડી વાળવાને તથા વહેંચણી આપવાને લીધા હતા. નુકસાન હોય છે ત્યારે ઘણી કંપનીઓ આ પ્રમાણે કરે છે. કોઈ કંપની જે વર્ષે, થોડો નફો હોય વા નુકશાન હોય છતાં, વધારે મોટી રકમ વહેંચણી ખાતે આપે તો સમજવું કે તે બધું આગળના ભંડોળમાંથી લીધું હશે. એન્ટો—રામનારાયણ હરનંદરાય (૧૯૧૯ ના એપ્રિલથી નવા એન્ટ, પણ આગળ તલકચંદ શાપુરજી ની કું. હતા.) ડાયરેક્ટરો—સર સાસુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, મી. જમશેદજી જીજીભાઈ, મી. નાનાભાઈ સી. ભર્યા, સર શાપુરજી ભર્યા, મી. નાનાભાઈ તલકચંદ, મી. રામનારાયણ હરનંદરાય.

ધી ઇડીઅન પ્લીચીંગ, ડાઇંગ એન્ડ પ્રીન્ટીંગ વર્ક્સ લી.

એન્ટો—કરીમભાઈ ઇબ્રાહીમ એન્ડ સન્સ. ડાયરેક્ટરો—સાસુન ડેવીડ, મી. જમશેદજી અરદેશર વાડીઆ, મી. મહમદભાઈ કરીમભાઈ,

સર જમશેદજી જીજીભાઈ, મી. એફ. દીનશા, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ. ઓડીટરો—રસ્તમજી મોદી એન્ડ દમણીયા. આ કાંઈ કાપડ સુતરની મીલ નથી.

બોમ્બે કોલન મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી.

એજન્ટો—હોરમસજી સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો—સર શાપુરજી ભટ્ટા, મી. ખરશેદજી ધનજીભાઈ શેરોફ, મી. પુરૂષોત્તમદાસ જીવણદાસ, મી. રસ્તમ કે. આર. કામા, મી. હોરમસજી ફરામજી કોમીસરીએટ. મી. રીરોજ સી. શેઠના. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા આંદાભાઈ જમુભાઈ.

પ્રેડમરી મીલ્સ લી. (૧૯૧૦)

એજન્ટો—મથુરાદાસ ગોકળદાસની કું. ડાયરેક્ટરો—સર શાપુરજી ભટ્ટા, સર સાસુન ડેવીડ, મી. મથુરાદાસ ગોકળદાસ, મી. રસ્તમજી બયરામજી જીજીભાઈ, મી. બયરામજી રસ્તમજી બી. જીજીભાઈ, મી. હોરમસજી એન. વકીલ, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. એફ. ઈ. દીનશા. ઓડીટરો—એસ. બી. બીલીમોરીઆ એન્ડ કું. તથા દોરાબજી હોરમસજી આશખરનર.

ધી બોમ્બે ડાઇંગ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૮૭૬)

થાપણ—સત્તાવાર રૂ. ૩૨ લાખ ગાહેર મુકેલી ને ભરાયેલી રૂ. ૩૧,૧૨,૦૦૦ની રૂ. ૨૫૦વાળા (૧૨૮૦૦માંથી) ૧૨૪૪૮ શેરોમાં વહેંચાયેલી. કંપની રંગનું કામકાજ કરે છે. આગળ થાપણ જે રૂ. ૧૨ લાખની હતી તેમાં ૧૯૦૮માં રૂ. ૧૭ લાખની વધારીને કાપડ સુતરની મીલ ઉભી કરી. ૧૯૧૮ની જાનેવારીથી કું. એ ટેક્સટાઇલ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. ની તમામ મીલકત ખરીદી લીધી છે (જેથી આવક ખમણી થઈ છે.)

આ કંપનીએ રંગમાંથી નફો નીચે પ્રમાણે કર્યો હતો. ૧૯૦૯થી ૧૯૧૦ વર્ષનો નફો અનુક્રમે—રૂ. ૨૮૧ હજાર, ૧૮૧, ૧૧૮, ૨૯૬, ૧૫૪, ૯૪, ૨૨૭, ૬૮૯, ૮૯૮, ૯૮૮ હજાર રૂપિયાનો રંગનો નફો.

નફો રા. લાખ. સ્પ્રીંગ મીલ. ટેકસ્ટાઇલ. રંગ.

૧૯૧૭માં	૧૪	૦	૯
૧૯૧૮માં	૨૨	૨૩૧	૧૦

એન્જનો-નવરોજી વાડીઆ એન્ડ સન્સ. ડાયરેક્ટરો-મી. એન. એન. વાડીઆ, મી. ડબ્લ્યુ રીડ, મી. આર. એન. વાડીઆ, મી. એન. ખી. સકલાતવાળા, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, મી. એચ. વી. પોવેલ. ઓડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા જહાંગીર રસ્તમજીની કું.

બોમ્બે યુનાઇટેડ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું. લી. (૧૮૬૪)

(અથવા) મંગળદાસ-આ કંપની ૨૦-૨-૨૦ના રોજે તાતા મીલને રૂ. ૧૧ કરોડે વેચાઈ ગઈ છે તે રાજપુશીથી ફડચામાં ગઈ છે. એન્જનો-મૂલરાજ ખટાકીની કું. ડાયરેક્ટરો-મી. મુલજી ભવાનીદાસ ખારભાયા, મી. મૂલરાજ ખટાકી, મી. પુરુષોત્તમદાસ ડાકોરદાસ, મી. ત્રીકમદાસ ગોરધનદાસ, મી. સી. એ. લાલીદ્ મી. મોરારજી મૂલરાજ. ઓડીટરો-ફરદુનજી એ. ખરમેદજી તથા એસ. એસ. એન્જનીયર.

મથુરાદાસ (૧૯૧૪)

થાપણ-સત્તાવાર ને ગ્રહેર મફેલી રૂ. ૨૪,૦૦,૦૦૦ ની, ભરાયેલી રૂ. ૧૪,૪૦,૦૦૦ ની તેમાં રૂ. ૫૦૦ વાળા પૂરા ભરાયેલા ૨૪૦૦ શેરો અને રૂ. ૫૦૦ વાળા, માત્ર રૂ. ૧૦૦ ભરાયેલા એવા ૨૪૦૦ શેરોમાં બહેચાયેલી. એન્જનો-મથુરાદાસ આજમની કું.

મદ્રાસ યુનાઇટેડ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ (૧૮૭૩)

એન્જનો-ફરશનદાસ મુળજી જોશીની કું.

માધવજી ધરમસી મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૮૬૩)

૧૯૧૯ ના છેલ્લા ત્રિમાસિકમાં માધવજીનો ભાવ એકાદ માસમાં ૩૦૦૦ ના ૩૭૦૦ નો ભાવ એકદમ (પાંચ દિવસમાં રૂ. ૫૦૦) વધી

જવાથી જુની બમ્બરે રૂ. ૩૬૫૦ નો ભાવ બાંધી તેનો વાયદો બંધ કરેલો છે. એજન્ટો—ગોકળદાસ માધવજી સન્સ એન્ડ કું. ડાયરેક્ટરો—સર શાપુરજી ભટ્ટા, મી. મથુરાદાસ ગોકળદાસ, મી. જે. એચ. ડંકરલી, મી. એફ. ઈ. દીનશા, મી. પુષ્પાત્તમ મથુરાદાસ, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, એ. મી. પી. સી. શેઠના. ઓડીટરો એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ધી માણેકજી પીટીટ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૮૭૬)

આ કું. પાસે ત્રણ કાપડ સુતરની મીલો છે, (૧) માણેકજી પીટીટ મીલ, (૨) દીનશા પીટીટ મીલ અને (૩) બમનજી પીટીટ મીલ. આ મીલની શાળની સંખ્યા સૌ મીલો કરતાં વધારે છે.

માણેકજી પીટીટની ૫૦૪૩ શાળો, મંગળદાસ ૩૪૩૫ શાળો, સેન્યરી ૩૦૧૦ શાળો, નાગપુર ૨૨૦૦ શાળો, સાલાપુર ૧૫૭૫ શાળો, સ્વદેશ ૧૫૪૨ શાળો, કોલીનુર ૧૪૮૫ શાળો. એજન્ટો— ડી. એમ. પીટીટ સન્સ કું. ડાયરેક્ટરો—સર દીનશા એમ. પીટીટ, મી. દાદી એન. દાદી, મી. દાદાભાઈ એમ. જીજીભાઈ, મી. માણેકજી સી. પીટીટ, મી. રસ્તમજી બી. જીજીભાઈ, મી. જહાંગીર બી. પીટીટ. ઓડીટરો—આપુજી પી. વાડીઆ તથા નસરવાનજી એસ. જમશેદજી.

ધી મોરારજી ગોકળદાસ સ્પીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું. લી. (૧૮૯૭)

એજન્ટો—મોરારજી ગોકળદાસની કું. ડાયરેક્ટરો—મી. નરેત્તમ મોરારજી ગોકળદાસ, મી. રતનસી ધરમસી મોરારજી, મી. તેલુમુરસપ રસ્તમજી નવરોજી કામા, એ. લલુભાઈ શામળદાસ. ઓડીટરો—કે. એસ. આયરની કું. તથા દેવીદાસ વિઠ્ઠલદાસ.

લક્ષ્મી કોટન મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૯૧૬)

એજન્ટો—ધી બોમ્બે કું. લી. ડાયરેક્ટરો—એ. મી. એસ. જે. ગીલમ, મી. લીરલી કાઉફર્ડ, મી. વિશ્વનાથ વૈદ્ય, મી. આર. ડબ્લ્યુ.

હારટર, મી. મથુરાદાસ વીસનજી. ઓડીટર—આર. એસ. બુક. મીલ સોલાપુરમાં છે.

વિષય કોટન મીલ લી. (૧૬૦૮)

એજન્ટો ઇત્યાદિ. લક્ષ્મી કોટનના છે તેઓ સધળા વિષય કોટનના પળ છે. પ્રેક્ષરન્સ શેરો ઉપર બહેંચણી:—

	ઓ. બહેંચણી.	ટકા	પ્રે. બહેંચણી.	ટકા
૧૯૧૪	...	...	૭૮૦૦૦	૧૦
૧૯૧૫	...	...	૫૬૦૦૦	૭
૧૯૧૬	...	...	૧૧૨૦૦૦	૧૪
૧૯૧૭	૮૦૦૦૦	૫	૨૨૪૦૦૦	૨૮
૧૯૧૮	૨૪૦૦૦૦	૧૫	૫૬૦૦૦	૭

૧૯૧૭ માં પ્રેક્ષરન્સ શેર ઉપર ૭ ટકાની ચાર વર્ષની ચડેલી ભેગી બહેંચણી આપવામાં આવી હતી. મીલ સોલાપુરમાં છે.

ભાવ	વધીને	ઘટીને	કુલ	વધીને	ઘટીને	કુલ
૧૯૧૮	૨૦૨૦	૧૦૨૦	૧૦૬૦	૧૦૬૦	૫૩૫	૧૫૯૫
૧૯૧૯	૨૬૫૦	૧૫૭૫		૧૮૨૫	૭૫૦	

ધી સ્વદેશ મીલ્સ કું. લી. (૧૮૮૬)

એજન્ટો—તાતા સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો—સર. ડી. જે. તાતા, મી. હોરમસજી ઇ. આમજી, મી. એન. બી. સકલાતવાળા, મી. એ.જે. બીલીમોરીઆ. ઓડીટરો—મી. ઇ. પુનેગર ને આદરજી સોરાબજી માદન.

સ્વાન મીલ્સ લી. (૧૬૦૯)

એજન્ટો—જેમ્સ શીન્ડેની કું. ડાયરેક્ટરો—મી. ડી. એમ. ઇંગ્લીસ, સર સાસુન ડેવીડ, મી. બી. બ્રાઉન, સર શાપુરજી ભટ્ટા, મી. રતનસી સુબજી, મી. જે. એચ. ડંકરલી, મી. એ. જીડીસ. ઓડીટરો એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

ધી સર શાપુરજી ભર્યા મીલ્સ લી. (૧૯૧૬)

આ કંપની હસ્તક પાંચ મીલો છે—કોનોટ મીલ, એમ્પ્રેસ મીલ, ઇમ્પીરીયલ મીલ, જેમ્સ ગ્રીવ્સ મીલ્સ, ન્યુ એમ્પ્રેસ મીલ. ત્રણ અને ચોથી મીલોની જુની યંત્રસામગ્રી ઘણીખરી બધી વેચી નાંખેલી છે, એમ પહેલા રીપોર્ટથી માલુમ પડે છે. એજન્ટો—મથુરાદાસ ગોકુળદાસની કું. ડાયરેક્ટરો—સર શાપુરજી ભર્યા, સર સામુન ડેવીડ, સર કાવસજી જહાંગીર, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ, મી. મથુરાદાસ ગોકુળદાસ, મી. રામનારાયણ હરનંદરાય, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. એફ. ઇ. દીનશા. ઓડીટરો—એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા એસ. બી. બીલીમોરીઆની કું.

સીમ્પલેક્ષ મીલ કું. લી. (૧૯૧૨)

એજન્ટો—ડી. એમ. વાડીઆની કું. ડાયરેક્ટરો—સર શાપુરજી ભર્યા, મી. ડી. એમ. વાડીઆ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, મી. જે. એચ. ડંકરલી, મી. મથુરાદાસ ગોકુળદાસ ને એ. મી. પીરોજ. સી. શેડના ઓડીટરો—ચાંદાભાઈ જસભાઈ તથા માણેકજી હોરમસજી દાવર.

ધી સેંચરી રપીનીંગ એન્ડ મેન્યુફેક્ચરીંગ કું. લી. (૧૮૯૭).

એજન્ટો—સી. એન. વાડીઆની કું. ડાયરેક્ટરો—મી. સી. એન. વાડીઆ. મી. નરોત્તમ મોરારજી, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, સર સ્ટેન્લી રીડ. મી. એન. બી સફલાતવાળા. ઓડીટરો—એફ. એફ. ફરગ્યુસન.

ધી સોલાપુર રપીનીંગ એન્ડ વીવીંગ કું. લી. (૧૮૭૪)

એજન્ટો. મોરારજી ગોકુળદાસની કું. ડાયરેક્ટરો—મી. નરોત્તમ મોરારજી, મી. રતનસી ધરમસી, મી. ત્રીકમદાસ ડી. મોરારજી, એ. મી. લલુભાઈ શામળદાસ. ઓડીટરો, કીશ્વનાથ એ. કીર્તિકર.

ધી સ્ટેન્ડર્ડ મીક્સ કું. લી. (૧૮૬૨).

એજન્ટો-તાતા સન્સની કું. ડાયરેક્ટરો-સર ડી. જે તાતા, સર ફાઝલખાઈ કરીમખાઈ, સર શાપુરજી, સર સામુન ડેવીડ, મી. એ. જે. ખીલીમોરીઆ, મી. એન. ખી. સફલાતવાળા. ઓડીટરો-એસ. ખી. ખીલીમોરીઆ ને દોરાબજી હોરમસજી આશપરનર.

સ્ટેન્ડર્ડનું કોરનર.

ભાવ.	સ્ટેન્ડર્ડ.	માધવજી.	ભાવ.	સ્ટેન્ડર્ડ.	માધવજી.
૧-૯-૧૮.	૨૦૬૦	૨૭૬૦.	૧૫-૧૦-૧૮.	૨૦૬૫	૨૧૦૦
૧૩-૯-૧૮.	૧૭૭૫	૨૧૭૫.	૩૦-૧૦-૧૮.	૨૪૧૦	૨૧૮૫
૧૯-૯-૧૮.	૧૯૪૦	૨૩૧૦.	૧૫-૧૧-૧૮.	૧૪૦૦	૨૧૦૦
૩૦-૯-૧૮.	૨૨૨૫	૨૧૭૫.			

જુની બજારમાં સ્ટેન્ડર્ડનો સોદો રૂ. ૨૪૭૫ના ભાવે કપાયો હતો જ્યારે નવી બજારમાં ૨૪૧૦ના ભાવે આગળથી કપાયો હતો.

આલકોક એશડાઉન એન્ડ કું. લી. (૧૮૮૪)

એજન્ટો-ટરનર મોરીસનની કું. લી. ડાયરેક્ટરો-મી. એન. ખી. મેકમેથ, મી. મેગીલ, મી. ન્યુમેન ટેયલર, મી. ડાઉડીંગ, મી. એ. જે. રેયમંડ, મી. એસ. આર. બમનજી, ઓડિટર-જે. ઇ. એસ્પાઇલવાલ. કંપની એન્જનીયરીંગનું કામ કરે છે.

ધી બોમ્બે ખરમા ટ્રેડીંગ કોર્પોરેશન લીમીટેડ. (૧૮૯૩)

થાપણ-સત્તાવાર રૂ. ૧,૫૭,૫૦,૦૦૦ બહાર ને ભરાયેલી રૂ. ૭૩,૪૬,૮૦૦ની રૂ. ૨૫૦૦વાળા ૧૦૦ (અમુક પસંદગીના હક્કવાળા) શેરો અને રૂ. ૧૨૫ વાળા ૪૦૦૦૦ શેરોમાં તથા ૮૩૮૭૨ નવા શેરો જેના દરેક દીઠ રૂ. ૨૫ એ કોલના. (ખીજા કોલ લેવાશે). એજન્ટો-પ્રોક્સેસ એન્ડ કો. ડાયરેક્ટરો-મી. આર. ડમ્લ્યુ. હારટર, મી. લીસ્લી, કાઉન્સિલર, મી. આર. એચ. બ્રુક, મી. એફ. આર. વાડીઆ અને મી.

મથુરાદાસ વીસનજી. ઓડીટરો-જે. ઇ. આરપીઇનવોલ તથા ફરદુનજી
એ. ખરસેદજી ફરદુનજી. આ શેરનો ભાવ ૧૯૧૮ની છઠ્ઠી જુને
રૂ. ૧૧૦૫ હતો અને બીજો દિવસે ૭ મી જુને રૂ. ૭૨૫ નો થયો હતો.

આન્ધ્રાવેલી. (૧૯૧૬)

૧૯૧૯ ના જુન સુધી થાપણ ખર્ચ રૂ. ૯૫,૨૦.૦૦૦ થયોછે.
એજન્ટો-તાતા સન્સની કુ. ડાયરેક્ટરો-સર ડી. જે. તાતા, સર સાસુન
ડેવીડ, સર ફ્રાઝલબાર્થ કરીમબાઇ, સર શાપુરજી ભટ્ટા, મી. માધવદાસ
દામોદર દાકરશી, સર સ્ટેન્લી રીડ, એ. મી. લલુભાઇ સામળદાસ,
મી. રણછોડદાસ વી. મહેતા, મી. નરોત્તમ મોરારજી, મી. ત્રીકમદાસ
ગોરધનદાસ ખટાઉ, મી. જે. ડી. ગાંધી, મી. એ. એન. દાતાર, મી. એફ.
સી. રેમાંગટન, મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. ઓડીટરો એ. એફ.
ફરગ્યુસનની કુ. તથા જે. એ. દલાલ.

તાતા હાયડ્રો (૧૯૧૦)

એજન્ટો-તાતા સન્સની કુ. ડાયરેક્ટરો-સર ડી. જે. તાતા, સર
સાસુન ડેવીડ, સર શાપુરજી ભટ્ટા, એ. મી. લલુભાઇ સામળદાસ. મી.
એમ. એટના, મી. એચ. જે. બાબા, સર વિહલદાસ દામોદર દાકરશી મો.
નરોત્તમ મોરારજી, અને અને મી. એ. જે. બીલીમોરીઆ. ઓડીટરો એ.
એફ. ફરગ્યુસનની કુ. તથા જે. એ. દલાલ.

આખો ઇલેક્ટ્રીક સપ્લાઇ એન્ડ ટ્રાન્સે કંપની લી. (૧૯૦૫)

સેક્રેટરી મી. પી. ડી. મહાલક્ષ્મીવાળા.

ડીસેમ્બર.	નફા.	વહેંચણી.	વ્યાજ.
૧૯૧૭	૩૩, ૩૮	૧૫, ૧૨	૧૪
૧૯૧૮	૩૯, ૨૩	૧૯, ૯૨	૧૬

ધી તાતા આર્યન એન્ડ સ્ટીલ કું. લી. (૧૯૦૭)

એન્ડ-તાતા સન્સ એન્ડ કું. થાપણ-સત્તાવાર; રૂ. ૧૦,૫૨,૧૨,૫૦૦ ની; તેમાં ઓરડીનરી થાપણ રૂ. ૨,૬૨,૫૦,૦૦૦-પ્રેક્ષ-થાપણ રૂ. ૭૫,૦૦,૦૦૦-ડીફર્ડ થાપણ રૂ. ૧૪,૬૨,૫૦૦ ની અને બીજી પ્રેક્ષરન્સ થાપણ-રૂ. ૭ કરોડની છે.

સત્તાવાર સંખ્યા-ઓ. શેરો ૩૫ લાખ છે. પ્રેક્ષ, શેરો ૧૫ લાખ છે. ડીફ. શેરો ૪૮૭૫૦ છે. બીજી પ્રેક્ષ. શેરો ૭ લાખ છે.

બહાર પાડેલી ને ભરાયેલી ને રૂ. ૨,૩૧,૭૫,૦૦૦ ની છે. જુના શેરો. ઓરડીનરી થાપણ-રૂ. ૧,૫૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૭૫વાળા ૨ લાખ શેરો (૬૬૬, પ્રેક્ષ. પછી ૮ ટકાનો અને ડીફર્ડ પછી ૫૦ ટકાનો, બીન વર્ધમાન છે) પ્રેક્ષરન્સ થાપણ-રૂ. ૭૫,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૧૫૦વાળા ૬ ટકાના વર્ધમાન શેરો. ડીફર્ડ થાપણ-રૂ. ૬,૭૫,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૩૦ વાળા ૨૨,૫૦૦ શેરો (૬૬૬, પ્રેક્ષ. અને ઓરડી. પછી ૨૫ ટકાનો અને છેવટના વધારામાં ૫૦ ટકાનો, બીન વર્ધમાન ૬૬૬ છે.) ડીમેન્ચર થાપણ-રૂ. ૧,૭૬,૦૦,૦૦૦ ની છે.

નવા શેરો-ઓરડી. થાપણ રૂ. ૪૪,૮૫,૦૦૦ ની રૂ. ૭૫માંથી રૂ. ૩૦ ભરાયેલા ૧૫ લાખ શેરો.

પ્રેક્ષ. (બીજીની થાપણ રૂ. ૬૭,૦૧,૨૭૦ની રૂ. ૧૦૦ વાળા તેમાં રૂ. ૧૦ માત્ર ભરાયેલા એવા ૬,૭૦,૦૦ શેરોમાં.

ડીફર્ડ થાપણ-રૂ. ૩,૮૧,૪૭૦ની રૂ. ૩૦માંથી રૂ. ૧૫ ભરાયેલા એવા ૨૬૦૮૮ શેરોમાં.

આ સાહસનું સ્થાન છોટા નાગપુરમાં આવેલા સાકચી ગામમાં છે. ત્યાં હાલ જમશેદપુર ગામ વસાવવામાં આવ્યું છે. મોરબંજ અને રાયપુર જિલ્લામાં બે મોટા કાચી ધાતુનાં ક્ષેત્ર આ કંપની ધરાવે છે. ડાયરેક્ટરો-

સર. ડી. જે. તાતા, સર સાસુન ડેવીડ, કાવસજી જહાંગીર, મી. માધવજી દાદોદર ઠાકરશી, ઓ. સર. ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ, મી. રતનશી, ડી. મોરારજી, મી. એમ. એ. ટના, મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા, ઓ. મી. લલુભાઈ શામળદાસ, સર શાપુરજી ભર્યા, મી. ખી. જે. પાદશાહ, મી. એ. જે. ખીલીમોરીયા. ઓડીટરો-એ. એ. દલાલ તથા એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું.

સ્વીમર (૧૯૦૬)

લગડખર્ય રૂ. ૫૨૮૮૦૦૦ માં રૂ. ૧૦૬૩૦૦૦ ગુડવીલના (હવાઈ લેહેણના) છે. એજન્ટો-કીલીક નીકશનની કું. ડાયરેક્ટરો-સર થોમસ બરકેટ, મી. એચ. પી. હેબ્બેથ વેબ્ટ સર શાપુરજી ભર્યા સર ચિઠ્ઠલદાસ ડી. ઠાકરશી, સર સાસુન ડેવીડ, મી. એમ. એ. ટના (બાવનગરના માજી દિવાન), ઓ. મી. પુરષોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ. ઓડીટરો-ચાંદાભાઈ એન્ડ જશુભાઈ.

તાતા ઓઇલ.

થાપણુ-સતાવાર રૂ. ૧ કરોડની; બહાર પાડેલી તથા ભરાયેલી રૂ. ૬૨૫૮૦૦૦ વાળા ૬૨૫૮૦ પૂરા ભરાયેલા શેરોમાં બહેંચાયેલી, આ કંપનીને વનસ્પતીનાંથી અમુક પેટન્ટ પદ્ધતિથી માખણ કઢાડવા ની યંત્ર સામગ્રી મંગાવી છે. હિન્દ અને સીંગાપોરમાં આ પેટન્ટના સર્વાધિકાર ઉપલી કંપનીને મળ્યા છે. ડાયરેક્ટરો-સર ડી. જે. તાતા, સર સાસુન ડેવીડ, સર શાપુરજી ભર્યા, સર ફાઝલભાઈ કરીમભાઈ, મી. એન. ખી. સકલાતવાળા, મી. રણછોડદાસ વી. મહેતા, મી. ખી. જે. પાદશાહ, મી. એ. જે. ખીલીમોરીયા. ઓડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા એસ. ખી. ખીલીમોરીયાની કું.

પોર્ટકેનીંગ એન્ડ લેન્ડ ઇમ્પ્રુવીંગ કું.

આ કંપની માત્ર જમીનદારીનું કામકાજ કરે છે અને સુંદરવનમાં જમીનનો મોટો વિસ્તાર ધરાવે છે. ડાયરેક્ટરો-મી. એમ. નીસીમ. મી.

ફરામજી જમશેદજી આટલી ખોઠા, મી. ટી. પોવેલ, ઓ. મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા, મી. ઇશ્વરદાસ લક્ષ્મીદાસ;

આમંત્રે ફેબ્રુઆરી (૧૮૮૪.)

એજન્ટો-વોલકર્ટ બ્રધર્સ. ડાયરેક્ટરો, સર સામુઅલ ડેવીડ, સર દીનશા પીટીટ, મી. એલ. વોલકર્ટ, મી. કે. રીંગર. ઓડીટરો. એ. એફ. ફરગ્યુસનની કુાં.

ન્યુ યુનિયન ફેબ્રુઆરી (૧૯૧૩).

ડાયરેક્ટરો-સર જમશેદજી જીજીભાઈ, સર શાપુરજી ભર્યા, મી. ટી. ડબ્લ્યુ ડાઉડીંગ, મી. એમ. એફ. જી. સેન્ડીસ, મેગીલ ઓડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કુાં.

અમદાવાદ ઇલેક્ટ્રીક (૧૯૧૩.)

એજન્ટો-કીલીકનીકશનની કુાં. ડાયરેક્ટરો-સર થોમસ બરકેટ, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, સર વિહલદાસ ડી. ઠાકરશી, ઓ. મી. પુરણોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ, મી. રોબર્ટસ, મી. એચ. પી. જીમ્સ, મી. હેપ્પેથ વેધર. ઓડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કુાં

બુન્દી (૧૯૨૩.)

આ કંપની પોર્ટલેન્ડ સીમેન્ટનો ધંધો ખેડવા માટે ઉભી કરવામાં આવી છે. ડાયરેક્ટરો-સર થોમસ બરકેટ, સર જમશેદજી જીજીભાઈ, ઓ. મી. મહમદ હાજીભાઈ, ઓ. મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા, મી. રામદાસ નારણદાસ, મી. એચ. પી. હેપ્પેથવેધર, મી. કેનેથ ઇ. મેકેન્ઝી અને રાયબહાદુર પંડીત માણેકલાલ જ્ઞેશી એજન્ટો-કીલીકનીકશનની કુાં

ઇન્ડિઅન સીમેન્ટ (૧૯૧૨)

આ કંપની સીમેન્ટ બનાવવા માટે ઉભી થયેલી છે. ડાયરેક્ટરો-સર ડી. જે. તાતા, ઓ. મી. લજુભાઈ શામળદાસ, ઓ. મી. પુરણોત્તમદાસ ઠાકોરદાસ, મી. એચ. પી. જીમ્સ, મી. એ. જે. બીલીમેરીઆ,

મી. એન. બી. સકન્નાતવાળા, મી. જે. બી. લીન. એન્ટો-
તાસ-સની કું.

કટની સીમેન્ટ (૧૯૧૨.)

એન્ટો-સી. મેકડોનાલ્ડની કું. ડાયરેક્ટરો-સર સામુન ડેવીડ,
સર કાવસજી જલ્હાંગીર, સર શાપુરજી ભટ્ટા, સર વિહલદાસ ડી.
હાકરશી; એ. સર. ફાઝલખાન ફરીમખાન, મી. મળરાજ ખટાઉ, મી.
નરોત્તમ મોરારજી, મી. જે. પી. આર. બી. ખમન બહેરામ-ઓડીટરો.
એ. એફ. ફરગ્યુ સનની.

સેન્ટ્રલ ઇન્ડિયા માઇનિંગ (૧૯૦૪.)

ડાયરેક્ટરો-સર થોમસ બરકેટ, એ. મી. ચુનીલાલ વી. મહેતા,
સર સામુન ડેવીડ, સર શાપુરજી ભટ્ટા, મી. એચ. પી. હેન્ડલેથ વેક્ટ,
મી. ચાર્લસ એમ્પન ઓડીટરો-ફરગ્યુસન ની કું. એન્ટો-
કાલીકનીકશની કું.

શીવરાજપુર (૧૯૦૫.)

એન્ટો-કાલીકનીકશનની કું ડાયરેક્ટરો-સર થોમસ બરકેટ,
મી. એફ. એ. એચ. ફર. મી. એફ. હેરીસન, મી. પી. ડબ્લ્યુ. કેસવેલ,
મી. એચ. ડી. ગોરી. ઓડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું:

અરમા પેટ્રોલ. (૧૯૧૦) ઇંગ્લિંડમાં રજીસ્ટર.

થાપણ સત્તાવાર-પૌંડ ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની ૮ શીર્લીંગ વાળાં
૨૫,૦૦,૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ખ્હાર પાટેલી ને ભરાયેલી થાપણ
પૌંડ ૭૮૯૧૯૧ ની ૧૯૭૨૯૭૮ શેરોમાં પૂરા ભરાયેલા.....
તદુપરાંત કું. એ પૌં. ૫,૮૪,૫૯૮ ના ડીએચરો કહાડેલા છે, તેના પ્રથમ
ગીરો ઉપરના પૌં. ૫૮૭૯૦૮ છે તથા બીજા ગીરો ઉપરના પૌં.
૫૮૬૯૦ છે. હિસાબ જુલાઈ સુધી. ડાયરેક્ટરો-એ. લાયોનેલ હોલેન્ડ,
રાઇટ એ. સર હારવી એડેમસન, મી. એલેક્ઝેન્ડર મેકટેય, મી. એડગર

ટેપલર, મેન્જર એડવર્ડ સીમોન મારક્સ, મી. હેનરી ક્લોડ ટેપલર.
એન્જિન્ટો-ગ્રેન ટેપલર એન્ડ સન્સ. અનામત ફંડ પૌં. ૧,૩૫,૦૦૦.
કોન્ડીનલ ટેક ફંડ પૌં. ૬૦,૦૦૦. ડિમેન્ચર ફંડ પૌં. ૧,૬૧,૦૦૦.

મુંબઈ બેન્ક. (૧૮૬૭)

થાપણ-૩. ૧ કરોડની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૨૦૦૦૦૦ શેરોમાં બહેચાચેલી.
આ બેંક પ્રથમ ૧૮૪૦ માં ઉભી થઈ હતી, ત્યારે ૩. પર લાખની
થાપણ હતી, ૧૮૬૩ માં થાપણ રૂ. ૧૦૪૧ લાખની કરવામાં આવી,
૧૮૬૪ માં થાપણ રૂ. ૨૦૯ લાખની કરી. ૧૮૬૭ માં બેંક ફંડમાં ગઈ
અને પછી તરત ન્યુ બેન્ક એક બેન્ક તરીકે આ બેંક ઉભી થઈ. હાલ
અનામત ફંડ રૂ. ૧ કરોડને એક લાખનું છે. સેક્રેટરી અને ટ્રેઝરર-સર
આર. આઈટકીન. ડાયરેક્ટરો-સર જમશેદજી જીજીભાઈ, (પ્રેસીડન્ટ);
મી. ત્રીભોવનદાસ, વરજીવનદાસ, મી. મેયર નીસીમ, એ. સર ફાઝલભાઈ,
એ. મી. એસ. જે ગીલમ એડીટરો-એસ. બી. બીલીમોરીયા,
અને જમશેદજી એ. દલાલ. આ બેંક બીજી મદ્રાસ બેંક તથા બેંગાલ બેંક
સાથે જોડાઈ જવાની છે, અને તેમની એક ઇમ્પીરીયલ બેંક થવાની છે.

ઇન્ડિઆ બેન્ક (૧૯૦૬.)

મેનેજર-મી. એચ. પી. સ્ટ્રીંગફોર્ડ. ડાયરેક્ટરો-સર સામુન
ડેવીડ (ચેરમેન), સર કાવસજી જહાંગીર, મી. ખેતરી ખેયરી, મી.
રામનારાયણ હરનંદરાય, મી. એફ નેલ્સન, મી. ડી. એસ. શેલીમ,
મી. એફ. ઇ. દીનશા, મી. રહીમતુલા ફરીમભાઈ. ૩૧ મી ડિસેમ્બર
૧૯૧૯ના રોજ પુરાં થતાં વર્ષના સરવાળા પ્રમાણે જમે બાબતુ થાપણ
રૂ. ૧ કરોડ, ભડોળ રૂ. ૬૫૭૪૦૦૦, શીક્સ અને સેવીંગસ ડીપોઝીટ
રૂ. ૨૮૧૬૦૦૦૦, કરન્ટ ડીપોઝીટ રૂ. ૪૫૭૪૨૦૦૦, બીજી દેવું
રૂ. ૯૦૦૦૦ અને નફાટોટાનો હિસાબ બાબતુ રૂ. ૭૭૧૦૦૦ છે,
ન્યારે ઉધાર બાબતુ કેશ ક્રેડીટસ એન્ડ ડીમાન્ડ એડવાન્સ બાબતે રૂ.
૨,૭૯,૮૭૦૦૦ લોન બાબતે રૂ. ૧૯૯૬૩૦૦૦, બીલ્સ ડિસ્કાઉન્ટેડ
બાબતે રૂ. ૮૮૭૯૦૦૦, જમીન ખર્ચ રૂ. ૯૪૦૦૦, બીજા ખર્ચ
રૂ. ૩૫૦૦૦, અવેજ રૂ. ૧૬૧૭૦૦૦૦, અને રોકડ શીલક રૂ.
૧૮૧૧૪૦૦૦ છે.

સેન્ટ્રલ બેંક. (૧૯૧૧)

થાપણ રૂ. ૫૦૦૦૦૦૦ની રૂ. ૫૦વાળા શેરોમાં ભરાયેલી. મેનેજીંગ એજન્ટ-મી. એસ. એન. પહેલ્યાખાતાવાળા ડાયરેક્ટરો-મી. એ. જે. બીલીમોરીયા, મી. મોતીલાલ કાનજી, મી. હાજી ગુલામ મહમદ આજમ, એ. મી. શીરોઝ સી. શેહના. ઓડીટરો-એ. એફ. ફરગ્યુસનની કું. તથા જે. એ. દલાલ. છેલ્લાં આઠ વર્ષ દરમિયાન કંપની કામકાજ ઉપરથી જણાય છે કે ભરાયેલી થાપણ રૂ. ૧૫ લાખથી વધી રૂ. ૫૦ લાખ, કરન્ટ અને પ્રીફરડ ડીપોઝીટ ૪૦ લાખથી વધી ૯૫ કરોડ, નફો ૧ લાખથી વધી ૧૪ લાખ અને વહેંચણી ૩૫ કરોડથી વધી ૧૧ કરોડ થયાં છે.

તાતા બેંક (૧૯૧૭.)

થાપણ-સત્તાવાર, રૂ. ૧૨ કરોડની, રૂ. ૭૫ વાળા ૧૬ લાખ શેરોમાં વહેંચાયેલી. શેર દીઠ રૂ. ૧૫ લેવાયાં છે. બીજાં કાલ બાકી છે. આ બેંક સાધારણ કામકાજ કરશે તે ઉપરાંત જૂતા અને નવાં ઉદ્યોગોને સહાય કરશે. એક્ટીંગ એજન્ટ-મી. જે. પેગન ડાલગ્રેલ. ડાયરેક્ટરો સર ડી. જે. તાતા, સર સામુઅલ ડેવીડ, સર આર. એન. મુકરજી, સર ફ્રાન્સીસ સ્ટીવર્ટ, સર સ્ટેન્લી રીડ, મી. એફ. ઇ. દીનશા, મી. ઇ. સી. કેમ્પ્બેલ, મી. નરોત્તમ મોરારજી, મી. હાજીગુલામ મહમદ આજમ, એ. મી. પુરપાતમ દાકરદાસ, મી. એ. જે. બીલીમોરીયા.

ઝોરીએન્ટલ ગર્વનમેન્ટ સીક્યુરીટી લાઇફ એસ્યુરન્સ કું. લી.

એજન્ટો-આ પેટર સન પ્રાઇન (૧૮૭૪)

થાપણ-સત્તાવાર, રૂ. ૧૦૦૦૦૦૦, ની શેર રૂ. ૨૦૦ નો; બહાર પાડેલી રૂ. ૬ લાખની; ભરાયેલી રૂ. ૧૫ લાખની, ૩૦૦૦ શેરોમાં, શેર દીઠ ભરાયેલા રૂ. ૫૦ છે. અનામત ફંડ રૂ. ૪,૮૮,૪૩૦૦૦ છે.

તા. ૩૧ મી ડીસેમ્બર ૧૯૧૯ના દિને પુરાં થતાં સરવાલા પ્રમાણે જમે બાજુ થાપણ રૂ. ૧૫૦૩૧૦૦; પ્રીમીયમ ઇત્યાદિ રૂ.

રૂ. ૨૦૬૦૦૦; એજન્ટો વિ. ને દેવાના રૂ. ૩૨,૭૭૦૦૦; ડીમાન્ડ
એન્ડ શીક્સ ડીપોઝીટ રૂ. ૮૩૭૮૭૦૦૦; બીલ્સ પેયેબલ રૂ. ૨૦૫૩૦૦૦;
બીલ્સ રીડીરકાઉન્ટેડ રૂ. ૪૫૬૩૦૦૦; પરચુરણ રૂ. ૧૮૩૦૦૦
અને નફાટોટાનો હિસાબ ખાતું રૂ. ૮૧૩૦૦૦ છે; બ્યારે ઉધાર
ખાતુ રોકડ શીલક રૂ. ૧૬,૦૪૧૦૦૦, અવેજ રૂ. ૨૨૬૬૦૦૦૦,
બીલ્સ ડીસકાઉન્ટેડ રૂ. ૬૨૩૧૦૦૦૦, બીજી લેણી રૂ. ૮૮૦૩૦૦૦૦ છે.

પ્રેસ અને જીનીંગ કમ્પનીઆ.

બંડોળ રૂ.	શેર.	બહેંચણી.			
		૧૯૧૫	૧૯૧૬	૧૯૧૭	૧૯૧૮
૫૫૦૦૦	આલખટ.	...	...	...	...
૨૫૦૦૦	ભરૂચ સીટી.	૨૦	૧૫	૨૦	...
૧૮૨૦૦૦	ફાર્ટ.	૪૦	૫૦	૬૫	...
૨૨૫૦૦૦	હારવદ.	૪૦	૪૫	૫૦	...
૨૦૦૦૦	હિંગોલી.	૬	૬	૭૧	...
૧૦૩૦૦૦	મન્ડીઅનકોટન.	૬૧	૧૦	૧૨૧	૧૨૧
૮૦૦૦	મહુવા.	x	x	૧૨	...
૨૧૦૦૦	મનમાર.	૨૫	૩૦	૨૦	...
૨૬૫૦૦૦	ન્યુ મન્ડીઅનકોટન.	૪૦	૮૦	૨૦૦	...
૧૯૦૦૦૦૦	ન્યુ મોક્યુસીટ.	૫૦	૫૦	૬૦	૭૦
૧૯૪૦૦૦	ન્યુ ખારાર.	૨૫	૪૦	૫૦	૫૦
૨૬૫૦૦૦	ન્યુ પ્રીન્સવેલ્સ.	૪૦	૫૦	૬૦	...
૨૩૬૦૦૦	સીંધ.	x	૧૬	૩૦	...
૨૬૦૦૦	સુરત સીટી.	૮	૮	૯	...
૪૯૭૦૦૦	વોલકાર્ટ.	૨૦	૩૦	૩૦	૪૦

અમદાવાદની મીલા.

અમદાવાદ અસ્તોદય-ચાપણ રૂ. ૫,૦૩,૨૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦
વાળા ૫૦૫ શેરોમાં બહેંચાયેલી. ત્રાક-૧૭૦૮૮; એજન્ટો-મેસરસ.

ટ્રાન્સફર ફોર્મ ભરવા વિષે કેટલીક સૂચનાઓ.

(૧) કાળી સાદીમાં છાપેલું ફોર્મ દરેક કંપનીમાંથી કંપનીના નામનું નજીવી કિમ્મતે મળે છે.

(૨) લાલ સાદીમાં છાપેલી બાબત વેચનાર તરફથી લખાવેલીજ હોવી જોઈએ. વેચનારની સહીને માટે કંપનીમાં બંધ તપાસ કરી લેવી કે જે તે સહી બરાબર છે કે નહિ. આ સહી કંપનીમાં આપેલી નમુના સહીની બરાબર હોવી જોઈએ. વેચનારની સહી વાળું ટ્રાન્સફર બ્લેન્ક રાખી રાકાય છે અને કાઢીને તે શેર સાથે વેચી રાકાય છે.

(૩) જૂરી સાદીમાં છાપેલી બાબત ખરીદનાર ધણીના દલાલ તરફથી કંપનીમાં લખી મોકલાય છે અને શેર, ખરીદનારના નામે ફા. ચઢાવી આપે છે. ટ્રાન્સફર ફોર્મ ઉપર શેરની એકંદર કિમ્મત પ્રમાણે સરકારી સ્ટામ્પ લગાડવો પડે છે. રૂ. ૫૦૦ સુધી એકેડે આદિ આનાનો સ્ટામ્પ લગાડવો, રૂ. ૧૦૦૦ થી રૂ. ૧૫૦૦ સુધી રૂ. ૧૦; રૂ. ૧૫૦૦ થી રૂ. ૨૦૦૦ સુધી રૂ. ૧૦; તે પ્રમાણે દર પાંચશો એ રૂ. ૨૫-અટીનો સ્ટામ્પ લગાડવો પડે છે. તે સિવાય ટ્રાન્સફર ડી. શેરો નામે ચઢાવતી વેળાપે કંપનીમાં આપવી પડે છે. (પાનું ૫૮). આ ફા. ડી તથા સ્ટામ્પ ડી ખરીદનારેજ આપવી પડે છે.

(૪) ફોર્મ ધાળુજ સફાઈદાર સારા દસ્તકથી વેચનારના ખરીદનારના આખા નામ હામ સાથે લખાવું જોઈએ. છેકછાક થવી ન જોઈએ, જે વખતે થાય તો જૂલ કરનાર (લખનાર) પાર્ટીશિયર પોતાની પનીસીયલ (જેમ કે R. B.) એટલે ટૂંકી સહી બાબતમાં કરવી. સહીને બદલે જે અનુક્રાંતી છાપ કે બીટ નીચાની મુકવામાં આવે તો કોઈ મેજસ્ટ્રેટ અથવા જ્ઞ. પી. ની સહી સાફી તરીકે જોઈશે. દલાલો સિવાય બીજા સાફીઓના નામ હામ પૂરેપૂરા જોઈશે.

(૫) ધણીવાર વેચનાર પોતાની સહી પોને નહિ કરતાં પોતાના પાવર ઓફ એટોરની પાસે કરાવે છે. આ પાવર ઓફ એટોરનીએ પોતાનું નામ તે કંપનીમાં રજીસ્ટર કરાવવું પડે છે.

(૬) પાછળ આપેલા હાખસામાં સો શેર સંધિયાના લેવાયા છે તે ધારે કે રૂ. ૨૦ પ્રીમીયમના બાબે લેવાય છે અને કંપનીએ શેર દીઠ રૂ. ૩૦ લીધા છે એટલે એકંદરે એક શેરની કિમ્મત રૂ. ૫૦ લેખે સમજવી.

કાપડીનો નમુનો.

“ધી નેટીવ શેર એન્ડ સ્ટોક ટ્રાન્સફર એસોસીએશન.”

ટ્રાન્સફર નંબર.	કંપની.	તારીખ.	વેચનારનું નામ.
૧	૨	૩	૪

અરજીનો નમુનો.

ટ્રાન્સફર નં.

“ધી નેટીવ શેર એન્ડ સ્ટોક ટ્રાન્સફર એસોસીએશન.”

દલાલ સ્ટ્રીટ, કોટ, મુંબઈ.

૧૯૨૦

નંબર

અરજદાર બાઈ

જવાબદાર બાઈ

બાબત

અરજદારની સહી

સુક્રાંશો: તા.

ને દિને બળદ બંધ થતાં પહેલાં શેર

લીલાંઉધી ખરીદીને

વેચાળે,

દરિફટર.

મેહેતાજી

ધન-સેંડિયા યાને શેરખાતરના સાચી.

Received transfer fee Rs.

દા-સંકેતનો નકલનો.

The Scindia Steam Navigation Co., Ltd.

SHARE TRANSFER DEED.

Seller's name, residence, મેચનારનું નામ.
 we Mafatal Amthalal Shraff.
 of Alimedabad in consideration of the sum of
 Rupees five thousand only paid to me by
 Purchaser's name, residence, ખરીદનારનું નામ.
Cawasji Jehangir Patel
 of Bombay do hereby transfer to the said Cawasji
Jehangir Patel the share one hundred
 numbered 6606 to 6706 standing in my name in the
 books of "The Scindia Steam Navigation Company, Limited"
 to hold unto the said Cawasji Jehangir Patel
his executors, administrators and
their
 assigns, subject to the several conditions on which 1 hold the same at the time
we of the execution hereof, and 1 the said Cawasji Jehangir Patel
we do hereby agree to take the said Share
 subject to the same conditions. As witness our hands the twenty fifth
 day of April one thousand nine hundred and twenty

Witness (સાચી) Pestonji Rustomji
 Designation (આધિકારી) Broker
 Address (ઠાણ) Share Market

Transferor (વેચનારની સહી) મફતલ અમથલાલ શ્રાફ

Transferee (ખરીદનારની સહી) C. R. Patel.
 Occupation (વ્યવસાય) Cloth Merchant.

Witness (સાચી) Ramlal Bhatdas
 Designation (આધિકારી) Broker
 Address (ઠાણ) Share Market

Full Address (પૂર્ણ ઠાણ) Chaupati Road, Bombay.

Submitted for sanction Sanctioned.

Agent.

Directors.

SPECIMEN SIGNATURE OF THE PURCHASER.

Signature C. R. Patel

Address Chaupati Road, Bombay.

દેશાઈ ગીરધલાલ અમૃતલાલની કું. આર્યોદય છનીંગ એન્ડ મેન્યુ ફેક્ટરી
નીંગ કું. થાપણ-રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૫૦૦૦ શેરોમાં
વહેંચાયેલી. ત્રાક-૨૬૭૬૮; એજન્ટો-મે. મંગલદાસ એન્ડ અધરસ.
અસારવા-થાપણ-રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા ૫૦૦ શેરોમાં
વહેંચાયેલી. ત્રાક-૧૮૯૭૬; શાળ-૪૦૦; એજન્ટો-મે. નાનાલાલ મગન-
લાલ એન્ડ અધરસ. વીરમગામ ચાલક્રેડ મીલ્સ કું. થાપણ-રૂ.
૫,૫૦,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૧૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-
૨૦,૦૬૦; શાળ-૪૬૦; એજન્ટો-મે. નગીનલાલ મગનલાલ એન્ડ
અધરસ. અમદાવાદ ન્યુ એડવર્ડ મેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૫,૨૧,૦૦૦ ની
રૂ. ૨૫૦ વાળા ૨૧૦૦ શેરોમાં ભરાયેલી. ત્રાક-૨૮૫૧૬; શાળ-૫૭૬;
એજન્ટો-મે. જગાબાઈ મણીભાઈની કું. અમદાવાદ મેન્યુ. & કેલીકો
પ્રીટીંગ કું. થાપણ-રૂ. ૧૦,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૨૫ વાળા ૮૦૦૦ શેરોમાં
ભરાયેલી ત્રાક-૪૦૭૬૮; શાળ-૧૧૦૬; એજન્ટો-મે. કરમચંદ પ્રેમ-
ચંદની કું. જાહંગીર વકીલ મીલ્સ કું. થાપણ-રૂ. ૭,૦૦,૦૦૦
ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૪૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૧૭૧૨૪;
શાળ-૪૩૮; એજન્ટો-મે. રસ્તમજી એન્ડ મંગલદાસ ની કું.
અમદાવાદ તેલીયા કું. થાપણ-રૂ. ૩,૪૫,૦૦૦ની રૂ. ૧૦૦વાળા
૩૪૫૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી; ત્રાક-૨૦૮૩૨; શાળ-૩૫૧; એજન્ટો-મે.
ચીમનલાલ નગીનદાસની કું. તેલીયા-મોતીલાલ હીરાબાઈ સ્પી. વી.
મેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૯,૯૯,૦૦૦ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૯૯૮ શેરોમાં
વહેંચાયેલી. ત્રાક-૩૦૮૪૮. શાળ-૭૦૦; એજન્ટો-મે. મનસુખભાઈ
ભગુભાઈની કું. અમદાવાદ ન્યુ ટેક્સ્ટાઈલ મીલ્સ કું. થાપણ-રૂ.
૫,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૨૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક ૧૯૯૬૮;
શા-૨૪૪. એજન્ટો-મે. નારણલાલ જીવનલાલની કું. પુરુષોત્તમ
સ્પી. એન્ડ વી. કું. થાપણ-રૂ. ૫,૫૫,૩૭૫ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા
૪૬૨ શેરો, રૂ. ૨૫૦ વાળા ૩૫૮ શેરો અને રૂ. ૧૨૫ ૩૧ શેરોમાં
વહેંચાયેલી. ત્રાક-૧૩૦૪૦; શાળ-૩૨૦; એજન્ટો-મે. મનસુખભાઈ

ભગુભાઈની કું. એચરદાસ સ્વી. એન્ડ વી. કું. થાપણ-રૂ. ૪,૯૯,૪૨૫ (૫ લાખ)ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૨૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૧૪૫૦૦; શાળ-૩૩૬. એજન્ટો-મે. દુર્ગાપ્રસાદ લક્ષ્મીની કું. (ભરૂચ) વિક્રમ સ્વી. એન્ડ મેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૮,૦૦,૦૦૦ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૧૬૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૪૫૭૬; શાળ-૭૧૨. ત્રણ મીલો છે. એજન્ટો-જીજ્ઞાસા મગનલાલની કું., ભરતખંડ ટેકસ્ટાઇલ મેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૪,૨૧,૦૦૦ની રૂ. વાળા ૪૨૫ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૧૬૩૪૪; શાળ-૪૩૨. એજન્ટો-મે. જીવનલાલ ગીરધરલાલની કું., રાજનગર સ્વી. વી. કમેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૬,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૨૫૦ વાળા ૯૦૦ શેરો, રૂ. ૫૦૦ વાળા ૩૫૦ શેરો અને રૂ. ૧૨૫ વાળા ૧૬૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૩૯૯૮૬; શાળા-૧૧૭૨; એજન્ટો મે. મંગળદાસ ગીરધરદાસની કું અમદાવાદ શ્રી રામ કૃષ્ણ મીલ્સ કું. થાપણ-રૂ. ૩, ૨૫,૦૦૦ ની, રૂ. ૨૫૦ વાળા ૧૩૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી શાળા-૩૪૭. એજન્ટો-મે. ચીમનલાલ માણેકલાલ ની કું. રાયપુર મેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦ વાળા ૫૦૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૨૬૬૮૦; શાળા-૩૭૨. એજન્ટો-મે. લાલભાઈ દલપતભાઈની કું. વીરગામ સ્વી. એન્ડ મેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૫,૯૮,૦૦૦ ની રૂ. ૫૦૦ વાળા ૮૦૯ જીના શેરો અને રૂ. ૨૫૦ વાળા ૭૯૨ નવા શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૨૫૪૪૬; શાળ-૫૬૪ એજન્ટો-મે. ફિલ મગનલાલ એન્ડ સન્સ. અમદાવાદ. કોટન વેસ્ટ મેન્યુ કું. થાપણ-રૂ. ૩,૦૦,૦૦૦ ની, રૂ. ૨૫૦ વાળા ૧૨૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક ૧૦૯૨૦ એજન્ટો મે. રસ્તમજી ગોવિંદલાલની કું. અમદાવાદ સ્વદેશી સ્વી. એન્ડ મેન્યુ. કું. થાપણ-રૂ. ૬,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા ૬૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક-૨૧૫૮૪; શાળ-૬૨૮ એજન્ટો-મે. મણીલાલ મમનલાલ એન્ડ અધરસ. સરસપુર મેન્યુ. કું. થાપણ રૂ. ૫,૦૦,૦૦૦ ની રૂ. ૧૦૦૦ વાળા ૫૦૦ શેરોમાં વહેંચાયેલી. ત્રાક ૩૩૮૨૪; શાળ-૬૩૦ એજન્ટો-જગાભાઈ મણીભાઈ ની કું. હીમાભાઈ મેન્યુ. કું. થાપણ. રૂ. ૧,૭૯,૫૦૦ ની રૂ. ૧૨૫ વાળા ૧૪૩૧ શેરોમાં વહેંચાયેલી. શાળ-૧૯૫ એજન્ટો-મે. ધીરજલાલ ખુરાલદાસ એન્ડ અધરસ.

શુદ્ધિપત્ર.

પાનું.	લીટી.	અશુદ્ધ.	શુદ્ધ.
૪	૯	એકલે હાથે	એક બે.
૧૪	૧૭	ક્ષેત્રને	ઉઘોગરૂપી ક્ષેત્રને
૬૪	૧૪	સટ્ટાખાજ-સટ્ટાખોર	સટ્ટાખાજ-સટ્ટાખોર
૭૦	૧૫	સનમ	કવિતામાં સનમ.

છેલ્લું. ... દ્રાન્સફરના નમુનામાં ખરીદનારની સહી જે C. R. Patel એ પ્રમાણે થઈ છે તેમાં J ને બદલે R ભૂલથી છપાઈ ગયો છે, તો તે R ને બદલે J વાંચવું.

તા. ૬૦—વાંચક વર્ગને વિનંતિ કરવામાં આવે છે કે અમારો આ પ્રથમ પ્રયાસ હોવાથી આ પુસ્તકમાં અનેક ભૂલચૂક રહી ગઈ હશે; તે માટે વાંચક વર્ગ દરગુજર કરશે એવી આશા છે. જે કોઈ ગૃહસ્થ અમારા આ પુસ્તકને માટે કોઈ સૂચનાઓ લખી મોકલશે તો તેનો આભારસહ સ્વીકાર કરવામાં આવશે, -**પ્રકાશક.**

ગ્રાહકોને સૂચના.

અમારે ત્યાં દરેક જાતના પુસ્તકો જેવાં કે ધર્મ સંબંધી તથા ઐતિહાસિક તથા કલ્પિત નોવેલો તથા સ્કુલ બુકો તથા સ્ટેશનરી માલ વિગેરે મળે છે. એક વખત ઓરડર આપી ખાત્રી કરો ખહારગામના ઓરડર ઉપર પૂરતું ધ્યાન આપવામાં આવશે. વૈષ્ણવ ધર્મના તથા બીજી જાતના પુસ્તકો મળવાનું દેકાણું:—

વસનજી પરમાણુંદની કુંઠ,

માલેકો— { ઠા. વલ્લભદાસ વસનજી.
ઠા. હરજીવન હગનલાલ.

બુકસેલરસ, પબ્લીશરસ અને કમીશન એજન્ટસ,

૩૪૧, કાલ્યાદેવી રોડ, ઝવેર ખાગ, મુંબઈ.

